www.psikeart.com

psikeart

kadınlık

Psikanalizin diyalektiği
Parmaklardan kelimelere
HAKAN ATALAY

Sokaktan perdeye kadınlık durumu
AGÂH AYDIN

İkiliklerin ötesine geçmek
CEYLAN AKGÜN

Çuvaldız
EMİNE ZİNNUR KILIÇ

Gökkuşağının altından geçmek
HİRA SELMA KALKAN

İçimizdeki Rosa'lar
YASEMİN ŞENGÖR

Kaprislisin sevgilim(!)
BAHAR KÖSE KARACA

Her şeyin anası kadim dişil -Su-
M. BİLGİN SAYDAM

Bir can olarak kadın
AHMET İNAM

Maske mi kurgu mu?
HANDE ÖĞÜT

Güldünya
GÜROL TONBUL

Çengelliiğnelerle yazan bir kadın
ESEN KUNT

Kadınlık için operada SWOT analizi
PINAR AYDIN O'DWYER

Cehennemin uçuk yeşil ışığı
İSMAİL GÜZELSOY

MAYIS-HAZİRAN
15 TL
ISSN 1308-70450-1
SAYI 51 / 2017

Gerçek Sinema Deneyimi Facebook'ta!

Avantajlar MARS CINEMA CLUB'DA!

Cinemaximum'u Beğen

Gerçek sinema deneyimini keşfetmek ve **sürpriz hediyeleri kaçırmamak** için Facebook sayfamızı beğenmeyi unutma!

Özel İçerikler

Fragmanlar

Hediyeler

Takipçilere Özel

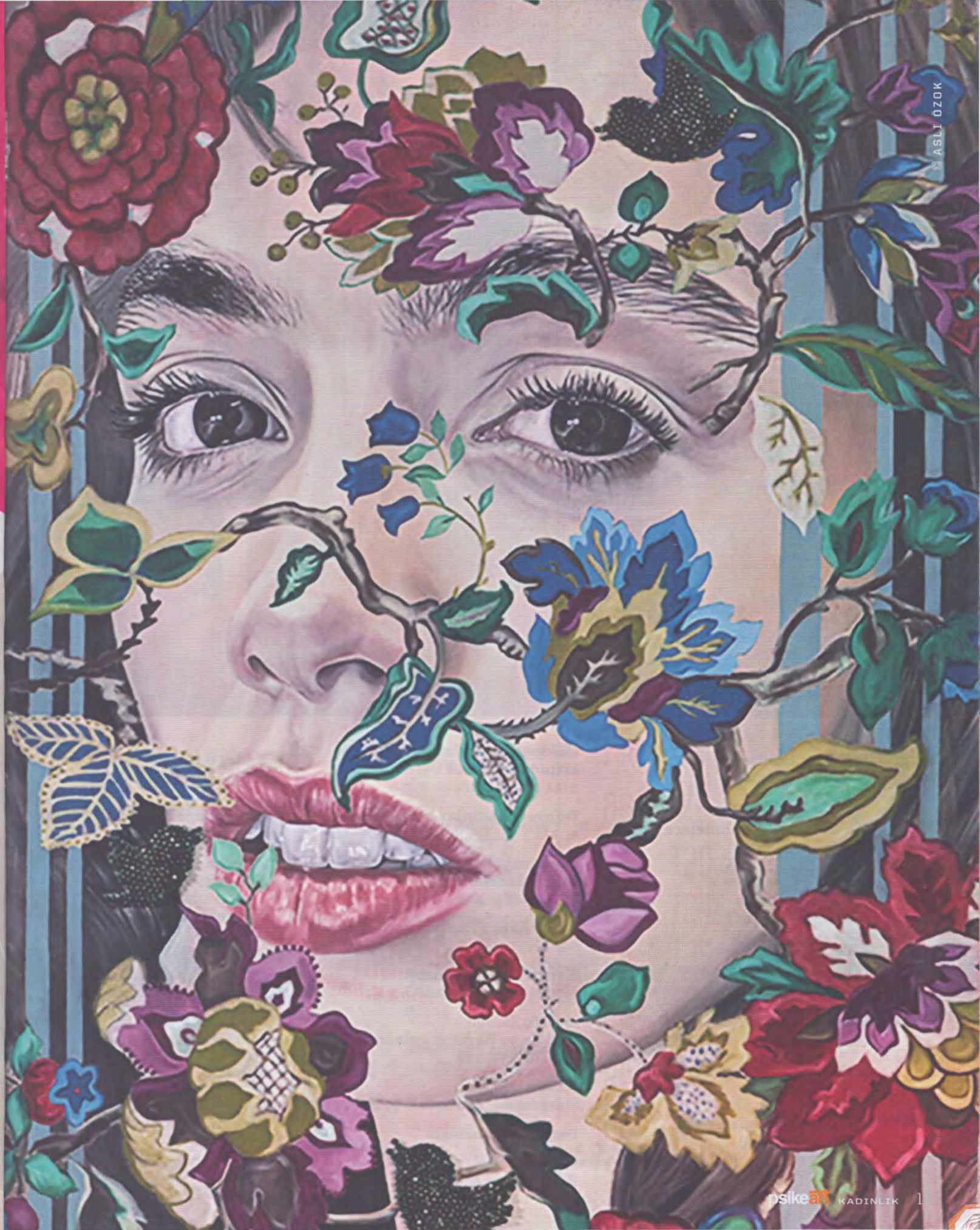

8 Menü Alana 1 Menü Hediye
8 Bilet Alana 1 Bilet Hediye
Kişiye Özel Kampanyalar

cinemaximum
Gerçek Sinema

© ASLI ÖZOK

İÇİNDEKİLER

5 **Psikeart'tan**
M. EMİN ÖNDER

6 Psikanalizin diyalektiği
Parmaklardan kelimelere
HAKAN ATALAY

12 **Sokaktan perdeye kadınlık durumu**
AGÂH AYDIN

18 Kadın ve erkek
İkiliklerin ötesine geçmek
CEYLAN AKGÜN

26 **Çuvaldız**
EMİNE ZİNNUR KILIÇ

28 **Kadınların genetik ayrıcalığı**
CEMAL ÜN

32 **Yaratılış efsanelerinden iki kadın modeli**
AHMET RİFAT ŞAHİN

34 **Gökkuşağının altından geçmek**
HİRA SELMA KALKAN

36 **Dünyayı kadınlar kurtaracak**
KORAY KARABEKİROĞLU

38 **Hayatın yabanıl tohumları ve içimizdeki Rosa'lar**
YASEMİN ŞENGÖR

42 **Kadınlıktan kadınsı serüvene**
HÜRRİYET MANG

44 **Kaprislisin sevgilim(!)**
BAHAR KÖSE KARACA

46 Annelik/Kadınlık
Annem ve hayatın anlamı
NURGÜL YAVUZER

49 **İçimizdeki güç**
MERVE SARAÇOĞLU

50 **Parlak ama isimsiz**
DUYGU KUZU

52 **Konferans**
CEREN CEVAHİR GÜNDOĞAN

54 **Kadın beyni**
ZOZAN GÜLEKEN

58 **Yoldan çıkan kaburga kemiği**
GÜNSU ÖZKARAR

59 **Zeus'un lanetlileri**
ELİF DURDU

60 **Her şeyin anası kadim dişil -Su-**
M. BİLGİN SAYDAM

66 Kybele'den Hera'ya
Kadın nasıl bayan oldu?
GAMZE İNAN KAYA
EVREN ŞAR İŞBİLEN

68 **Minos uygarlığına geri dönüş**
İPEK ÖZEL

70 **Bir can olarak kadın**
AHMET İNAM

72 **Maske mi kurgu mu?**
HANDE ÖĞÜT

80 Sylvia Plath ve zıt ikizi
Kutsal ve şeytan olan bütün
PINAR K. ÜRETMEN

83 **Kadınlığını bilmek**
KAMER BEYAZTAŞ

84 Feminist eleştiri kuramı
Kadına ayna tutmak
FUNDA SAKAOĞLU

88 **Aynanın sırrı**
CÜNEYT UZUNLAR

90 **Yeni Türkiye sinemasında kadınlar geçidi**
ZAHİT ATAM

92 Bir dolu dünya
Güldünya
GÜROL TONBUL

94 **Kendi gerçeğini resmeden kadın**
ŞULE AĞAYAR ÖZKAN

98 Sevim Burak
Çengelliiğnelerle yazan bir kadın
ESEN KUNT

102 **Kadınlık için operada SWOT analizi**
PINAR AYDIN O'DWYER

104 **Cehennemin uçuk yeşil ışığı**
İSMAİL GÜZELSOY

106 Virginia Woolf'un "Orlando"su
Kadın erkeğin büyük gösteren aynasıdır
TUBANUR BAYRAM KUZGUN

108 Katakomp kayıtları
Ölüm nedeni dişilik
GÜLSELİ İNAL

110 **Aynanın karşısında**
MELTEM ARIKAN

112 **Kadın zaaf demekmiş, meğer!**
ASLI KILAN

114 **Kadının kalemle serüveni**
NERMİN SARIBAŞ

117 **Biraz**
GAMZE ERZİN

118 Oyun
İncecik tül gibi çıkmışım evde
VUSLAT ÇAMKERTEN

120 **Pembe raket**
A. ŞEBNEM SOYSAL ACAR

124 **Çorbadaki girdap**
AYSUN KOÇ AYDOĞAN

126 **Lucy'nin günlüğü**
ASLI KAPROL

128 **Yok**
MEVSİM YENİCE

130 **Pardon anne...**
ŞEHNAZ TUNA

134 **Akşam güneşinin külleri**
ŞEYMA KOÇ

136 **Bir resim ve bir kadın**
SİNEM CANKARDEŞ

psikeart

MAYIS-HAZİRAN 2017 Sayı 51

Art Psikiyatri Tedavi Eğitim Araştırma Yayın ve Kurumsal Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. adına Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. M. Emin Önder

Yayın Koordinatörü ve Yazı İşleri Müdürü
Ercan Yaşa
ercanyasa@psikeart.com

Yayın, Eğitim ve Proje Koordinatörü
Deniz Çakmakkaya
(0554) 879 08 70
denizcakmakkaya@psikeart.com

Sayfa Tasarımı
Tuna Yıldırım

Katkıda Bulunanlar
Tuba Akyol, Emine Zinnur Kılıç, Cengiz Güleç, Hakan Atalay, Ayhan Eğrilmez, Haydar Ergülen, Hande Öğüt, Ahmet İnam, İsmail Güzelsoy, Pınar Kesen Gibbon, Levent Mete, Tan Tolga Demirci, Cumhur Boratav, Hakan Kızıltan, Tuncay Gürhan, Yüksel Aksu, Zeynep Eylül Önder

Kapak Resmi
Taner Ceylan
The Old World, 2007, 140 x 200 cm - Oil canvas, Inspiration: fratmentv, Private on Collection

Reklam Müdürü
Faruk Pişkin
(0554) 541 47 46
farukpiskin@psikeart.com

Abone Sorumlusu
Semiha Başar - İstanbul
semihabasar@psikeart.com

Stratejik Pazarlama Danışmanlığı
Project Zones

Sorumlu
Günnur Altan – Kocaeli
gunnurdinc@psikeart.com

Yönetim Yeri
Karabaş Mah. Cumhuriyet Caddesi
Menekşe Apt. No: 172/1-2 Merkez/İzmit
Tel: (0262) 331 50 87
Faks: (0262) 331 50 88

İrtibat Bürosu
Rumeli Caddesi, No: 3/4 Nişantaşı/İstanbul
Tel: (0212) 296 93 00 Faks: (0212) 247 15 91
www.psikeart.com info@psikeart.com

Psikeart

Psikeart Dergisi

Psikeart

Baskı
Şan Ofset Matbaacılık San. Ltd. Şti.
Hamidiye Mah. Anadolu Cad. No: 50
Kağıthane/İstanbul
Tel: 0(212) 289 24 24 Pbx Faks: 0(212) 289 24 31
E-posta: info@sanofset.com

Yayın Türü
Yerel, süreli

Dağıtım
Yay-Sat

Her hakkı saklıdır. Yazıların sorumlulukları yazarlara aittir. İki ayda bir çıkar. Bu dergide yer alan yazı, fotoğraf ve çizimlerin elektronik ortamlar da dahil olmak üzere bir kısmının veya tamamının yayımlanması ve çoğaltılması yazılı izne tabidir. Bu dergi, Basın Meslek İlkeleri'ne uymaya söz vermiştir.

Nisan 2017'de basılmıştır.

kadınlık

M. EMİN ÖNDER

Şanslı bir insanım. Kadınların fazla olduğu bir evde yaşıyorum. Hayata küçük detaylarla nasıl güzellik kattıklarını gözlemleyebiliyorum. Kızı olan adamlar yavaş yavaş o incelikleri görmeye başlıyor sanırım. O zaman da başka bir farkındalık geliyor; bir kadın nasıl yetişiyor, hayatı boyunca nelerle mücadele etmek zorunda kalıyor şeklinde.

Erkek egemen toplumsal bakışı daha iyi analiz edip anlamak için geçtiğimiz sayıda "erkeklik" temasını işlemiştik. Orada da sıkça geçtiği gibi, bu zihniyet kadını denetimi altına almak için nesneleştirmeye, ötekileştirmeye ve değersizleştirmeye çalıştı tarih boyunca.

Aynı zamanda bir doktor olarak, tıp dünyasının uzun süre kadınları çalışma alanının dışında bırakmış olduğunu üzülerek hatırlatabilirim. Kadın ve erkek beyni arasındaki farklar, kadının hormonal değişimleri, algısal ve tepkisel farklılıkları çağın doktorlarına çok karmaşık gelmiş olmalı ki, onu erkeğin bir alt versiyonu olarak varsaymışlar.

Kadınlara özgü farklılık, fetüste erkeğin maruz kaldığı testosterona maruz kalmadığı için gelişmiş iletişim becerileri, beynin her iki yarım küresini kullanabilme yeteneği, empati gücü olarak kendini gösterir. Güçlü empati yetenekleri kadınları daha sosyal ve duyarlı yapar. Bu duyarlılık güçlü sezgilerle de birleşir. Kadın-erkek beyni arasındaki farklarla ilgili yapılan ilk çalışmalarda kadın beyninin erkeğe oranla daha küçük olduğunu tespit etmişler, bu da erkeğin daha akıllı olduğunun düşünülmesine neden olmuş. Oysa bugün biliyoruz ki bizi "medenileştiren" prefrontal korteks, kadınlarda daha geniş ve gelişim hızı daha fazla. Kavgayla değil, iletişimle sorun çözmeye yatkınlıkları bundan.

Geçtiğimiz yıllarda Akademi Psikeart'ta yaptığımız ve bir yıla yakın süren "Kadın, Sanat ve Ruh Sağlığı" programında, kadının gelişimsel süreçlerinden sanatın farklı dallarındaki temsillerine, feminizmden iş hayatındaki kadına kadar birçok konuya değinmiştik. Yine 2014 yılında gerçekleştirdiğimiz Psikeart Günleri'nde "Sinemada Kadın ve Psikiyatri" konusuyla Hollywood sinemasından İran sinemasına pek çok filmi incelemiş, "Femme Fatale", "Gelin", "She", "Güz Sancısı", "Amarcord", "Çığlıklar ve Fısıltılar", "Gündüz Güzeli", "Konuş Onunla" gibi sayısız kadın konulu filme değinmiştik.

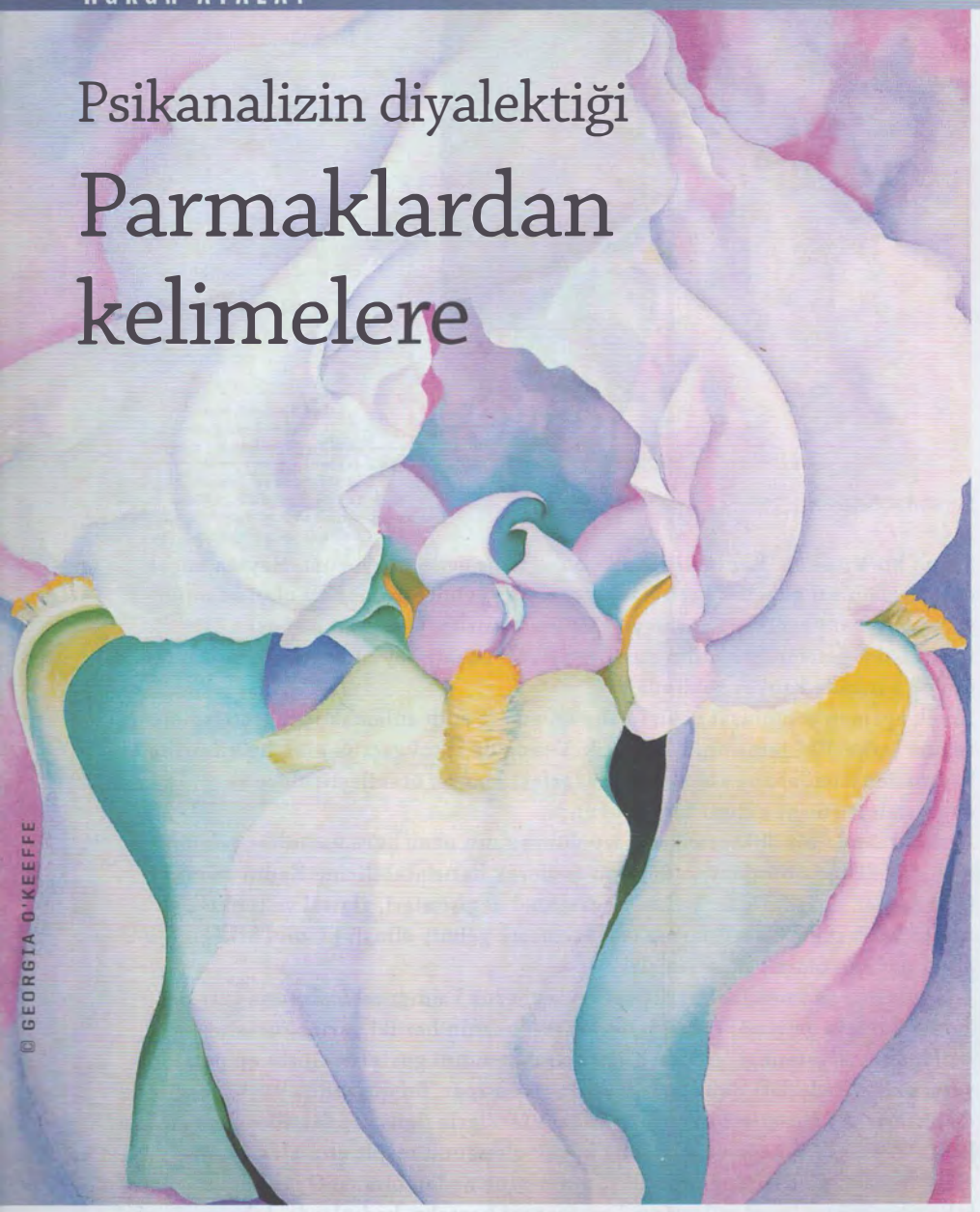
Bu sayıda da aynı şekilde kadının psikososyal gelişimini, kadın hareketlerini, kadınlık hallerini, ilişkilerini, kadınlık algısının sinema ve diğer sanatlara nasıl yansıdığını ele aldık. Arada çuvaldızı kendimize de batırarak...

Psikeart 51. sayısında "Kadınlık" temasını işliyor. Cinsiyet ve cinsiyetin ötesindekileri de anlayabilmemiz için...

Hakan ATALAY

Psikanalizin diyalektiği

Parmaklardan kelimelere

© GEORGIA O'KEEFFE

Klitorisin ihmali ve değersizleştirilmesi ne Freud'la başladı, ne de onunla sona erdi.

Klasik eğitimi görmüş, antik bilim ve teknolojide uzmanlaşmış, uygulamalı tarih ve sosyal bilimlerde PhD'si olan Rachel Maines, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyılın kadın dergilerinde iğne işi çalışmalarını araştırırken son derece ihtiyatlı yazılmış vibratör reklamlarına rastlar. Reklamlar boyunlarına ve sırtlarına masaj için elektrikli aletler kullanan kadınları göstermektedir, ancak, aletleri "nefes kesici, canlandırıcı" olarak tanımlamakta ve "gençliğin tüm içe işleyen zevklerini nabızlarınızda tekrar duyacağınızı" vaat etmektedir. Maines 1999'daki bir söyleşisinde o anları şöyle anlatır: "Kendi kendime düşünceye daldım, bu benim düşündüğüm şey olamaz diye." Maines sonra da vibratörlerin tarihi üzerine araştırma yapmaya ve yazmaya başlar. Araştırmalar 1998'de "The Technology of Orgasm: 'Hysteria', the Vibrator, and Women's Sexual Satisfaction" adlı kitaba dönüşür. 2009'da "In the Next Room" adıyla oynanır ve 2011'de de "Hysteria" adıyla filme çekilir.

Maines'in bu rastlantısal bulguları Freud'un epey eleştiri alan erkek ve özellikle kadın cinsel kimliğinin psikolojik gelişmesi hakkındaki fikirlerinin ortaya çıkış sürecine yeni bir ışık tutmaktadır.

Bu sürecin anlatılmasına geçmeden önce, bu fikirleri kısaca hatırlayalım:

Oğlan çocuğunun "erkekleşme" tarihini biliyoruz. Baştan beri bağlı olduğu annesiyle cinselliğini keşfettikten sonra evlenmek ister. Fakat babanın iğdiş etmesinden korktuğu için annesinden vazgeçer ve babasıyla özdeşleşmeye karar verir. Böylece, babası gibi olacak ve annesi gibi bir kadınla evlenecektir. İşte ödipus... Freud kızlarda ise kendilerine özgü bir hikâye yerine, ödipus oğlanının tersini anlatır. Freud'a göre, kızlarda cinsel kimliğin gelişmesi daha zordur ve hiç tamamlanmaz. Bir kere, kız çocuk ilk sevgi nesnesi olan annesinden vazgeçip babasını sevmelidir. İkincisi, çocukluğunun cinsel hazlarını keşfettiği klitorisi yerine vajinayı geçirmelidir. Bu hikâyenin ana belirleyicisi de iki cins arasındaki anatomik farklılıklardır. Kız, oğlandaki çıkıntının kendisinde olmadığını fark edince, bir yandan annesine kendisini kusurlu doğurduğu için öfkelenirken, öte yandan da "ondan kendisine de ister". İşte bu da "penis hasedi". Kız çocuğu penisi olamayacağını anlayınca, annesi gibi olup babası gibi birinden penis eşdeğeri olan bir bebek sahibi olmaya karar verir. Hele ki bebek penisini de kendisiyle birlikte getirirse, yani bir oğlan çocuk doğurursa, dadından yenmez. Ayrıca, oğlan çocuğu penisini yitirmesi tehlikesi altında ödipus karmaşasını terk eder ve bastırır, bu karmaşanın kalıtçısı olarak üstben kurulurken, kızlarda zaten yitirilmiş olan penis hasedi yüzünden erkeklerdeki gibi tam bir üstben gelişmez; bu da kadının toplumsallığının, örneğin, adalet duygusunun eksikliğini açıklar. Freud şöyle der: "Kadınların çok az adalet duygusuna sahip kişiler olarak değerlendirilmesi gerektiği olgusu hiç kuşkusuz onların zihinsel yaşamında hasedin egemenliğiyle ilişkilidir; çünkü adalet istemi hasedin bir değişimidir ve karşı karşıya kalan kişinin hasedi bir yana bırakabilmesini gerektirir."

Bu kuramlaştırmalar ya da isterseniz hikâyeler diyelim, farklı yönlerden eleştirilere uğramıştır. Erkek merkezli oluşu gibi, cinsel kimliğin gelişimini anatomik farklılıklara indirgemesi gibi, kadınlığı ilkellikle, toplumsallaşma ile bir tutması gibi, kadınların eksik bir üstbene sahip olmak zorunda kalmaları gibi. Bu alanda biriken bulgular da Freud'un söylediği birçok şeyi geçersizleştirmiştir. Örneğin, kadınların cinsel haz duyma yeteneği, Freud'un dediği gibi, klitoristen vajinaya doğru bir yer değiştirmeyi gerektirmediği gibi, tam tersine, cinsel hazzın ağırlıklı olarak klitoris aracılığıyla gerçekleştiği giderek

daha fazla anlaşılmıştır. Oysa Freud için klitoris güdük kalmış bir penisten başka bir şey değildir. Ya da erkeklerin toplumsal önemlerinin fazla olmasının sadece penise sahip olmalarına bağlanması, kadını sadece cinsel bir nesneye indiren eril bir tutuma işaret eder.

Freud'un daha sonra psikanaliz adı altında toplayacağı bütün bu bilgileri başlangıçta "histeri"li hastalardan edindiğini biliyoruz. İşte Maines'in rastlantıyla bulduğu bilgiler ile psikanalizin gizli tarihi bu noktada kesişmeye başlar. Bu "gizli tarih"in çatlaklarından psikanalizin müphem yüzü seçilir gibidir. "Gizli tarih", çünkü ne ana tıbbi metinlerde, ne feminist yazında, ne de psikanalizin kendi tarihinde histeri hastalarına uygulanan ve Freud'un da bildiği ve esinlendiği, fakat tümüyle farklı bir yöne doğru geliştirdiği "genital uyarı" ile ilgili olgulardan açıkça söz edilmektedir.

Histeri, Hipokrat'tan beri kadın cinselliğiyle ve üreme patolojisiyle ilişkilendirilmiştir. Hipokrat'ın histerinin tedavisinde kadında orgazma yol açmak amacı ile genital bölgeye tazyikli su püskürtme yöntemini kullandığı bilinmektedir. O zamandan beri histeride dişi genitalleri tıbbi ilginin ve müdahalenin odağı olmuş; bu bölgelerin uyarılması, histerinin tedavisinde standart bir tedavi uygulaması, başlarda kadın şifacıların ve ebelerin, sonra da erkek hekimler ve onların kadın yardımcılarının kullandıkları birkaç işlemden biri haline gelmiştir. Genital uyarıdan kasıt; sözcüğün tam anlamıyla, genital bölgelerin el masajı (tıp pratisyeninin ya da yardımcısının parmakları), hidroterapi (pelvik bölgeye basınçlı su masajı), vibratör masajı (elektrik gücü kullanan mekanik vibratörler) ya da genital ya da pelvik bölgeye elektrik akımı uygulanması (elektro-terapi) aracılığıyla kadın hastanın orgazm haline getirilmesidir.

Genital uyarı tedavisine dair belgeler ortaçağda neredeyse tamamen kaybolup Rönesans döneminde yeniden ortaya çıkmış, 2000 yıldan uzun bir süre Batı tıbbı tarafından benimsenen bir uygulama olmaya devam etmiştir. Eski Yunan metinlerinde, Rönesans tıp özetlerinde, 19. ve 20. yüzyıl modern tıbbının masaj, vibro-masaj ve elektro-terapi üzerine el kitaplarında tıbbi uygulamacılar için ayrıntılı yönergeler verilmiş, jinekologlar ve nörologlar tarafından histeri tedavisinde kabul edilmiş uygulamalardan biri olmuştur. Freud da bu yöntemi bilmekle kalmayıp bazı hastalarına uyguladığı anlaşılmasına rağmen, psikanalizde divan kullanmanın bu işlemle bağlantısını örtmek ve onu hipnozla başlatmak için özel bir gayret göstermiş gibidir.

"Tedavinin uygulandığı konumla ilgili bir gelenek hakkında da bir şeyler söylemeliyim. Hastayı bir divan üstüne yatırıp onun görüş alanının dışında, arkasında oturma planını sürdürüyorum. Bu düzenlemenin tarihsel bir temeli vardır; psikanalizin evrimleştiği hipnotik yöntemin bir kalıntısıdır."

Maines'in reklamların peşine düşerek keşfettikleri, analitik divanın hipnozun değil, masaj ve elektro-terapinin, yani, Freud'un zamanlarının yaygın görülen bir nöroloji uygulamasının eseri olduğunu göstermektedir. Freud'un hipnoza yaptığı vurgunun amacı, bu yazının iskeletini oluşturan Starr ve Aron'un makalelerinde belirttiklerine göre, meslektaşları tarafından uygulanan genital uyarı işlemine, masaja, elektro-terapiye dair bilgilerini gizlemek ve onlarla ilişkisinin üstünü örtmektir. Çünkü Freud kültür bakımından Alman, din ya da etnisite bakımından Yahudi ve uyruk bakımından Avusturyalıydı. Freud'un hem içerden, hem de dışarıdan biri (hem erkek Alman bilim adamı, hem de Yahudi) olarak konumu ve psikanalizin sadece Yahudi değil, evrensel bir bilim olarak kabul edilmesi arzusu psikanalitik yöntemi sadece hipnotik telkinden değil, gününün daha sekse dayalı uygulamalarından da uzak tutma çabalarını besliyordu. Her ne kadar histeri için tedavi olarak genital uyarı Avrupa ve Kuzey Amerika'da hem Yahudi hem de Yahudi-olmayan pratisyenlerce yerine getirilmekte idiyse de, Freud'un yaşadığı ve çalıştığı Avrupa bölgesinde Yahudi doktorlarla ve hastalarla yakından ilişkili olan bir işlemdi. Freud'un ilk hastalarını dinlerken tüm vücuduna masaj yapmayı kabul ettiğini, güncel en iyi elektrik aletlerine sahip olduğunu ve gününün standart tedavilerinin tümünü uyguladığını iddia ettiğini biliyoruz, dolayısıyla, pekâlâ bunları yapmış olabilir, eğitiminin ilk yıllarında da bunları görmüş olduğu kesindir. Ancak, bu uygulamadan haberdar ve bilgi sahibi olmasına rağmen, otobiyografik anlatısında bu bilgiyi sakladı, kendisini ve psikanalitik yöntemi mümkün olduğunca ondan uzak tutmaya çalıştı.

Döl yatağı (ya da rahim) karşılığı olan Yunanca sözcükten (uterus) çıkmış olan histeri, kadının doyurulmaz ve/veya yerinden edilmiş cinsel arzusunun bir belirtisi olarak değerlendirilirdi. Platon "dolaşıp duran döl yatağı"nı şehvet dolu, öfkeli, boğucu, serbest kalmak için iyice yırtıcı hale gelmiş bir hayvan olarak betimliyordu. Cinsel doyuma ulaşamadığından boğaza doğru yükselip histeriye eşlik eden boğulma ve nefes daralması hissine yol açtığı düşünülürdü. Antik dönemin Yunanlı hekimi Galen (130-200, MÖ) histeriyi özellikle tutkulu kadınlarda cinsel tatminin olmamasına bağlamıştı ve uterusun orgazm aracılığıyla boşalma ihtiyacında olan harcanmamış tohumlarla tıkanmış hale geldiğine inanıyordu. Galen'in yazılarında histerisi olan bir dulun masajla tedavisine dair ayrıntılı notlar mevcuttu.

Kadınların dışlandıkları, üst-sınıftan, üniversite kökenli, kilise denetimindeki tıp mesleğinin yaratılmasına kadar, halka genel pratisyen olarak kadın şifacılar ve ebeler hizmet ediyordu. Gerçekten işe yarayan tedavilerle ilgili deneyimlere sahip olanlar üniversite eğitimi görmüş olan erkek hekimler değil, ebelerdi. Cadı avlarını takiben kadın şifacılar erkek tıp mesleği tarafından "batıl inançlı ve şeytani", "kocakarı ilaçları yazıyorlar" diye itibarsızlaştırıldılar. Ebelik pratikleri üst sınıftan erkek hekimler tarafından ele geçirildi. Pratisyen olarak rollerinden atılan ebeler erkek hekimin yardımcısı (asistanı) olmaya tayin edildiler. Başlangıçta kadın hasta ile onun ebesinin kişisel alanı olan ve sonra Batı tıp nizamında "Galen'in dul tedavisi" olarak bilinen şey, müesses nizamın sadece erkek olan tıp mesleği tarafından tıbbileştirilmiş, cinsellikten arındırılmış bir "orgazm-by-proksi"ye dönüştürüldü.

Müslüman hekim, "modern tıbbın babası" ve Batı'da Avicenna diye bilinen İbni Sina (930-1037, MS) Galen'in "dulun tedavisi"ni kendi tıp sisteminin içine almış ve bu yöntem yüzyıllarca standart tıp külliyatının bir parçası haline gelmişti. Ortaçağda genital uyarıyla ilgili yazılı belgeler kilisenin tıp mesleğini denetlemesine bağlı olarak Batı'da yeraltına inerken, bu tedavi İslami tıp metinlerinde belgelenmeye devam etti. Sonraki tıp yazarları çağdaşlarına bu tekniğin kullanımı hakkında eğitim verirken Galen ve İbni Sina'nın

otoritesine başvururlar. Rönesans'tan bir örnek, Pieter van Foreest'in tıp özetleri kitabı "Observationem et Curationem Medicinalium ac Chirurgicarum Opera Omnia"dan histerinin tedavisi üzerine bir bölümden:

"Bu belirtiler gerektirdiğinde bir ebenin yardım etmesini isteriz ki bir parmağı içerde olmak üzere zambak, misk kökü, safran vb. bir şeyin yağını kullanarak genital organlara masaj yapabilsin. Bu şekilde hastalığa yakalanmış olan kadın paroksizme ulaşacak şekilde uyarılabilir. Bu türden parmakla uyarma diğerlerinin yanı sıra Galen ve İbni Sina tarafından dullar, hayatlarını bekâret içinde yaşayanlar ve kadın dindarlar için önerilir. Çok genç kişiler, hayat kadınları ya da evli kadınlar için fazla önerilmez, onlar için eşleriyle ilişkiye girmeleri daha iyi bir tedavidir."

"Galen'in dul tedavisi" 20. yüzyılın başlarına kadar genital uyarı için bir örtmece olarak kullanılmaya devam etmiştir. Hastanın tedavinin sonucu olarak ortaya çıkan fiziksel kasılmalarına "paroksizmler" denir, kadın orgazmını aynı zamanda tıbbileştiren ve cinsellikten arındıran ve modern çağlara değin histerinin tıbbi betimlemelerinde kullanılmaya devam eden bir terimdir bu. Kadının arzusu ve cinsel doyumu silinmiştir. Hatta bazı tıp otoriteleri hekime önce klitorisi okşayarak hastayı cinsel arzu açısından sınamayı öğütlüyordu; eğer hekim hastada herhangi bir cinsel arzu ya da haz işareti saptadıysa, tedavi hemen durdurulurdu. Cinsel olarak uygun olmayan sonuçlarından kaçınmak ve sıradan okurun dikkatsiz okşamalarından korunmak amacıyla genital uyarı uygulaması tıbbi metinlerde genellikle Latince betimlenir; metinler sadece doktorlara ve avukatlara satılır ve halka verilmezdi. 19. yüzyıl boyunca doktorlar hastalarının önünde cinsel meselelerden konuştuklarında da Latinceye başvururlardı. Daha sonra tedavi daha da tıbbileştikçe ve elektriğin ve onunla ilişkili teknolojilerin alana girişiyle birlikte cinsellikten arındırıldıkça, evli kadınların da düzenli olarak spaları ziyaret ettiklerini veya eşleri tarafından tedavi için hekimlerin ofislerine getirildiklerini okuyoruz.

19. yüzyıla doğru genital uyarıya dönük örtmeceli terminoloji histerik belirtilerin herhangi bir organdan ya da beden kısmındaki tahrişlerden kaynaklanabileceğini savunan refleks kuramını yansıtıyordu. Uyuşturulmuş tahriş bölgesine uygulanan müdahalelere "yerel tedaviler" deniliyordu; histerik hastaların büyük çoğunluğunu oluşturan kadınlarda sorunun kaynağı olarak genellikle düşünülen yumurtalıklar, döl yatağı ya da cinsel organlardı. Bu bağlantı, o bölgelere yönelik çeşitli müdahalelerin geliştirilmesine neden olmuştu. Masaj ya da elektro-terapi yoluyla genital uyarıya "yerel masaj" ya da "yerel ovalama" deniyordu ve histerik refleksten sorumlu pelvik, genital ya da rektal bölgeye doğrudan doğruya el masajı, hidro masaj, mekanik vibratör ya da elektriksel akım uygulanmasına işaret ediyordu. Çok daha az hoşnutluk veren "yerel" tedaviler sülük yapıştırma, enjeksiyonlar, elektrik şokları, yakma ameliyatları, klitoridektomiler (klitorisin kesilmesi) ve diğer jinekolojik operasyonları içeriyordu.

Bu "karanlık" dönemlerde kadının klitoris yoluyla cinsel doyum anlayışı hepten tolere edilemez bir şeydi, çünkü üremeyle bir bağlantısı yoktu ve penetrasyon olmaksızın bağımsız olarak haz alabilme imkânı gösterdiği için, kadınları daha çok erkeklere benzetiyordu. Klitoral olarak kendi kendini uyaran kadınlar, erkekler gibi "isteyen" kadınlar olarak görülürdü. Kadın cinselliğinin bu etkin (ve bu yüzden de "eril") yönünden duyulan rahatsızlık, klitorisle ilgili tıbbi bilgilerdeki yüz yıllar süren boşlukta belirgindir. 17. yüzyılda klitorisin yapısı ve cinsel hazdaki rolü konusunda çok şey biliniyor olmasına rağmen, sonraki 300 yıl boyunca bu bilgilerin çoğu atlandı, görmezden gelindi ya da büyülü bir kaybetme hareketiyle anatomi başvuru kitaplarından hepten çıkarıldı. 19. yüzyıl bilimcileri orgazmda klitorisin anatomik rolünden pekâlâ haberdar olsalar da, birçok tıp yazarı hiçbir kanıta dayanmadan, çoğu kadının klitoral orgazmdan *cinsel haz hissetmediğini* iddia ediyordu. Erkek merkezli bir tıbbi modelden bakılarak kadınların cinselliği yerli yerine oturtulmuştu: edilgin bir konumda ve erkeklere bağımlı... Erkekler kendilerini "gerçek erkek" hissetmek amacıyla kendi erekliklerini tanımlarken kadınların cinsel doyuma ulaşmak için edilgin bir şekilde penetre edilmeleri gerektiğine inanıyorlardı. Freud'un Paris'te Charcot ile çalıştıktan sonra pediatri eğitimi aldığı Profesör Adolf Baginsky, mastürbasyonu hem erişkinlerde hem de çocuklarda histerinin başlıca nedeni olarak tanımlamasıyla ünlenmişti. Freud'un hem histeriyle hem de kadın cinselliğiyle ilgili anlayışı bu tıbbi ve kültürel ortamda, onun daha sonraki psikanalitik kuramlaştırmalarını kuşkusuz etkilemiş olan bir bağlamda geliştirilmiş olduğu unutulmamalıdır. Charcot genellikle kadın hastalığı olarak görülen histeriyi erkeklere de yaymakla kalmadı, özellikle anti-Semitik Avrupa kültürünün gözlerinde kadınsı olarak değerlendirilen Yahudi erkeklerine de uyguladı. Anti-Semitik fanteziyle sözde-bilimsel anatominin mükemmel bir karışımıyla Yahudi erkeğinin sünnetli penisi kadın klitorisiyle eşitlendi; her ikisi de aşağı bir penis olarak görüldü. Freud'un zamanının Almancasında kadın mastürbasyonuna "Yahudiyle oynamak" deniyordu. Kültürlenmiş bir Alman olarak toplumunun anti-Semitik hakaretlerinin pekâlâ farkında olan Freud kuşkusuz bu söze de aşinaydı. Aslında daha sonra iğdiş edilme kaygısına dair kuramını geliştirirken özellikle Yahudilere nefret ile kadınlar üzerine üstünlük hisleri arasında, kökeninde sünnet (iğdiş edilme) bulunan bir bağlantı kurmuştu. Küçük Hans olgusuna bir dipnotta şöyle yazıyordu:

"İğdişlik karmaşası anti-Semitizm'in en derinlerdeki bilinçdışı kökenidir; çocuk yuvalarında bile küçük oğlan çocukları bir Yahudi'nin penisinden bir şeylerin -penisinin bir parçasının, diye düşünürler- kesilerek koparılmış olduğunu işitir ve bu onlara Yahudileri aşağılama hakkı verir. Kadınlar üzerinde üstünlük hissinin de daha güçlü bilinçdışı bir kökeni yoktur."

Freud histerinin kalıtımla geçen bir hastalık olduğu savına karşı özellikle duyarlıydı, çünkü Yahudilerin anti-Semitik bir şekilde ensetiyöz (namahreme uçkur çözen), yozlaşmış bir ırk olarak görülmesine katkıda bulunuyordu; bu görüş onun çalıştığı tıbbi ve bilimsel toplulukta egemendi.

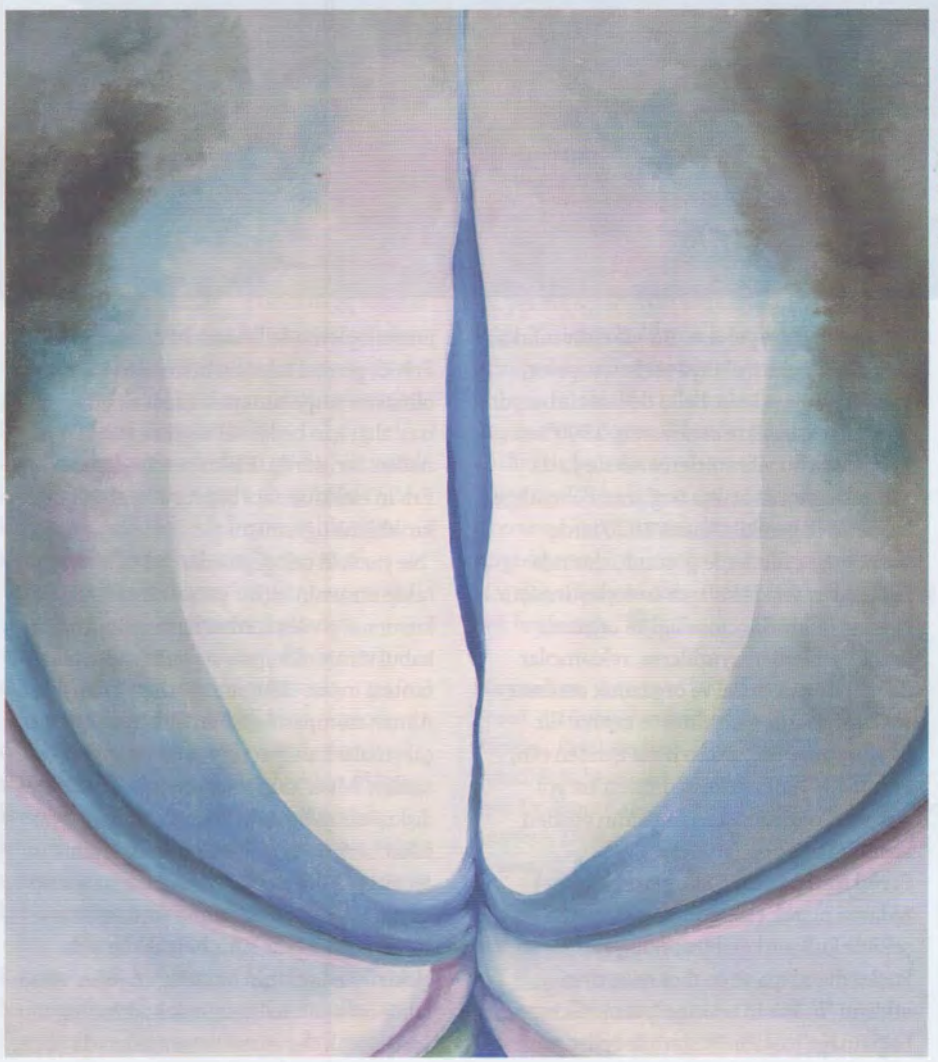
Freud'un eğitim aldığı, zamanının en ünlü nöroloğu olan Charcot, yerel vibratör ve elektriksel donanım alanında değerli katkılarda bulunan ve taşınabilir vibratörler dahil en son donanıma sahip olan biri olarak tanınmıştı ve Salpetriere'deki öğrencilerini de bu yeni aletlerle deneyler yapmaya teşvik ediyordu. Freud'un eğitimi sırasında histerik hastalarda bu tedavilerin kullanıldığına tanık olduğu kesindir. Freud'un elektro-terapi uygulamalarında güvendiği başvuru kitabı da dahil, masaj ve elektro-terapi ile ilgili standart el kitapları histerinin, nevrasteninin ve cinsel ya da üreme sisteminin tahrişi ya da işlev bozukluğuyla ilişkili olduğu düşünülen diğer çeşitli bozuklukların tedavisi için genitallerin yerel uyarılmasına dair açık talimatlar içermektedir. Freud "Otobiyografik Çalışma"sında (1925) şöyle yazıyordu: "Elektroterapi bilgilerim W. Erb'in

başvuru kitabından geliyordu. Bu kitap sinir hastalıklarının tüm belirtilerinin tedavisi için ayrıntılı talimatlar veriyordu." Freud'un zamanının son derece saygı duyulan Alman nöroloğu ve önde giden elektro-terapisti olan Erb, sinir hastalıklarının tedavisi için elektriksel uyarım üzerine ayrıntılı talimatlar veriyor ve "olguların çoğunun genitallerin doğrudan uyarılmasını da gerektirdiklerini" kaydediyordu. Sinir hastalıklarını kısmen "doğuştan gelen nevropatik bir kusur"a bağlıyor, Yahudileri ve kadınları özellikle yatkın olarak tanımlıyordu.

Freud'un 1886'da Viyana'da nöroloji pratiğine başladığı bağlam buydu. Yahudi olduğu için Viyana hükümetinin ve yerleşik tıp kurumunun anti-Semitik politikalarıyla karşılaşan çoğu Yahudi doktor gibi üniversitede tıbbi bir görev edinemeyen Freud, çok daha az prestijli olan bir özel muayenehane uzmanı olmak zorunda kalmıştı. Aslında bu kurumsallaşmış anti-Semitizm'den ötürü çoğu özel muayene pratisyeni Yahudi'ydi; onlar çoğunlukla Yahudileri tedavi eden dermatologlar, jinekologlar ve nörologlardı. Bir nörolog olan Freud da nörolojik bozuklukları ve histerisi olan hastaların tedavisinde uzmanlaşmıştı. Neredeyse hepsi Yahudi kadınlar olan müşterilerinin elektro-terapötik tedavisi için önemli miktarda para yatırmış ve mevcut en pahalı ve gelişkin donanımları satın almak için çocukluk arkadaşı Ernst Fleischl'den borç almıştı.

Freud elektro-terapiye ek olarak masaj, hidroterapi ve hipnoz dahil histerinin sıklıkla uygulanan diğer somatik (bedensel) tedavilerini kullanıyordu. Bu fiziksel terapileri kullandığını kabul etmekle birlikte, otobiyografik ve tarihsel anlatılarında hipnoz uygulamasını ve ardından hipnotik telkini reddetmesini daha fazla vurguladı. Freud'un vurgusunu takiben psikanalizin anlatısal tarihi de geleneksel olarak psikanalizin doğuşunu, özellikle Freud'un hipnozu ve hipnotik telkini reddetmesiyle bağlantılandırdı. Fakat Freud'un eğitimini gördüğü ve uygulamasını yaptığı bedensel terapi bağlamını akılda tutar ve Freud'un kendi yazılarına yakından bakarsak, kadın hastalarını sadece hipnotize etmediğini, her sözcüklerini dikkatle dinlerken onları elektriksel olarak uyardığını ve bütün vücutlarına masaj yaptığını da anlarız. Freud, Emmy von N. olgusunda şöyle yazar: "Tüm vücuduna günde iki kez masaj yapacağım." Ya da "masaj için gerekli olan havluları aramak zorunda kaldığımda Emmy huzursuz oldu." Ya da: "Bu yüzden ona bu sabah neden bu kadar huzursuz olduğunu sordum... âdetinin tekrar başlayacak olmasından korktuğunu ve bunun masajı gene engelleyeceğini söyledi." Freud'un Emmy von N'ye masaj yaptığı sırada, çoğu Yahudi jinekolog ve nörolog olan çağdaşlarının birçoğunun kadın hastalarına genital masaj uyguladığına kuşku yoktur. Elektriğin keşfi ve elektromekanik vibratörün bulunması bunu mümkün kılmıştı. Vibrasyonun histeri üzerine sağaltıcı etkileri elektriğin çıkışından uzun süre önce de bilinmesine rağmen, mevcut teknoloji yetersizdi. Histerik kadınlara da ritmik ve erotik yararları için at binmeleri ya da uzun ve engebeli tren ve araba yolculukları reçete ediliyordu. Elektrik, bu süreci önemli ölçüde hızlandırdı. Yazının başında söz ettiğim tarihçi Rachel Maines (1999) "The Technology of Orgasm"da 19. ve 20. yüzyıllarda histerik kadınların tedavisinde mekanik vibratörlerin yaygın bir şekilde kullanıldığını itiraza yer bırakmayacak biçimde belgeledi.

Bu masaj donanımı pahalı olmakla birlikte, mekanizasyon sıkıcı bir iş olan, bir kadını el masajı yoluyla orgazma ulaştırma görevini daha az yorucu, daha etkili ve böylece doktorun muayenehanesini de çok daha kazançlı kılmıştı. Histeri tanısı alan kadın hastalar düzenli bir temelde tedaviye geri gelebilir, "paroksizme" eriştirilebilir ve tatmin olmuş tüketiciler olarak ofisi terk edebilirlerdi. Birçok hekimin vibratör çalıştırma odası vardı. Bu odalar analistin görüşme odasına çarpıcı ölçüde benzemektedir ve muhtemelen analitik divanın öncülleri olan şeylerle doludur. Batarya büyüklüklerinin azalması ve evlere elektrik gelmesi ev kullanımına uygun taşınabilir vibratörlerin

© GEORGIA O'KEEFFE

tasarlanmasına yol açtı. Bir vibratör markası "küçük ev doktoru" diye reklam yapıyor, yanındaki gereçlerle, belki de mastürbasyon fantezisiyle birlikte satılıyordu. 1900'lerin başlarında bu vibratörlerin seksle ya da mastürbasyonla açıkça bağlantısı olmadığını kaydetmek gerekir. Ancak 1920'lerde pornografik filmlerde göründüklerinde halk onları seksle kolayca özdeşleştirmiştir. Nasıl ki doktorlar cinselliği ve orgazmı paroksizmlerden ayırdılarsa, reklamcılar da vibratörün cinsel ve orgazmik amacını reddetmişlerdi. Gerçekteyse taşınabilir ev vibratörü, doktorları hızla işinden etti, klitorisin "yeniden keşfedilmesi"ne yol açtı ve sonunda histeri tanısının gözden kaybolmasına neden oldu.

Freud ise, histerinin standart bedensel tedavisi olarak elektro-terapiyi yaygın bir şekilde kullanırken bile onun yararından kuşku duymaya ve başlıca iyileştirici etkisini "hekimin tesirine", yani telkine bağlamaya başladı. Histeriyle ilgili egemen jinekolojik modelle tanışıklığı iyi olan Freud, genital tahrişin histerinin kaynağı olmasını sorgulamaya başladı ve bu sinir hastalığı için bedensel değil de ruhsal bir neden ileri sürdü. Elektroterapiden ve Erb'in elektroterapi başvuru kitabından düş kırıklığına uğramıştı:

"Ne yazık ki çok geçmeden bu talimatları takip etmenin hiçbir yararı olmadığını ve kusursuz gözlemlerden bir örnek olarak kabul etmiş olduğum şeylerin sadece bir fantezi inşası olduğunu görmeye yöneldim. Alman nöropatolojisinin en büyük isminin çalışmalarının gerçekle ucuz kitapçılarda satılan 'Mısır' düşler kitabından daha fazla ilişkisi olmadığını kavramak acı vericiydi, fakat henüz özgürleşmemiş olduğum otoriteye yönelik bir başka zararsız inanç kırıntısından kurtulmama yardım etti. Böylece, Moebius sinir hastalıklarında elektrik tedavisinin başarısının (eğer varsa tabii) hekimin telkininin sonucu olduğunu açıklayarak durumu kurtarmadan da önce, ben elektrikli aletimi kenara koymuştum."

Histerik belirtilere psikolojik bir neden ileri sürmekle, psikanalizi sadece telkinin değil, tıptaki meslektaşlarınca uygulanan bedensel tedavilerinin de karşısında konumlandırıyordu. Freud kendisini ve psikanalizi küçük çocuklara bile uygulanan sadistik, gereksiz ve yaygın jinekolojik ameliyatlar, yakına ameliyatları ve iğdiş etmelerin lekesinden ayrı tutmak amacıyla ve bilerek hem bu tedavilere, hem de pediatri geçmişine herhangi bir referanstan kaçındı. Dahası, Freud'un bu fiziksel terapileri reddetmesinin ek bir boyutu daha vardır: Psikanalizi bu tedavilerin karşısına koyarken aynı zamanda kendisini Yahudilerin genetik ve biyolojik olarak miras alınan sinir hastalığına yatkın, bozulmuş ve ensestiyöz bir ırk olarak nitelenmesinden de uzaklaştırıyordu. Bilindiği gibi, Yahudilerin yoğunlukla yaşadıkları Viyana'dan çıkan bir hekimin bilinen tedavilere karşı geliştirdiği nevzuhur fikirlerden rahatsız olan müesses nizama karşı Freud'un bir korunma yolu da Viyana'yı psikanalizin merkezi olmaktan çıkarmak, Zürih'ten ve Aryan ırktan birini (Jung'u) dümene geçirmekti. Böylece, psikanalizin bir "Yahudi ulusal meselesi" olduğu anlayışı da zayıflayacaktı.

Freud gününün bedensel tedavilerini reddettiyse de, psikolojik kuramlarında biyolojik temelli uyarım ve boşalma modeline bağlı kaldı ve libidinal isteklerin doyumu ve engellenmesi dürtü kuramına egemenleşti. Nasıl ki genital uyarının amacı önceden birikmiş olan gerilimi serbestleştirmekse, Freud'un dürtü kuramında da mantık aynıydı: gerilimin ortadan kaldırılması ya da boşaltılması... Freud bu biyolojik mantığı psikolojize etti, fakat hiçbir zaman bedensel gerilimlerin düzenlenmesinin nevrozların sürmesinde rol almaya devam ettikleri düşüncesinden vazgeçmedi. Çalışmalarının başında güncel nevrozları psikonevrozlardan ayırdı ve bu ayrımı hiçbir zaman terk etmedi. Kaygı nevrozu ve nevrasteniyi ve daha sonra hipokondriayı içeren güncel nevrozların birikmiş cinsel gerilimden kaynaklandığını düşünüyordu. Her ne kadar bütün vurgusu dramatik, hatta devrimci bir tarzda ruhsal çatışmalara, kişisel anlama ve hastalığın tarihsel kökenlerine doğru kaymış olsa da, Freud'un kuramlaştırmasının bu yönü, bedenle, hastasının biyolojik işlevleriyle ve hastanın şimdiki güncel hayatıyla bazı ortak kökleri koruma çabasıydı. Anna O.nun (Bertha Pappenheim) "baca temizliği" ifadesini uydururken aklında olan şey belki de buydu: "Kuşkusuz baca imgesi, sıcağın ve dumanın geçiş yolu, arzuya dönük vajinanın içini, temizleyicinin ve fırçasının fallik girişini çağrıştırır. Freud, 1909'da Jung'a 'Baca temizliği koitusun simgesi olan bir eylemdir; Breuer'in hayal bile etmediği bir şey' diye yazar."

Freud daha sonra baştan çıkarma kuramını terk ettiyse de, başlangıçta histerik kadın hastaların birçoğunun cinsel olarak istismar edilmiş olduklarına inanıyordu. Bugün çocukluktaki cinsel istismar hakkında bildiklerimiz düşünülürse ve 19. yüzyıl tıbbının kadınlara yönelik aşağılayıcı tutumu hesaba katılırsa, bu histerik kadın hastaların bir kısmının belirtilerinin kaynağı olarak gerçek cinsel travma yaşadıkları sonucuna varmalıyız. Bu müdahalelerin (jinekolojik müdahaleler, ameliyatlar, yakma ameliyatları ve uyarmaların) zaten travmatize olmuş bu kadınlar üzerindeki etkisini hayal etmek bile ürperticidir.

Özetle, Freud'un psikolojik kuramları kaçınılmaz biçimde geliştirildikleri daha geniş bağlam tarafından şekillenmişti. Biz Freud'un anti-Semitizm'e tepkisi kadar 19. yüzyıl tıbbının daha geniş bağlamını da hesaba katarsak ancak psikanalizin kuramsal dayanakları anlam kazanır. Bu insanların (Yahudilerin) ensest kuşaklarından ötürü nevrotik ve sapkın olmakla suçlandıklarını ve Yahudi erkeklerinin sünnet olduklarından için diğerleri ve kendileri tarafından iğdiş edilmiş ve kadınsı olarak görüldüklerini kavradığımız zaman Freud'un neden ödipus karmaşasını nevrozun ve iğdiş edilme kaygısının temel taşı olarak inşa ettiğini anlamak daha kolay olur. Freud'un dönüşümünde ensestiyöz olanlar sadece Yahudiler değildir, hepimiz ödipal arzulara sahip oluruz; iğdiş (sünnet) edilen sadece Yahudiler değildir, hepimizin iğdiş edilme kaygıları vardır; ilkel ve sapık olanlar sadece Yahudiler değildir, biz hepimiz bilinç-dışımızda bu özellikleri taşırız.

Freud ne yazık ki bu ikilikleri evrenselleştirme sürecinde Yahudilere atfedilen negatif karakteristikleri kadınlara yansıtmıştı. Örneğin, Freud'un kuramlaştırmalarında modern okur açısından belki de penis hasedi kavramından daha şaşırtıcı bir şey yoktur. Freud tarafından ileri sürülmüş olan kızların cinsel gelişme süreçlerinde kendi cinsel organlarını keşfetmedikleri, onun yerine "çocuğun bütün ilgisinin onun (penisin) olup olmaması sorusuna yöneldiği" fikri bugün bize mantıksızca erkek-merkezli görünmektedir. Fakat eğer Freud'un kuramlarını geliştirdiği bağlamı, yani, kadın cinselliğiyle ilgili 19. yüzyılın erkek-merkezli tıbbi modelini düşünürsek, tam yerine oturur. Freud tıptaki meslektaşları gibi klitorisi kadın cinselliğinin yeri olarak değil, aşağı bir penis; toplum tarafından erkek Yahudi'nin sünnetli penisiyle eşitlenen kadın penisi olarak görüyordu.

Klitorisin ihmali ve değersizleştirilmesi ne Freud'la başladı, ne de onunla sona erdi. Freud paroksizm ile orgazm arasında ayrım yaparak ve cinsel organ tanımını vajinal penetrasyona sınırlayarak klitorisi değersizleştirmeye dönük uzun geleneği kurama alıp pekiştirdi. Freud'un 19. yüzyılın kadın cinselliği görüşünü psikanalitik kuramın içine alıp resmileştirmesinin, bu bakışın kadınlar açısından negatif sonuçlarının 20. yüzyıla kadar sürdürülmesi gibi bir etkisi oldu. Horney ve Klein gibi iddialı feminist eleştirmenler arasında bile vurgu klitorisin duyarlılığı ve yüksek cinsel kapasitesi üzerine değil, kız çocuğunun vajinadan erkenden haberdar olması üzerine olmaya devam etti. 1960'lar gibi geç bir dönemde bile birçok kadın analist klitorisin önde gelen rolünü kabullenmeye direniyordu. Psikanalistleri tarafından vajinal orgazm olamadıkları için frijit olduklarının söylenmesinin kadınlar, özellikle de psikanalize gerçekten inananlar üzerinde süregiden zarar verici etkisini kabul etmeliyiz. Bunun en uç örneği, vajinal orgazma ulaşabilsin diye klitorisini vajinaya yaklaştırmak için sayısız başarısız ameliyat geçiren Freud'un hastası, müridi, velinimeti Prenses Marie Bonaparte'tı.

Freud açısından "kadınlığın inkârı" (bununla kastettiği şey penis hasedi ve iğdişlik kaygısıydı) nihayetinde biyolojik bir olgu, altta yatan ruhsal hayatın "temel taşı", "seksin büyük bilmecesi"nin bir parçasıydı. Kadınlardan erkek olma arzusundan vazgeçmesi ve onun yerine bebeğe sahip olma arzusunu geçirmesi; klitorisle simgelenen özerk erkeksilikten vazgeçmesi ve onun yerine penetrasyon ihtiyacında olan vajina tarafından temsil edilen edilgin kadınsılığı koyması; dünyaya bütünüyle katılma fallik arzusundan vazgeçmesi; erkek egemen toplumdaki edilgin kadınsı konumu kabul etmesi bekleniyordu.

Sonuç

Ne yazık ki kadın hastaların genital uyarı işlemlerini nasıl yaşadıklarına dair yazılı

kayıtlara sahip değiliz. Bunu cinsel bir işlem olarak görüp görmediklerini, paroksizmi orgazm olarak anlayıp anlamadıklarını ya da evli kadınların kocalarına "yan odada" neler olup bittiğini anlatıp anlatmadıklarını bilmiyoruz. Ancak, sonuç olarak şu vurgulanmalıdır: Freud kaçınılmaz olarak kültürü tarafından şekillenmiş olsa da, zamanının epey ilerisindeydi. Histerik belirtilerin psikolojik olarak anlaşılmasını önererek kadınların profesyonel tıbbın genital parmaklamasına maruz kalma olasılığını önemli ölçüde azalttı. Çok az doktorun hastaların hayat hikâyelerine kulak verdiği bir zamanda Freud hastalarını ciddiye aldı, onları dikkatle dinledi, hayatlarının anlamını anlamaya çalıştı ve utanmadan seks hakkında konuşmayı mümkün kıldı. Böylece, esas kendisinden önce aletlerle, parmaklarla, ameliyatlarla bir nesne (söylenmese de, pekâlâ cinsel bir nesne) derecesine düşürülen kadınlığı dile taşımayı; aletlerin, parmakların vs. yerine sözlerin kullanılmasını mümkün kıldı. Yaşadığı kültürün kısıtlayıcı etkilerinden arındırıldığında, yaptığı şeyin kadınlık anlayışındaki devrimci anlamı üstüne düşünmeye değer. O halde, yazıyı da onun sözleriyle bitirelim.

"Eğer dişillik hakkında daha fazla şey öğrenmek isterseniz kendi yaşam deneyimlerinizi sorgulayınız ya da şairlere yöneliniz ya da bilim size daha derin ve daha tutarlı bilgi verebilinceye dek bekleyiniz."

Kaynakça

Freud, S. *Histeri Üzerine İncelemeler* (çev. Dr. Emre Kapkın), Payel Yayınevi, İstanbul, 2001.

Freud, S. *Ruhçözümlemesine Yeni Giriş Konferansları.* (çev. Dr. Emre Kapkın, Ayşen Kapkın) Payel Yayınevi, İstanbul, 1998.

Krausz, G. O. *Freud's Devaluation of Women.* Individual Psychology 1994; 30(3): 298-313.

Starr, K. E., Aron, L. *Women on the Couch: Genital Stimulation and the Birth of Psychoanalysis.* Psychoanalytic Dialogues 2011; 21: 373-92.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Histeri.

https://en.wikipedia.org/wiki/Rachel_Maines.

© ASLI ÖZOK

Sokaktan perdeye kadınlık durumu

- Evet anne Ferit'i seviyorum! Babam da duysun, herkesler duysun...
- Sus kızım baban duymasın! Seni de, beni de, o iti de gebertir. Kurbanın olam sus!

İnsan gerçekliğinin her alanı cinselleşebilir. Çünkü cinselliğin kendine özgü alanı yoktur, kurucu bir boşluğun, varlıktaki eksiğin çevresinde şekillenir. Zizek'e göre "cinsellik" ontolojik açmazın, kendi içindeki gerçekliğin tamamlanmamışlığının, öznelliğe kazılı olmasıdır. Nesnel gerçekliğin öznel yoldan çarpılması değildir; bilakis, doğrudan doğruya gerçeğin kısmiliğiyle, tutarsızlığıyla özdeş olan öznel bir çarpıtmadır. Lacan'a göre "cinsiyetlenme", öznenin oluşunun, öznenin simgesel alana dahil olmasının bedelidir. Başka deyişle cinsiyetlenme öznenin ortaya çıkışının ilksel koşuludur.

Psikanalizin Fransa'ya girişi görece geç olmuştur ve bu tanışma klinisyenlerden daha çok Fransız gerçeküstü akımının üyesi entelektüeller, sanatçılar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Jacques Lacan da Paris'teki gerçeküstü akımını başlatan yazar, sanatçı ve entelektüellerden oluşan bu camianın etkin bir üyesidir. Lacan disiplinler arası çalışmalarda önemli gelişmelere yol açmıştır. Foucault, Derrida gibi pek çok entelektüel, yazar ondan etkilenmiştir. Sinemacılar, eleştirmenler de ona kayıtsız kal(a)mamıştır. "Freud'a dönmenin anlamı, Freud'un anlamına dönmektir" diyen Lacan, Freud'un rüya teorisini -başka bir deyişle psikanalitik kuramı- Saussure'ün yapısalcı dilbilimi[1] üzerinden yeniden yorumlamış ve "Bilinçdışı dil gibi yapılanmıştır" hipotezini geliştirmiştir. Yazıları -konuşmaları da- takipçisi olduğu Freud gibi açık, anlaşılır değil, onun tam tersine adeta çalışma alanının/psikanalizin nesnesi olan bilinçdışının bir metaforu gibidir; ulaşılmaz, asla kendini ele vermeyen, imkânsız bir tarz... Lacan yanlış anlaşılmaya açık bir yazardır/konuşmacıdır ve sinemacılar da öyle yapmışlardır. Lacan'ın direkt sinemayı nesne edinen kuramsal bir yaklaşımının olmamasından ve ilk döneminde "Ayna Evresi"ne yaptığı vurgudan dolayı düşüncelerinin eksik/yanlış yorumlanmış olabileceğini düşünebiliriz. Çünkü sinema kuramcıları başlangıçta genellikle Lacan'ın ilk dönem düşüncelerine, özelde "Ayna Evresi" makalesine[2] göndermede bulunarak seyirci ve film arasındaki ilişkiyi, başka bir deyişle film izleme deneyimini, filmin seyirci üstündeki etkilerini açıklıyorlardı. "Ayna Evresi", Lacan'ın kuramının önemli bir parçası olmasına karşın kuramın esası, ne yaparsak yapalım ele geçiremediğimiz, her yerde ve hep var olan "Gerçek"e, bilinçdışına dayanmaktadır.

Bebeğin doğumla birlikte ilk karşılaştığı meme ya da bir başka kişi değildir, nesnenin ve kendinin eksikliğidir. Dayanılmaz bir ıstıraba, bunaltıya, anlamsızlığa neden olan bu eksiklik, kaostan simgesele giden süreçte, öznenin ortaya çıkışında kurucu etkendir aynı zamanda. İnsan yavrusu için hayat, ancak eksiklik duygusundan kurtulma umudu ya da hayat üstünde etkili olduğunu görme çabası ile anlamlandırılabilir! Bebeğin bedenindeki düzensizlik ve dışarıdaki karmaşa imge dünyasını o denli ürkütücü kılar ki cinler, periler, hortlaklar, bir fare tarafından ısırılan pipiler, kulağa giren böcekler, ham yapan canavarlar veya yarılarak içeriği dışarı dökülmüş beden parçalarından oluşan bir mekânda, zamandan ve zeminden habersiz, sonsuz bir belirsizliği yaşamak gibidir. İnsan yavrusunun ilk altı ayda maruz kaldığı bu "organik düzensizlik"ten kendi becerileri ve kuvveti ile başa çıkması mümkün değildir. Doğada hiçbir memelinin bu düzeyde ve bu kadar uzun süre bir Ötekine muhtaç olmadığı kadar bir Ötekine mecburdur. Başucuna en güzel yemişleri, sütleri koysak yine de tek başına yaşamasının mümkün olmadığını bildiğimiz insan yavrusu, zihinsel temsilleri

"parçalanmış beden imgeleri" olarak tanımlanan (Lacan) "Gerçek" veya "Organik düzensizlik"ten kaçarak bir ilk Öteki'ne (anne veya bakım veren), onun gözündeki görüntüye, sesine, tenine sığınır. Annenin ona geri çevirdiği her söz, her dokunuş tüm yaşamı boyunca peşini hiç bırakmayacak olan bedenine işlenmiş bu acıların zihinsel temsillerini oluşturur.

Bebek ilk biyolojik gereksinimlerinin karşılanmasıyla, annesiyle (bakım veren, ilk Öteki) yaşadığı ilk doyum deneyiminin ardından, o doyum anının yinelenmesini talep eder ve artık bu talep sevgiyi de içermektedir. Örneğin bebeğe her süt verilişinde doyuma eşlik eden annenin bakışı, dokunuşu, memenin sıcaklığı gibi ötekiyle girilen her temas ya da ona ulaşamamak başka başka zihinsel temsillere dönüşür. Artık, Freud'un deyimiyle istenen doyum hazzıyla gerçekten elde edilen arasında fark oluşmuştur, işte bu fark güdücü etmeni sağlar. Çocuk Öteki'nin arzu nesnesi olarak konumlandırır kendini. "Arzu, her zaman Ötekinin arzusunun arzusu olarak yapılanmıştır" (Lacan). Çocuğun ilk Öteki ile kurduğu ilişki, yani alma verme işi ise çiş, kaka, salya yani çıkartılar ve onların çıktığı delikler ve yarıklar aracılığıyla olur. Bir de temas (dokunma), ses ve bakışı, dolayısıyla deri, kulak ve gözü de eklersek tamamlanmış olur ilişkinin araçları.

Anne, çocuk ilişkisi hep bir üçüncüyle birliktedir: üçüncü "annenin arzu nesnesi"dir. Ödip karmaşası için, anne, çocuk ve "*annenin arzu nesnesi*" gerekli ve yeterli üçlüyü oluşturur. Anenin (Öteki) eksiği olarak çocuk Phallus'u işaretler. "Annenin eksiğini dolduran, tamamlayan nesne olarak çocuk" annenin "Phallus"u olmak ister. Fallus öznedeki temsil edilemez eksiği, bir imkânsızlığı, bir boşu işaretler. Annenin bakışında, yüzünde, sesinde egosunu kuran çocuk, annenin bakışını bir başka yere, şeye çevirdiği, başka birine yöneldiği her durumda iğdiş kaygısı başlar. Annesi üzerinden kurduğu egosunun bütünlük, eksiksizlik yanılsamasını sürdürebilmesi, annenin bakımının, bakışının sürekliliğini gerektirir.

Hem kız hem erkek çocuk için ilksel Öteki annedir. Bu dönemde baba sadece araya giren, kıskanılan, rakip olan, öfke duyulandır. Annenin eksiğini giderecek, tamamlayacak nesne ile özdeşleşerek hem o hem de kendisi tamamlanacaktır... Ne yazık ki annenin istediği o değildir, onun dışında, onun ötesinde bir nesnedir ve bu "fallus olma" durumu yalnızca bir illüzyondan ibarettir! O annenin gözü dışarda, bir üçüncüdedir. Ve fallus ne bir organ (penis) ne de başka bir şeydir. Fallus olmayan nesnedir, eksikliği giderecek olandır, tamlığı imleyendir. O, annenin yüzüyle, sesiyle, gözüyle onayladığı, aklındaki düşünceyle yasasını tanıdığı "sembolik babadır". Çocuk için baba artık "rakip fallus" değil, annenin arzu nesnesi fallusun sahibidir. Böylece çocuk "insanlaştırıcı kastrasyonu" yaşar ve ikili ilişkiden üçlüye, yani "fallus olma" diyalektiğinden, "fallusa sahip olma" diyalektiğine geçer (o benimden; ona sahibim ama o ben değilime). Üçüncünün/Sembolik babanın anne-çocuk-fallus ilişkilerine müdahalesi ise "Doyumun yasaklanması" ile olur (babalık işlevi/Kastrasyon). Sembolik gösteren olarak baba "Babanın Hayırı" (Name-of-the-Father) yasayı cisimleştirir (C. Kaptanoğlu, DPEEDN). Erkek çocuk, fallusa sahip olduğu sanılan babayla, kız çocuk ise fallusun nerede olduğunu ve almak için nereye gitmesi gerektiğini (sahip olan birisine) bilen anne ile özdeşleşir.

Simgesel yasa göstereni olarak pipinin/penis'in işaretlenmesini Kristeva şöyle açıklamaktadır: "...penisin, simgesel düzen içinde her iki cinsiyet tarafından yatırımlanıp, fallus olmasına, yani yoksunluk göstereni, var olma eksikliği göstereni, ama aynı zamanda arzu göstereni, anlam taşıma göstereni de olmasına, dolayısıyla simgesel yasa göstereni olmasına yol açan özellikleri şunlardır: göze görülebilen ve narsisistik açıdan kabul görmüş; dikilebilen ve erojen duyarlılıkla yatırımlanmış, ayrılabilen, yani 'suçlu', yitirilebilen penis tam da bu nedenle

farklılığa temel olmaya yatkındır." Bu herhangi bir pipi değildir artık! Fallus, yani annenin arzu nesnesi ya da tamlığı/eksiksizliği imleyen, atıflarla donatılmış/işaretlenmiş bir pipidir. Ancak fallus bir organ değildir, olmayan, hep aranan nesnedir! "Simgesel, Kültür, Gerçek'teki kökensel eksiklik ve eksik/tam diyalektiğinin temsillerini, kadın ve erkeğin bedenlerinde işaretler. Freud ve Lacan penisi fallus göstereni yapanın ona içkin üstünlük olduğunu iddia etmezler, o kültürün atıflarıyla kurulur. Hatta 'eksik' olarak simgeselleştirilen kadınsı (feminine) olmak, hakikati, yani varlıktaki eksikliği veya kökensel yarığı, çatlağı fark etmek açısından daha elverişli bir konum iken, erkeksilik (masculine), temel fantezisi hayatın çatlağını penisiyle doldurmak olan trajikomik bir öznellik konumudur. Erkeksi olmak, olmayan bir nesneye (fallusa) sahipmiş gibi rol yapmayı, yani daha çok erkek olma çabasını gerektiren trajikomik bir gösteriyi zorunlu kılar. ... Freud, kadınlığın göbeğindeki o kurucu yarık nedeniyle kadın cinselliğine 'karanlık kıta' demişti veya 'dişilin reddi'ni insanlık durumu olarak saptamıştı." (Cem Kaptanoğlu)

Lacan, aynı nedenle "Kadın bilinemez/belirlenemez veya yoktur" der.

Zizek, Lacan'ın kadın ve erkeğe bakışını şöyle yorumlar: "...kadın saf bir öznedir, öznenin ta kendisidir; eril öznelliğin 'saflığı' ise tanım gereği sahtedir ve saklı bir tözleştirme ile ayakta durur."

Bu bahsi geçen "kadınlık" durumunun Yeşilçam sinemasında örneklerini sıkça görürüz. Esas kız sevgilisiyle sık sık buluşmaktadır. Bütün mahalle durumdan haberdardır. Esas kızın fedakâr, cefakâr, sevgi dolu annesi de dedikoducu komşusundan öğrenmiştir mevzuyu. Ana-kız dedikodularla ilgili olarak tartışmaktadırlar:

- Evet anne Ferit'i seviyorum! Babam da duysun, herkesler duysun...
- Sus kızım baban duymasın! Seni de, beni de, o iti de gebertir. Kurbanın olam sus!..

Kızının neler yaptığını mahalleli gibi, hatta salondaki seyirci gibi babası da bilmektedir. Ancak herkes gibi baba da kendisinin bildiğini bilmezlikten gelmektedir. Babanın bildiğini bilen annesini esas kız da bilmektedir. Ama herkesin bildiği bir şey daha vardır: erkeksi olan gerçeğe dayanamaz.

Bu nedenle seyirci de filmin tam bu sahnesinde susmaktadır. Sanıldığının aksine esas kızın annesi kocasından korkmamaktadır. Aksine, kocasına acıdığı, Gerçek'in yakıcılığına dayanamayacağını bildiği için susmakta, susturmaktadır.

"Kadınlık, erkeklerde kastrasyon kaygısını uyandırmamak için kadınların kendilerini donattıkları örtüdür. Anneden kıza iletilen bu kadınlık örtüsünün altındaki ve klasik 'fallik - iğdiş edilmiş' Freudcu çiftinin berisindeki kadınsı ise erkeğin ve çocuğun karşılanmasındaki alıcılıkta gizlice örgütlenendir." (Monique Cournut-Janin)

Hem romanlarımızda hem de Yeşilçam sinemasında sıkça karşılaştığımız kadın karakterlerden biri de "kurban tipi"dir. Sık sık işlenen bir tema olarak karşımıza çıkan "kurban tipi" kadınlar, ana-babalarının istememeleri nedeniyle sevdikleri adamlarla değil başka erkeklerle evlenmek zorunda kalırlar ama bu adamların yataklarına girmektense, sevdiklerine sadık kalmak, ihanet etmemek için intihar ederler. Bu genç kızlar için Berna Moran, "ana baba sözünden çıkmayan, erdemli, masum, edilgen ve yumuşak başlı bakirelerdir" der ve ekler "Otoriteye başkaldırmaktansa, sevgililerine sadakatlerini kanıtlamak için ölümü tercih ederler".

Bu kadınların bir başka versiyonu da genellikle erken yaşlarda ailelerinden ayrılmak zorunda kalmış, ya yatılı okullarda ya da İstanbul gibi bir kentte alafranga yaşam biçimini benimsemiş uzak bir akrabanın yanında Batı tipi eğitim almış, piyano çalan, sanattan edebiyattan anlayan, Avrupa dillerini konuşabilen, ahlaklı, erdemli, itaatkâr, fedakâr, kanaatkâr kızlardır. İşin ilginç yanı ise bu kadınlar yaşamlarını kazanmak için herhangi bir işte çalışmamakta ya da basit işler yapmaktadırlar. Evlendikleri ya da evlenecekleri kişilerin gelirleri ile yaşayacakları ima edilen bu kadınlar, ekonomik bağımlılıklarından da şikâyetçi değillerdir. Adeta erkeğine altın tepside sunulmak üzere hazırlanmış "ağzı var dili yok", güzellik, yetenek ve ahlak abideleridirler.

Psikanalize Jouissance (Keyif) gibi bir tanım kazandırdığı için genellikle Lacancı psikanalizle ilişkilendirilen kurban kavramı için S. Zizek şöyle der, "Büyük Öteki"nin iktidarsızlığının inkârını ortaya koyar: En basitinden, özne, kendini bir kazanç sağlamak için değil; Öteki içindeki eksiği doldurmak, Öteki'nin kudretli görünmesini ya da en azından tutarlılığını sağlamak için kendini kurban eder.

Yazının başında giriş yaptığım sinema ve Lacan'ın "Ayna Evresi" kuramını yeniden hatırlayalım.

Bebek, ilk 18 ayda kendi ayna imgesi ile yani bir başkasının özellikle de annenin (Öteki) bedeniyle özdeşleşerek bedenini inşa ediyordu. Başka bir deyişle imgesel beden, özdeşim yoluyla edinilen başkasının bedeniydi. Bu sahte beden imgesi bile bebeğin parçalanmış kendilik algısından kaçabileceği bir bütünlük yanılsaması edinmesini sağlar. Lacan çocuğun ilk benlik bilincinin (ego formasyonu) kendisini, kendisinden yabancılaştıran imgeye (ayna imgesine) sabitleyerek oluşturduğunu savunduğu makalesinde, çocuğun gerçeklikte mahrum olduğu hâkimiyeti (sabitliğe olan ihtiyacı) sahte de olsa bu beden imgesi vasıtasıyla sağladığını söyler. Böylece bebek, yabancılaşmasına yol açan bu imgeye kendini sabitler (Özdeşim/identification).

Todd McGowman'a göre, "Sinema kuramcıları bu anlayışı (Ayna Evresi kuramı) sinema izleyiciliğine aktararak, sinemanın yanıltıcı niteliği ile özneleri ideolojiye katan ve onları toplumsal düzenin sınırlamalarına tabi bırakan

süreç arasında bir bağ kurmuşlardır. Louis Althusser'in öznenin ideolojik çağrılışı olarak adlandırdığı bu süreç, somut bireylerin toplumsal olarak verili bir kimliği üstlenip kendilerini bu kimliklerin içinde görmeleriyle, kendilerini bir özne olarak yanlış tanımalarını içerir. İlk dönem Lacancı sinema teorisyenleri için Alhusser, Lacan'ın ayna evresi teorisi ile sinemasal deneyim arasında kurulan ehemmiyetli bir köprüdür". Böylece Althusser, Lacan'ın "Ayna Evresi" kuramını politize eder ve sinemanın ruhsal etkileri ile ideolojinin işleyişi arasında bağlar kuran bir grup sinema teorisyeninin, "Ayna Evresi" analizini kullanarak sinemayı yorumlama çalışmalarının da önünü açmıştır.
Lacan "Ayna Evresi" makalesinde "Öznenin bir serap içinde kendi gücünün olgunlaşmasını beklediği bu bedensel bütünlük biçimi, ona yalnızca Gestalt olarak, yani ona bir dışsallık olarak verilir, şüphesiz bu biçim belirlenmiş olmaktan çok belirleyicidir" diye yazar. Bu düşünceden hareketle ilk dönem sinema kuramcıları da tıpkı "Ayna Evresi"nde olduğu gibi sinema da imgeseldir, hem kendimizde hem de algıladıklarımızda bir bütünlük yanılsaması yaratır ve imgesel, kendimizde ve dünyamızda neyin kayıp olduğunu görmediğimiz bir aldanma yaşatır görüşünü savunurlar (Metz, Baudry). Özetle bu düşünürler sinemayı ideolojinin bir aygıtı olarak konumlandırırlar.
Elbette bu bakış açısının belli bir haklılık payının olduğunu düşünebiliriz. Ancak, Lacan'ın kuramı sadece imgeselden ibaret değildir. Kuram İmgesel, Simgesel, Gerçek ve bu üçünün kesişim kümesi olan Semptom diye dörtlü bir yapıdan oluşmaktadır. İmgesel ne gördüğümüze ilişkin bir düzen ise, simgesel de görülür dünyayı biçimlendiren ve onu sağlamlaştıran yapıdır. Lacan Gerçek'in önemine vurgu yaparken, aslında edimsel olan kimlik ve Dil'den kaçılabileceğini öne sürmektedir: Tersine, dilin sınırlarını -dilin her şeyi ifade edemeyeceğini ya da tüm hakikati belirtemeyeceğini- tasdikler. Gerçek, simgesel düzenin tamamlanmamışlığının işaretidir. Her ideoloji kendi yapısında izah ya da temsil edemediği bir nokta barındırır (T. McGowman).
1950'lerin başında Lacan'ın, öznenin kuruluşunun "nedeni" (cause) olarak formüle ettiği "organik düzensizlik" yeni bir kategori; "Gerçek" (Real) adıyla diğer iki düzenin (order) yani İmgesel ve Simgesel'in "ötesindeki" yerini alır. Lacan'da "Gerçek" kavramı, kişinin bilmeye dayanamayacağı ve bu nedenle bilinçli bellekten kökensel olarak bastırılan ve bilinçdışının bir parçası olan bilgidir. Gerçek'teki bastırılmış bilgi, semptomlar, tutkular, ıstırap veya duygulanım yoluyla bilinçli dile (language) döner. (C. Kaptanoğlu, DPEEDN)
"Gerçek, tam olarak bizim gerçekliğimizin dışında bırakılanı, anlamsız olanın sınırını ve yerleştirmekte veya keşfetmekte başarısız olduğumuz noktayı temsil eder." (P. Verhaeghe
Bu bağlamda Gerçek, ideolojinin dışa açıldığı, tıkandığı, kekelediği, sürçtüğü noktadır. Zizek'e göre, Öteki'nin özne üzerindeki hükmü fanteziye bağlıdır: Özneler Öteki'nin yetkisi altındadır çünkü kendi içlerinde ötekinin onayladığı değerli birtakım fantazmatik özler barındırırlar. Özne bu öze, kendi özgürlüğünden vazgeçecek kadar değer verir. Bu nedenle biriyle yumruk yumruğa dövüşme eyleminde, kişi Öteki'nin baskısını kırarak özgürlüğünü elde eder. "Dövüş Kulübü" kişinin, özgürlüğe kavuşabilmek için kendisiyle dövüşmesi fikrini ortaya atar; fakat bu özgürlük, kan, kırılmış kemikler ve Sembolik kimliğin tümden kurban edilmesi yani Gerçeğe ait o travmayla yüzleşmek pahasına kazanılır. Gerçekle travmatik karşılaşmanın sonucunda özgürlüğün kapıları özneye açılır. Simgesel düzenin başarısızlığa düştüğü nokta özneler için kurucu bir niteliğe dönüşür. Sinemanın gerçekle travmatik karşılaşmayı olanaklı kılması, ideolojinin gücü için bir tehdit oluşturur. Elbette sinema sık sık ideolojiyi yaymakla uğraşabilir, fakat aynı zamanda bunun tersini yapma gücüne de sahiptir (Tood McGowman). Sinema, "temelde inkâr edilmesi ve saklanması gereken aşırı bir zevke dayanan" ideoloji karşısında çaresiz değildir, çünkü onun elinde "Fantezi"nin sınırsız gücü vardır! "Sinema sahip olduğu fantazmatik boyutuyla ideolojinin kalbinde yer olan müstehcen zevki ifşa ederek onu sekteye uğratabilir" (McGowman). Sanatın tehdidine karşı paniğe kapılmayacak bir ideoloji yoktur. Lacan'ın XI. Semineri'nde belirttiği gibi sanat "doğrudan", İdea'nın birinci düzey kopyaları olan maddi nesnelerle rekabet etmez; onun rakibi duyular ötesi İdea'nın kendisidir.
Yeşilçam sinemasında sıkça karşılaştığımız bir sahne: Kamera, "Sevda Tepesi"nde bir ağacın altında öpüşen bir çifti gösterdikten sonra gezinmeye başlar ve ağaca, ağacın yapraklarına, oradan rüzgârın etkisiyle sallanan iki çiçeğe doğru gelir ve o çiçeklere sabitlenir (neler olacağını bilip görürüz, daha doğrusu bilip gördüğümüzü farz ederiz).
Peki ne oldu orada? Öpüşüp koklaştılar mı sadece, yoksa cinsel birleşme de oldu mu? Kadın hamile kalmış mıdır? Daha da önemli soru şudur: "cinsel nitelikli çağrışımlarla, genel olarak toplumun utanma ve edep duygusunu inciten, şehvet duygusunu uyandıran açık saçık" yani müstehcen yayınları önlemek için uygulanan sansür işe yaramış mıdır? Hakikaten çıplak kadın bedeni veya sevişme sahnesi yoktur ortada. Ya, edep ve hayâdan yoksun bazı izleyiciler durup dururken şehvete kapıldılar ya da bütün izleyiciler sansürün "ikiyüzlülüğüne" tanıklık ettiler!
O halde fiilen kandırılan, ikna edilmesi gereken kimdir?
"Tek aday, elbette görmenin her anlamıyla masum ve aptal izleyicisi,

'Büyük Öteki'nin ta kendisidir. Sansür izleyiciler olarak bizim kirli zihinlerimizi harekete geçirip geçirmediğimizle ilgilenmez; önemli olan Büyük Öteki'nin fark etmemesi gerektiğidir." (S. Zizek)
Her sinema filmi, seyircisini öngörerek hatta seçerek çekilir. Seyirci film karşısında asla iktidarsız değildir, çünkü onun elinde iktidarların en güçlüsü, kendisine bakıldığını bilen bir nesneye görülmeden bakmak, "Bakış" vardır!

Sonuç olarak

-Gerçek dile direnen, anlatılamayandır. Yani kadınsı ve sinematografiktir. Dile getirilebilen ise yalandır, dolayısıyla erkeksi ve politiktir.
-Erkeklik tammış gibi yapma gösterisinin acıklı, acınası, gülünç bir tezahürüdür.
-Kadınlar trajikomik bir gösteri olan erkekliği gülmüyormuş gibi ciddiyetle seyrederler. Bunun bir varoluş biçimi olduğunu görürler çünkü. Bakan kişinin acıklı bir tebessümle donakalmasına neden olan erkekliğin "her şeye rağmen ayaktayız" pozları karşısında kadınlık, erkekleri utandırıp kaygılandırmamak için kadınların giydiği "Hı, hı! Hepsine inandım" tavrının inceltilmiş halidir.
-Erkekliğin kendini ele verdiği yer, "Adam gibi adam" olmaktır. Erkeklik yüceltilmiş sahte bir kimliktir; en iyisi bile sadece "gibi"dir... "Kadın gibi kadın" demeyip "Erkek gibi kadın" dememizin nedeni de aynıdır: Gerçek olmayacak kadar güzeldi, demek gibi bir şey... "Adam gibi adam" demek, "mış gibi" yapmanın inceltilmiş halidir.
-İktidar eksiklik, boşluk, anlamsızlık duygularıyla başa çıkabilmek için insan yavrusunun giriştiği eylemler ve sözlerle kurulan "şey"e denir. Başka bir deyişle, iktidar, varlıktaki eksiği, yarığı, çatlağı doldurmak için kullanılan metafor ve metonimilerin toplamından oluşan şeydir. Dolayısıyla en büyük iktidar iktidarsızlıktır. Tam da bu nedenle hakikati hatırlatan her şey görmezlikten gelinir ya da yok edilir.

Dipnotlar

[1]*Lacan, Freudiyen bilinçdışının yalnızca dürtü kuramıyla tanımlanamayacağını belirterek onu yeniden yorumlar. Lacan'a göre bilinçdışı doğa ve kültür arasındaki uzamda yer alır. Lacan bu yoruma gösterge bilimin araçlarını kullanarak ulaşmıştır. Roland Barthes, "Göstergebilim İlkeleri"inde, "metafor" yerine "paradigmatik", "metonimi" yerine de "syntagmatik" terimlerini kullanarak metafor ve metoniminin "her söylem için zorunlu" olduğunu ve dilde, kültürde ve bilinçdışındaki yapılanmanın bu iki temelkoyucu eksen üzerinden gerçekleştiğini söyler. Ferdinand de Saussure de Dil'in bu iki temelkoyucu eksen üzerinden yapılandığını bildirir. Yani, dil, metafor ve metonimilerden ibarettir. Jacques Lacan ise bilinçdışı dil gibi yapılanmıştır (dikkat; dildir demiyor, -dil gibi diyor...) diyerek bir anlamda Freud'un rüya işlemi'nin ("Dream Work") yoğunlaştırma ("Condensation" / metafor / istiare /eğretileme) ve yerdeğiştirme'den ("Displacement" / metonimi / mecaz-ı mürsel / düzdeğişmece) oluştuğunu açıklamış olur.*
[2]*"Psikanalitik deneyimde açığa çıktığı biçimiyle özne-ben'in (I) işlevinin oluşturucusu olarak ayna evresi" (The mirror stage as formative of the function of the I as revealed in psychoanalytic experience)*

Kaynakça

1. Cem Kaptanoğlu, Destekleyici Psikoterapi Eğitici Eğitimi Ders Notları.
2. Cem Kaptanoğlu, Ötekindeki Ben Bendeki Öteki.
3. Todd McGowan, Sheila Kunkle, Lacan ve Çağdaş Sinema.
4. Slavoj Zizek, İdeolojinin Yüce Nesnesi.
5. Slavoj Zizek, Konuşan kafalar.
6. Todd McGowan, Gerçek Bakış.
7. Monique Cournut-Janin, Kadınsı ve Kadınlık.

Ceylan AKGÜN

© YONCA KARAKAŞ

Kadın ve erkek

İkiliklerin ötesine geçmek

Eşitlik uğruna "hepimiz erkekleşelim" demek en başta kadınlar için en sıkıcı çözüm gibi görünmekte... Böyle bir eşitlik mantığı, herkesin birbirinin yerine ikame edilir olduğu bir toplumsal tahayyüle ulaşır ve eşitsizliği perdeler.

Kadınlık ve erkeklik kategorileri üzerine o kadar uzlaşılmıştır ki üzerine tekrar konuşmak birçok kişiye anlamsız gelecektir. Oysaki, hakikat tam da şeylerin doğal işleyişinin ardında gizlidir. Kadın/erkek gibi ikili kavram setleri, sistemli ve güvenli bir gerçeklik inşa eder ve sınırları belirginleştirir. Birbirinden ayırt etmek üzere iki grup belirlendikten sonra tüm düşünce sistemimiz bu yerleşim planına göre düzenlenir. Kadın/erkek, doğa/kültür, kirli/temiz, modern/ilkel, üstün/alçak gibi kavramsal dikotomiler masum görünseler bile artalanında her zaman iktidar ve tahakküm ilişkileri içerir (Beilharz, 2017). Daha ileri giderek, metafizik düalizmin yani dünyayı sadece ikiliklerle anlamlandıran sistemin varlık nedeninin, normatif düzeni sürdürecek olan toplumsal rolleri belirlemek ve ahlaki değerleri meşrulaştırmak olduğunu söyleyebilirim. Tam da bu yüzden doğal ve ezeli gibi görünürler ve üzerinde düşünmek zor gelir. Kanıt gerektirmeyecek kadar sahici görünen önermelerin nasıl işlediğini görmek için, verili kavram setlerini tersine çevirip bakmak yeterli olacaktır (Derrida, 2004). Cinsiyetler, tüm insani değerler gibi tarihsel bir inşanın ürünüdür, çeşitli toplumların farklı tarihsel ve kültürel süreçleri içinde güç ilişkileriyle örgütlenmiştir. Sorun onların varlığı değil, nasıl inşa edildikleridir. Cinsiyetler arası farkın günümüzdeki hali ise büyük bir eşitsizlik ve hiyerarşi içermektedir (Mitchel ve Oakley, 1984).
Verili bir kategoriyi kabul etmek ve o kategorinin içinden düşünüp eylemek, kimlere ve nasıl iktidar sağlarken, kimleri

ne şekilde ezer? Bu ikilik içinde ezilenler genelde kadınlardır ama kadın sadece kadın olarak mı düşünülmeli yoksa kadın ailesiyle ya da sınıfı veya etnisitesiyle mi ele alınmalı? İktidar ilişkilerini anlamak için, cinsiyet farklarına bakmanın sınıfsal ya da etnik analizler kadar önemli hatta daha bile asli olduğunu düşünmekteyim. Çünkü en kadim ve doğal görüneni, dolayısıyla rızanın en çok işlediği yerdir cinsiyet farkı... Tabii yapısökümü en rahatsızlık veren alan da burasıdır... Kadınlık ve erkeklik pek çok boyut üzerinden tartışılabilir. Tek tek olguların nedenlerini analiz etmeye çalışmak yerine anlama ve idrak etmeye dayalı bir yaklaşım birbirine bağlı süreçlerin ilişkisini daha iyi kurar (Geertz, 1980). Kategorileri ayrı ayrı ele alan bir tartışmanın, tam da karşı durduğum ikiliğin içine beni geri çekeceğini düşündüğümden, nedenlere, başlangıç noktalarına ve belirlenebilir farklara odaklanmak yerine, farkın nasıl sürdüğünü izlemeye çalıştım.

Doğal ve sabit görünen cinsel farklılığın oluşum ve dönüşüm sürecini izlemek için, tarih içindeki seyrine bakmak, onun sabitliğini de yerinden sarsar. Foucault, yaptığı soykütük analizleriyle şimdi doğru bildiklerimizin, her zaman öyle olmadığını ve ileride de şimdiki gibi olmayabileceğini gösterdi. Modernizmle birlikte, iktidar ve bilginin nasıl el ele işlediğini ve bize bir hakikat kurduğunu tarihe dönerek gördük. Evrensel sandığımız değerlerin, özgür olduğunu sandığımız seçimlerin ve sahibiyiz sandığımız sözlerin söylemsel olduğunu ve özne için bir kaçış yolu olmadığını içimiz sızlayarak okuduk. Özneleri, anlamları, ilişkileri ve toplumları oluşturan söylem birtakım tertibatlar

yoluyla sağlanmakta, böylece gerçeklik inşa edilmekteydi. Bilgi ve iktidar ile şeyler tanımlanıyordu. İktidar her yerde ve her biçimde öznelerin var olma biçimlerini belirlemekteydi (Foucault, 1971).

Modern Avrupa'nın erken dönemlerinde (ruh/beden bölünmesinin Musevi/Hıristiyan tek tanrılı inanç sistemleriyle başladığını söyleyerek daha geriye gidebiliriz) yükselmeye başlayan ikili düşünce sistemi, Kartezyen tasarım ve Fransız aydınlanması ile doruk noktasına çıkmıştır. Aklın lehine olacak şekilde gelişen ruh/beden, akıl/duygu, doğa/kültür arasındaki bölünme, akıl ile temsil edilen öznenin kendisini, tüm bilginin kaynağı haline getiren büyük bir söylem kurar. Bu söyleme göre, beden, duygular

ve doğa; kirli ve sapkın olarak altlanır. Kendi kendini referans alan bu akıl ilkesi kültürün ve erilliğin taşıyıcısı olur (Lloyd, 1996). Eril aklın sürekli olarak aktif olması, doğayı tahakküm altına almak ve sırlarını çözmek için hep icra halinde olması beklenir (Lloyd, 1996). Kültür, erkek, akıl cephesinde birleşen güç ve iktidarın icrası, kapitalizm ile birlikte yükselmiştir. Kapitalist ekonomi, sermaye ve aklı birleştirir. (Kadın, çocuk ve doğanın sömürülen ve ezilen tarafında olması bile bu ilişkiyi açığa çıkarmak için yeterlidir aslında.) Bu mantık, güç ve iktidarın belli bir performansla gerçekleşeceğini savunur. Eşit yurttaşlar birliği, tıpkı sermayenin işleyişi gibi kendilerini üreterek ve çoğaltarak güçlerini göstermelidir.

Büyük bir sınıflandırma çağı olan XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, bedenler titizlikle cinsiyetlendirildi ve o bedeni tanımlayacak özellikler belirlendi. Cinsellik, uçarı olma, çocuksuluk, güzellik, arzu, süs, çekicilik kadın bedenine tayin edildi. Bundan böyle, süslü ve cazibeli bir erkek tasavvuru kadınlığa özgü görülüp, sapkın kategorisine yerleştirilecekti. XIX. yüzyılda, çıplak erkek heykellerinin azalması, renkli ve karnavelesk erkek kıyafetlerinin hızla sadeleşerek siyah ve gri sıkıcı takımlara dönüşmesi erkek bedenini homoerotik arzulardan koruma saikinin yansımalarıdır (Hall, 1992). Pozitivist bilim biyolojik bir tür olarak insanı tanımlayınca, cinsiyetler ön plana çıktı. Daha önce, Aristo'nun "kadın eksik bir erkektir" ifadesinde yansıttığı gibi, insan fikri sadece erkek ile tanımlanmaktayıdı (Mitchel ve Oakley, 1984: 32).

Biyolojikleşmeyle birlikte aynı türün eşit birer üyesi olan dişi ve erkek düşüncesi geçerlik kazandı. Bu düşünce daha önce dinsel referanslarla oluşan erkek ve onun tamamlanmamışı olan kadın fikrinin üstüne çıkan bir kavrayış tarzıydı ve sosyal bir kategori olarak da kadınları görünür kıldı. Kadınlar açısından "Madem insanlar eşit, biz insan değil miyiz?", "Erkeklerle eşitsek, neden aynı haklara sahip değiliz?" sorgulaması böyle bir tarihsel bağlamda başladı (Riley, 1988).

Buraya kadar, kadın ve erkeğin evrensel olduğunu düşünmenin özcü ve tarihe aykırı olduğunu belirttim ve erkekliğin nasıl giderek yükseldiği ve insanlığın tek aktörü haline geldiğinin cevabının tarihsel bilgide olduğunu tartıştım. Nitekim, ikinci dalga feminizm, uzun bir süre patriarkal kuramla ilgilenip, kadınların tarihiyle ilgili bereketli bir saha açmıştır. 1970'ler feminizmi söylemin öznesi erkek, nesnesi kadındır fikrine karşı çıkmış; cinsiyetlendirilmiş tarihe karşın, beden ve emek üzerindeki sömürünün de tarihi olan ataerkilliğin tarihine bakmıştır (Scott, 2013: 169). Kadınların tarihine patriarka gibi makro kuramlar ve ikili yapılar üzerinden bakmanın kısıtlılığı anlaşıldığında, sıradan ve gündelik olan, mikro yapılara odaklanılmıştır. Özel alanın politik olduğu fikri, ailenin içinde olup bitenlere, mikro ve yerele bakınca ortaya çıkar. Ancak süreçte görülür ki, tarihte kadına da yer açalım kavrayışı ikili sistem içinden düşündüğü için sorunludur. Günümüze geldiğimizde kadın/erkek meselesi, toplumsal cinsiyete yani bu kategoriler arasındaki dinamiğe dönüşmüştür.

Kuramsal temeli cinsiyet farkları olan psikanaliz, bedenin ve politikanın kesiştiği yerde, biyopolitikanın merkezinde olduğundan, bu tartışmanın ana ekseni olmalı diye düşünmekteyim. Aile ve annelik olgusuna bakmadan toplumsal cinsiyetten söz etmek yine eksik kalacaktır. Kadınlığın ne olduğuna veya kadınlığın epistemesine dair nihai bir cevabım olmayacağını belirterek, psikanaliz, annelik ve aileyi gözden geçirmeye çalışacağım.

Psikanalizin içinde kadın

Psikanaliz, özne oluş süreciyle ilgilenir ve cinsel farkın doğrudan benliği kurduğu tezini savunur. Anglo-Amerikan ekolü, öznenin kuruluşunda deneyime odaklanır. Öznenin görme, duyma, algılama ve kendisine bakanlarla ilişki kurma biçimine yani nesne ilişkilerine bakarak cinsiyetlenme sürecini açıklar. Darwin'in biyolojik kuramı ve XIX. yüzyıl modernizmiyle yakın ilişkide olan Freudyen bakış, dönemin ruhuna hâkim olan "evrensel erkek insan" modelini psikanalize taşıyarak eril bir libido kavramsallaştırması yapar (Roudinesco, 2016: 326). Kadın cinselliği eril olanı referans alarak örgütlenir. Kızların kimliği, penis ikamesi olarak düşündükleri klitorislerinin (küçük penisler) uyandırdığı aşağılanma ve hasetle birlikte gelişmektedir. Bu bilinç, kadınları edilgin ve mazohist hale getirdiği gibi bir de hep sevilme ihtiyacı içinde hissettirir. Kısaca nesne ilişkileri ekolünde, kızlar hep oğlan çocuk olmak ister! Kız çocuğu oğlanlardan daha zorlu ve iki aşamalı bir ödipal süreç bekler: Diğer cinsiyete yönelebilmek için hem anneden vazgeçmesi hem de onunla özdeşleşmesi gereken bir senaryonun içinde yer alır (Freud, 1931). Böyle bir senaryoya atfen, kadınlar erkeklerden daha biseksüel ve içgüdü kontrolü konusunda daha zayıf kabul edilir. Dolayısıyla süperegoları da az gelişmiştir (Freud, 1905). Kısa ifadesi, kadınlar ahlaken gelişmemiş cinslerdir! Yine de Freud'un cinsiyet üzerine yazdığı yapıtlarının oldukça queer olduğunu ve kendisine ait olan "Anatomi yazgıdır" ifadesinin aslında, anatominin dişil veya eril olanı belirleyemeyeceğini ifade etmek üzere söylendiğini belirtmek isterim (Freud, 1931). Bu bağlamda, Freudyen psikanalizin cinsiyet ve cinsel yönelimi ayrı ele aldığı ama çelişir vaziyette kadınlığa bakışının doğalcı olduğu söylenebilir. Freud'un kadın cinselliğine ilişkin olarak kullandığı "orası hâlâ bir kara kıta" (Stanley, 1889)* ifadesi psikanalizin kadına dair çiftdeğerli algısını yansıtır. Bu çiftdeğerlilik modernizmin cinsiyet etrafında ürettiği doğa/kültür, ilkel/vahşi, karanlık/aydınlık gibi dikotomilerin devamıdır. Kadın cinselliği, erkek için cezbedici ama gizemli ve vahşi bir kıtadır. Tıpkı, eril bir akıl tarafından keşfedilip, ehlileştirilmeyi bekleyen bereketli bir toprak parçası gibi...

Ortodoks anlayıştan uzaklaşan ve Lacancı kuram çevresinde örgütlenen post yapısalcı psikanaliz ise, simgesel düzen ile özneyi kurar. Cinsiyetin

* Freud, bu ifade ile XIX. yüzyıl sonunda Kongo'yu keşfeden İngiliz kâşif Stanley'in çok satan "Dark Continental" kitabına gönderme yapıyor.

oluşumu, temsili ve yorumlanması dil ve toplumun bilinçdışı içinde yapılanır (Tura, 2005). Deneyimi simgesel süreçler inşa eder, toplumsal cinsiyet de simgeselin kurulduğu yer olan dilin içinde inşa edilir. Simgesel düzen, babanın yasasıyla işler. Cinsel farklılığın göstereni fallustur ve dünyaya gelen çocuk babanın tehditkâr, yasaklayıcı, sınırlayıcı düzeninde, ödipal dramasını yaşayarak cinsiyetlenir (Tura, 2005). Cinsel farklılık üzerine kurulmuş ve erilliğin lehine işleyen bir sembolik düzenin içinden konuşur Lacancı psikanaliz.

Nesne ilişkileri ekolünden gelen, Melanie Klein ve Josine Müller'in başını çektiği kadın psikanalistler, Freud'un eril bakışına karşı çıkar. Kuramın klitorisi penisin ikamesi olarak gören, vajinal doyumu önceleyen iddiaları, Klein'ın çocuklarla yapılan analizleri sonucunda çürütülür (Klein, 1997). Fakat baş kaldıran kadın psikanalistler, "bir kadın doğası" fikri üzerinden bunu yaptıkları için, cinsiyet ayrımını keskinleştiren bir yöne evrilirler. Freud, ödipal merkezden hareket etse bile cinsiyetin temsil yoluyla oluştuğunu ve göreli olduğunu kabul ettiğini belirtirken (1925), Kleincılar, kadın olmanın biyolojik olarak belirlendiğini söyleyerek daha dar bir kapsama sıkışır.

Nancy Chodorow, feminist bir perspektifle erkek ve dişi ayrımını psikanaliz üzerinden tekrar okumuştur. Chodorow'a göre, dişillik dünyayla bağlantılı bir şekilde gelişir (1999). O zamana kadarki psikanaliz, Batı kültürü içinde gelişen ödipal üçgenin, evrensel ve değişmez bir gerçek olduğu yanılgısına düşmüştür Chodorow'a göre (akt. Scott, 2013: 77). Yine özetle söylemek gerekirse, "babalar da biraz daha evde oturup çocuk baksalardı ödipal süreç daha farklı işlerdi, dolayısıyla kadınlık ve erkekliğin anlamları çok daha farklı olurdu" der Chodorow.

Luce Irigaray ise, tüm insanlık tarihinin en seçkin ve uygun modeli olarak sunulan eril modelin dışında başka seçenekler olabileceğini söyleyerek daha farkçı bir açıdan yaklaşır kadınlık meselesine (1985). Kadınların kendilerini nesneleştiren ve hakikati erkeklik üzerinden kuran bu söylemin içinden çıkabileceğini düşünür. Kadınlığa özgü annelik, doğum gibi yetileri ön plana çıkararak yeni bir özneleşme formu önerir (Irigaray, 1985). Irigaray, ikili cinsiyet sistemi içinde erkeğin hiyerarşik yükselişine karşıdır. Kadın ve erkeği eşitleyen söyleminin üzerindeki örtüyü çekip alarak, eşitlik denen şeyin aslında kadının erkeğe öykünmesi, eksikliklerini tamamlayarak erkekleşmesi olarak kurgulandığını gösterir. Psikanalizin içinden, kadınları yeni bir söylemin öznesi olarak kurarak kendine has özellikleriyle ilgili konumlandırma fikri çok önemli bir katkı olsa bile, tam da eril ideolojinin yaptığını kadınlar için tekrarlıyor olmak açısından sorunlu görülebilir (Donovan, 2012).

Psikanalist olmasa bile psikoloji dünyasının içinden yükselen "farklı bir ses" kadının düşük etik gelişimine dair sürdürülen egemen söylemi tersine çevirir. Carol Gilligan, Kohlberg'in evrensel etik gelişim teorisininin eril dilini görünür kılarak, modern gelişimsel psikolojinin kadının ahlak gelişiminin zayıflığını ima eden argümanlarını tersyüz eder (1982). Gilligan, annelik deneyiminin kadınlarda

farklı bir duyarlılık, temel kaygı ve yakın ilişki kurma biçimi geliştirdiğini öne sürer. Kadınların ev içindeki yoğun ilişki dinamiği ile süregiden yaşamları onlarda özel bir ahlak anlayışı oluşturur (1982). Gilligan, etik ve evrensel tarafsızlık ilkesi taşıyan erkeksi adalet etiğinin karşısına, kadının özerk ve tikel olan care etiğini koyar (1982). Care etiği gündelik yaşamda edinilen özel bir yargılama tarzıyla gelişmiştir. Bu bir yandan Freud ve Kohlberg'i onaylayan bir ifadedir çünkü sahiden de Gilligan kadınların "yüksek adalet duygusuna" sahip olmadıklarını söylemiş olur, fakat bir farkla: Kadınlar hakkaniyeti ve etik yargılarını, bağlamı içinde müzakere ederek, nedenleri ve sonuçları tartışarak karara bağlarlar.

Hane/Aile/Evlilik

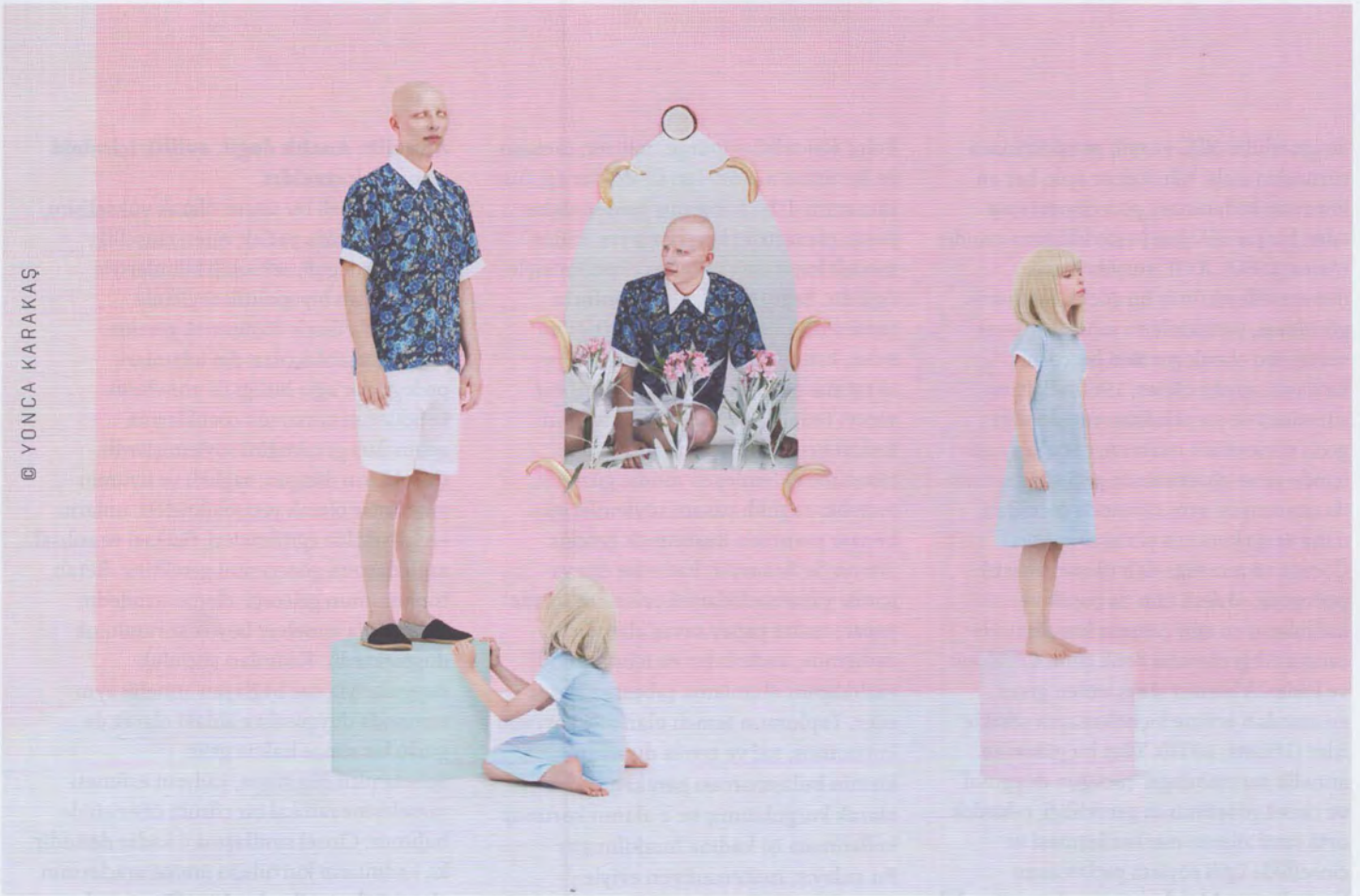
Klasik patriarkanın çözülüşünde ve yerine modern olanın kuruluşunda aile köprü olur. Modernizmin gelişimine paralel seyreden bir süreçte, doğrudan haz ve bedenle ilgili olan cinselliğin, üreme merkezli bir aile tertibatının içine tıkıştırıldığını görürüz (Foucault, 2015). Foucault'ya göre evlilik çok daha öncelerden gelen, kan ve soy ilkesini düzenleyen bir tertibat iken, XIX. yüzyılda evlilik birliği cinsellik tertibatının bir taktiğine dönüşür. XIX. yüzyılın, haz, beden, uyarılma, arzu, üreme, sapkınlık, kadın ve çocuk cinselliği üzerinden yürütülen cinsel söylemi, günümüze geldiğinde tüm cinsellik biçimlerini evlilik içinde yaşamaya zorlayan bir hal almıştır. Anne-baba ve çocuk ekseninde planlanıp aile birliği içine dahil edilen cinsellik tertibatı, ikili cinsiyet sistemine tabidir. Diğer yandan eşitlik, özgürlük, kardeşlik gibi modern akidelerin de ailenin merkeze gelişiyle aynı zamanlarda yükseldiğini biliyoruz. Eşitlik ve özgürlük söylemi klasik patriarkayı yıkıp, kralın kafasını kestiği halde hane içine uzunca bir süre dokunamamıştır. Kamusal alanda eşit yurttaşlar sözleşmesi yürürlükteyken, özel alanda eril egemenlik ilkesi devam etmiştir. Hane içinde eşitsizliğin halen sürüyor olması doğa/kültür analojisi üzerinden düşünülebilir. Modern toplumların ve ekonomilerin temeli bir erkeğin başında olduğu ve kadınların çocuk bakımı ile bir arada tuttuğu aile modeline dayanır (Hall, 1992). Aile reisi olan erkek medeniyetin temsili iken, kadınlar doğaya yakın, ilkel varlıklar olarak düşünülmüştür (Davidoff, 2002: 14). Tam da bu noktada, kadınlık açısından ikiyüzlü bir tutumun sürdüğünü görebiliriz. Burjuva ailesi içinde çok özel, kırılgan, narin, zarif ve güzel varlıklar olarak idealize edilen kadınların, aile dışında olduğunda (aile kuramayan kadın işçiler, alt sınıflar) hunharca çalıştırıldıklarını görürüz. Kadın ve çocuk işçilerin, madenlerde ya da fabrikalarda uzun çalışma saatlerinde yıpratıcı bir şekilde çalıştırılması görmezden gelinebiliyordu (Mitchell ve Oakley, 1984: 47). Benzer ikiyüzlü tutum çocuklar için

* Foucault, hiçbir zaman cinsiyetler üzerine düşünmemiştir. Toplumsal cinsiyet kavramını kullanmamıştır. İkiliklerle düşünmediği için kadınlık ve erkeklik değil, androjen bir cinsellik üzerine kuramını yazmıştır. Fakat onun cinsellik anlayışı günümüzde toplumsal cinsiyetten anladığımıza yakın bir anlamdadır.

de geçerlidir. XIX. yüzyıl, yetişkin insan türünden izole, tehlikelere açık, her an korunup kollanması, gözetilmesi icap eden bir çocukluğun keşfedildiği zamandır (Aries, 1960). XVII. yüzyıla kadar dönemselleştirilmiş bir çocuk mefhumu görülmez, yetişkinlerin minyatür birer versiyonu olarak görülen bir çocuk kavrayışı vardır (Aries, 1960). Eğitim süresinin ve çocukluktan yetişkinliğe geçiş döneminin uzaması, çocuğun hane içinde anne gözetiminde geçirdiği zamanı da uzatmış ve aynı zamanda çocukları daha aşağı konuma yerleştirmiştir. Çocuğa ve anneliğe dair oluşan abartılı pedegojik söylem tam da çocuk ve kadınların en ağır çalışma koşullarında çalıştırıldığı zamana denk gelir. Çocukluk ve kadınlık benzer süreçlerden geçer, en azından ezilme biçimleri aynı şekilde işler (Millett, 1970). Tüm bu yükselen annelik sorumluluğu, çocuğun duygusal ve cinsel gözetiminin gerekliliği, çekirdek orta sınıf ailenin merkezileşmesi ve cinsellikle ilgili söylem patlamasını kapitalizme eklemlenmeye çalışan ataerkil ideolojiyle bir arada düşünmek gerekir. Bir yanda kamusal alanda kapitalist işleyişi sağlayacak işgücü diğer yanda hane içinde erkeğin hâkimiyetini çözecek olan ara formül, kadınlığa dair ikili bir hattın geliştirilmesiyle olmuştur. Bir yanda çekirdek burjuva ailenin hanımefendileri, diğer yanda öteki kadınlar (Davidoff, 2002: 15)... Özetle, kapitalizmin günümüze gelişi toplumsal cinsiyet açısından iki yönlü bir gerilim üzerinden ilerlemiştir. Bir yanda kadınlar işgücüne devam ederken diğer yanda evinde ailesine bakan kadını yücelten söylem beraber gitmiş, domestik ideoloji güçlenirken, kadınların düşük ücretli ve statülü işlerde çalışması hoş görülmüştür. Eşit işe eşit ücret sloganı, bu tarihsel bağlamla ilişkilendirilebilir. Alt ve orta sınıf kadınlar düşük ücretlerle eşitsiz koşullarda çalışırken, Viktoryen dönemin uzantısı "hanım kardeşler" için ayrı bir söylem alanı açılmıştır. Üretim mantığının demir/çelik ve motor sektörüne evrilmesi, ev içi kitlesel teknolojik aletlerin üretim ve tüketimini teşvik etmiş, aynı anda büyük bir temizlik ve hijyen söylemi gelişmiştir. Evini elektrikli süpürge, mikser, çamaşır ve kurutma makineleri ile doldurup, tüm zamanını daha kabarmış kekler, daha beyaz çamaşırlar için harcayan kadın modeli kapitalist tüketim ekonomisiyle ilgilidir. Betty Friedan'ın "konforlu temerkuz kamplarına" benzettiği bu evler, kadınların varoluşlarını aileye aktarması üzerine dizayn edilmiş bir yapıyı temsil eder (1963). Orta sınıf kadını hem hane içinde tutan hem tüketime eklemleyen moda, güzellik, annelik, sağlıklı yaşam söylemlerini benzer mantıkla düşünmek gerekir. Simon de Beauvoir, kadınlar dünya içinde yapamadıklarını evlerinin içinde yapar, oralar yapay savaş alanıdır dediğinde, kadınların ev içinde kendi varlıklarını olumlama çabasına işaret eder. Toplumun temeli olan aile kavramı kutsanmış, saf ve temiz dışarının kirinin bulaşmaması gereken yerler olarak kurgulanmış ve o alanın korunup kollanması işi kadına bırakılmıştır. Bu anlayış, mütemadiyen eviyle meşgul kadın tipini ortaya çıkarmıştır. Evin sınırlarını belirlemek, dışarıyla içerinin, özel ile kamusalın, doğa ile kültürün sınırlarını belirlemek gibidir. Kadınlar da doğa ile kültür arasındaki dolayımlayıcılar olarak bu sınırların etrafında yerlerini almıştır (Ortner, 1972). Doğum, emzirme, âdet görme gibi fizyolojik süreçler kadınları doğaya yakın tutar. Temizleme işi onlarındır çünkü doğadan gelen pisliğin kültürel olana bulaşmamasını sağlarlar. İlkel birer vahşi olan bebekler kültürün normlarını öğrenene kadar kadınlarla kalır. Doğadan ham halde gelen gıdaların kültüre uygun bir şekilde hazırlanıp pişirilmesi de bu dolayım sebebiyle kadınlarındır. Yapı olmayana daha yakın olan kadınlar bu yüzden hep daha marjinal, daha tehlikeli ve daha kirleticidirler ve hep kültür tarafından kontrol altında tutulması gerekir (Dougles, 1966). Kamusal ve özel bölünmesi ekseninde gerçekleşen ve kendiliğinden gibi görünen rol dağılımının ya da kadınların hane içindeki rollerinin tarihine baktığımızda karşımıza ikili düşünme sistemi, en başta da doğa ve kültür ayrımı çıkmaktadır.

Annelik: Analık değil, evlilik içindeki annelik kutsaldır

Anneliğin asli bir unsur olarak yükselişini, XVIII. yüzyılda patlak veren cinsellik, ahlak, pedegoji, seksoloji bilimleriyle oluşturulan biyopolitik söylemle ilişkilendirilerek düşünmek gerekir. Hekimler, ahlakçılar, din adamları, pedegoglar ağız birliği ile annelerin kendilerini tamamen çocuklarına adamaları gerektiğini söylemişlerdir. Çocukların düzgün, sağlıklı ve uyumlu yurttaşlar olarak yetişebilmeleri, onların en iyi şekilde eğitilmeleri, fiziksel ve ruhsal sağlıklarının gözetimini gerektirir. Refah toplumunun geleceği ailenin içindedir, dolayısıyla annelere büyük sorumluluk düşmektedir. Kadınları suçluluk duygularıyla eve bağlayan annelik aynı zamanda duygusal ve ahlaki olarak da güçlü bir simge haline gelir.
Schulamith Firestone, kadının ezilmesi meselesine radikal bir çözüm önerisinde bulunur: Cinsel sınıflaşma o kadar derindir ki, kadınların kurtuluşu üreme araçlarının ele geçirilmesi ile olacaktır. Firestone'un devrimci önerilerinden bugüne geldiğimizde, anneliğin kadının kaderi haline geldiğini görüyoruz. Çocukların sayısı azalmış olsa bile, annelikle ilgili görevler giderek ağırlaşmakta, annelik kimliği diğer tüm kimlikleri ezer hale gelmektedir. Daha da beteri, çocuksuz bir kadınlık formu (eğer geçerli sebepleri yoksa, "evlenememiş" olmak gibi) marjinal olarak değerlendirilmektedir. Bir anneden neden çocuk yaptığı ile ilgili gerekçeler istenmezken (Bu sorumluluğu alacak yeterliğin var mı? Duygusal olgunluğun ne durumda?), anne olmamayı tercih edenlerden ikna edici açıklamalar beklenmektedir (Badinter, 2015: 19). Bilimsel bir söylemi arkasına alan tıp ve psikiyatri, gebe kaldığı andan itibaren her an tetikte, kendini bebeğin ruhsal ve fiziksel olarak sağlıklı doğmasına adamış kadınlar şart koşar. Egemen söylemin bayrak tutanı olan orta sınıf kadınların gebelik ve çocuk yetiştirme deneyimlerini izlediğinizde, anneliğin çileci bir yaşam tarzına dönüştüğünü görebilirsiniz. Annelik, çocukların fiziksel, psikolojik, entelektüel, sosyal gelişimini yakından takip etmeyi gerektiren tam zamanlı bir

© YONCA KARAKAŞ

mesai gibi görünmektedir (Morell, 1994). Uzmanlar, anne karnındaki bebeğin "diğerlerinden daha zeki olması için" Mozart dinletilse iyi olacağını, "sağlıklı" bir bağlanma için karındaki ceninlerle her gün konuşulması gerektiğini söylüyor. Bebek doğduğu andan itibaren her hareketi bir şifre gibi çözümlenmeli ve arkasındaki duygusal ihtiyaçlar anlaşılmalıdır, aksi halde anneleri tarafından travmatize edilmiş yetişkin bireyler olarak ruh sağlığı kliniklerinde yaşamaları gerekir! Orta sınıf burjuva mekânlarında, gebe bir kadın sigara içerken görülürse linç edilebilir. Bir anne çocuğu yanındayken bir kadeh şarap içmek isterse, ona bilimsel araştırmalara göre çocuğunun alkolik olma riskini artırdığı söylenebilir. Psikanaliz sayesinde artık herkes ilk beş yılın çok önemli olduğunu biliyor, yine de uzmanlar bunu sık sık hatırlatmaktan geri kalmaz. Zaten mümkünse yaşamın ilk üç yılında sadece anne bakmalıdır bebeğe (Blaffer, 1999). Çocuk mızmız ise anneyle bağlanma sorunu vardır, tırnağını yerse annesi yeterince ilgilenmemiştir diye sürüp giden bir söylemin ortasında, kadınların suçluluk ve kaygı duyguları içinde boğulmaları olağan bir durumdur. İdeal annelik söylemi kültüreldir ve zamana bağlı değişir. Kadınlar ister istemez içinde bulundukları koşulların hâkim söyleminden etkilenirler. Bazen doğrudan kabul eder, bazen direnerek anneliği reddeder, bazen de söylemle müzakere ederler (Badinter, 2015). Nihayetinde bu deneyim direngen bile olsa, egemen söylem referans alınarak kurulur. Günümüz kadınlarının önündeki annelik modelinin fiziksel ve duygusal olarak son derece yıpratıcı olduğu aşikârdır. Bu modelin ve onu oluşturan söylemsel tertibatın farkında olmak, yıpratıcı annelik modelini dönüştürebilmek için bir olanak sağlayacaktır. Annenin sorumluluklarını azaltan ve babalarla eşit paylaştıran bir toplumsal örgütleniş, fedakârlık mitini tersine çevirecektir. Belki bir de yaşadığımız dünyanın güvenli olduğuna ikna olmak gereklidir. O zaman çocukları o kadar hassas ve aciz varlıklar olarak değil, özerk ve güçlü insan yavruları olarak düşünmek mümkün olur. Cinsiyetlerin eşitliği önemli ama onları ayıran farklar da önemli: Annelik kadınlığın en temel deneyimlerinden biri ve Arendt'in de dediği gibi doğumluluk yeryüzüne umut ve çoğulluk getiren bir insani durum (2014).

Sonuç

Elinizdeki metin boyunca insanlığın yüzde 50'sinin nasıl bir süreç içinde ve hangi şartlar altında tüm insanlığı temsil eder hale geldiğini tartıştım. Erkeklik norm haline gelirken kadının ezilmesi, çok boyutlu ve katmanlı bir dinamiğin içinde gelişti. Bu süreç tarihsel, sınıfsal, yapısal, kültürel diye uzatabileceğimiz bir sürü bağlam içinde ayrı ayrı incelenebilirdi. Ben toplumsal cinsiyet meselesini öncelikle ikiliklerin oluşması bakımından ele aldım. Daha sonra özellikle modernizm sonrasında kadına içkin değerlerle yakın ilişkili olduğunu düşündüğüm psikanaliz, aile, annelik ve yuva kavramları etrafında yoğunlaşan bir tartışma yaptım. Çünkü Antik Yunan'dan beri kadınlar özel alana anne ve eş olarak sıkışmış biçimde yaşıyor ve XVIII. yüzyıldan beri tıp (başta psikiyatri), onların bedenleri, doğumları, ruhları hakkında konuşuyor.
Tek tanrılı dinlerin başlangıcından

itibaren erkeklik kendisini tanımlayan temel bir ilke haline geldi. Erkek kavramı aynı Tanrı gibi varlığı kendinde, aynı Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi olan imparatorlar/krallar gibi kudreti ve iktidarı sorgulanamaz, evrensel bir değer oldu. Diğerlerinin ise varlığı olumsaldı, yani varoluşları ötekine bağlıydı.

Tanrı'nın insanlara ruh vermiş olması gibi erkeklerin de çocuklarına kan ve soylarını verdiği sanıldı. Erkek ve kadın ikiliği giderek ayrıştı, sınırları belirgin hale geldi. Bugün doğal olduğunu varsaydığımız ikilikler, ideolojilerin belirlediği kapsamdaki özneleri inşa etmeye yararlar ve bunu yaparken bir yandan ideolojiyi görünmez kılarlar (Spivak, 1999). Cinsiyet dediğimiz şey de ideolojik bir inşadır bu yüzden kadın ve erkek veya başka bir şey olmaya dair yüklenen anlamlar zamana, mekâna, bağlama göre değişir. Belli biyolojik özellikler (ki aslında anatomik ve genetik sınırlar da sandığımız kadar kesin çizilmemiştir) ve ona eşlik etmesi gerektiğini düşündüğümüz tavırlar ve görünümler sonucu o kişiye kadın veya erkek deriz (Butler, 2008). Nasıl bir vücutla dünyaya gelmiş olursal olursak olalım, içine doğduğumuz kültür cinsiyete özgü belli düşünme, tutum, hissetme ve eyleme biçimlerini edinme yönünde bizi zorlar. Olgular, söylemler, teoriler ortak dünyamızı kuruyor fakat biz erkekliğin norm olduğu bir kültürün içindeyiz ve bu normların sefasını en başta erkekler sürmekte. Bu koşullarda, değişmeyen bir insan doğası veya günümüzün popüler ifadesiyle "kadının fıtratı" gibi bir tezi savunmak statükoyu devam ettirme isteği anlamına gelmektedir.

Cinsiyetleri sınıf, yaş, etnisiteyi de kapsayan bir toplumsallığın içinde, eşitlik ve farklılık ilkeleriyle birlikte düşünmek gerekir. Kadın ve erkek aynı anda hem boş hem de kendi dışlarına taşan kategorilerdir (Scott, 2013). Boşturlar çünkü belli bir cinsiyeti tanımlamaya çalıştığımızda kavram elimizden kaçar. Kendi dışlarına taşarlar çünkü her zaman bu kategorilerin altında toplanan bazı anlamlar ve aidiyetler vardır. Kimlikleri hem kabul edip hem reddedeceğimiz, her kimliğin geçerlilik ilkesini kendi içinde bulduğu bir anlayış insanların eşitlik ve farklılığını bir arada sağlayacaktır (Laclau ve Mouffe, 2008). Kadın kavramının altında çok farklı kadınlık biçimleri toplanır. Kadın kategorisine tek başına geçerlik kazandıran ne kimlik, ne sınıf, ne de başka bir şey bulabiliriz. Hatta beden bile bize bunu söylemez çünkü o da okunması gereken bir kavramdır (Riley, 1988). Diğer yandan, tutarsız da olsa belli bir kadın kimliği üzerinde uzlaşma gereklidir. Çünkü cinsel farklılığı topyekûn reddettiğimizde mücadele edeceğimiz bir mefhum da ortada kalmaz. Kadınlık, hercai bir kavram ve zaten işin aslı bu istikrarsızlığın farkında olup, onun içinde mücadele etmek... İkilikleri aşmak, hem kadın kavramının içinde olmak ama aynı zamanda bu kategorinin içinden geçebilen bir kavrayışla bakmayı gerektirmekte. Tarihsel süreç, özdeşlikler üzerinden kurulmaya çalışılan eşitliğin nasıl felaketle sonuçlandığını bize gösterdi (Arendt, 2014). Çünkü eşitlik dediğim anda önüme "ne ile eşitlik?" sorusu gelecektir. Kadınları erkeklere eşitliyor olmak mantığı ile hareket etmek, kadın ve erkeği özdeş hale getirmek yani farklılıkları silmek demek olacaktır. Eşitlik uğruna "hepimiz erkekleşelim" demek en başta kadınlar için en sıkıcı çözüm gibi görünmekte... Böyle bir eşitlik mantığı, herkesin birbirinin yerine ikame edilir olduğu bir toplumsal tahayyüle ulaşır ve eşitsizliği perdeler. Farklılıklar yadsınarak kurulan eşitlik bireyi her şeyden soyutlar (Scott, 2013: 118). Farklılıklar içinde eşitliği benimseyen bakış açısı, dikotomileri dönüştürür, çoğaltır ve onlar arasındaki tahakkümü gözler önüne serer. İnsanlık deneyiminden ders alarak, sürekli devinen bir farklılaşma içinden eşitliğin yükseleceğini düşünmek şu an en mantıklı çözüm olarak görünüyor. ●

Kaynakça

Arendt, Hannah, İnsanlık Durumu, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, 2014.

Arendt, Hannah, *Totalitarizmin Kaynakları: Totaliterizm*, çev. İsmail Serin, İletişim, 2014.

Aries, Philippe, *Centuries of childhood*, 1960.

Badinter, Elisabeth, *Kadınlık mı Annelik mi?* çev. Ayşen Ekmekçi, İletişim, 2015.

Beilharz, Peter. Zygmunt Bauman: Dialectic of Modernity. Sage, 2000.

Blaffer, Sarah Hrdy, *Mother Nature: Maternal Instincts and How They Shape the Human Species*, New York: Pantheon, 1999.

Butler, Judith, *Cinsiyet Belası, çev.* Metis, 2008.

Chodorow, Nancy J. The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender. Univ of California Press, 1999.

Derrida, Jacques, Dissemination. A&C Black, 2004.

Donovan, Josephine, Feminist Theory: The Intellectual Traditions. Bloomsbury Publishing USA, 2012.

Dougles, Mary, *Puritiy and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*, 1966.

Firestone, Shulamith, *Cinselliğin Diyalektiği: Kadın Özgürlüğü Davası, çev. Yurdanur Salman,* Payel Yayınları, 1979.

Foucault, Michel. "Orders of Discourse." Information (International Social Science Council) 10.2 (1971): 7-30.

Foucault, Michel. Cinselliğin Tarihi. 2015.

Freud, Sigmund and Selçuk Budak. Cinsellik Üzerine: Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme; Fetişizm, Bekâret Kabusu, Kadın Cinselliği ve diğer çalışmalar. Öteki yayınevi, 2006.

Freud, Sigmund, Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme, 1905.

Freud, Sigmund, *Cinsiyetler Arası Anatomik Farklılığın Bazı Ruhsal Sonuçları*, 1925.

Friedan, Betty, *The Feminine Mystique*, Norotn and Co., 1963.

Geertz, Clifford, "Blurred Genres: The Refiguration of Social Thought." The American Scholar (1980): 165-179.

Gilligan, Carol, In a Different Voice. Harvard University Press, 1982.

Hall, *Catherine, White Male and Middle Class: Explorations in Feminism and History*, 1992.

Irigaray, Luce, This Sex Which is Not One. Cornell University Press, 1985.

Klein, Melanie and Alix Strachey, The Psycho-analysis of Children, Random House,-1997.

Laclau, Ernesto ve Chantal Mouffe, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Bir Demokratik Projeye Doğru*, çev. Ahmet Kardam, İletişim, 2008.

Leonore Davidoff: Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet, 2002.

Lloyd, Genevieve, and Muttalip Özcan. Erkek akıl: Batı felsefesinde" erkek" ve" kadın". Ayrıntı yayınları, 1996.

Millett, Kate. *Sexual Politics*, 1970.

Mitchell, Juliet, and Ann Oakley. Kadın ve eşitlik. Kaynak, 1984.

Morell, Carolyn M. *Unwomanly conduct: the challenges of intentional childlessness, Routledge*, 1994.

Ortner, Sherry B. *Is Female to Male as Nature is to Culture?* Feminist Studies, vol. 1, no.2 (Autumn, 1972), pp. 5-31.

Riley, Denise. *"Am I That Name?": Feminism and the Category of "Women" in History*, Macmillan, 1988.

Roudinesco, E. Kendi Çağından Bizim Çağımıza Freud, Metis Yayınları, 2016.

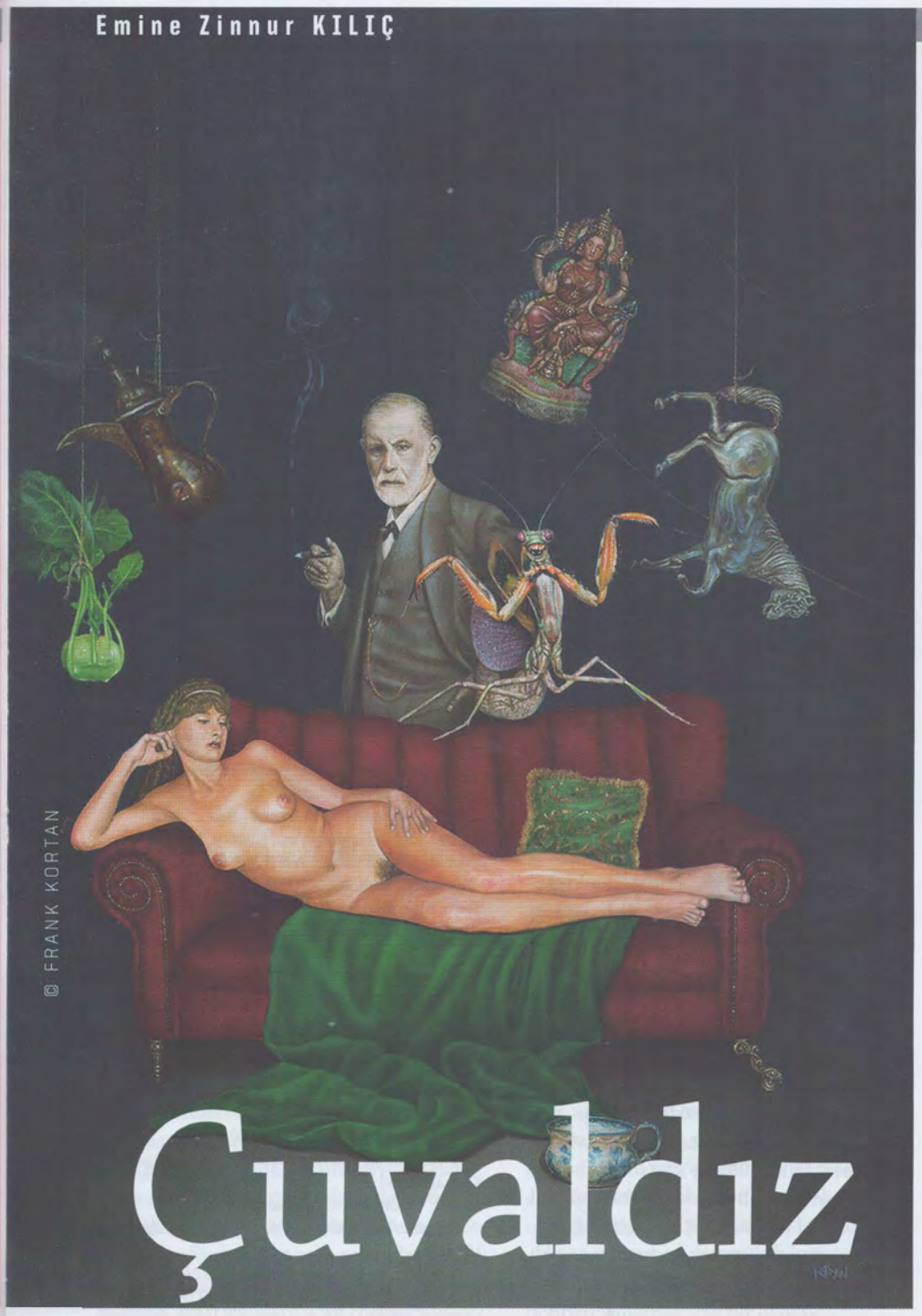
Scott, Joan W., et al. Feminist Tarihin Peşinde. bgst Yayınları, 2013.

Spivak, Gayatri C., *A Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present*, 1999.

Stanley, Henry Morton, Through the Dark Continent: Or, The Sources of the Nile, Around the Great Lakes of Equatorial Africa, and Down the Livingstone River to the Atlantic Ocean. Sampson, Low, 1889.

Tura, Saffet Murat, Freud'dan Lacan'a Psikanaliz.

Emine Zinnur KILIÇ

Çuvaldız

Psikiyatri hâlâ kadınları "kadınlık" rolü içinde tutmaya ve korkularını desteklemeye yönelik bir araca dönüşebiliyor. Bu yüzden de kendi meslektaşlarıma önerim, koydukları her tanı ve planladıkları her terapide kendilerine şu soruyu sormalarıdır: "Karşımdaki bir kadın değil de bir erkek olsaydı, aynı tanıyı koyar mıydım? Aynı tedaviyi önerir miydim?"

Bu yazıda konumuz "kadınlık". Neden bilmiyorum, Psikeart dergisinin editörü geçen sayının konusunu "erkeklik" olarak bildirdiği gibi bu sayının konusunu da "kadınlık" olarak bildirdi. Bu durumda kadından değil bir cinsel rol stereotipi olarak "kadınlık" durumundan söz etmek gerekiyor. Bu önemli çünkü cinsel rol kalıpyargıları toplum tarafından belirlenen ve biyolojik olarak kadın olma özellikleri taşıyan bireylerden beklediği rollere işaret ediyor. Kadınlık da erkeklik gibi; toplum ve bireyin karşılıklı kurguladığı bir rol, giyilen bir giysi, bir imajdan ibaret...

Kültürel kalıpyargılar kadınları duygusal, boyun eğici, yumuşak, kolay ağlayan, ince düşünceli, görünümüyle ilgili, güvenlik ihtiyacı olan, konuşkan, bağımlı kişiler olarak tanımlar. Çevresindekilerin gereksinimlerine duyarlı olmak ve bakım vermek kadınlık rolünün parçalarıdır. Toplumlar değişip kadın ve erkeğin ev dışı işleri eşit paylaşımı bile kadınlık rolünden beklentileri değiştirmemiştir. Bu durumun nedeni inanç sistemlerinin değişiminin gerçekliği oldukça geriden izlemesinden kaynaklanıyor olabilir. Bir diğer neden de bu rollerin değişimine karşı hem erkeklerden hem de kadınlardan gelen dirençtir.

Erkeklerin iktidarda olmaktan vaz geçemedikleri için kendilerine biçilen hırslı, mantıklı, saldırgan, yarışmacı gibi özellikleri her koşulda "mış gibi" yapma zorunluluğunu sürdürmeleri gibi kadınların da kendilerine atfedilen "pasif, bağımlı, duygusal" gibi sıfatları içeren kadınlık rolünü oynamaktan vazgeçmemeleri ilginçtir. Kadınlıktan vazgeçemeyen kadınların bu role yapışmasının ardında yatan ne olabilir? Öyle ya çevresel faktörler değişirken kişiler geçmişten kalan rolleri oynamaya ya da inançları sürdürmeye devam ediyorlarsa bunun iki nedeni vardır; ya korkuyorlardır ya da vazgeçemedikleri çıkarları olmalıdır. Kadınların pasif ve bağımlı olma rolünden vazgeçememelerinin nedeni kendi korkuları ve bu korkuyu besleyen kültür olabilir mi? Dışardaki dünyanın

belirsizliği ve korkunçluğu daha bilinen ve güvenli dört duvarın arasındaki yaşamı kadınlar için daha cazip kılıyor olabilir mi? Güvenlik arayışı tüm canlıların en derine kazınmış biyolojik özelliklerinden birisidir. Bilinmezin korkusunun insanları bilinmeze karşın kötü de olsa bildikleri bir durumu tercih etmeye yönelttiğini söylemek yanlış olmaz. Bu yüzden kadınlar baskı altında tutuldukları hatta şiddete maruz kaldıkları durumlarda bile evin güvenliğini dış dünyanın belirsizliğine tercih ederler. İçinde yaşadığımız kültür ise dışarının özellikle kadınlar için ne kadar tehlikeli olduğuna ilişkin öyküleri yeniden yaratmaya devam ederek bu korkuyu besler. Dışarının belirsizliği ve tehlikeliliği kadınlar için olduğu kadar erkekler için de geçerli bir durum olmasına rağmen kadının korkusu beslenir, erkeğinki ayıplanır. Erkekler hayata katılmaya zorlanırken kadınların pasifliği desteklenir. Kadınların pasif, bağımlı, güvensiz kalmasını besleyen korkuların nasıl yaratıldığını, nasıl beslendiğini, sürdürüldüğünü "Kırmızı Başlıklı Kız" hikâyesinden başlayarak hepimiz biliyoruz. Kız çocukları doğdukları andan itibaren neleri yapmamaları gerektiği sürekli söylenerek büyürler. Sadece dinler değil, bilim de kadınları korkutma ve baskılama aracı olarak kullanılır.

Bu noktada çuvaldızı kendimize batırıp psikiyatri biliminin nasıl kadınları baskılama aracı olarak kullanıldığına ilişkin örneklere bakmamız gerekir. Çünkü özellikle psikiyatrinin bir bilim dalı olarak gelişmeye başladığı 1900'lerin başından itibaren aynı zamanda kadınları baskılama aracı olarak da kullanıldığının pek çok örnekleri vardır. Jeffrey Masson, "Terapiye Karşı" (Against Therapy) adlı kitabında bu örneklerden bazılarını şöyle anlatmaktadır: 1900'lerin başında Avrupa'daki psikiyatri hastanelerinin tümünde yatan sayısız genç kadının ortak bir tanısı vardır: Moral Insanity (Ahlaki Akıl Hastalığı). Bu tanı nadiren örneğin Hermann Hesse gibi erkeklere de "doğal olmayan ve sağlıksız düşünceler, duygular ve fanteziler" nedeniyle konsa da daha sıklıkla akıl hastanesinde ileri yaşa kadar kalan genç kadınlara konulan bir tanıdır. Bu kadınların ise ortak özelliği "kadınlık" rolünü, "fazla özgür davranarak, çok fazla düşünerek, kendi fikirleri ve öğrenme istekleri olarak; kendilerini aşırı değerli bularak" reddetmeleridir. Masson, Freud'un bu kadınlardan birisi için 1891'de yazdığı bir notu da örnekler arasında sıralıyor. Şöyle yazmış Freud: "Hastanın doğuştan gelen karakter çarpıklığı; günlük işlerini unutması ve daha düşünsel düzeyde ilgi alanları olup entelektüel uyaran arayışını yüceltmesi ile kendini gösteriyor."

Psikiyatrinin kadınları baskılama aracı olması tabii ki bundan çok daha eskilere, Eski Yunan'daki hekimlik uygulamalarına dayanır. En eski psikiyatrik tanılardan birisi olan "histeri" o zamanlardan beri kadınları etiketlemek için kullanılan ve vücutta gezinen tatmin olmamış uterusun hastalık yaptığı şeklinde bir inanışa dayanan bir tanıdır. Şaşırtıcı bir biçimde bu tanı günümüze kadar gelmiş, hatta Türkçeye "isterik" diye çevrilip kadınların duygusal tepkilerinin altında yatan durumun seks isteği olduğunu ima eder halde konunun profesyonelleri tarafından da neredeyse günümüze kadar kullanılmıştır. Daha sonra Histrionik Kişilik Bozukluğu olarak tanımlanan histeri neredeyse kadınlık rolünün abartılı bir karikatürü gibidir. Bu tanının en önemli özelliği değişken ve yüzeyel ama abartılı bir şekilde ifade edilen duygusallık, aşırı derecede dikkat çekme çabası, bağımlılık, çaresizlik ve cinsel işlev sorunlarıdır (Gabbard, 1990). Tarih boyunca histerik kişilik neredeyse tamamen kadınlıkla ilişkilendirilmiştir. Bu durumun toplumsal cinsel rol kalıpyargılarından kaynaklandığı da ileri sürülür. İçinde yaşadığımız toplum bir yandan kadınların pasif, çaresiz, bağımlı, duygusal kişilikler geliştirmesini desteklerken bir yandan da bu özellikleri aşağılayan bir ikiyüzlülük sergiler. Kadın duygusal davrandığında histerik olur, planlı ve soğukkanlı ise aşırı kontrolcü olmakla suçlanır. Otistik çocukların annelerini genelde eğitimli ve duygu ifadesi az olduğu için "buzdolabı anne" diye etiketleyen de; çocuklarını iyi yetiştirmek için aşırı çaba gösteren anneleri "helikopter ebeveyn" olmakla suçlayan da aynı söylemdir aslında. Kadınlar aynı anda hem kadınsı davranmakla hem de kadınsı davranmamakla suçlanabilir. Kısacası geldiğimiz noktada kadınlık şaşkınlıktır. Bu şaşkınlık halinin ortaya çıkmasında psikiyatri ve psikoloji bilimlerinin de önemli rolü vardır.

En azından psikiyatri açısından bütün bunlar geçmişte kaldı diyebilir miyiz? Artık "ahlaki akıl hastalığı" diye bir tanı yok. Evet psikiyatri daha bilimsel çalışıyor. Artık insan beynini görüntüleyebiliyoruz. Ancak yine de eski alışkanlıklarımızdan tam kurtulabilmiş değiliz. "Kadın ve erkek beyni farklıdır" derken bunu değişmez bir özellikmiş gibi söylediğimizde insan beyninin içinde yaşadığı toplumsal etkilere göre değişim ve gelişim gösterdiği bilgisini bir yana bırakıp; gördüğümüz farkları bilindik kalıpyargıları desteklemek için bir delil olarak kullanabiliyoruz. "Annelik kadınlar için kutsal bir görevdir" söyleminden "anneler çalışırsa çocuklarında borderline kişilik bozukluğu artar" türü söylemlere kaymak hiç de zor olmuyor. Böylece psikiyatri hâlâ kadınları "kadınlık" rolü içinde tutmaya ve korkularını desteklemeye yönelik bir araca dönüşebiliyor. Bu yüzden de kendi meslektaşlarıma önerim, koydukları her tanı ve planladıkları her terapide kendilerine şu soruyu sormalarıdır: "Karşımdaki bir kadın değil de bir erkek olsaydı, aynı tanıyı koyar mıydım? Aynı tedaviyi önerir miydim?"

Bu yöntemi her alanda kullanmak mümkündür. Şimdi kendi kendinize sorun bakalım, okuduğunuz yazıyı bir kadın değil de bir erkeğin yazmış olduğunu düşünseydiniz, farklı yorumlar mıydınız?

Kaynakça

Masson, J. (1990) Against Therapy. Fontana Paperbacks; Londra.
Gabbard, G. O. (1990) Psychodynamic Psychiatry in Clinical Practice. American Psychiatric Press; Washington DC.

Cemal ÜN

Kadınların genetik ayrıcalığı

© CEYDA CABA

Bugün yeryüzündeki tüm insanların annesi ya da büyük-büyük annesinin adı, Mitokondriyal Havva olarak, genom çalışmaları literatüründe yer almaktadır.

İnsanların hücre çekirdeklerinde, 46 adet kromozom bulunur. Bunların 44'ü el, kol, bacak, kafa gibi yaşamsal işlevlerle ilgili otozom kromozomlar, iki adedi cinsiyetle ilgili kromozomdur. Cinsiyeti ve cinsel farklılıkları belirleyen bu iki kromozom, dişilerde XX iken, erkeklerde XY'dir. Üreme hücresi (dişilerde yumurta, erkeklerde sperm) 46 kromozom değil, doğal olarak toplam kromozom sayısının yarısını, yani 23 kromozom taşır ve bunlardan bir tanesi cinsiyet kromozomu olacaktır. Dişi her zaman X taşıdığından, erkekten X taşınırsa, XX yani dişi birey oluşur. Erkeğin sperması Y taşıyorsa XY ortaya çıkar ve erkek birey oluşur. Buradaki temel bilgi, cinsiyeti belirleyen kromozomun mutlaka erkekten geldiği (doğada, bunun istisnaları da vardır) ve yaklaşık 3 milyar adet harften oluşan gen kitabımızın yarısının dişiden, yarısının erkekten geldiğidir.

Mitokondri ve kadınlar

Hücrelerin içinde bulunan hücre sıvısı içerisinde onlarca mitokondri adı verilen organel vardır. Bu organel, oksijenli solunumu gerçekleştirir ve hücrenin yaşamda kalması açısından oldukça önemlidir. Mitokondri hücre çekirdeği dışında bulunmasına rağmen, yapısında DNA bulundurmaktadır. Mitokondrilerdeki DNA, 16.500 harften oluşur ve 37 farklı genin şifresini yapısında bulundurur. Hücre çekirdeğinin içerisindeki genetik materyalin yarısının anneden, yarısının babadan gelmesinin aksine, mitokondrilerdeki genetik materyalin tamamı, sadece anneden gelir. Doğa ve evrimsel süreç, dişi bireylere doğurabilme ayrıcalığının yanında, mitokondriyal genomu tek başına çocuklarına aktarabilme ayrıcalığını da vermiştir. Hücre çekirdeğindeki genomla karşılaştırıldığında (3 milyar harf-16.500 harf), oldukça küçük olan mitokondri genomunun önemi büyüktür. Mitokondriler, hücrelerin enerji üretim merkezleridirler. Bu genomda bulunan genlerde mutasyonlar olursa, canlının yaşamını zorlaştıran birçok hastalık ortaya çıkar. Örneğin şeker (diabetes mellitus), sağırlık, herediter optik nöropati ve egzersiz intoleransı gibi hastalıklar, mitokondriyal genomdaki mutasyonlardan kaynaklanan bazı hastalıklardır. Mitokondriyal genom, tümüyle sadece anneden geçtiği için, bu hastalıklar da sadece anneden çocuğa geçme özelliğine sahiptir. Peki, mitokondriyal genom neden babadan da geçmez? Erkek üreme hücreleri olan spermlerin mitokondrileri, sperma kuyruğunda bulunur. Spermanın yumurtayı döllemesi sırasında, sperma hücresinin sadece baş kısmı yumurtanın içerisine girer, kuyruk kısmı kopup dışarda kalır. Dolayısıyla, spermaların mitokondrileri de kuyrukla beraber dışarda kalıp, yeni oluşan zigotların yapısında yer alamazlar.

Mitokondriyal genomun evrimsel kökeni

Sadece insanlarda değil tüm memelilerde, mitokondriyal genom maternal (anneden) kalıtım ile aktarılmakta olup, paternal (babadan) ya da biparental (her iki ebeveynden) aktarım görülmemektedir. Bununla beraber, bazı farklı canlılarda, farklı kalıtım biçimleri söz konusudur. Örneğin midyelerde (*Mytilus* cinsi), mitokondriyal genom biparental kalıtım ile aktarılmaktadır. Çiçekli bitkilerin yer aldığı kapalı tohumlu (Angiospermae) bitkilerde, mtDNA maternal olarak kalıtılmaktadır. Çam ağaçlarının yer aldığı açık tohumlu (Gymnospermae) bitkilerde ise, mtDNA'nın maternal kalıtımı yaygın iken, çok sayıda da paternal kalıtım saptanmıştır. Boston Üniversitesi'nden Lynn Margulis'in geliştirdiği teoriye göre, mitokondriler, evrimsel sürecin erken aşamalarında, bağımsız yaşayan hücrelerdi. Sonraki dönemlerde, daha gelişmiş hücrelerin içerisine yerleşerek, onlarla işbirliği içerisinde yaşamış ve birlikte evrimleşmişlerdir. Bu teori, sonradan yapılan çalışmalarla da güçlü şekilde desteklenmiştir. Mitokondriyal genomların yapısı, hücre çekirdeğindeki genomla ve bakteri genomlarıyla karşılaştırıldığında, bakteri genomlarıyla daha yüksek derecede benzerlik gösterdiği görülmüştür. Mitokondriyal genomun sadece anneden tüm çocuklara aktarılma özelliği nedeniyle, herhangi bir bireyin anne soyunun çok eski zamanlara uzanan kökeni, bu genom üzerinden araştırılabilmektedir. Hatta, bugün yaşayan tüm insanların ortak annesinin mitokondriyal genomunun, nasıl bir DNA dizilimine sahip olduğunu tahmin etmek mümkündür. Bu tür bilimsel çalışmalar, '90'lı yıllardan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Bugün yeryüzündeki tüm insanların annesi ya da büyük-büyük annesinin adı, *Mitokondriyal Havva* olarak, genom çalışmaları literatüründe yer almaktadır. DNA üzerinde, belirli bir zaman biriminde ne kadar mutasyon meydana geldiği, moleküler saat adı verilen bir yöntemle hesaplanabilmektedir. Bu yöntem uygulandığında, *Mitokondriyal Havva*'nın günümüzden yaklaşık 200 bin

© CEYDA CABA

yıl önce yaşadığı tahmin edilmektedir. *Mitokondriyal Havva*'nın erkeklerdeki karşılığı ise *Y Kromozom Âdem*'dir.

Penis, uterus, meme vs.

Psikanalitik kuramın kurucusu Sigmund Freud (1856-1939), psikoloji ve psikiyatri bilimlerinin kurulmasına ve ilerlemesine çok önemli, temel katkılarda bulunmuştur. Ortaya attığı görüşlerin tamamı olmasa da birçoğu, sonradan yapılan araştırmalarla desteklenmiştir. Unutmamak gerekir ki Freud'un yaşadığı dönemde DNA sarmalı bulunmamış, gen çalışmaları ise başlangıç düzeyindeydi. Biyoloji bilimi de denebilir ki henüz emekleme dönemindeydi.

Freud'un geliştirdiği teorilerden biri, "Kadınlarda Penis Özentisi"dir (Almanca orijinali Penisneid, İngilizceye çevirisi Penis envy). Freud'un bu teorisi, o günkü bilimsel bilgiler ışığında yoğun olarak tartışılmış, birçok araştırmacı tarafından ise eleştirilmiştir. Bugün o döneme göre oldukça gelişmiş olan biyoloji bilimi açısından baktığımız zaman, kadın ve erkek cinsel organlarının birbirinden yapısal olarak çok da uzak olmadığını, hatta aynı kökenden evrimleşmiş olabileceğini gözlemleyebiliyoruz. Dişilerdeki klitoris ve erkeklerdeki penis başı (glans penis), evrimsel açıdan birbirine homolog (eş) olup, aynı işlevi yani seks sırasında haz almayı sağlamaktadır. Embriyonun gelişim sürecinde, ilk 10 haftaya kadar dişi ve erkek embriyolarda bu doku bire bir aynı olup, genital tüberkül adını almaktadır. Farklılaşmalar, yaklaşık 13. haftadan itibaren başlayıp, tamamlanması 16. haftaya kadar sürmektedir. Bu süreç sonunda genital tüberkül, dişilerde klitorise, erkeklerde ise penise dönüşmektedir. Bu gelişim, birçok faktörün etkisi altında olduğundan, çok farklı durumlar ortaya çıkabilmekte ve farklı derecelerde dişi ve erkek dış genital organlarına sahip, interseks bireyler meydana gelebilmektedir.

Doğada penis-klitoris benzerliğini, en çarpıcı şekilde sırtlanlarda görüyoruz. Bazı sırtlanlarda, klitoris ve penis homolojisinin ötesinde, klitorisin penise dönüştüğü görülmektedir. Benekli dişi sırtlanların (*Crocuta crocuta*) kanlarında, androjen hormon seviyeleri daha yüksek olup, çok daha agresiftirler. Buna paralel olarak dişi sırtlanlar, normal bir vajina yerine penis büyüklüğünde, erekte olabilen bir klitorise sahiptir. Bu durum, dişi klitorisi ile erkek penis başı arasındaki homolojiyi kanıtlamakta, canlılardaki klitorisin, penise dönüşebildiğini bize göstermektedir. Yaşamın başlangıcında sadece tek hücreli canlılar olduğu ve bunların bölünerek çoğaldığı, cinsiyet mefhumunun olmadığı bilimsel verilerden görüldüğünden, önce dişiliğin, sonrasında erkekliğin ve cinsiyet organlarının evrimleşerek, günümüzdeki haline dönüştüğü

düşünülmektedir.
Freud'un Penis Özentisi karşısına, erkeklerin Uterus (Rahim=Döl Yatağı) Özentisi iddiası da ortaya atılmıştır. Uterus, memeli canlıların döllendiği ve yaklaşık 9 ay boyunca içinde geliştiği, dış ortamdan korunaklı, güvenli yaşam alanı olması nedeniyle özentinin kaynağı olarak gösterilmektedir. İlginç ve asıl tartışılması gereken konu ise, dişilerdeki uterusun karşılığı olarak herhangi bir organın, erkek bireylerde bulunmamasıdır.
Biyolojik açıdan dişinin belki de en önemli özelliği, doğurgan olmasıdır. Menstrüal döngü ile üretilmiş olan yumurta eğer döllenmemişse, uterus kasılmalarıyla dışarı atılır. Menstrüal döngü kanamaları, kadının doğurganlığının, daha geniş anlamıyla verimliliğin bir belirtisidir. Böyle olmasına rağmen, özellikle milattan sonraki dönemlerde başlamış ve halen dünyanın bazı yerlerinde devam eden bir anlayışla, kirlilik, iticilik hatta verimliliği engelleyen bir durum olarak görülmüştür. Döllenmiş yumurtayı rahminde aylarca taşıyıp, onu bir insan haline getiren kadın, doğumdan sonra da, henüz kendi başına yaşamda kalması olanaklı olmayan bu insanı beslemek için, bir çift memeye sahiptir. Meme, her ne kadar erkek bireylerde de görülen bir yapı olsa da, fonksiyonel değildir. Erkek memesi, daha çok pseudo meme özelliği taşır.

Kadınların sosyal statüsü

"...ve soframızdaki yeri
öküzümüzden sonra gelen
ve dağlara kaçırıp uğrunda hapis yattığımız
ve ekinde, tütünde, odunda ve pazardaki
ve karasabana koşulan..."

Genetik ve biyolojik özellikleriyle, insan türünün başlangıcı ve devamında, erkeklere oranla bariz bir şekilde daha fazla rolü olan kadının, sosyal yaşamda, insanlık tarihinin büyük bir bölümünde, erkeğin gerisinde bir değer gördüğü anlaşılmaktadır. Örneğin, milattan 200 yıl kadar önceki dönemde, yeryüzündeki farklılıkları önem derecelerine göre sıralayan "Büyük Varlık Zinciri", kadını, erkekten sonra gelen bir varlık olarak sınıflandırmıştır. İlk defa Aristoteles'in "Historia Animalium" ("Hayvanların Tarihi") adlı kitabında, "Scala Naturae" ("Doğanın Cetveli") olarak geçen "Büyük Varlık Zinciri" düşüncesine göre, doğadaki canlı ve cansız tüm varlıklar arasında, hiyerarşik bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki mineraller, bitkiler, hayvanlar, kadınlar, erkekler, şeytanlar, melekler ve tanrı olacak şekilde, basitten mükemmele doğru bir merdivenin basamakları gibi düşünülmüştür. Kadınların, erkeklerin gerisinde bir basamağa yerleştirilmiş olması, oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca Aristoteles'in düşünceleri, ortaçağda onun takipçileri olan Thomas Aquinas ve hocası Albertus Magnus'un çabalarıyla, Hıristiyanlığı da etkilemiştir. Acaba, sonraki dönemlerde ortaya çıkan kültürler ve inanışlar, bu değerlendirme cetvelinden etkilenmiş midir? Örneğin bugün hâlâ sokakta yürürken, kadının eşinin birkaç adım gerisinden yürümesi gerektiği görüşünü benimseyen insanlar da, bu etkilenmenin ürünü müdür? Ya da milattan sonra 300'lü yıllarda doğmuş olan, hem güzel bir kadın, hem zeki bir matematikçi, hem de İskenderiye kütüphanesinin sorumlusu olan Hypatia'yı dinsiz ilan edip, onun bir Hıristiyan çete tarafından öldürülmesini teşvik eden Piskopos Cyril, Hıristiyan âleminde kadınlara karşı yapılan ve ortaçağ boyunca süren linç (cadı avı) vahşetlerinin temellerini mi atıyordu? Hıristiyan dünyasında, 14-18. yüzyıllar arasında, 200 bin civarında kadının, cadı oldukları sanrısıyla öldürüldüğü tahmin edilmektedir. Kadınlara karşı uygulanan cadı avının tarihi, Babiller'e ve Mısır kültürüne kadar da uzanmaktadır. Bilinçsizliğin kültürel yaşama haâkim olduğu coğrafya ve dönemlerde kadınlar, bir taraftan doğal menstrüal döngülerinin sonucu olan kanamalarının kontrolünün yükünü taşırken, diğer yandan bu doğal özelliklerinden dolayı dışlanmanın, hor görülmenin, hatta aforoz edilmelerinin zulmünü, tarihler boyunca göğüslemek zorunda kalmışlardır. Kadınlar, maruz kaldıkları bütün biyolojik ve toplumsal sıkıntılara, baskılara rağmen, erkeklerden daha uzun yaşamaktadırlar. Bu uzun yaşamayı sağlayan faktörlerin ne olduğu, tam olarak bilinmemektedir. Kim bilir, belki de Nietzsche'nin meşhur sözü "Öldürmeyen şey, güçlendirir" savı, kadınlardaki uzun ömrün açıklamasıdır. ●

Kaynakça

Breton, S., and Stewart, D. T. (2015). Atypical mitochondrial inheritance patterns in eukaryotes. Genome 58, 423-431.
Drews, U. (1995). Color Atlas of Embryology.
Frank, L. G. (1997). Evolution of genital masculinization: why do female hyaenas have such a large 'penis'? Trends Ecol Evol 12, 58-62.
Jane Gitschier. 2010. All about mitochondrial eve: an interview with Rebecca Cann. Interview by Jane Gitschier. Plos Genet. 2010 May 27;6(5):e1000959. doi:10.1371/journal.pgen.1000959.
Lovejoy, A. O. (1936). The Great Chain of Being. Harvard University Press.
Neale, D. B., and Sederoff, R. R. (1989). Paternal inheritance of chloroplast DNA and maternal inheritance of mitochondrial DNA in loblolly pine. Theor Appl Genet 77, 212-126.
Neale, D. B., Marshall, K. A., and Sederoff, R. R. (1989). Chloroplast and mitochondrial DNA are paternally inherited in Sequoia sempervirens D. Don Endl. Proc Natl Acad Sci U S A 86, 9347-9349.
Zouros, E., Oberhauser Ball, A., Saavedra, C., and Freeman, K. R. (1994). An unusual type of mitochondrial DNA inheritance in the blue mussel Mytilus. Proc Natl Acad Sci U S A 91, 7463-7467.

Ahmet Rifat ŞAHİN

Yaratılış efsanelerinden iki kadın modeli

Günümüz kadınlarının Havva'nın rolünü oynamak istemedikleri kesin. Lilith gibi lanetlenmek de istemiyorlar. Ama lanetlenme pahasına özgürlüklerini elde etmekten çekinmeyecekler.

Gençliğimde Simone de Beauvoir'ın "Kadın" isimli çalışmasından sonra Azra Erhat'ın "Ecce Homo"sunu (İşte İnsan) okuduğumda, Erhat için "de Beauvoir'ın ciltlerce yazarak anlatmaya çalıştığını bir bölümde anlatmış" diye düşündüğümü hatırlıyorum. Oysa de Beauvoir tarihsel, mitolojik, ideolojik, ruhçözümsel ve sosyolojik yönleriyle kadını inceliyordu, Azra Erhat ise ağırlıklı olarak Eski Ahit'teki öyküyü anlatıyor ve yorumluyordu, ama ben henüz Kutsal Kitabı okumamıştım.

Bugün de kadınlık söz konusu olunca aklıma Kutsal Kitap geliyor. Orada Havva'nın öyküsü var. Modellerden biri O.

Diğer modelle daha da sonra tanıştım.

Kutsal Kitap'ta anılmasa da, onun yorumu ve tamamlayıcısı olarak bilinen ve İsa'dan sonra 3-5. yüzyıllarda yazıldığı anlaşılan "Babil Talmud"unda anlatılır. Bu nedenle bir Yahudi efsanesi olarak tanınır. Adı Lilith'tir.

Kutsal Kitap Tekvin Bap 1'de, Tanrı'nın gündüzü ve geceyi (birinci gün), göğü (ikinci gün), yeri ve denizi ve yerde otu, sebzeyi, ağaçları (üçüncü gün), güneşi, ayı, yıldızları (dördüncü gün), kuşları ve deniz canlılarını (beşinci gün), kara hayvanlarını ve insanı (altıncı gün) yarattığı anlatılır. İnsanın yaratılışı şu cümlelerle ifade edilir: *Ve Allah dedi; suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım, ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına, ve sığırlara, ve bütün yeryüzüne, ve yerde sürünen her şeye hâkim olsun. Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı, onu Allah'ın suretinde yarattı, onları erkek ve dişi olarak yarattı.*

İkinci Bap'ın başında Tanrı'nın yedinci gün dinlendiği belirtildikten sonra, birinci bapta anlatılanlarla pek uyumlu olmayan bir başka ifade vardır: *Rab Allah yeri ve gökleri yaptığı günde, yaratıldıkları zaman, göklerin yerin asılları bunlardır. Ve henüz yerde bir kır fidanı yoktu, ve bir kır otu henüz bitmemişti; çünkü Rab Allah yerin üzerine yağmur yağdırmamıştı, ve toprağı işlemek için adam yoktu, ve yerden buğu yükseldi ve bütün toprağın yüzünü suladı. Ve Rab Allah yerin toprağından adamı yaptı, ve onun burnuna hayat üfledi, ve adam yaşayan can oldu.* Bundan sonra Aden Bahçesi, orayı sulayan ırmak, onun kolları, bahçedeki bitkilerin zenginliği, iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemenin yasaklanışı anlatılır. (Bu yasaklama sırasında henüz Havva yok). Sonra hayvanların topraktan yaratıldığı, her canlıya Âdem'in isim koyduğu ama kendisine uygun bir yardımcı bulunamadığı belirtilir. İkinci babın sonlarında ise kadının ademin kaburgasından yaratıldığı anlatılır: *Ve Rab Allah adamın üzerine derin uyku getirdi, ve o uyudu, ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı, ve yerini etle kapadı. Ve Rab Allah adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı, ve onu adama getirdi.*

Bu iki anlatıdan ilkini (birinci baptakini) "kadın ve erkek aynı anda topraktan yaratıldı" şeklinde yorumlamak mümkündür. (Bana öyle gelir ki bu iki bap, birbirlerinden etkilenmiş olan iki ayrı kaynaktan alıntıdır). Eğer gerçekten her iki cins ilk insanın birlikte, aynı anda topraktan yaratıldığını ima ediyorsa, o zaman ikinci anlatımdaki (ikinci baptaki) kadından (Havva'dan) farklı bir ilk kadın olmalıdır. Bu da eski Mezopotamya efsanelerinden esinlenilen Lilith efsanesine temel oluşturmaktadır. Lilith bir eş olarak Âdem'in uygulamalarına karşı çıkar, özellikle de cinsel birleşim sırasındaki pozisyona itiraz eder. Hep aşağıda olmak ona göre eşitliğe uymamaktadır. Âdem de öyle düşünür zaten, ama Lilith'in üstte olmasına da razı olmaz çünkü o "gökyüzü gibi engin ve büyük" Lilith ise "yeryüzü gibi doğurgan"dır. Yani Âdem de cinsel ilişkideki pozisyonu aracılığıyla kadının

statüsünü belirler ve eşitliğe karşı çıkar. Bu konu aralarında anlaşmazlığa ve kavgalara neden olur. Sonunda Âdem'in değişmeyeceğini anlar ve Tanrı'nın söylenmesi yasaklanmış olan isimlerinden birini söyleyerek cennetten ayrılır, göğe yükselir Lilith.

Orada şeytanla ilişkiye girer, onun çocuklarını doğurur. Bu arada Âdem yalnızlıktan sıkıldığı için Lilith'in geri gelmesini istemektedir. Tanrı üç melek görevlendirir, onlar Lilith'e giderler ve dönmesini isterler, Lilith ise kararlıdır ve kendisiyle eşit ilişki kurmayacağından emin olduğu Âdem'in yanına dönmeyeceğini söyler. Melekler dönmezse her gün yüz çocuğunun öldürüleceğini söyleseler de kararından vazgeçmez. Ancak o da Âdem'den gelenlerin çocuklarını öldüreceğini söyler.

İşte bu girişimler sonuç vermeyince Tanrı, Âdem'e yeni bir eş yaratmaya karar verir. Ancak bu yeni kadını onun bir parçasından yaratır ki eşitlik iddiasında bulunamasın. Böylece Havva, Âdem'in kaburgasından yaratılır. Daha sonra şeytanın oyununa gelip Tanrı'nın yenmesini yasakladığı meyveyi yeme ve Âdem'e yedirme günahını işler. (Kimilerine göre bu konuda Havva'yı aldatan şeytan aslında Lilith'tir). Bu günahın cezası ağırdır: *Kadına dedi: zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım, ağrı ile evlat doğuracaksın, ve arzun kocana olacak, o da sana hâkim olacaktır.*

İkisi de cennetten bir şekilde ayrılmak zorunda kalmış iki kadın. Biri kendi isteğiyle ve seçimiyle, daha gerçeklik meyvesini yemeden ayrıldığı için ölümsüz ama lanetlenmiş, şeytanla işbirliği yapmış, şeytanın çocuklarını doğuran, insanoğlunun yeni doğan çocuklarına musallat olan kadın. Diğeri kendisi de kandırılmış olsa da eşini (Âdem'i) kandırarak cennetten kovulmalarına neden olmuş, karnında uzun süre çocuk taşıma ve doğum ağrısıyla cezalandırılmış, eşinin egemenliği altında, pasif, suçluluk duyguları olan, asla eşitlik iddiası taşımayan kadın.

Kadının yazgısı bu iki modelden birine uymak mıdır hep? İnsanın aklına sevgi, üretkenlik, doğurganlık, sevecenlik, analık gibi sıcak kavramları getirmesine karşın hiçbir zaman hak ettiği ilgi ve itibarı görememiş olması bundan mıdır?

Erkek fiziksel olarak güçlü olmasının karşılığını kadını ezerek, kullanarak, sömürerek almıştır. İktidarı elinde tutmuş, kendine tanıdığı hakları kadına çok görmüştür. Kendisini üstün gördüğü için kadını ötekileştirmiştir. Âdem'in Lilith'e yapmaya çalıştığı, Havva'ya yaptığı gibi. Kadın "öteki cinsiyet"tir. Erkeğin artığıdır (fazla olan kaburgasından yaratılmıştır).

Bu yüzden ekonomik değeri yaptığı hizmetle ölçülen, bu değer düşükse hor görülen, kötü davranılan, "sofranızdaki yeri öküzümüzden sonra gelen" kişiler olmuşlardır. Erkeklerin hiçbir zaman eşit kabul edemediği, hükmettiği, efendilik ettiği kişiler. Çoğu zaman cinsel bir meta gibi gördüğü, uğurlarında savaşım verdiklerini iddia ederken bile aslında onlar için değil kendi "onurları" için dövüştüğü kişiler.

Efendi-kul ilişkisi ekonomik sistemlerle bütünleşmiş, erkeklerin yarattığı hayali gerçekler kadınlar tarafından da benimsenmiş, erkeklerin ürettiği tanrılara tapmaları* sağlanmıştır. Erkeğin, kendi değerini yükseltebilmek için -psikolojik olarak- gereksinim duyduğu kadını küçük görme, ona egemen olma, onu kullanma eğilimleri bir yandan kadın-erkek ayrımının doğal bir toplumsal olgu olduğunun kabulüne neden olurken, diğer yandan da bu ayırım erkeklerde üstünlük, kadınlarda eziklik duygularının gelişmesini ve pekişmesini sağlamıştır.

Bu pozisyonu yitirmek istemeyen erkek, aykırı durumların önüne geçebilmek için her an şiddeti kullanmaya eğilimli olmuştur. Kadının en doğal gereksinimlerini dile getirmesi bile başkaldırma ya da ihanet etme olarak yorumlanmış "başkaldıran" ya da "ihanet eden" kadın Lilith gibi lanetlenmiş, adı kötüye çıkarılmış, Şeytanla işbirliği yaptığı iddia edilmiş, kâh yakılmış kâh taşlanarak öldürülmüştür.

Lilith efsanesi, yine de iyi hissettiriyor insanı. Demek ki insanlar çok eski zamanlardan beri en azından bir olasılık olarak kadınların eşitliğini düşünmüşler. Korkarak bile olsa.

Günümüz kadınlarının Havva'nın rolünü oynamak istemedikleri kesin. Lilith gibi lanetlenmek de istemiyorlar. Ama lanetlenme pahasına özgürlüklerini elde etmekten çekinmeyecekler. ●

* *"Tanrıları erkekler üretir, kadınlarsa o tanrılara tapar."* George Frazer. İnsan, Tanrı ve Ölümsüzlük. Altın Bilek Yayınları, İstanbul 2014, Sayfa 188.

Hira Selma KALKAN

© CEM DEMİREL

Gökkuşağının altından geçmek

Bir kadının hayatı erkeğinkinin yarısı kadar değerliyken, bir bakirenin değeri neredeyse erkeğinkiyle aynıymış.

Uzun yıllar önce ailesiyle beraber ülkelerinden ayrılmış ve Bursa civarına yerleşmişlerdi. Kendisi üniversite için İstanbul'a gelmişti de tanışma şansımız olmuştu. Bir yaz onları ailesinin evinde ziyarete gittiğimde "Gel gel" dedi, "seni kiminle tanıştıracağım, ilgini çekecek". Güneşli bir öğle sonrasında, bol ağaçlı bir bahçede karşılaştım söz ettiği kişiyle. Beni görünce ayağa kalktı. Koyu kahve bol bir takım elbise giymiş, içinde cebinde köstekli saati bulunan bir yelek vardı. Kısa beyaz saçlarının üzerine küçük beyaz bir şapka takmıştı. Arnavut erkeklerinin klasik şapkası "keleş" olduğunu öğrendim. Seksenli yaşını geride bırakmış, romatizmadan, yaşlılıktan zor yürüyor olmuştu. Anneannesinin kardeşi olduğunu söyledi arkadaşım Jülide, büyük dayısıydı yani. "Yok dayımsı diyelim" dedi kulağıma. Kararlı ve sertçe elimi sıktı dayımsı, tiz bir erkeksi sesle "Hoş geldin evladım" dedi. "Hoş bulduk amca" deyiverdim soru dolu gözlerle arkadaşıma bakarak. Daha önce bahsettiği yeminli bakire hikâyesini, detaylıca anlattı sonra.

Ali dayı, Kuzey Arnavutluk'ta eski bir gelenek olan yeminli bakire denilen burneşa idi. Burneşalar cinsiyet temelli baskıdan kurtulmak için yaşamlarına erkek olarak devam etmeyi seçen kadınlardı. 15. yüzyılda başlayan bu gelenek, Arnavut kadınların henüz bir bakireyken ettikleri yemine dayanıyormuş. Çoğunlukla ailenin reisinin erkek bir varis bırakmadan öldüğü durumlarda mirasın aileye kalması ve yönetiminin sağlanması için, bazen de istemedikleri evliliklerden kaçınmak için bakirelik yemini eden kadınlar, böylelikle erkeğin yerine getirmesi gereken sorumluluklarla birlikte erkeğe tanınan tüm özgürlüklere de sahip oluyorlarmış. Erkek elbiseleri giymekte, oy kullanmakta, silah taşımakta, saat takmakta, sigara içmekte, mal mülk alıp satmakta özgürlermiş. Tarihi olarak pederşahi Arnavut toplumunda, başlarında oğul ya da bir baba figürü olmayan aileler, lidersiz kalmış kabul ediliyormuş. Babanın onurunu ve prestijini bu bölgelerde -eğer kadın, erkek evlat yerine hep kız çocuk doğuruyorsa- ancak bir kız çocuk kurtarabilirmiş

Ali dayı bacaklarını açarak oturuyor ve sertçe sigarasını içiyordu. Ali dayı, yıllar önce Aliye iken erkek olmaya karar verdiği o günü anlattı. Uzun siyah saçlarını kesmiş, elbisesini çıkarıp babasının şalvarını giymiş, bir av tüfeğiyle kendini silahlandırmış ve evlilik, çocuklar ve seksten vazgeçmeye yemin etmişti.

"O zamanlar, erkek olmak daha iyiydi, çünkü bir kadınla bir hayvan aynı şekilde muamele görüyordu" diyor. "Babam öldüğünde dört kız kardeşim ve annem yalnız ve güçsüz kalmıştı. Tarlamız erkeksiz ve sahipsiz kalmıştı. Hem babamın mirasını almak hem annemi ve kardeşlerimi korumak için erkek oldum. Evlenmeme yemini ederek özgürlüğümü aldım. Evlenip ne yapacaktım, bir erkeğin her dediğini yapan, ona çalışan, onun malı olan biri olacaktım. Cinsel hayatım olmasa ne olur, zaten bizim memlekette kadın üremek ve ev işini yapmak için gerekli, eh ben böyle daha memnunum."

Bakire kalacaklarına söz vererek cinsiyetlerinden sıyrılmak bu kadınlar için erkek egemen toplumda kamusal yaşama girmenin yollarından biriymiş. Erkeklerin yönettiği bir dünyada ayakta kalmakla ilgili bir şeymiş. Erkekler gibi giyiniyorlar ve hayatlarını erkekler arasında geçiriyorlarmış... Kendileriyle alay edilmiyor, aksine kamusal yaşama kabul ediliyor, hatta övülüyorlarmış. Fedakârlık yaptıkları için saygı da duyulurmuş. Bazıları için bu seçim kadının kendi özgürlüğünü kabul ettirme ya da kendisi adına başkalarınca karar verilen bir evlilikten kaçma yoluymuş. Sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılan bu gelenekle yarı insan olan kadın biraz daha güçleniyormuş. Ama bakire kalmak koşuluyla. Bir kadının hayatı erkeğinkinin yarısı kadar değerliyken, bir bakirenin değeri neredeyse erkeğinkiyle aynıymış.

"Yıllarca evi ben yönettim, erkeklerle inşaatlarda çalıştım, sigaramı içtim, camiye gittim. Yeğenlerim benim iznim olmadan evlenemezdi. İstediğim yere gidiyordum ve kimse bana hakaret edemiyordu, çünkü onları dövebilirdim. Hiç korkmadım. Sadece erkeklerle birlikteydim. Kadınlar gibi konuşmayı bilmem."

On yedi yaşında erkek olduktan sonra bir tabanca taşımaya başladığını söylüyor Ali-Aliye. Düğün gecelerinde erkeklerle oturuyormuş. Hatta kadınlarla konuşurken utanarak geri çekildiklerini anımsıyordu.

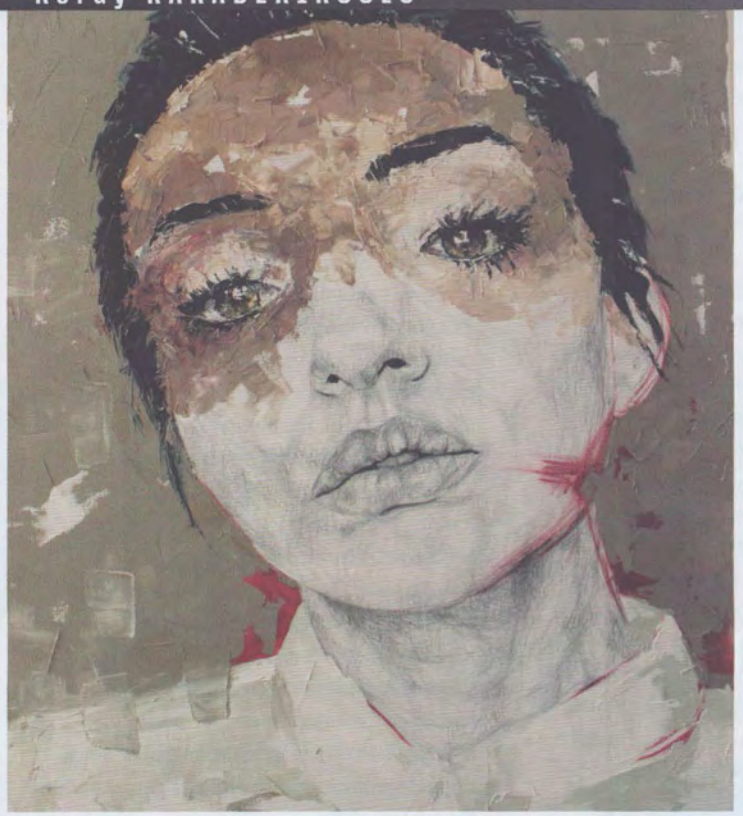
"Peki hiç âşık oldunuz mu?" deyiverdim.

"Âşık olmak bizim için ölümdür" dedi.

"Toplumda yaptığımız fedakârlıktan ve cesaretimizden ötürü saygı duyuluyorduk. Eğer evlenirsek, biz erkek olduğumuza göre kadınla evleneceğiz, bu da eşcinsellik demek, tabii eşcinsellik asla kabul edilemez. Cezası

ölümdür. Erkeğin sahip olduğu özgürlüklere sahip olmak için bedel ödedik yavrum, kadınlığımızdan vazgeçtik, aşktan da vazgeçtik."
Yeminli bakire olmanın bir gereklilik ve fedakârlık olduğunu söylüyor.
"Bazen kendimi yalnız hissediyorum, bütün kız kardeşlerim öldü ve ben yalnız yaşıyorum" diyor. "Ama hiç evlenmeyi istemedim. Rejim değişip komünizm gelince bazıları erkeklikten vazgeçti. Bana da kadın elbisesi giydirmeyi denediler ama ben artık kadın olamazdım, bunca yıl erkek olarak yaşamışım. Ameliyat falan olmuyorduk ama ben erkektim artık. Onlar da anladı bunu ve beni kendi haline bıraktı. Bakire olarak öleceğim ben. Evlenseydim ne mi olurdu, ne olacak, sıradan bir Arnavut kadını gibi yaşardım, saygı görmedikten sonra..."
Tanımladığı ve yaşadığı öyle bir özgürlük alanıydı ki erkeklerin olduğu her yerde var olabilme hakkını geri vermek istemiyordu. "Sanırım yarı erkek yarı kadın olduğumu söyleyebilirsiniz" dedi gülümseyerek, kendinden emin, ödül kazanmış birinin edasıyla. Aslında ödüllendirilenin kadın olmak değil yine erkek olmakla ilgili olduğunu düşünmüyor, erkek dünyasında erkek gibi olmanın kısmi özgürlüğünden memnun görünüyordu. Erkek olmaktan duyduğu mecburcu sevinç ve yaşam hakkını gasp eden erkek egemen tahakküme yine onların oyununa dahil oluşu karşısında içimde bir sızı hissediyor, rızanın böylesine dönüşümünü tek çare olarak algılayışını üzüntüyle karşılıyordum.
"Erkek gibi" tanımına başvurulduğunda kadınlık zaten değersizleştirilirken, bu tanımın yüklendiği kadınlar da yüceltmeyle karışık bir aşağılamaya maruz kalırlar; çünkü "erkek gibi" ifadesiyle, bir yandan idealin erkeklik olduğu belirtilirken bir yandan da "ama sonuçta bir kadın, olması gereken değil" içeriği aktarılmaktadır. Kendisini kimsenin zorlamadığını, koşullar öyle olduğu için bunu gönüllü yaptığını söylüyordu. Ancak bu gönüllülük, belki doğrudan bir baskıya itaatin karşıtı olarak dile getirilmekle birlikte yine de sistemin benimsenmesinden doğmaktaydı. Egemenler ya cezayla ya yok saymayla ya da bir biçimde ikna ile sistemin yeniden üretimini sağlayacak edimleri kişiye empoze ederler. Geleneksel ataerkil statü, kadın için bir ceza gibidir. Bundan kurtulmak için erkekleşme seçeneğini kabul etmek ne derece özgürlük ve gönüllülüktür bilmiyorum.
Küçük bir kızken "Allah'ım keşke ben erkek olsaydım" der, "bir erkek kadar özgür" olabilmek için dua ederdim. Ailem tutucu olduğundan falan değil, benim, erkeklerin her halükârda kadınlardan "daha eşit" ve "daha özgür" olduğunu ve bana verilen özgürlüklerin yetmeyeceğini daha o zamandan anlamış olmamdan kaynaklanıyordu bu özlem... Gökkuşağının altından geçince cinsiyetin değişir derlerdi küçükken, denedim ama geçemedim altından... Gökkuşağının altından geçmek mümkün değildi ama içine hapsedildiğimiz cinsiyetlerin tanımını değiştirmek mümkündü.
"Manisalı Hala" ismiyle haberleri ve belgeseli yapılan bir trans-erkek öyküsünü hatırlıyorum. Yıllar sonra köyüne gelince esrarla, fuhuşla özdeşleştirilip ciddi tepki almış, sonrasında köylülerin her işine koşarak kendini sevdirmişti. Belli ki erkek gücü gereken yerlerde her işe koşmaya hazırdı ve bu yönü ile de birçok kişinin işine yarıyordu. Kahveye gidip ben size, karılarınıza, çocuklarınıza bir yanlış yaptım mı, kendi halimde yaşayıp gidiyorum demişti. Kadın giysileri giyip kadın işleri yapıyor, kendini kadın gibi hissettiğini söylüyordu. Ne yazık ki kadınlığı toplumsal cinsiyet rolleri içinde tanımlıyordu kendisi de. İnsanlara işlerinde yardım etmek, bir tür emek fedakârlığı yapmak ve cinselliği yaşamamak sözü ile kabul görmüştü. Burneşalar erkek kılığına girip kadınlığı ve cinselliği feda ederken, Manisalı Hala da kadın kılığına girip cinselliği ve emeğini feda ediyor ve toplumsal roller içinde kadınsılaştığını zannediyordu. Ameliyat olmasını önermemişlerdi köylü kadınlar, o zaman kocalarımızdan kıskanırız diye. Kadınlığına aslında yine izin verilmiyordu. Ve erkeğin kardeşi "hala" diyerek yine erkeklerden sakınılarak, ensest yasağı ile kocalarını koruyorlardı. Kendisi de abla yerine hala söylemini tercih ettiğini söylüyordu. Aynı ensest yasağı ile kendini korumaya alarak.
Eril veya dişil bir bedenle doğarız ancak bu bedenin biçimlendirilmesi, içerisine doğulan kültüre özgü algılamalar yoluyla olur. Bedensel farklılıklarla doğarız ama bu bedensel farklılıkların biçimlendirilmesi, yok edilmesi, derecelendirilmesi topluma, kültüre, sınıfa ve kişiye bağlı olarak değişir. Oysa bir kimseye "erkek", "kadın" veya başka bir şey dediğiniz an onu tüm varoluşsal nitelikleriyle bu kategorinin içerisine sokuyorsunuz demektir.
Erkeklik bir kurgudur, bir yanılsama ve fantezidir ama aynı zamanda bir gerçekliktir de. İçinde gerçekliği yaşadığımız bir fantezi... İnsanların olmazsa olmazı, onsuz yapamadığı bir iktidar ve arzu odağı...
Toplumsalın ve biyolojik olanın birbirine karıştığı, birbirinin içinde eridiği, birbirini belirlediği, birinin diğeri, diğerinin öteki olduğu bir alan. Hâkimiyet ve meşruiyet kurarak normu belirleyenin erkeklik ve ona atfedilen değerler olduğu, gerek erkekler gerekse kadınların bunu içselleştirdiği, kadını ev içine hapsederek ve başından sopayı eksik etmeyerek kadınlığın ikincil ve daha değersiz kılınması yoluyla gerçekleştiği bir fantezi alanı...
Burneşa örneği, Simone de Beauvoir'ın "kadın doğulmaz, kadın olunur" tespitinin pratik karşılığı gibi. Biyolojik kadının toplumsal cinsiyeti, normlar elverirse erkek olabilmektedir. Madem cinsiyet, biyolojiye bağlı değil toplumsal gerekliliklere göre öğrenilmektedir, öyleyse cinsiyetleri ve gerekliliklerini tanımlamak kimin işine gelmektedir. Gökkuşağının altından geçmek kadar zor değil bunu tanımlamak; ya da zor, kim bilir?
Burneşalar cinsiyetini değil ama cinselleştirilmiş görünümünün izlerini, imlerini, farklılıklarını yani simgesel belirlenmişlikleri, kabulleri değiştirir. Manisalı trans-erkek hala gibi. Dolayısıyla erkeklik ile kadınlık, yer değiştiren bir gölge olup ikamede arar cinsiyetsizliğin temelini. Erkeğin, kadın imgesini ona dönüşerek aradığı, kadınınsa kendi imgesini erkeğe dönüşerek saklayabildiği bir dünyada...
Kadınlık erkeklik söyleminin, cinsiyetler arasındaki kutuplaşmanın tuzağına düşmeden, cinsiyetin gökkuşağının altına saklanmış bir oyun olduğunu fark edersek, özgürlük için bir imkân buluruz belki. İnsanın, totaliter sindiriciliğin ayrımına varması ve özgürleşmesi için şarttır belki de, iki cinsiyetin bir bedende buluşması...

Koray KARABEKİROĞLU

© DİCLE ÇİFTÇİ

Dünyayı kadınlar kurtaracak...

Kadınlar eşlerinin başkalarıyla birlikteyken kendilerini hayal etmesini, kendileriyle birlikteyken başkalarını hayal etmesine tercih ediyorlarmış. Erkekler ise tam tersi. Yani erkekler için bedene sahip olmak, ruha sahip olmaktan daha önemli.

- Duygucum? Selam canım, hoş geldin. Ne o öyle? Ağladın mı sen?
- Buse!
- Efendim canım?
- Sanırım Kerem beni aldatıyor.
- Ne?! Nerden çıkardın şimdi bunu? Gel, gel, gel içeri. Canım benim. Aman, kıyamam. Ağlama canım!
- Ağlamıyorum. Sinirlerim bozuldu. Nasıl yapar bunu Buse? Ben ona neler verdim? Nasıl böyle bir şey yapar anlamıyorum. "Kerem yapmaz" dedim. "O diğerleri gibi değil" dedim.
- Dur bakalım Duygu. Hemen kendini dolduruşa getirme. Emin misin sen? Kerem yapmaz öyle şey. Bir şey mi gördün? Nerden anladın?
- Zaten ben de nasıl şimdiye kadar anlamadım ona yanıyorum. Aslında bir şeyler sezmiştim. Bir süredir gözlerini kaçırıyordu. Eskisinden daha az konuşuyordu benle. Hep bir bahane bulup uzak duruyordu benden.
- Tamam da Burcucum, bunlar aldattığını göstermez ki? Nerden çıkardın sen şimdi aldattığını?
- Busecim, anlamaz mıyım? Kadınım ben. Kadir de aynısını yapmıştı. Niye tüm erkekler böyle? Niye hiçbirine güven olmaz Buse?
- Duygu, kendine gel. Ortada bir şey yok. Hem tüm erkekler aynı d eğildir. Kerem yapmaz öyle şey. O senin için deli oluyor.
- Ya ne demezsin? Geçen gün kafede, karşı masadaki kızın içine düşecekti nerdeyse. Benimle birlikteyken bile başkalarını düşünüyor.
- Ne yani? Başkalarıyla birlikteyken seni düşünse daha mı iyi?
- Ne saçma laf şimdi Buse?
- Duygucum, şaka yapıyorum, biliyorsun değil mi? Bir yerde okumuştum da, kadınlar eşlerinin başkalarıyla birlikteyken kendilerini hayal etmesini, kendileriyle birlikteyken başkalarını hayal etmesine tercih ediyorlarmış. Erkekler ise tam tersi. Yani erkekler için bedene sahip olmak, ruha sahip olmaktan daha önemli.
- Yine "erkektir aldatır" demeye mi getiricez konuyu? Yok efendim, erkekler çokeşlidir, kadınlar tekeşlidir. Nerden biliyorlar böyle olduğunu? Tüm dünya gibi, bilim de erkeklerin elinde. İşlerine geldiği gibi yazıp çiziyorlar.
- Haklısın Duygu. Louann Brizendine diye bir nöropsikiyatrın yazdığı bir kitapta okumuştum. Sanırım "Kadın Beyni" kitabın ismi. Hem erkekler hem de kadınlar çokeşlidir diyor. Hatta kadınların sadakatsizlikleri anlaşılmasın diye, aldattıkları eşleriyle birlikteyken orgazm taklidi bile yaptıklarını yazmış. Bir de ne yazmış biliyor musun? Hani genetikle ilgili çalışmalar için kan filan alıyorlar ya. İşte çocuktan, anneden ve babadan kan alıyorlarmış genetik çalışma için. Aldıkları kanların % 10'unda babalar çocuk genleriyle uyuşmuyormuş. Yani, babalar kendilerini babası zannettikleri çocuğun aslında babası değil. On babadan biri yalan anlayacağın?
- Ne diyorsun? Sonra söylüyorlar mı peki adama? Bak biz ne bulduk diye?
- Yok canım. Söylerler mi hiç? Etik değil falan diye yazmış.
- Buse sen şimdi bunları bana niye anlatıyorsun? Yani aldatmak doğaldır, sen de aldat. Böyle yalan dolan takılın mı demeye getiriyorsun?
- Duygu sen de lafı neresinden anlıyorsun? Kadın da aldatıyormuş diyorum. Ama kadın aldatmaya daha az meyilli. Zaten kadının aklına seks günde bir kere, bilemedin günde 3-4 kere gelirken, 20-30 yaş arası erkeklerin 52 saniyede bir aklına geliyormuş.
- Yuh. Kızım bu erkeklerin aklı tümüyle şeyinde desene. Zaten sokaktaki bakışlarından belli. Diyorum sana, bunların hiçbirine güvenmeyeceksin. Fırsatını buldular mı, kaçırmazlar anlayacağın. Kerem farklı sanmıştım. "O yapmaz" demiştim. "O bana âşık, benden başkası aklının ucundan bile geçmez" diye düşünmüştüm.
- Kız güzel miymiş bari?
- Ne? Hangi kız?
- Deminden beri diyorsun ya, "Kerem beni aldatıyor, Kerem beni aldatıyor". Kız güzel miymiş diyorum?
- Buse sen saçmalamaya başladın yine? Ne fark eder? Güzel mi çirkin mi?
- Kızım sen de anama safsın. Erkekler için güzellik önemli. Boşuna mı kadınlar milyarlarca doları kozmetik ürünlerine, estetik cerrahlarına falan yatırıyorlar? O yüzden soruyorum kız güzel mi, değil mi?
- Ben görmedim kızı. Şüphelendiğim biri var aslında. Hem güzellik göreceli değil mi? Kiminin kaşı, kimin gözü?
- Yok, öyle değil. Bir yerde okudum yine. Diyor ki, özellikle pürüzsüz ve parlak deri, canlı ve iri gözler, kırmızı ve iri dudaklar ve tabii ki meme ve

kalçalar önemli. Çünkü diyor, evrimsel açıdan erkek beyni en doğurgan kadını ararmış.
- Yine cinsellik meselesine geldik. Yani seksi olmayan kadının hiç şansı yok öyle mi?
- Aslında tam da öyle değil Duygucum. Yani hani derler ya en seksi organ beyindir diye. Sen de beynini kullanacaksın anlayacağın. Hem aslında seçimi yapan erkek değil, kadındır. Neredeyse tüm hayvanlarda da böyleymiş. Yani, erkek mümkün olduğunca çok kadınla ilişkiye girip, spermlerini dağıtmayı isterken, kadın uzun sürecek hamilelik falan diye, en uygun erkeği seçmenin derdindeymiş. Tüm o erkeksi rekabet, çatışmalar falan da bunun için, kendini kadına beğendirmek için anlayacağın.
- Haklısın Buse. Dediğin gibi, ortamda bir kadın oldu mu hemen kabarır bunlar tavus kuşu gibi. Sanırım ben hep yanlış erkekleri seçiyorum. Neden hepsi beni aldatıyor?
- Taktın sen de Duygu. Emin değilim demedin mi biraz önce?
- Yok. Ben hissederim. Kerem bana uzun zamandır elini bile sürmedi, anlarsın ya.
- Nasıl yani? Uzun zamandır sevişmediniz mi?
- Eskiden nerdeyse her gün sevişirdik. Şimdi bazen yatağa çıplak giriyorum. Farkına bile varmıyor. Arkasını dönüp horlamaya başlıyor. O zaman kendimden iğrendiğim bile oluyor. Bak Buse, aslında aklımda başka bir şey var ama nasıl söyleyeceğimi bilmiyorum. Acaba Kerem'de eşcinsel eğilimler olabilir mi?
- Hoppala. Nerden çıkardın şimdi bunu?
- Yani, hani beni aldatmış olsa bile, bunca zamandır bana pek bakmaması, çıplakken bile fark etmemesi bu yüzden olabilir mi? Kerem yoksa gizli eşcinsel mi?
- Saçmaladın yine iyice Duygu. Biraz önce elinde hiçbir kanıt yokken seni aldattığını söylüyordun. Şimdi de acaba eşcinsel mi demeye başladın. Sen iyi misin?
- Haklısın Buse. İyi değilim aslında. Bende hep oluyor. Âdet günüm ne zaman yaklaşsa böyle garip şeyler düşünüyorum. Sanırım bu hormonlar aklımı karıştırıyor. Erkekler ne rahat. Âdet sancısı çeken biziz. Hamile kalan, çocuk doğuran, çocuğa bakan yine biziz. Ne güzel erkek dünyası. Eve de bakan biziz. Hatta çoğu zaman çalışıp eve de para getiren kadın. Bir yandan da seksi olması gereken biziz? Kendini kontrol etmesi gereken de biz. Yok öyle oturma, bacağını açma, başını kapa, yok öyle bakma.
- Dur biraz. Sakin ol.
- Yalan mı söylüyorum? "Sabahtan kalkacağım, fırını yakacağım, pirinç ayıklayacağım, mısırı kıracağım, yemek de yapacağım, bir de çocuk bakacağım, sen kahvede dursun, artık çıldıracağım" diyor bir türküde. Her işi biz yaptığımız gibi, bir de aşağılanan, ötekileştirilen biziz.
- Feminist damarın tuttu yine.
- Freud bile demiş, "Otuz yıldır üzerinde çalışıyorum, hâlâ anlayamadım kadınlar ne ister?". Ne isteyeceğiz? Biraz anlayış, biraz takdir. Yani empati biraz istediğimiz.
- Empati demişken, şu sözünü ettiğim kitapta yazıyordu. Erkek beyni empati yapmayı pek beceremiyormuş. Yani erkeklerin beyni biraz otistik bir beyinmiş. Kadın beyni ise, daha ilk iki yılda maruz kaldığı yüksek düzey östrojen sayesinde empati yapmaya çok yatkınmış. Kız çocukların dil becerileri, sosyal ilişkileri de o nedenle daha iyiymiş. Sonra da ergenlikte östrojen yine tavana vurunca, genç kız önce bir afallıyor tabii. Yoğun duygular ve empati sarıyor kızın beynini. Bu sayede de sosyal ilişkilere, yuva kurmaya, şefkate daha yatkın haliyle. Erkeğin beyni ise "savaş ya da kaç" üzerine programlanmış. Kavga edebiliyorsan, kavga et. Yok, baktın işler sarpa sarıyor, hemen sıvış. Sen hâlâ "Kerem" de, dur.
- Haklısın Buse. Dünyadaki en gelişmiş ülkeler listesine baktığında, örneğin İsveç, Norveç, İzlanda, falan hep ilk onda yer alıyorlar. Hepsinin ortak noktası ne biliyor musun? Kadınların hayata katılımı en üst noktada. Yani istihdama katılım oranı, sivil toplum kuruluşunda çalışma, milletvekili oranı falan bakınca kadınların oranları çok yukarıda. Dünyayı kadınlar kurtaracak anlaşılan. Erkeklere kalsa hepsi birbirini keser dururdu herhalde.
- Ne o Duygu? Sende de mi gizli eşcinsel duygular var yoksa?
- Yok canım. Dünyada sadece erkekler olsa nasıl bir dünya olurdu bir düşünsene.
- Herhalde pislikten geçilmezdi. Bir kadın eli lazım değil mi?
- Aslında sadece kadınların olduğu bir dünyayı da hiç hayal edemiyorum.
- Sanırım onda da kadınlar birbirini yer dururdu. Biliyor musun Duygu? Klitoral orgazm ile vajinal orgazm diye bir ayrım yokmuş. Bu uydurma bir ayrımmış yani. Bunu kitapta yazmış Dr. Louann.
- Nerden aklına geldi şimdi bu?
- İşte erkeksiz bir dünya deyince aklıma geldi birden.
- Biliyor musun Buse? Aslında hiç sperm olmadan da kadınlar üreyebilirmiş, teknik olarak yani. Hani şu koyun vardı ya, klonlanan. Onun gibi yani.
- Erkeklere hiç ihtiyaç olmazdı o zaman diyorsun?
- Yok, öyle demedim aslında. Dediğim o ki, biz erkeksiz yaparız da, erkekler kadınsız yapamazlar. Bize iyi baksalar onların hayrına diyorum.
- Duygu, ben bir yerde okumuştum yine. Y kromozomu aslında çok hassasmış. Yaşlı babalarda Y yerine X kromozomu daha çok geçiyormuş çocuğa. O yüzden genç baba olan toplumlarda (Ortadoğu ülkeleri gibi) erkek oranı daha fazla, yaşlı baba çok olan ülkelerde (İskandinav ülkelerindeki gibi) kadın/erkek oranı daha fazla. Ayrıca yıllar içinde mutasyonlar, çevresel toksinler falan Y kromozomunun gelecekte bir gün ortadan kalkma riski varmış. Yani gelecekte bir gün kadınlar baş başa kalabiliriz.
- Gerçekten mi? Ben hiç istemezdim öyle bir dünyayı. Kadınlar da birbirine hiç iyi davranmıyor. Mesela işyerlerinde birbirlerinin ayağını kaydıran hep kadını rekabet. Genç kızlar birbirine karşı çok daha acımasız mesela.
- Doğru söylüyorsun. Aslında erkeklerin kadınlardan farkı çok fazla değil bence. Biraz abartılıyor gibime geliyor. Genlerin % 99'undan fazlası ortak. Birkaç organ dışında bedenler de benziyor. Hatta anahtar kilit gibi birbirine uyumlu. Sen Kerem'i kaçırma bence. Şimdi sen ona kapris falan da yapmışsındır.
- Biraz soğuk davrandım sanırım. Kerem aslında iyi biri.
- Duygucum, hormonların normale dönmeye başladı bakıyorum.
- Yani, dediğin gibi ben Kerem'i kendimden soğutmasam daha iyi olacak gibi. Beynimi kullanma zamanı sanırım. Ne de olsa o da bir erkek değil mi?
- İçindeki kadını çıkar ortaya. Kim tutar seni?
- Busecim, çok geç oldu, ben çıksam iyi olacak,
- Peki canım.
- Hadi öptüm.
- Öptüm canım. ●

Yasemin ŞENGÖR

Hayatın yabanıl tohumları ve içimizdeki Rosa'lar

Kadınlık tarihi, aynı zamanda kadının doğasının değiştirilerek yeniden yazılmasının tarihidir.

Kendini Jungcu psikanalist olarak tanımlayan Clarissa Pinkola Estes'in "Kurtlarla Koşan Kadınlar"* isimli kitabı, kadınlık kavramı çizgisinde değerli ve özel bir eserdir. Estes, yirmi yılda tamamladığı kitabında vahşi kadın arketipi kavramını geliştirir ve açıklar. Bu kavram izleğinde mitolojik kadın öykülerinin ya da klasik masalların peşine düşerek, bu anlatılardan modern kadına doğru bir yol izler.

Clarissa Pinkola Estes'in olağanüstü anlatımları metaforik çözümlemelerden çıkartarak günümüz kadınının yaşantılarına uyarladığı kitabında çıkış noktası, bugün toplumsal cinsiyet ayrımcılığı temelinde yaşadığımız sorunların kaynağında yatmaktadır. Estes, kadının içgüdüsel doğasının eril bir dil ve otorite tarafından tahrip edilerek yeni bir kadın doğası yaratıldığını savunmaktadır. Kadının gerçek kimliğini "vahşi kadın" olarak adlandırmakta ve anlaşılmaktadır ki günümüzde cinsiyet eşitsizliği bağlamında yaşanan evrensel sorunların önüne geçmek için öncelikle kadının gerçek doğasına yaklaşması gerektiğine inanmaktadır.

Estes'in, kadın doğasının erkek egemenliğinde değiştirilerek kadının adeta "ikinci sınıf" birey haline getirilmesine yönelik düşüncelerinin izlerini, tarih uzmanı Nicole Bacharan'ın ünlü antropolog Françoise Heritier ile yaptığı söyleşide de sürebiliriz.** Nicole Bacharan'ın alanında uzman kadınlarla yaptığı özgün söyleşilerden oluşan "Kadınların En Güzel Tarihi" kitabında Françoise Heritier, Clarissa Pinkola Estes'i doğrular gibidir. Heritier, ilkel topluluklar üzerinde yaptığı araştırmalarla kadınlık tarihinin kökenlerine inmeye

* Clarissa P. Estes, *Kurtlarla Koşan Kadınlar*, çev. Hakan Atalay, Ayrıntı Y., 2016, 18. Basım, İstanbul.

** F. Heritier, M. Perrot, S. Agacinski, N. Bacharan, *Kadınların En Güzel Tarihi, İnsanlığın Şafağında*, çev. Yonca Aşçı Dalar, Türkiye İş Bankası Y., 2015, 3. Basım, İstanbul, s. 1-53.

çalışmış ve bu çalışmalarında "arkaik kadınlık modeli"ni geliştirmiştir.
Arkaik kadınlık modeline göre cinsiyet ayrımcılığının temelinde, eril gücün kadının doğurganlığını ve erkek çocuk doğurarak neslin devamını sağlayan özelliğini denetim altına alma isteği yatmaktadır. Kadının erkek çocuk doğurma yeteneğini kendine mal eden erkek, kadını bir dölyatağı olarak görür ve sahiplenir. Zaman içinde kendine çocuk vermesini istediği kadını, tam anlamıyla sahiplenmesinin yolunun onun bireyselliğini engellemekten geçtiğini anladığında, kadının kendini gerçekleştirme hürriyetinin önüne engeller koymaya başlar.
Bu engellerden birini çok iyi tanıyoruz: kadını bilgiden yoksun bırakmak. Buradan anlaşılıyor ki kadının geçmişten günümüze makus talihini belirleyen arkaik kadınlık modeli, kadının doğasına uygun bir birey olmasını, yeteneklerini kullanarak hayata katmasını engelleyen bir sistem. Arkaik kadınlık modeli ya da farklı şekilde, kadınlık tarihinin başlangıcına nasıl bakarsak bakalım, Estes'in çıkış noktasında olduğu gibi, erk'in kadının doğası ile oynadığı gerçeğine ulaşırız. Alfred Adler'in şu sözleri de bu durumu onaylar niteliktedir: "Kadınların aşağı oldukları safsatasını kanıtladığı iddia edilen kişilik özellikleri daha yakından incelendiğinde, bunların ket vurulmuş ruhbilimsel gelişimin dışavurumlarından başka bir şey olmadıkları anlaşılır."* Kadınlık tarihi, aynı zamanda kadının doğasının değiştirilerek yeniden yazılmasının tarihidir. Bu yazgının, kadına yaptığı en büyük kötülük, asıl tartışmamız gereken noktadır:
Kadın, öteden beri toplum ile bireyselliği arasında bir tercih yapmaya zorlanır. Dahası tercihini, "kendi olmak" ya da her tür dayatmadan uzak, hür iradesiyle "birey olmak"tan yana kullandığında itaatsizlik yapmak zorundadır. Erk, kadının en doğal ve insanca haklarından biri olan kendini gerçekleştirme hürriyetine karşılık, onu -çoğunlukla sonucunda ağır bedeller ödediği- başkaldırıya zorlayarak, sadece kadınlara değil, kadının doğasından ve yeteneklerinden, barışçıl ve insancıl rollerinden, duygularından yeterince yararlanamayan dünyaya karşı da en büyük haksızlığı yapmıştır!
Bu noktada, "Kadının içgüdüsel doğası, erkek tarafından aşındırılmamış, yontulmamış ve işlenmemiş hali ile nasıldı?" sorusu akla geliyor. Sanırım bu sorunun yanıtını, savaşçı, cesur ve yiğit kadınlarla dolu tarihin tanıklığı yeterince yanıtlıyor. Detaylandırmak istersek, Clarissa P. Estes'te bu sorunun yanıtının kısaca "doğa ana"ya çıktığını görürüz. Kadın, yaşam döngüsünü sağlayandır, hayatın kaynağıdır, sezgileri ile yaşama yön verendir, dolayısıyla da doğuştan getirdiği donanımlarla erkeği tamamlayandır. Bizleri kadın beyni ile tanıştıran "Kadın Beyni" kitabının yazarı Dr. Louann Brizendine'e baktığımızda kadının beyninin "inanılmaz yeteneklerle donatılmış"** olduğunu görüyoruz. Özellikle kişilerarası ilişkileri başlatma ve sürdürme gibi sosyal yeteneklere, güçlü arkadaşlık bağları kurabilme özelliğine, empati kurmadaki ve çıkar çatışmalarını yönetmedeki başarısına, kadının annelik doğası ve içgüdüsü de ekleniyor.
Bugün egemen güç -ki burada eril otorite-, kadının bu vahşi doğasını yonta biçe "tüketici, ev hanımı, anne"ye indirgemiştir. Kadın, alınan ve verilendir. Ev işleri tamamen ondan sorulur. Çocuklar konusunda da söz hakkı babanın olduğu için, çoğu ailede baba ve çocuk arasında köprü rolü de görür, kadın. Dolayısıyla gestalt terapinin "toplumu içe alma" kavramı açısından baktığımızda erkek toplumsallaşan, kadın ise "toplumu içe alması gereken"dir. Toplumun ondan istediği gibi davranmakla, oturmakla, kalmakla sorumludur. İnsan ister istemez soruyor: "Kadını kalıplara sığdırmaya çalışan bu sosyal sistem içinde, kadının gizil yetenekleri ve vahşi doğası nerededir?"
Burada Alfred Adler'i yeniden anmamak olanaksız. Adler, ilk baskısını 1927'de yapan "Menschenkenntnis" (İnsanın Doğası)*** adlı eserinde insan ırkının kadın ve erkek olarak ayrılmasının, cinsiyetler arasında işbölümüne yol açtığını söyler. Ancak bu işbölümünün "eril egemenliği"nin elinde adaletsiz işlediğinin ve kadının yetenekleri ile kaynaklarının kötüye kullanılmasının sonucunda erkeği ayrıcalıklı sınıfa dahil ederken, eril otoriteyi kadın üzerinde mutlak bir güç haline getirdiğinin altını çizer. Adler'in dediği gibi, gelinen son noktada "erkekler açısından kadınları yönetme doğrultusunda sürekli bir çaba ve kadınlar açısından da eril egemenliğinden hoşnutsuzluk vardır".**** Alfred Adler'in "eril karşı çıkış" olarak adlandırdığı bu hoşnutsuzluk, kadını kendine biçilen rollerin ve kalıpların dışına çıkmaya iter. Kadın, yeteneklerini, gizil güçlerini kullanmaya çalışıyorsa, tüketici olarak değil bir üretici olarak hayata katılıyorsa, toplum karşısında olumsuz tüm ithamlara da açık hale gelir. Böylesi köhnemiş bir zihniyet içinde kadınlık, doğal olarak, zincirini kırmaya çalışan bir asiler tarihi de yaratmıştır. Clarissa P. Estes, bu durumu "ne mutlu ki her zaman rüzgârla gelen yabanıl tohumlar vardı."***** sözleri ile çok güzel özetlemiştir. Gücünü gerçek hayatın tam içinden alan edebiyat, bilim ve sanat da bu yabani tohumların güçlü örnekleriyle doludur. Edebiyat tarihi içinde kadın kahramanları incelediğimizde, günümüzde hâlâ geçerli olan kadın sorunsallarının evrensel olduğu açıkça görülmektedir. Bu evrensel sorunların farkında olan dünya devleri; Emma Bovary, Jane Eyne, Anna Karenina, Clarissa Dalloway, Nastasya Filippovna, Nataia Rostova, Elizabeth Bennet isimli, toplumun kendilerine biçtiği kimliklere başkaldırırken dünya edebiyatının unutulmazları arasına giren kadın kahramanları yaratmışlardır. Edebiyatımız içinde de başkaldırarak bireyselliğini ve hayata olan manevi bağlılığını korumaya, savunmaya çalışan

---

* Alfred Adler, *İnsanın Doğası*, çev. Ayşen Tekşen Kapkın, Payel Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 111.
** Louann Brizendine, *Kadın Beyni*, çev. Zeynep Heyzen Ateş, Say Yayınları, İstanbul, 2016, 13. Baskı, s. 29.
*** Alfred Adler, *İnsanın Doğası*, çev. Ayşen Tekşen Kapkın, Payel Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 101-123.
**** Alfred Adler, *İnsanın Doğası*, çev. Ayşen Tekşen Kapkın, Payel Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 103.
***** Clarissa P. Estes, *Kurtlarla Koşan Kadınlar*, çev. Hakan Atalay, Ayrıntı Y., 2016, 18. Basım, İstanbul, s. 17.

kahramanlar içinde Tante Rosa'nın önemli ve öncelikli bir yeri vardır. "Tante Rosa", erken yitirdiğimiz kalemlerimizden Sevgi Soysal'ın bir roman bütünlüğü oluşturacak şekilde on dört öyküden oluşan eseridir. Eserde Tante Rosa'nın on bir yaşında başladığı kimlik arayışının, namus gibi kavramların kadına indirgendiği, kadının tüketici/anne/eş rolleri ile ön planda olduğu dayatmacı bir kültürde nerelere varacağının trajikomik hikâyesini okuruz.

Tante Rosa, sert mizaçlı bir baba ve kızıyla ilişkisini baba aracılığıyla sürdüren pasif bir annenin kızıdır. Babayı erken yaşta kaybedince, annesi kızının hayatını garantiye almak için yeniden evlenir. Sizlerle Başbaşa adlı aile dergisi, Rosa'nın hayatında önemli bir detaydır. Dergiyi sürekli takip etmekte, kısıtlı bir çevrede idollerini dahi dergide okuduğu haberlerin etkisi altında seçmektedir. Ancak Kraliçe Victoria'ya özenip at cambazı olmaya karar vermesi örneğindeki gibi, kimlik arayışında sürekli hayal kırıklığına uğramaktadır. Tante Rosa'nın hayata karşı başkaldırıları, gönderildiği rahibeler okulunda başlar. Orada karşılaştığı kurallar dünyasından bir prenses olduğu yalanına kendini inandırarak soyutlanma çabalarının bedelini okuldan atılarak ağır biçimde öder. Durup dururken su içtiği için ya da süsüne ve güzelliğine düşkün olmakla suçlanıp cezalandırıldığı rahibeler okulu onun içindeki özgür insana uygun bir yer değildir aslında. Bu okulda Tante Rosa ile Schwester Maria arasında geçen şu diyalog, Tante Rosa'nın hayatını

özetlerken, kadının vahşi doğasını, kendiliğini arayışı üzerine yazılmış anlamlı ve küçürek bir öykü olarak da okunabilir:

*Schwester Maria, "Su içiyorsun durup dururken, sen arzularına gem vuramayan günahkâr bir kızsın" dedi, "içini öldürmeyi bilmiyorsun". "Ben içimi öldüremem" dedi Rosa, "çünkü içim prensestir".**

Tante Rosa'nın uğrunda rahibeler okulundan kovulmayı göze aldığı, savunduğu, korumaya çalıştığı ve "prenses" olarak isimlendirdiği "içi", "Tante Rosa'nın Hayvanları" öyküsünde "id" olarak ortaya çıkar. Rosa, bir sabah ansızın uyanan ve dizginlemeyi düşünmediği o içindeki hayvanın peşine takıldığı yaşantılarının sonunda toplumsal değer yargılarının soğuk duvarlarına çarpar. Hans ile evlenir ve ilerleyen öykülerde anlarız ki bu evliliğinden üç çocuğu olur.
"Tante Rosa Aforoz Ediliyor" öyküsü, kadının ötekileştirilmesinin, erkeklerin dünyasında kadını Tanrı adına dinden çıkarma gibi uç noktalara dayanabileceğinin can alıcı hikâyesidir. Tante Rosa; Hansla evli, üçüncü çocuğunu emziren, toplumun kendine biçtiği roller içinde hayatı pazar ayini, annelik, kaz kızartması ve elma pastası ile sınırlandırılmış bir kadındır. Saygın bir köyde, sıradan bir hayat yaşamaktadır. Evcimen rolü içinde bir pazar, yaşadığı hayatı, eşini ve hatta üç çocuğunu birden terk edip uzaklara gider. Yaşadığı sıradan hayat içinde teslimiyetçi tutumdan çıkar. Bu noktada dişil klişelere karşı Adler'in tanımladığı eril tepkileri verdiğini görürüz. Tante Rosa, eril eğemenliğe karşı, yine eril bir dil ile yanıt vererek, savunma durumuna geçer. Ve itaatsizliğinin karşılığında kiliseden ya da genel anlamda toplumdan aforoz edilir.
Burada bir kadının çocuklarını terk etmesi, zihnimizdeki annelik modeli ile uyuşmamaktadır. Rosa, Brizendine'in tanımladığı anne ve çocuk bağı oluştuktan sonra, çocuklarını terk eden ender grubun içine girmektedir. Bunun nedenlerinden biri olarak kahramanımızın sosyal ilişkilere sığınmak şeklinde görülen stres tepkilerinden yoksun olmasını düşünebiliriz. Belki de Sevgi Soysal, kahramanımızı anneliği reddetmek gibi sınır bir yaşantı ile karşımıza çıkartırken, kadının tüketici/eş/anne ile sınırlandırılmış, giydirilmiş kimliklerine karşı çıkmak istemiş, dolayısıyla Tante Rosa'nın hayatı izleğinde eril bir karşı çıkışı denemiştir. Hans ile olan evliliğini bitirdikten sonra keman çalan bir eşle evlenip gazete bayii açar Tante Rosa. Bu ikinci evliliğinde, eşlerin cinsiyete dayalı rollerini değiştirdikleri görülür. Kahramanımız, yazarın "keman çalan" olarak sıklıkla vurguladığı ikinci eşinin ölümünden sonra "Tante Rosa ce Co. Mezar Bakımı" firmasını kurar. Bu süreçte yeniden evlenir ve üçüncü eşini de terk eder. Savaş sonrası, gazeteye verilen ilanlarda savaşta erkeğini kaybetmiş kadınların erkek yardımcı aradığını görürüz. Aslında hayata ne kadar tepki verirse versin, Tante Rosa'nın da bu kadınlardan farkı yoktur. Bir yandan özgürlüğünün peşinde gider, kendini yaratmaya çalışır, özellikle bir üretici olarak hayatla manevi bağlılığını korumak istemektedir ancak bir yandan da eş aramayı sürdürür. Üçüncü eşini de terk ettikten sonra bir çiftlikte yardımcı kadın ilanına, ilan sahibi ile evlenmeyi ümit ederek gitmesi örneğinde olduğu gibi...
İlk gençlik yıllarında kimlik arayışının peşine düşen Rosa, hayatını eş ya da iş arayarak geçirir. Yaşlılık zamanlarında gerçeklik algısını iyiden iyiye kaybetmiş olarak buluruz onu. Ölümü ise trajiktir. Ama okur olarak, anlatının en başından itibaren, mutlu bir son beklemeyiz Tante Rosa'nın hayatında. Ne de olsa kadınlık tarihi, Tante Rosa'lar gibi kendi hayatını şekillendirirken toplumun kalın duvarlarına çarpan ve bunun sonucunda ağır bedeller ödeyen yabanıl tohumların varlığı sayesinde kendini savunmaya devam ediyor.
"Tante Rosa"yı okumaya başladığımda, çevremdeki kadın arkadaşlarımdan birçok dönütler aldım. Hemen hemen hepimizin buluştuğu ortak bir nokta, bu eserden çok etkilenmiş olmamızdı. Ama aynı zamanda Tante Rosa'nın hayat hikâyesi bizde hüzün yaratmıştı. Yer yer eğlenceli olabilen bir anlatının bizler üzerinde derin etkiler yaratmasının altında yatan gerçeği, sanırım biliyorum; az ya da çok hepimizin içinde bir Tante Rosa saklı.
Tante Rosa, vahşi doğasının peşine düşüp de zincirlerini kıramayan, hayatta aradığı manevi doyumu bulamayan, bireyselliği ile toplum hayatı arasında kalıp, itaatsizliğinin bedelini Eric Fromm'un "İtaatsizlik Üzerine"deki "yüzyıllar boyunca krallar, rahipler, derebeyleri, sanayici patronlar ve ebeveynler, itaatin bir erdem, itaatsizliğin ise bir ahlaksızlık olduğunda ısrar etmişlerdir"** sözlerini haklı çıkartan pahalarla ödeyen ve sahipsiz ölüleri gömme fonuna kadar giden bir hayat yaşadı. Vahşi doğasını bulup onu şekillendiremedi ve kendini gerçekleştiremedi.
Başta da söylediğim gibi, dünya düzeninin (ya da düzensizliğinin mi demeliyim!) kadına yaptığı en büyük kötülük, kendini gerçekleştirme hakkını aramak için onu itaatsizlik yapmaya zorlamasıdır. Bu yüzden kadınlar, tıpkı Tante Rosa gibi zincirlerini kırmak istediklerinde, topluma sırt çevirmek zorunda kalıyor. Bireyselliği ve özgürlüğü ile evliliği, anneliği, ailesi, toplum hayatı arasında bir seçim yapmak zorunda kaldığı sürece daha çok Tante Rosa'lar yaşanmamış bir hayat olarak kalacak. Daha çok Tante Rosa'lar en doğal hakları olan bireyselliklerini elde etmenin peşinde koşarken, çok ağır bedeller ödeyecek. Ancak işin gerçeği, kadının kendini gerçekleştirme hürriyetinin önüne koyulan engeller, olumsuz etkilerini, kadını ve erkeği ile bütün bir sosyal sistem üzerinde gösterir. Ki bugün kendini çok acı biçimlerde gösteren bir kötülük çağı yaratılmış olmasının temelinde kadını yok sayan, onun yeteneklerini kullanamayan bir eril egemenliğin olduğu da unutulmamalıdır.●

---

* Sevgi Soysal, *Tante Rosa*, İletişim Yayınları, 2015, 18. Baskı, İstanbul, s. 22.
** Eric Fromm, *İtaatsizlik Üzerine*, çev. Nurdan Soysal, Say Yayınları, 2015, 2. Basım, İstanbul, s. 9.

© RABİA AYDOĞAN

Kadınlıktan kadınsı serüvene

Belki de fantezisinde sevgi ve ilgi odağı olduğu babasının ilgisini çalacak rakip bir kız çocuğudur. Böylece kadınlık doğmadan, kadınlığa dair utancı, rekabeti, suçluluğu karanlıklarında biriktirmeye başlıyordu çocuk...

"Kadınsılık, kadının içinde gömülü olan karanlıklardan ve sislerden ayrılıp, toplumsal sahnede ötekine dair bir tasa taşıyarak arzulu ve yaratıcı olmanın serüvenidir" demişti analist Elda Abrevaya... Bu söylem bazı yerlerime değmişti. Böylece fazlasını öğrenmek yerine, hissetmek ve bütünleştirmenin yolunu denemeye koyuldum. Belki de beni durduran bu söylem ile kendi karanlığıma açılırken farklı bir yerden çıkacaktım.

Bir hikâyeden...

...Bedenime bir şey olmuştu. Emeklemiştim... Sıcak süt tenceresini üzerime devirmiştim, belli ki canım yanmıştı ve çığlığım anneminkine karışmıştı.. Bedenimin acısı, annemin canını yakmış meğer. Üstüne babaanneme feryat etmişti ki hiç de yapmadığı bir şeydi bu. Ah babaannem! Bu kadar çalıştırmasaydın bu kadını! Biraz bu çocuğa dokunacak fırsat bıraksaydın... Dört erkek torun doğurmuştu ya, beşinciye de gebe kalacaktı. Daha ne istiyorsun?! Ama babaannem de onun kederini duymuyordu, annesi gibi... Bütün ağlamalarını dipsiz kuyusuna atıyordu, kendisine olanları... Ama bu kez olan şey analığına dokunmuştu. Bunu atamazdı o dipsiz kuyusuna. Haddine mi kendi hesabı ile annelik hesabını yan yana koymak?! Bugün ise başı ağrıyor, midesi bulanıyordu. İçerisi dolu; başı dayanamaz artık, midesi kaldıramaz. Kapıdan çevirdiği kelimeler kuyusunda kaynıyor, yer bulamıyor artık. Belki de o dipsiz kuyularında özgürleşecekti... Çözecekti belki düğümlerini...

Gün yine düğümlerini senden ayırmaya davet ediyor bu küçük kız çocuğun... Belli ki bu yolculukta senin yüzün yok, bakışların da... Buna cesaret edecek yatağı sende arıyor çocuk ama biliyor ki yok! Esmer ve küçük ellerine değiyorum, her şey orada toplanmış sanki... Bir ömrün içinde akmak yerine, ömrünü omuzlarında taşıyan annem, senden gitmeye utanıyor insan... Bütün bedelleri beraber ödeyecektik belki, bitmeyen, öyle sanılan, ödedikçe artan...

Sadece bir an içinde gelişen ve birden fazla yaşamı da içine alan bu hikâyede hangisinin karanlığına bakılmalıydı? Küçük kız çocuğuna mı, babaanneye mi, anneanneye mi, yoksa anneye mi? Hangisinden geçilir ki, hepsi de kadındı nihayetinde ve her birinin hikâyesi vardı. Ama belli ki bu hikâyede en çok küçük kız çocuğu bir şeyler söylemeye çalışıyordu. Evet, görünürde üç ayrı kadının ortasında küçük bir kız çocuğuydu bu. Henüz ötekiyle tanışmadan başlamıştı hikâyesi. Sadece memeyi arıyordu süt tenceresinde. Kadını, kadın

olmayı zamanla öğrenecekti. Belki bir kısmını babaannesinden, bir kısmını annesinden ve birazını da henüz tanışmadığı kendisinde bulacaktı.

Hikâyeye bakıldığında, kadınlık ve kadınsılığı sadece bir kişi üzerinden tanımlamak, anlam itibarıyla kapsamını daraltabilir. Bu nedenle birkaç açıdan bileşenlerine bakmakta fayda vardır.

Kadınlık ve kadınsılık aynı eksenlerde ele alınsa da, ikisinin de farklı yerlere denk geldiğini söyleyebilirim. Kadın ve kadına dair özellikler, tarihsel süreçler içerisinde kuşaklararası farklılıklar ve bunun beraberinde getirdiği kültürel aktarımların da etkisiyle, düşündüğümüzden daha fazla dinamiği bünyesinde barındırmaktadır.

İlk elden bu dinamiklere işaret ederken iki unsur dikkat çekiyor; kuşaklararası farklılık ve kültürel aktarım. Bunun dışındakilerde ise bireysel hikâyelerle ilgili birçok şey olabilir. Bunlar kişinin gelişim öyküsü içindeki ilk nesne (genellikle annedir) ilişkisi, cinsiyet farklılığını keşfettiği ödipal dönem, erojen uyarımların aktifleşmeye başladığı ergenlik dönemi ve gelişiminin devam eden süreçlerindeki diğer yaşantılarıdır.

Bu dinamikler, kadınlığa ait olanı deforme edebildiği gibi, kadınsı özelliklerin gelişimini sağlamış da olabilir. Yani kadınlık, çıkış noktasında özü itibarıyla kadınsı olan, ancak bütün bu dinamiklerin etkisiyle değişime uğrayabilen ve bir noktada patolojik olanı da bünyesinde barındırabilendir. Tam da bu noktada kadınsılığın, kadınlıktan farklılaştığı düşünülebilir. Dolayısıyla kadınsılık, bütün bu dinamikler içerisinde patolojik olandan kendini kurtarmış, libidinal (cinsel ve yaşamsal) kökenlerinden güç alan ve ötekinin varlığına rağmen (yüklenen utanç, suçluluk vs.) görünür olmaya devam etmektir.

Kadınsı özelliklerin görünür olmasında, bireysel hikâyeler önemli hale gelmektedir. Dış dünya ile ilk bağlantıyı sağlayan, yani ilk sevgi nesnesi, bebeğe bakım veren kişidir. Bu kişinin genellikle anne olduğunu belirtmiştim. Anne ile yeterince sağlanmış doyumlu ilişkinin, kadınlık ve kadınsılık hikâyesinin gelişimindeki etkisi önemlidir. Tabii annenin kadın olması, bu hikâyedeki önemi artırmaktadır. Söz konusu kadınlık olduğunda; küçük kız çocuğunun henüz cinsiyet ve cinselliğini keşfetmediği bu dönemlerde, annenin kendi dişilliğine dair algısı ve aktarımına yakından bakmak gerekecektir. Ben algısı oluşmayan bebek için anne, iyi bir duygusal ve yaşamsal referans kaynağıdır. Annesinin döl yatağından ayrılıp gelen bebek için en tanıdık yerdir burası. Dolayısıyla bebek, annenin duygulanımına ve duygusal aktarımına daimi olarak açıktır. Peki anne için? Yaşamsal olarak kendisinden beslenen (meme) ve duygusal olarak henüz kendisini ayrıştırmayan bu küçük kız çocuğu için neler hissetmektedir? Annenin kadın ve kadınsılığa dair özellikleri ile nasıl bir ilişkisi vardır? Bu küçük kız çocuğu hangi düğümlerini tetiklemektedir?

Belki de ilişkisinde yeterince doyum alamadığı, sağlıklı özdeşim kuramadığı ve bastırdığı/bastırmadığı öfkesine denk gelen annesidir. Belki de "emzirdiği" için veya "penisi olmadığı" için utandığı kız çocuğudur. Veya annesi ve babasına rağmen yaşadığı cinselliği (yasağı) temsil eden utancı veya suçluluğu... Belki de fantezisinde sevgi ve ilgi odağı olduğu babasının ilgisini çalacak rakip bir kız çocuğudur. Böylece kadınlık doğmadan, kadınlığa dair utancı, rekabeti, suçluluğu karanlıklarında biriktirmeye başlıyordu çocuk...

Küçük kızın cinsiyeti emeklemeye başladığında (3-5 yaş) düğümler de büyüyordu, kendisinde ve annesinde... Artık anneden ayrı olduğunu fark ettiğinde, o da penisi olmadığı için kızacaktı annesine, hatta diğerlerinden farklı olduğunu ve cezalandırıldığını düşünecekti. Belki de annesi penisini çalmıştı, babasının gözdesi olduğu için. Babasının gözdesi olan bu kız çocuğu da, annesinden kocasını çalmıştı, annesi en büyük rakibiydi yani. Bu yüzden hem korkuyor hem suçlu hissediyordu. Öyle ya, annesi ilk sevgi nesnesiydi, dölyatağıydı, ondan vazgeçmesi kıyametti. Bir liman gibi sığındığı babasının şefkati yetmeyecekti onu ısıtmaya, korkusunu dindirmeye. Belki biraz kadın olmaktan vazgeçerse, belki biraz kadınsılığını gizlerse annesi saracaktı onu. Hem bu kadar suçlu hissetmeyecekti de... Hatta bu şefkat için bütün erkeklerden vazgeçebilirdi de.

Peki ya anne? Öyle ya, o unutmuştu içindeki küçük kız çocuğunu ya da daha fazla incinmesin diye gizliyordu sislerinin ardına... Belki de korkuyordu içindeki bu küçük kızdan, arzularından... Şimdi küçük kızı ona kızıyordu, rekabet ediyordu, belki de haset ediyordu. Bu küçük kız çocuğu, kadınsı bedenine ve alanlarına saldırıyordu bir yerde, sislerinin ardındaki küçük kıza yani... Ama anneydi işte, bazen onun ne demek istediğini anlıyordu, bazen onu terk ediyor, bazen nefret ediyor, bazen de bir yere gitmiyor, sadece inciniyordu. Nihayetinde o bir kadındı ve sadece gitmek istediği anlar oluyordu hiç kimsesi yokmuş gibi...

Hikâyedeki küçük kız çocuğu ve bir annenin varsayımsal hikâyesinin kadınlık ve kadınsılığa dair oluşabilecek çatışmalarını ele aldığımızda, bu dinamiklerin gelişimsel izdüşümleri anlamlı hale gelebiliyor. Kız çocuğu anneden nefret ederken, korkarken, rekabet ederken, anne de daimi olarak bir şeyler hissediyor. Belki de her gelişim aşamasında küçük kız çocuğunun arzusu, libidinal ve varoluşsal alandan açığa çıkmak isterken, annenin düğümlerine değiyor ve karışıyordu. Bu kısımda annesi, kendi düğümlerinden sıyrılarak küçük kızın rekabet duygusuna şefkatiyle bakabildiği zaman, kadınsı olana dokunabilecek ve büyütebileceklerdi. Bu hal, kendi düğümlerini de çözebilirdi. Başından beri bu yolculuktan vazgeçmiş gibi görünse de...

O zaman kendi serüvenini başlatmamış veya yarıda bırakmış annenin küçük kızı için de mi başlayamayacaktı bu yolculuk? Belki de küçük kız annesinden farklılaşmayı denerse, ona bu kadar kızmayacaktı. Farklılaşmak (kadınsı olmak) küçük kızın bünyesinde terk edilme korkusu veya suçluluk hissine denk geliyor olsa bile, annenin izin vermesini veya kendisine eşlik etmesini bekleyemezdi. Güvende hissettiği o dölyatağından çıkma deneyimini kendisine yaşatmalıydı. Çünkü annesiyle farklılaşması kaçınılmazdı, ortaklaştığı yerler kadar doğaldı bu... Gözdesi olduğu babası tarafından aşırı sevilmesinin yarattığı korkuya (kastrasyon) rağmen, bu sevgiyi bünyesine yaymayı öğrenecekti, yani arzulanabilir olmayı... Anneden giderek (ayrışmak), arzusuyla kucaklaşmanın değerini hatırlatacaktı belki ona ama önemli değildi ardında neyi bıraktığı... Ve belki bunlar başlatacaktı "kadınsı" serüvenini...

Bahar KÖSE KARACA

Kaprislisin sevgilim(!)

Kadın kandırıldı... Bir erkeğin onu sevmesi, onu aldatmaması için "mükemmel" olması gerektiğine inandırıldı.

Kadın kendi zihninde boğuldu... Sevileyim istedi herkes gibi... Sorduk nasıl anlarsın sevildiğini diye. "Bana özel hissettirsin, beni ben olduğum için sevsin, bana değer versin, benimle hayatı paylaşsın" dedi. Ne trajiktir ki bunu isteyip buna göre davranmadı...

1) Kadın kandırıldı... Bir erkeğin onu sevmesi, onu aldatmaması için "mükemmel" olması gerektiğine inandırıldı. Mükemmel olmanınsa nedense yolu hiç bitmiyordu... Medya, tüketim toplumu kadının kendine ait duyduğu eksikliğinden faydalanmaya çalışıyordu(!). Saçlar, kıyafetler, makyaj, giyim kuşam, estetik... Son derece fedakâr ve sevecen haliyle, hiçbir şey beklemeyen, diğer kızlar gibi olmayan, maç izleyen, farklı bir kadın olmaya çalıştı kadın... İşin tuhafıysa farklı olayım derken, diğer kadınlarla aynı saçı, estetiği, makyajı yaparak kendi orijinalliğinden son derece uzaklaştı ve son derece ötekine benzedi(!). Kadın böylece sandı ki dünyanın en "kalpazan" adamını değiştirecek. Sandı ki bir erkeği değiştirebilen kişi bir kadındır... Hoş, haklılık payı da yok değildi... Bir erkeği bir anne yetiştirirken şekillendirebilirdi. Ama "kadın" hem olduğu gibi sevilmek isteyip hem de olmadığı gibi olmaya çalışarak erkeği değiştirmeye çalıştı. Değiştiremeyince bu müthiş bir narsisistik zedelenme yaşattı, ağır depresyonlara girdi ve kapadı kendini

romantik ilişkiye... Hiç aklına gelmedi, bunun onunla değil karşısındakinin karakteri ya da karaktersizliğiyle ilgili olduğu (!). Kendi aradığı özellikleri bulamadığı bir adam için kendini kapattı kadın...

2) Kadın oyunu fazla sevdi... Toplum buyurdu: "Kaçan kovalanır; zor kız ol"... Kadın sandı ki hep kaçar pozisyonda beklemeliyim, hep zor olmalıyım ki erkek bu sayede benim peşimden ayrılamasın! Ama aradığıysa gerçekten onu seven biriydi, sırf kovalamayı sevdiğinden onun peşinden koşan ya da kadının gerçekliğini değil de onu ulaşılması gereken bir hedef gibi gören bir adamın ilgisini çekti... Yine istediği gerçek sevgiden mahrum kaldı kadın... Erkeği zorladıkça zorladı... Sırf kovalamayı seven erkekse koşmaktan yorulan kadını yakaladığında bu sevda bitti!

3) Kadın tek olmak arzusunda yanıp olmama ihtimallerini şakaya çevirdi... Erkek kadını elde ettikten sonra onun yanında başka kadınlara baktı aval aval ve onların nasıl göründüğünden bahsetti. Kadın içeride çok rahatsız olup dışarıda şakaya aldı bunları. Sözde feminist takılıp bunları duymaya maruz kalıp gülüp geçip önemsemiyormuş gibi davrandı. Her zaman dışarıda daha güzeli olacak, önemli olan bana duygusal bağı olması diye düşündü. Kadın beğeniliyor oluşunu sadece güzelliğine bağlayıp kendi değerini düşürdü. Oysa istediği onu o olarak seven ve gerçek değer veren biriydi...

4) Kadın cinsiyetçi rollerden son derece rahatsızdı ama günlük hayatta yaşadıklarına göz yumdu. Sanki rahatsız oldukları ve günlük hayatta yaşadıkları ayrı iki şeymiş gibi davrandı. Kendine hayat arkadaşı, hayatı paylaşacak birini ararken tüm ev işleri, çocuk ve iş hayatını tek başına üstlendi. Erkek güçlüydü, maçoydu sözde, normaldi karışmaması ev işlerine. Asıl güçlü olanın kendisi olduğunu fark etmedi... Hayatı paylaşamadığı biriyle paylaşıyormuş gibi yaşamaya devam etti...

5) Kadın psikolojik ağrılar duymaya başladı bedeninde... Çünkü mükemmel olup beğenilmek, tek olmak arzusu o kadar yoğundu ki içinde, hayal kırıklıklarını, yorgunluklarını, endişelerini ve yalnızlığını bedenine gömdü... Ve bedeni bu ağrılarla konuşmaya başladı... Sonra fark etti ki bu ağrılar evde kendine dokunulmaması için ikincil kazançlar yaratıyor. Ve hep bu ağrılar üzerinden bahaneler üretirken buldu kendini... Ağrılarsa zaten yakın olamadığı erkeği ondan bir kez daha uzaklaştırdı...

6) Kadın gerçek beklentileriyle başlayamadığı ilişkisine gerçek olarak da devam edemedi. Çünkü baştan böyle kurmamıştı ilişkisini. Ne zaman gerçek isteğini, arzusunu açsa cevap alamadı. Çareyi manipülatif davranmakta buldu. Fark ettirmeden istediğini yaptırmak için dolaylı bir ilişki biçimi kurdu ve yine gerçek kendi olamadı; oyuna döküldü ilişkisi... Kadın yazdı, kadın yönetti ve kadın oynadı. Ama nedense sonunda yine kadın mutsuz oldu!

7) Kadın hem olduğu gibi sevilmek isteyip hem de bedenini nesneye dönüştürdü... Gerçekte alamadığı sevginin ve özenin acısını bedeninden çıkardı. Oynadıkça oynadı bedeni üzerinde, yordukça yordu bedenini. Tüketti... Beyni unutmaya başladı. Ruhu ve bedeni birbirinden koptu. Bazen sırf erkek istiyor ve o başkasına gitmesin diye onunla sevişti(!). Kadın çok korktu, ya kaybederse erkeği diye. Oysa bilemedi ki kendi değeri buna bağlı değil, giden zaten onun için iyi bir seçenek olmayacaktı ve kadın güçlüydü. Ama hep kendine güçsüz muamelesi yaptı...

8) Tüm duygularını içinde biriktiren, doğrudan değil de dolaylı ilişki kurmaya alışan kadın gerçek beklentilerini karşılayamayınca olmadık yerde olmadık hassasiyetler geliştirmeye başladı. Türk Dil Kurumu ise bunu "kapris" diye adlandırıp "geçici, değişken, düşüncesiz istek" olarak da tanımladı. Doğru yerde gerçek duygusunu ve isteğini belirtemeyen kadının ayarları bozuldu; nerede ne isteyeceği belli olmayan bir hal aldı... Oysa gerçek isteği olduğu gibi sevilmek olan kadın, asıl kendisi gerçekliğini kabul etmedi; kendini, bedenini olduğu gibi, koşulsuzca sevmemişti; hep öteki kadınlarla kıyaslamıştı. Erkek de her şeye "evet" diyen ve erkek ne derse yapan bu kadının dönüşümüne afallayıp kaldı:

"Bak bu yaptığın 1 değil, 2 değil, 3, 4 değil, 5, 6, 7, 8... kaaapris....
Güneşli bir akşam üstü
Sevgililer öpüşüyor yollarda
Güneşli bir akşam üstü
Yârim durup dururken bana küstü
Kaprislisin kaprislisin
Kaprislisin sevgilim
Kaprislisin kaprislisin
Ah kaprisli sevgilim
Kapris kapris, kaprislisin sevgilim
Kapris kapris, ah kaprisli sevgilim"

Not: Yazıdaki başlık ve şarkı sözleri Mirkelam'ın söz ve müziğini yaptığı "Kaprislisin Sevgilim" adlı şarkıdan alınmıştır.

Nurgül YAVUZER

Annelik/Kadınlık

Annem ve hayatın anlamı

Herkes için ilk nesne annedir. Anneliğin öyküsü anneye olan aşkla başlar. Kız ya da erkek tüm çocukların ilk aşkı annesidir.

Alacakaranlık. Belki de ölüyorum. Uğursuz şekiller yatağımın etrafını çevreliyor: kalp monitörleri, oksijen tüpleri, serum şişeleri, plastik boru sarmalları.. Göz kapaklarımı kapatıp karanlığa süzülüyorum. Ama sonra yatağımdan fırlayıp parlak gün ışığının aydınlattığı, on yıl önce yazları pek çok pazar gününü geçirdiğim eğlence parkına gidiyorum. Atlıkarıncanın sesini duyuyorum. Yapış yapış karamelli patlamış mısır ve elmanın kokusunu alıyorum. Ve ileriye doğru yürüyüp -eğlence treninde ya da dönme dolapta tereddüt etmiyorum- Korku Evi için bilet kuyruğuna giriyorum. Bilet ücretini ödüyorum. Vagona binip güvenlik çubuğunu geçirdikten sonra kendime son defa bakıyorum -ve orada, küçük izleyici kalabalığının arasında onu görüyorum. İki elimi sallayıp herkesin duyabileceği kadar yüksek sesle bağırıyorum. "Anne! Anne!" Tam o sırada vagon ileri atılıp koyu karanlığa açılan iki kanatlı kapıya çarpıyor. Karanlık tarafından yutulmadan önce olabildiğince arkama yaslanıp tekrar sesleniyorum, "Anne! Nasıldım anne? Nasıldım?" Başımı yastıktan kaldırıp rüyanın etkisinden kurtulmaya çalışırken bile sözcükler boğazıma yapışıyor: "Nasıldım anne? Nasıldım?" ... Annem uzun süredir yok. On yıl. Bu dünyadan göçtü ve çürüdü. Ve hayali hatıralarımda ve rüyalarımda dolaşıp duruyor.

Irvin Yalom, "Annem ve Hayatın Anlamı" adlı yapıtında psikoterapi ve hayatın anlamını arama çabasında kendisinin ve hastalarının yaşadığı deneyimleri konu eder. Bu hikâyelerden biri de, ölümünden yıllar sonra rüyalarına giren kendi annesi ve onunla ilişkileridir. Az önceki satırlar bu rüyanın giriş bölümünü içeriyor.

Rüyada anlamlar kılık değiştirirler

Freud, öğretisinde temel ilke olarak söylediği "ruhta anlamsız rastlantı sayılacak hiçbir olay geçmez" fikrini, dil sürçmelerinde dile gelen ama aslında söylenmek istenilmeyen sözcükler için ileri sürmüştü. Düşler de bu gözlemleri sırasında Freud'a gerçek anlamlarını açmışlardı. Freud'un hastalarının getirdiği çağrışımlar arasında rüyalar da vardı. Freud'dan öncesinde, antikçağ düş dünyasında kendi Ben'imizden başka yabancı bir Ben bulunduğunu seziyordu. Eski Yunan'da, Roma'da binlerce yıl, binlerce kuşak, düşsel olayları kötülük ve iyilik işaretleri olarak kararlaştıran "düşyorma" sanatını geliştirdiler ve en güvenilir alın yazısı habercisi ya da açıklayıcısı rüyalar oldu. Ardından gelen yeni amprik bilim, rüyalarda herhangi bir anlam göremedi. Rüyalar Freud'la birlikte yeniden olumlu bir değer kazandı. Böylece anladık ki düşler, bilinç ile bilinçdışını birbirine bağlayan, duygu dünyamızla bilinç dünyamız arasında gidip gelen haberci gibi bir işlev üstleniyordu. Dahası, uyanıklıkta bilmediğimiz ya da bilmek istemediğimiz bazı şeyleri öğrenebiliyorduk. Yalom'un annesine sürekli "Nasıldım?" diye sorduğu rüyası da böyle bir ilişki düzenini anlatır bize. Freud'a göre hiçbir rüya anlamsız olamaz. Rüyada anlamlar kılık değiştirirler. Bilinçdışı doğamızın özel dilini anlayabilmek için şifreyi açmak, çözümlemek ve yorumlamak gerekir. Bunun için insanın psiko-biyolojik geçmişini aydınlatmak, derinlerde doğaya bağlı ve geniş bir Ben'in arkaik kalıntısı, rüyalarla ortaya çıkıyor gibidir.

Freud, rüyaların her zaman bilinçli arzuların bir ifadesi olmadığı sonucuna vardı. Freud'un rüyalarının ortak öğeleri vardı. Her rüya bir çocukluk anısıyla başlar; bu belki bir oidipus karmaşasına bağlı bir anıyla ya da başka bir duygusal yük taşıyan yaşantının anısıyla gerçekleşir. Bireyin anımsayabildiği en eski anılar, önemsiz ve rastlantı olabilir. Yetişkin anısında bu süreçte değin duygusal izlenimlerin izine bile rastlanmaz. Bellek, izlenimler arasında belli bir seçim yapar. Freud, bu önemsiz çocukluk anılarının varlıklarını yön değişimi sürecine borçlu olduğunu söylemiştir. Nitekim, anımsanmak istenen şeyin yerine başka şeyin anımsandığı ruhsal çözümleme yoluyla da görülmüştür.

Bu örtü anının (concealingmemory) içeriği, çocukluğun ilk yıllarına değindir, bilinçsiz kalan düşünceler ise bireyin daha sonraki yaşamına değindir. Freud bu tür yön değişimine "retroactive" (geriye etkili) örtü anı adını verir. Geçmişteki önemsiz bir izlenimin, bilinçte örtü bir anı durumuna gelmesine de "interposing" (araya girici) örtü anı demektedir. Olası üçüncü durum da şudur: Örtü anı salt sakladığı izlenimin içeriğiyle değil, zaman bitişikliğiyle de ilgilidir. Bu duruma da "contiguous" (bitişik) örtü anı der. Yetişkinlikte hatırlamak, bazı görsel resimler yoluyla olabilir. Nasıl hatırladığına ilişkin ipuçları ile bellek çeşitleri ayrımlaştırılır. Ancak bu ayrımlar rüyalarda görülmez. Rüyalarımızda egemen olan şey görseldir. Görsel bellek çocukluk anılarını saklar. Çocukluk anıları ileriki yaşamla ilgilidir. Jung ise rüya çözümlemesine ilişkin ayrıntılı açıklamalardan ziyade, bu konuda izlediği yolu, bir rüya karşısında nasıl davrandığını göstermiştir. Nitekim Tavistock konferanslarının (1935) birinde şöyle diyor: "...düş çözümlemesinde hastalarımın kompleksleri beni hiç ilgilendirmez. Benim öğrenmek istediğim şey, komplekslerin neler olduğu değil, düşlerin kompleksler konusunda bize vereceği bilgilerdir. Öğrenmek istediğim şey, bir insanın bilinçdışının, o insanın kompleksleri karşısındaki davranışıdır; öğrenmek istediğim şey, insanın nereye doğru gittiğidir."

Rollo May, psikanalizin görevinin bilinci arttırmak olduğunu ve insandaki bilincin kişinin kendisinde yarattığı dehşeti atlayan herhangi bir kuramın ise eksik ve muhtemelen yanlış olduğundan bahseder.

Freud'un, düşsel anlatıları olduğu gibi almamak gerektiğini, asıl içeriğin kutu içinde bulunduğunun unutulmamasını salık vermesinin nedeni, erişkin insanın düşünü, bilinçdışından aldığı dürtüleri, istekleri, bilgileri kısa yoldan ve oldukları gibi aktaramaması, onları tanınmaz kılıklara sokmasındandır.

"Neden rüyalarımda anneme el sallıyorum? Neden yıllar yılı onun sarsılmaz düşmanlığıyla yaşadıktan sonra şimdi el sallıyorum ona? Kibirli, kontrol edici, her şeye karışan, şüpheci, kindar, oldukça dik başlı ve son derece cahildi (ama zekiydi). Onunla hiçbir zaman, tek bir kez bile, sıcak bir anı paylaştığımı hatırlamıyorum. Peki neden el sallıyorum? Ve neden hayatımın sonunda, 'Nasıldım anne?' diye soruyorum. Ben yazarım. Ve annem okuyamıyor. Ama yine de hayatımın eserinin anlamı için ona dönüyorum."

Hayatımızın eserinin anlamı için anneye dönmek

Nietzsche, gerçeği yok etmemek için sanata gereksinimimiz olduğunu söyler. Bu yüzden yaratıcılık altın bir yoldur. Yaşamın anlamı, insan hayatının yalnızca yaşamaya değer olması değil, yaratmaya değer olmasıdır. Bu yüzden, hayatın anlamı için yaratıcılığı yüceltebiliriz. Yeni yapıtlar ortaya koyarak yaparız bunu. Ama sonra... Hayatın anlamı birden dönüşür. Yalom'un rüyası aksini söyler çünkü; hayatını tamamen farklı bir amaca -ölmüş annenin onayını kazanmaya- adadığını anlarız.

Sadece bilinçli zihnimizden ibaret değiliz. Farklı bir şekilde bilinçdışı süreçlerimizin de ürünüyüz. Bu rüya ithamı çok güçlü, aldırmazlık yapılamayacak kadar güçlü.. Rüyaları onarmak, zararsız hale getirmek, parçalayıp sonra birleştirmek gerek.

Rüya makarasını, lunaparktaki Korku Evi'ndeki vagona geri saralım...

"vagon sarsılarak beni koruma çubuğuna çarpıp duruyor. Bir an sonra geriye gitmeye başlıyor, ikili kapıdan geçerek tekrar gün ışığına çıkıyor. 'Anne, anne' diye sesleniyorum kollarımı sallayarak. 'Nasıldım?'."

Yalom'un, rüyasının gerçek anlamı oldukça ayrıntılı bir çarpıtma işleminden geçer ve ölmüş annesinin sürekli onayını aldığı rüya ile sonuçlanır.

Herkes için ilk nesne annedir. Anneliğin öyküsü anneye olan aşkla başlar. Kız ya da erkek tüm çocukların ilk aşkı annesidir. Anne-kız arasında, bir türlü bitmeyen haset ve kıskançlığın olduğu, aşk ve nefretin iç içe girdiği yoğun bir ilişki vardır. Annenin çocuğu ile kurduğu ilk ilişki belki de yaşanabilecek en güçlü narsisist aşk gösterisidir. Kadın annelik ile narsisizmden tam nesne aşkına doğru ilerler. Erken dönem gelişimcileri, anne ve bebek arasında kurulan bağın, annenin çocuğun heyecanlarını karşılama kapasitesini geliştirmesinin önemini vurgular. Bebek, annenin bütün dikkatini çocuğuna sunmasıyla beslenir ve gelişir. Annenin emzirmesi ancak çocuğu ile varolabilmeyi kabullenmesiyle mümkündür. Kristeva'ya göre çocuğun doğumu anneyi sıra dışı bir deneyimin labirentlerine iter. Anne kız çocuk için iletimin kaynağıdır. Bu ilişki aynı zamanda anne-kız arasında üretkenliğin başlangıcıdır. Psikanalitik kuramlar annelik ile kadınlığı farklılaştırır. Kadın olmayı annelik üzerinden düşündüğümüzde annelik ve kadınlık arasında çatışmalı duygular vardır. Bu durum bebeğin gelişiminde önemli bir belirleyicidir. Freud ve sonrası kuramcılar, benliğin gelişiminde annesel işlevlerin içselleştirilerek özerkleşmenin gerçekleşmesi sürecini açıklamaktadırlar. Freud'un anneyi çocuk için ilk ve en önemli cinsel nesne olarak tanımlaması ve ardından Klein'ın tüm güçlü ve fallik olan "arkaik anne" kavramsallaştırmaları, anneliğin bebeğin annesi ile kurduğu ilişkinin niteliğini tanımlayan bir kavram olarak ele alınması ile gerçekleşmiştir. K. Horney, bir kadının babasına değil de annesine çok güçlü bir bağlılık gösterdiği zaman ortaya çıkan karmaşık bir sorunun çözümünü ele alır. Bu durumların sonucunda erkeksi eğilimler, fanteziler geliştirebileceğini söyler. Kadının baskıcı tutumu ve çocuğu mutlak denetim altında bulundurma isteği, onun erkeksi eğilimlerini dile getirir. Ya da çocuklarını denetlemekten korkabilir ve onlara karşı gevşek davranabilir. Bu erkeksi anneler (fallik anneler) kızlarına karşı öteki annelerin oğullarına duydukları bağlılığa benzer bir aşırı bağlılık geliştirirler. Kızlar da buna çok güçlü bir bağlılıkla karşılık verirler. Böylece kendi kadınlık rolünden soğumaya başlarlar. Horney'a göre kadının baskıcı tutumu ve çocuğu mutlak denetim altında bulundurma isteği, onun erkeksi eğilimlerini dile getirir.

Gelişimsel ego psikolojisi, egonun gelişimini, çocuğun yaşamının ilk yıllarındaki ilişkilerine, özellikle anneyle kurulan etkileşimlere çok özel yüklemeler yaparak açıklar. "...anne bebeğe bakar ve annenin nasıl göründüğü orada ne gördüğüyle bağlantılıdır."

Rollo May, kaygı ile ilgili yaptığı bir araştırmasında, bireylerdeki kaygı eğiliminin, anneleri tarafından ne ölçüde dışlanmış olduklarına göre değiştiğini tespit etmişti. Ancak, anneleri tarafından tamamen dışlanmış işçi sınıfına ait kadınlar hiç kaygı taşımamaktaydılar. Dışlandıklarını biliyorlardı. Oysa yüksek kaygılı orta-sınıf kadınlar, aldatılmışlardı. Çünkü onlar hâlâ sever gibi görünen anneler tarafından dışlanmışlardı. Kaygılarının gerçek kaynağı sadece dışlanma değildi. Kaygının kaynağı olan özgün darbe annenin dışlaması değildi; kaygının kaynağı dışlanmanın kabullenilmemesiydi.

"Yaşamda bilinçliliğin özü iletişimdir, neyin bizim olduğunu, neyin başkalarına ait olduğunu belirleyemediğimiz o yerde.
Ötekilere dair algımız kendiliklerimizin (self) bir tadilatıdır. İnsan insanın büyücüsüdür. Ötekinin yaptığından eşit derecede sorumluyuz."

M. Merleau-Ponty

Freud ilk sözü söyleyendir. Ona göre anatomi kaderdi ve toplumsal kimlik gelişimi sadece cinselliğin gelişiminin doğal bir sonucuydu. Ama anatominin kadının kaderini çizişi yanlış okumadır. Ardından gelen analitik kuramcılar cinselliğin ve toplumsal cinsiyetin doğasına ilişkin özelliklere eklemeler yaptılar ve bu fikri dönüştürdüler. Örneğin Karen Horney, 1930 ve '40'larda feminist literatürü sezip toplumsal cinsiyeti kültürel unsurlarıyla gördü. Roller (örneğin annelik) biyolojik farklılıklara toplumsal anlamlar yüklüyordu. Horney'a göre kadın psikolojisinde, cinsel özerklik toplumsal kurumlardan etkilenir. Kültürün, erkeklik ve kadınlık konusundaki değer yargılarının da kadın psikolojisini önemli ölçüde etkilediği görüşündedir.
K. Horney'ın dışında, M. Klein, A. Freud gibi Freud sonrası kadın psikanalistler, çocuğun gelişiminde anne-çocuk ilişkisinde oynadığı önemli rolü vurgulayarak, psikanalizi ataerkil yaklaşımından uzaklaştırarak annesel ve kadınsı olanın psikanalitik kuramda yer almasını sağlamışlardır. Aynı zamanda kadın cinselliği ve kadınsı olan üzerinde önemli çalışmalar gerçekleştirmişlerdir.
Çocuk tüm gelişimi boyunca annenin ona sağladığı fiziksel ve ruhsal destekle gelişir. Annelik kadınlık kavramından farklıdır; annelik eğitmenlik işlevini kapsar. *Kadınlık ve annelik* birbirinden hem farklıdır hem de ayrılmazdır. Annelik terimi çocuğa yönelen fiziksel ve ruhsal bakımı tanımlar. Bu durumları, Winnicott'a göre, paradoksal olmakla birlikte, birinin kendi düşünceleri ve başkalarının dünyası arasında gidip gelebilme yetisinin edinimi, çocuğun gelişimsel olarak anneyle kusursuz birleşme algısına dayanır.

Maternal (anneliğe dair) etkinlik olarak adlandırılan bu psikolojik birleşme, çocuğa kendilik algısının gelişiminin temel yapı taşlarından biri olan varlığın sürekliliği olanağını sağlar. Winnicott , "holding"i annenin bebeğine karşı duyduğu aşkın temel işlevi olarak görür. Annesel aşk kadınsal aşktan farklıdır. Aşk ve nefret paradoksunda annenin aşkı nefreti de içerir. Anne, ortaya çıkan ihtiyaçları karşılayarak, dünyayı çocuğa kaos ifade etmeyecek şekliyle sunar. Anne çocuğu fiziksel olarak tutar ve bir çocuk için bu fiziksel olan, aynı zamanda psikolojiktir. Böylece çocuk, kendi duygusal ve öznel deneyimini annenin tepkisiyle anlar ve biçimlendirir, bu da öznel nesnedir. Çocuk kendisinden olan bir şeyle nesneyi görür. Kendini başkasında görme, sonraki empati yeteneğinin de temelini oluşturur. Çocuğun benliği boşlukta oluşmaz; ebeveyninin gerçek benliği ile etkileşim yoluyla oluşur. Aile içi etkileşimlerle çocuk ailesini içinde ayrı bir varlık olarak değil, anne-babası ile karşılıklı ruhsallık içinde yaşar. Bu etkileşimler içinde Ogden, erkekte kadınsı niteliklerin, kadında erkeksi niteliklerin varlığı fikrini geliştirir. Bu nitelikler çocuğun anne ve babasında olduğu sürece bu etkileşimler yaratıcı ve verimlidir. Örneğin çocuk babasından anaç bir besleme niteliklerini görmesi gibi. Annenin saf bir anne ve babanın saf bir baba olarak kalması durumunda, çocuk içindeki kadınsı ve erkeksi unsurlarını kapsayamaz hale gelebilir. Psikanalitik kuramla göre anne ile baba arasında bocalamak, erkeksi ile kadınsı arasındaki bocalamadır. Cinsiyetler arasındaki farklılığın keşfedilmesi ve buna verilen tepki ise bir kız çocuğu için anneliğe giden yolda önemli bir ilerlemedir. ●

Kaynakça

Abrevaya, E. (2007) Annelik ve Kadınsılık, Psikanaliz Yazıları: 14 İstanbul, Bağlam yay.
Freud, S. (1986) Günlük Yaşamın Psikopatolojisi, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
Horney, K. (1986) Feminine Psyhology. (çev. Budak, Ç.), İstanbul, Payel Yay.
İkiz, T. T. (2004) Kadınlar Neden Korkar, Psikanaliz Yazıları: 8, İstanbul, Bağlam Yay.
Jung. C. G. (1982) Jung Konferanslar, Tavistock Konferansları 1935 (çev. Kamuran Şipal) İstanbul, Bozak Yay.
May, R. (1975) The Courageto Create, (çev. Oysal, A), İstanbul: Metis Yay.
Meshulam, B. (2007) Çocuk, korkuları ve ailesi, Psikanaliz Yazıları: 15, İstanbul, Bağlam Yay.
Mitchell, S. & Black, M. (2012) Freud and Beyond. (çev. Eğrilmez, A), İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yay.
Yalom, I. (2000) Annem ve Hayatın Anlamı, (Momma and Meaning of life), (çev. Babayiğit, Z.), İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
Zweig, S. (1969) Freud ve Öğretisi: "Psiko-Analiz", (çev. Eliçin, E. T.), İstanbul, Remzi Kitabevi.

Merve SARAÇOĞLU

İçimizdeki güç

Hayat temkinli olacak kadar uzun, akışta olacak kadar kısadır.

"Herkes gönlünce bir yol arıyor kendine... Kimi arayışı sürdürmekte, kimi bulduğundan emin... Ama bir gün bir ses haykıracak göklerden: Herkesin yolu kendine varır, arama başka yerde."

Ömer Hayyam

Canlıların bedenlerinde başka bir canlı oluşturup büyütmesi ve zamanı gelince dünyaya getirmesi çoğu kişiye göre "mucize" olarak tanımlanır. Bu olayın kahramanları olan XX kromozomlu varlıklar ise çoğu öğretide "kutsal" olarak geçer.

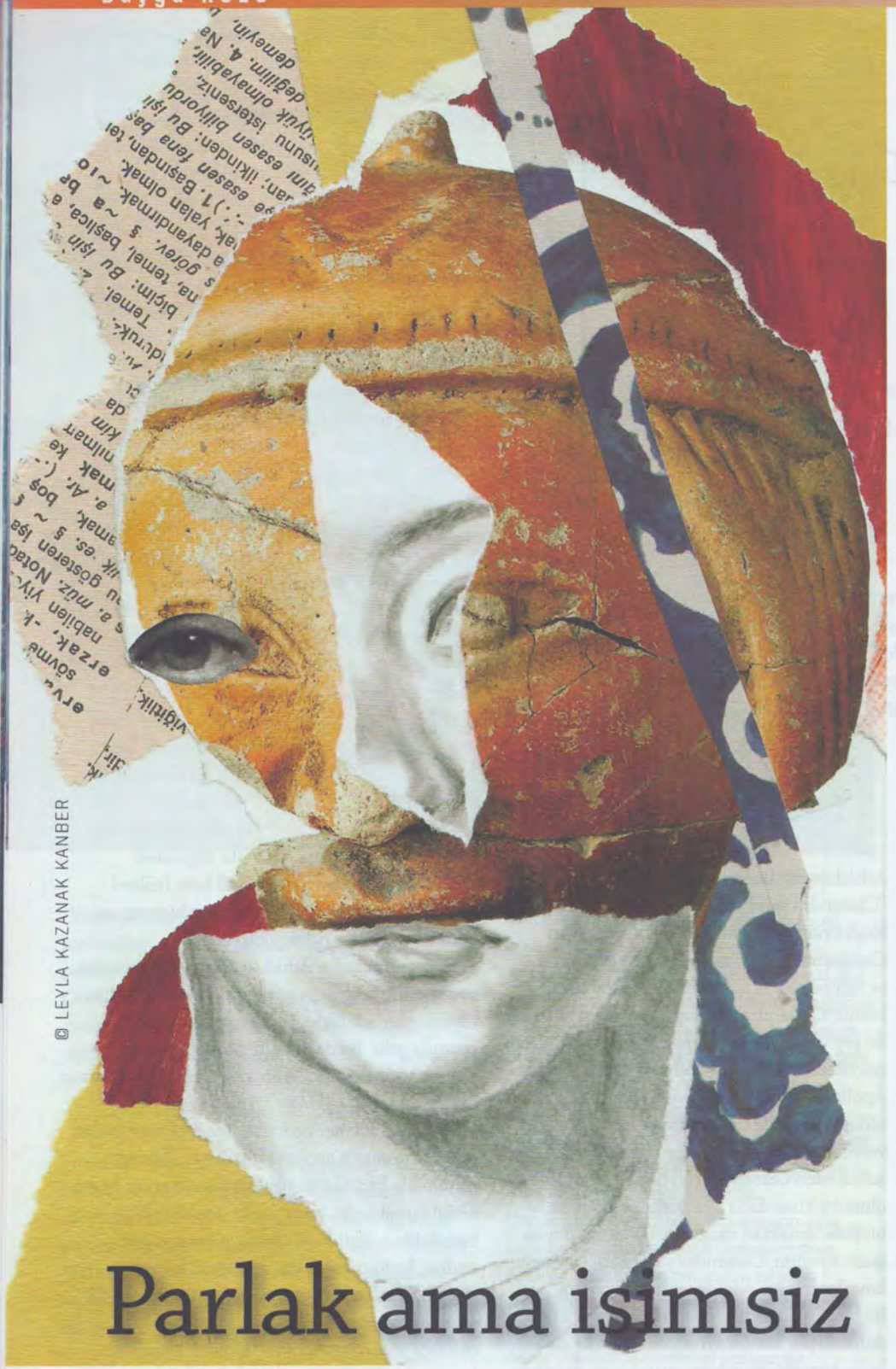
20 haftalık hamile olan yakın bir arkadaşımla kadınlığın ve hamileliğin kutsallığı hakkında konuşurken konu hamilelikten önceki ruh halinin ve davranışlarının farklılaşmasına geldi. Gebe kalmadan önce kadınlığı farklı algıladığını, şimdi ise hayata çok daha farklı baktığını, halihazırdaki endişeli ruh halinin gebelik ile birlikte daha da arttığını, kendisinin ve ailesinin başına neredeyse sürekli kötü şeyler geleceği korkusu taşıdığından bahsediyordu. Hamileliğinden evvelki dönemde önceliği eşi, ailesi ve sosyal hayatıyken şimdiki önceliği tamamen bebek olmuştu. Kendi sağlığı ve dolayısıyla bebeğinin sağlığı için endişeleniyordu. Bu endişesi eşiyle ilişkisini olumsuz etkilediği gibi bebeği kaybetme riski bile oluşturmuştu. Çünkü sürekli kötü olaylar olacağını düşünüyor. Hatta artan koruma içgüdüsüyle bu düşüncelerini çevresiyle paylaşıp onları da uyarıyordu.

Arkadaşımın bu endişeli ruh hali bana "Cassandra sendromu"nu hatırlattı. Truva Kralı Priamos'un ve Hekabe'nin kızı olan Cassandra, Yunan mitolojisinde güzelliği ve rahibe olmak için beslediği tutkusuyla bilinir. Cassandra'nın hayatı boyunca istediği iki şey vardır; rahibe olmak ve olayları önceden bilmek. Cassandra'ya âşık olan tanrı Apollon, aşkına karşılık verip onunla birlikte olduğu takdirde Cassandra'ya bu yeteneği vereceğini söylemiştir. Apollon'un teklifini kabul eden Cassandra'nın bakire bir rahibe olma tutkusu daha ağır basar ve Apollon ile birlikte olmaktan vazgeçer. Bu kararı duyan tanrı Apollon, Cassandra'ya istediği yeteneği lanetlenmiş bir şekilde verir. Cassandra hiçbir zaman rahibe olamaz. Truva Savaşı dahil birçok kötü olayı önceden görür ama buna kimseyi inandıramayarak zaman içinde bilincini yitirir ve Truva'ya saldıran Kral Agamemnon'un cariyesi olarak esir alınır. "Cassandra sendromu" ya da diğer adıyla "Cassandra kompleksi" kişinin sürekli endişeli bir ruh hali içinde olması ve gelecekteki olumsuz olayları görüp ifade etmesi ancak bu ifadelere kimseyi inandıramaması durumunu anlatan psikomitolojik bir kavram. Bu sendrom, geleceği gördüğünü iddia eden ve gelecekteki kötü olayları etrafına haber vererek önlemeye çalışan ama sözlerine kimseyi inandıramadığı için çok derinden etkilenen bir bilinç ve bu bilincin dramını ifade eder. Amerikalı psikolog Tim Kasser'e göre Cassandra sendromu erkeklere oranla kadınlarda yüzde 40 daha fazla görülmektedir ve bu sendromu yaşayan kişilerin ortak özelliği aşırı korumacı ebeveyn tutumuyla büyütülmüş olmaları. Sosyal psikoloji alanında çalışmaları olan İngiliz psikolog Alexander Haslam'a göre ise gebelikte görülen anksiyete yüzde 60 oranında daha fazladır. Bu da hamile kadınların Cassandra sendromuna daha yatkın olduklarını düşündürmektedir.

Hamilelik, kuşkusuz bir kadının hayatta yaşayabileceği en büyük ve en farklı tecrübedir. Vücudun içinde bir can taşımak, o canı dünyaya getirmek ve kadınken birden anne rolünü üstlenmek şüphesiz ki bir kadın için hayatının en önemli sürecidir. Bir kadın, anne olacağını öğrendiği andan itibaren içindeki varlığı koruma güdüsüyle hareket eder. Bu güdüye gebelik sürecinin nasıl geçeceği düşüncesi, iyi bir anne olup olamayacağının endişesi ve değişen hormon seviyesi de eklenir. Tüm bu etkenler eşlerin arasındaki ilişkiye olumsuz yansıyabilir. Hamilelik sürecinde eşler arasındaki ilişki dinamiğinin olumsuz anlamda değişmesi normaldir. Kadının hem ruhsal hem fiziksel değişimi, annelik güdüsünü yoğun hissetmesi, baba adayının ise bebeğe zarar verme korkusuyla cinsel anlamda eşine yaklaşamaması, ebeveynlik duygusunu anne adayı kadar yoğun hissedememesi ilişkiyi etkileyen nedenlerin başında gelir. Bu değişimin uzun sürmesi durumunda ise ilişkide bir kriz çıkması kaçınılmaz olabilmektedir.

Yüzyıllar içinde her ne kadar anaerkil toplumdan ataerkil topluma geçilmiş olsa da tarihte ve mitolojide kadınların gücü yadsınamaz bir önem teşkil etmektedir. Kadınlarda -ama özellikle hamilelikte- içgüdüsel olarak gelişen yoğun endişe, kişinin kendisini ve ailesini koruma duygusuyla hareket etmesi ve bazı zamanlarda olumsuz olayların önüne geçememesi kişiyi oldukça yoran bir durum. Temkinli olmakla koruyucu olmak arasında çok ince bir çizgi var. Tehlikelere karşı temkinli olmak faydalıdır. Ancak her an kötü bir şey olacak endişesi ise yaşamak ile karıştırılmamalıdır. Hayat temkinli olacak kadar uzun, akışta olacak kadar kısadır. Akışta olmak başlı başına bir güçtür ve kadınlar gerçekten çok güçlüdürler.

Duygu KUZU

© LEYLA KAZANAK KANBER

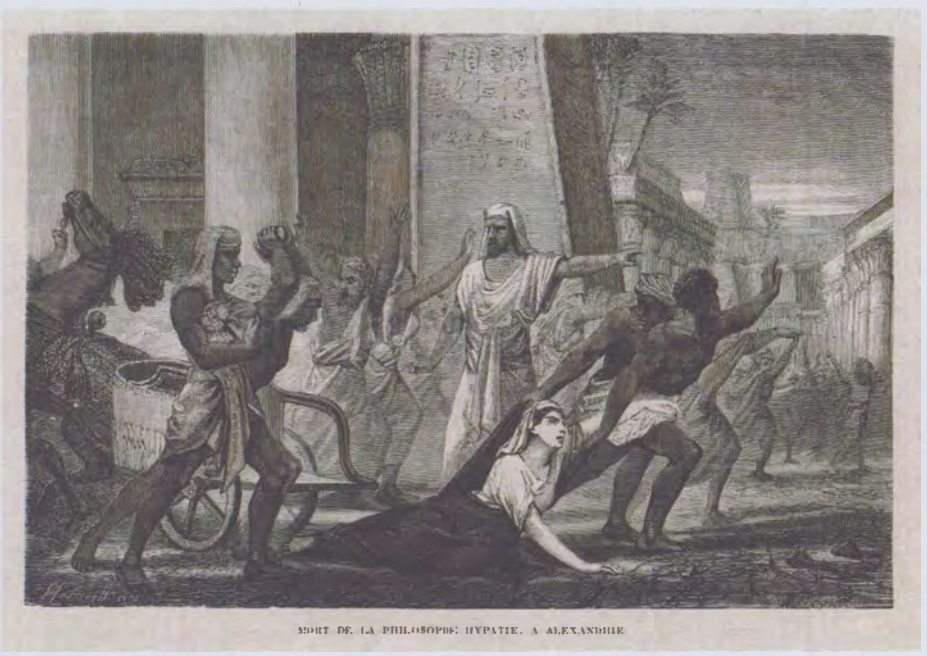
Parlak ama isimsiz

Kadının meselesi hep dünden bugüne sesini duyurmak, ölümü pahasına da olsa varlığını onatmak ve mümkünse erkek dünyasında hayatta kalmayı başarabilmekti.

Mesele kadın olduğuna göre girişi Hypatia ile yapmak gerekli. Hypatia 370-415 yılları arasında İskenderiye'de yaşamış Yunan filozof, matematikçi ve gökbilimcidir. Babası Theon, kızının bilim insanı olması yönündeki ilk tohumları atan kişiydi. Atina'da eğitimini tamamladıktan sonra İskenderiye'deki okulun başına geçti ve halka dersler vermeye başladı. Henüz 25'inde olan Hypatia, Platocu ve yeni-Platocu felsefe üzerine dersler veriyordu. Dersleri oldukça ilgi çekiyor, takipçileri arasında İskenderiye valisi ve piskoposu olacak olan Orestes ve Synesius da bulunuyordu. Okul Platoncu geleneğe tabi olduğu için her inanıştan kişiye kapısı açık olmakla birlikte hiçbir inanışı hedef ya da kaynak almıyordu.

Ancak dönem ortaçağ idi, eğitim düzeyi düşük olmakla beraber dini öğretilerin ve kilisenin dogmalarının sorgulanmasına sebebiyet verecek hiçbir düşünceye tahammül edilemezdi. Üstelik dönemin önde gelen isimleri de izleyicileri arasında iken. Piskopos Cyril tehlikeyi kökten önlemeli, halka karşı bu kadını kötülemeliydi. Adı dinsiz ve şeytana çıkmalıydı, daha fazla güzelliği ile taraftar bulmamalıydı. Nitekim alıntılarında da Hypatia'nın kadınlığına vurgu yapmaktaydı: "Kadın sessizliği ve uysallığı öğrenmelidir. Kadının ne ders vermesine ne de erkeğin üzerinde yetki sahibi olmasına izin vereceğim. Suskun olacak ve sessiz kalacaktır. Çünkü önce Âdem, sonra Havva yaratılmıştır."

Nitekim amaca ulaşılmış, Hypatia, provoke edilen bir grup tarafından

MORT DE LA PHILOSOPHE HYPATIE, A ALEXANDRIE

acımasızca öldürülmüş, derisi yüzülmüş ve yakılmıştır. Ölümünden sonra İskenderiye Kütüphanesi de yok olup gitmiştir.

Peki gerçekten Hypatia şeytan mıydı, kadınsı özelliklerinden dolayı mı izleyici topluyor ve onları etkiliyordu? Evet güzeldi, oldukça zekiydi de. Dolayısıyla dönemin önde gelenlerinden ve öğrencilerinden kendisiyle evlenmek isteyenler vardı ancak onları hep kendini adadığı bilim uğruna reddediyordu. Hatta bir tanesine "Kendinizi müziğe adamanızı öneririm" diyerek reddettiği söylenmektedir. Çünkü kendisinin de bilim dışındaki kaynağı sanattı. "Agora" filmine sahne olan bu diyalog sonrası öğrencisi kendini müziğe verip derste kendisine çaldığı enstrümanla bir performans sergilemesi üzerine, Hypatia kendi âdet kanı olan bir bez parçasını göstererek "Bunda muhteşem uyum ve güzellik olduğunu düşünürüm" der. Çünkü ona göre kadın doğaya aittir. Erkek, eril sistem kadını topraktan ayırmayı hedef almıştır. Bu yüzden kendini aşktan uzak tutmuş ve bilime adamıştır. Onu öldürten Cyril aslında ortaçağdan bu yana değişmeyen, bugün de devam eden zihniyetin sembolüdür. Hypatia da bu zihniyet karşısında kadının en erdemli hali ile karşı duruşudur. Onu öldüren din, kişi ya da kişiler değildi. Bağnazlığa ait, dogmalarla yaşayan, eklektik düşünce biçimini benimseyemeyen, bugün de varlığını değişik biçimlerde gösteren zihniyettir. Kadın nüfusunun bugün birçok alanda az olmasının sebebidir bu zihniyet çünkü kadının bugünkü yerini sorgulamadan önce tarihselliğine bakılmalı. Bugün neden kadın bilim insanı yok derken, bu gibi tarihsel travmatik olayları es geçemeyiz. Kadının edebiyattaki yeri sorgulanırken de kadının maruz kaldığı zorlanmaya bakmak gerekir. Sırf eserleri edebiyatta yer bulsun diye erkek takma isimleri altında yayın yapan kadın edebiyatçı sayısı hiç de az değil. Bu kadar gölgelenme, bu kadar yok sayılma içerisinde kadının bugünlere erkek ile aynı koşullarda gelmesi çok da mümkün olmasa gerek. Yani kadının meselesi hep dünden bugüne sesini duyurmak, ölümü pahasına da olsa varlığını onatmak ve mümkünse erkek dünyasında hayatta kalmayı başarabilmekti.

Erkek de bu hususta ona destek olmalıydı, çünkü fallik evreden itibaren kadın eksikti, penisi yoktu. Kadın her durumda erkeğin arzusuna cevap olmalı, iyi eş, anne vb. tanımlamaları kendi talep etmeden ona verilmeliydi. Acaba kadın ne suç işlemişti de iğdiş edilmişti? Freud tarafından yapılan kadınlık tanımlamasına kadın analistler karşı çıkmış, kadının "eksikliği" üzerinden tanımlanamayacağını söylemişlerdir. Kadın penisinin eksik olduğunu düşünürken erkek nasıl da vajinanın eksikliğini yaşamazdı? Bu mümkün olabilir miydi? Ayrıyeten anatomik farklılık somut bir şekilde ortada iken, iki cinsi eşitleştirmeye çalışmak farklılıkların göz ardı edilmesi demek değil midir? Kadının da eksiklikleri vardı, erkeğin de. Bu eksiklikler hiyerarşik bir yapılanmadan ziyade arzuya kapı açmalı, tamamlanma fantezisine hizmet etmelidir. Kadının başlatması ve erkekle beraber ilerlemesi gereken bu uzun ve belirsiz mücadelede kadın ilk olarak pozitif ayrımcılıkların, "naif ve kırılgan"lık sıfatlarının arkasına sığınıp, sırf kadın olduğu için ayrıcalıklar beklemeden, ayrımcılıktan sıyrılmalıdır. Nitekim ayrıcalık beraberinde ayrımcılığı getirir. Ve kadın kendisine verilen "seçme" hakkının ciddiyetini fark edip seçilen olma tuzağına düşmemelidir. Seçtiği ve istediği için eş olmalı, anne olmalı, giyinmeli, çalışmalı, sevişmeli ve yeri geldiğinde gitmelidir. Seçildiği için değil. Virginia Woolf'un "kadının yazması için kendine ait odası ve parası olması gerekli" savının içini "kendisi" doldurmalı. Paraya da odaya da kendi sahip olmalı. Hypatia, inandıkları uğruna yok olmayı önceden göze almıştı; zaten inandıkları olmasaydı ne bugün bu yazının konusu ne de 1884 yılında bir gökbilimci tarafından keşfedilen asteroitin adı (*238 Hypatia*) olurdu. Asteroit kuşağında isimsiz kalan, keşfedilmeyi bekleyen milyonlarca gökcisminden birisi olmaya mahkûm kalacaktı.

Parlak ama isimsiz...

Ve siz sevgili okuyucular...

"Kadını sevecektiniz,
Aldınız, ver bırakmadınız..
Sevi'ye yer bırakmadınız,
Ona ben değil, sen diyecektiniz."
(Özdemir Asaf)

Peki siz ne yaptınız?

Ceren Cevahir GÜNDOĞAN

© FLORA BORSI

Konferans

Kadınlık, hayat karşısında çantasında okuyla hazırlıklı olmak demekti. Ve bir kadın, eğer tehlikede değilse asla okuna davranmazdı.

İndiği taksinin kapısını çarparak fakülte merdivenlerini hızla çıktı. Koridorda koşturarak konferans salonundan içeri girdi ve hemen girişteki seyirci koltuklarından birine kendini bıraktı. Koşturmacadan ve gecikmenin verdiği telaştan terlemiş, nefes nefese kalmıştı. Oldukça büyük bu konferans salonuna daha önce de işi gereği gelmiş, eğitim seminerlerine katılmıştı. Bugünkü konferans konusu işyerlerindeki mobbing üzerineydi. Nazlı, zamanla bulunduğu ortama alıştı ve konuşmacının sunumuna dikkatini verebildi. *"İşyerinde psikolojik taciz anlamına gelen mobbing, kişilik bozukluğunun bir sonucu olabileceği gibi, kapitalist üretim ilişkilerinin sonucu olan güvencesizliğin de bir diğer yüzüdür."* Konuşmayı yapan kısa boylu, sarışın kadın kendinden emin bir halde saçlarını savurdu, konuşma kürsüsünde bulunan bardaktan su içti ve ekrandaki slaytı değiştirdi. *"Mobbingin nedenlerine baktığımızda, genellikle bireysel başarısızlığın örtbas edilmesi amacıyla yapıldığını görüyoruz. Yani mobbingi yapan kişi, buna maruz kalan kişinin başarısının kendi başarısızlığı ve yetersizliğini görünür kılacağı ve hatta belki de kendi işine son verileceği endişesi ile bu kişilere psikolojik baskı ve taciz yoluyla mobbing uyguluyor. Aynı şekilde bir işten çıkarma yöntemi olarak da mobbingin uygulandığını görüyoruz. Bir diğer slaytta ise..."*

"Tıpkı Ceyda'nın bana yaptığı gibi... Hayret!" diye düşündü Nazlı ve çantasından defterini çıkararak konuşmacının söylediklerini not almaya başladı. *"Baskı, buyurganlık, moral bozmak, şaşırtmaca, ofis içinde, diğer çalışanların da bulunduğu ortamlarda aşağılayıcı söz söyleme, cevap verildiğinde saygısızlıkla ve amatörlükle suçlama. Kısacası insana saygısızlığın neredeyse her türü mobbinge girer."*

Not almayı bırakan Nazlı, arkasına yaslanıp konuşmacıyı izlemeyi sürdürdü. İki yıl önce, işyerinin tazminat ödememesi için, bir yılı doldurmasına bir ay kala çalıştığı kişisel gelişim ve danışmanlık şirketinde işten çıkarılmıştı. Neredeyse işe başladığı ilk günden bu yana, yöneticisi Ceyda'nın sinir bozucu davranışlarına maruz kalmıştı. Ceyda'nın kendisini azarlayan, agresif ve saldırgan konuşmaları, her zaman hatayı ilk önce kendisinde arayan bir karakteri olan Nazlı'ya "Acaba işimi iyi yapamıyor muyum?" dedirttiyse de zamanla işle ilgili bir aksaklık olduğunda bunun sorumlusunun genelde Ceyda'dan başkasının olmadığını fark etti.

Kendi sorumluluğu altında çalışanlara kibirli, üsttenci yaklaşımı karşısındakini terörize ettiğinden düşünme fırsatı bırakmıyordu. Oysa gerçekte, Ceyda iş buyuran ve kendi yapması gereken işleri bile altındaki çalışanlara yıkan bir yöneticiydi. Kendi çocuğu nezle olsa bir hafta ofise gelmez ama çalışanlardan biri çocuğunu doktora götürmek istese bin dereden su getirirdi. Ne zaman ki şirketin yönetim kurulu toplanır, işte o zaman, yönetimdekilere şirketin çalışmalarını anlatan bir sunumu Nazlı'ya hazırlatır ve kendisi de bu toplantılarda şirketi ayakta tutanın kendisi olduğuna dair bir gösteriyi büyük bir hünerle sahneler ve kendi üstlerinden puanları kazanırdı. Yaşadığımız çağın insanlardan beklediği gibi, muhteşem bir pazarlamacıydı çünkü.

"Zorbaca davranış iki aşamalıdır: Kontrole alma ve tasfiye..."

Nazlı, konuşmacıyı dinlerken iki yıl önce çalıştığı şirketteki olayları düşünmekten kendini alamıyordu. Yöneticisi Ceyda, saldırganca bir tutum takınarak Nazlı'nın özsaygısını zedelemeye koyulmuş ve bunu başardığını hissettiği bir anda da onu tasfiye etmeye girişmişti. Nazlı, çantasından suyunu çıkardı, birkaç yudum içerek şişeyi tekrar çantasına koydu.

"Araştırmanın sonuçlarından biri de, yöneticilerin kadın ve erkek çalışanlara farklı davranması..."

Nazlı'nın aklına yine Ceyda geldi. Daha doğrusu konuşmacıyı dinlerken ister istemez tüm yolların ona çıktığını, zaten hep onu düşündüğünü fark etti. Ceyda da aynen böyle, kadın çalışanlara terör estirirken erkek çalışanlara karşı tam tersi bir davranış içine girer, onlarla şakalaşır ve onların izin, terfi, zam gibi taleplerini güler yüzle yerine getirirdi. Daha önce, hemcinslerine düşmanca davranan bir kadın görmediği için Ceyda'nın kötü karakterli olduğunu kabullenmesi zaman almıştı. Ona göre kadınlık, hayat karşısında çantasında okuyla hazırlıklı olmak demekti. Ve bir kadın, eğer tehlikede değilse asla okuna davranmazdı. Ceyda ile yaşadıkları ise, kadınlığa olan bakışını tekrar gözden geçirmesini gerektirmişti. Onunla mücadele etmeye hazırdı ama buna isteği ve enerjisi kalmamıştı. Çünkü Ceyda, Nazlı'nın kafasının asla basmayacağı kadar ince hesaplar yapabilen kişilerdendi ve Nazlı'nın ona karşı yeni yöntemler geliştirecek zamanı yoktu.

"Mobbing, bir sistem sorunu mudur yoksa bireysel başarısızlığın bir sonucu mu? Böyle bir durumla karşılaşıldığında nasıl tavır alınmalı?"

Konuşmacıyı bir yerlerden tanıyacak oldu ve not defterine bir cümle daha ekledi: İnsan, kanadığı şeyin kendisidir.

"Bireysel uğraş mı yoksa örgütlü bir dayanışma mı? Kahve arasından sonra ikinci bölümde bunlar üzerinde duracağız. Dinlediğiniz için teşekkürler."

İzleyenlerin alkışlarıyla konuşmacı kürsüdeki notlarını derleyerek sahneden inip çevresini saran kalabalıkla fuayeye ilerlerken Nazlı'nın yanından geçti ve bir an için Nazlı ile göz göze geldi. Yanındaki kalabalıktan birinin sorduğu soruyu yanıtlamaya koyularak fuayeye geçti. Nazlı, oturduğu koltuğa montunu bırakıp çantasını omzuna astı, fuayeye çıktı. Kalabalığa çarparak, özür dileyerek konuşmacıya ulaşmaya çalıştı. Etrafındaki kalabalığın içinde, neşeyle başka bir soruyu yanıtlayan kadının cümlesini bitirmesini bekledi. Ve nihayet cümlesi bittiğinde, onun koluna dokundu: "Merhaba Ceyda, nasılsın? Beni hatırladın mı?" dedi.

Zozan GÜLEKEN

© ALESSANDRO SICCIOLDR BIANCHI

Kadın beyni

Kadın beyni farklı mıdır; ya da beynin bir cinsiyeti var mıdır?

"Kadın benzerliktir ve bence karşıtlıktır. Her şey bir uyak içerisine girer, her şey birbirine seslenir ve yanıt verir."

Octavio Paz

İnsan beyni, vücudun faaliyetlerinin çoğunu kontrol eden, sinaps denilen trilyonlarca bağlantıyla iletişim kuran 100 milyardan fazla sinirden oluşan vücuttaki en kompleks organlardan biridir. Beyinde, alınan tüm bilgiler işlenir, yorumlanır ve analiz edilip vücudun geri kalanına iletilir. Beyin ve omurilik merkezi sinir sistemini oluşturur. Peki, kadın beyni farklı mıdır; ya da beynin bir cinsiyeti var mıdır? Tabii ki bu sorunun basit bir cevabı yok. Bazı beyin özellikleri bir cinsiyet arasında diğerlerinden daha yaygınken, bazı özellikler tipik olarak her iki cinsiyette de bulunur; ancak çoğu insanda bu özelliklerin bir karışımı vardır. Araştırmalar beyin üzerinde cinsiyet farklılığının etkisinin ihmal edilebilir olduğunu iddia etse de belirli yetenekler üzerine yapılan meta analizler daha genel ve davranışsal farkların varlığını göstermiştir. Bu nedenle mevcut araştırmalar cinsiyete özgü davranışsal farklar ve çeşitli beceri dereceleriyle korelasyon içindeki ilişkiler üzerinde durmaktadır. Ancak bu farklılık ve yeteneklerin hayatın çeşitli evrelerinde sürekli değişim gösterdiği iddia edilmektedir.

Erkek ve kadında hemisferik (beynin her bir yarım küresi) farklılık, duyusal ve bilişsel olarak cinsiyetler arasında özelleşmeyi açıklamada önem taşır. Örneğin erkek beyinlerinin asimetrik olması, kadın beyinlerinin ise daha fazla ikili organizasyon göstermesi bu farklılıklardandır. Birtakım çalışmalar, özellikle hemisferleri birbirine bağlayan korpus kallozumdaki cinsiyete bağlı farklılıklar üzerine odaklanmıştır ve bu nedenle hemisferler arası iletişim ve fonksiyonel entegrasyonun üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte, bilişsel işlevdeki cinsiyete bağlı farklılıklar ve korpus kallozumun cinsiyete bağlı farklılıklarına işaret eden bulgular literatürde tartışmalıdır.

Kadınlarda, korpus kallozumun şekil olarak ve hacim olarak daha büyük olduğu gösterilmiştir. Bu bulgular, kadınlarda daha büyük hemisferik simetri belirten davranışsal çalışmalarla uyumlu olarak, visuospatial (görsel-uzamsal) fonksiyonlar için olası cinsiyet farklılıklarıyla ilişkilendirilmiştir. Daha geniş bir korpus kallozumun iki hemisfer arasında daha iyi iletişim sağlayabileceği ve böylece hemisferik asimetrinin azaldığı düşünülmektedir.

Bilateral beyin organizasyonu ile sözel akıcı performans arasında olumlu ilişki olduğu bulunmuştur. Ancak yapılan bazı yeni çalışmalar, erkeklerde de kallozal boyutun büyük olduğunu öne sürmektedir.

380 yetişkin katılımcıdan oluşan bir MRI çalışmasında erkeklerin beyin bölgelerinin çoğunluğunda, mekânsal ve hareketle ilişkili görsel işlem işlevlerine dahil olanlar, daha fazla asimetri gösterdiği ve erkeklerin bu konuda daha avantajlı olduğu gösterilmiştir. Sağ hemisferik baskınlıkla ifade edilen, zihinsel rotasyon yani boyutsal düşünme, ilginç olarak erkeklerde daha iyidir. Bu bulgu, kadınlarda görsel uzamsal işlemenin erkeklere göre daha bilateral bir organizasyonunu yansıttığının bir ifadesidir. Erkekler uzamsal görevlerde, kadınlardan daha iyi performans sergiler. Bu özellikle zihinsel rotasyonla ilgilidir; zihinsel dönme testi 3D nesnelerin nasıl göründüğünü tanımlama yeteneğidir. Korsik ve arkadaşları (2009), parietal lobun genel ve zihinsel rotasyonda spesifik olarak mekânsal işlemede (Jagaroo, 2004) önemli rol oynadığını düşünürlerken, parietal lobun yapısındaki cinsiyete bağlı farklılıkların kadınların daha fazla parietal lob yüzey alanına sahip olduklarını ve bu morfolojik farklılık zihinsel rotasyon testinde erkeklerde performans avantajıyla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Öte yandan kadınlar, parietal lobdaki beyaz cevher hacmine göre erkeklerle orantılı olarak daha fazla gri madde hacmine sahiptir ve bu morfolojik farklılık, kadınlar için zihinsel dönüş testi performansı açısından dezavantajlı gibi gözükmektedir. Özetle, spesifik davranışlara (bilişsel, duygusal ve sosyal işlevlere bağlı) ait, özel beyin yapılarına odaklanan araştırma, çeşitli davranış biçimlerindeki cinsiyete bağlı farklılıklar ve bu davranışın temelini oluşturan beyin bölgelerinin cinsel farklılaşması arasındaki ilişkiyi belirtir.

2006'da yapılan bir fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) çalışmasında olumlu ya da olumsuz duygusal ifadeler taşıyan çeşitli resimler erkek ve kadın gönüllülere sunulmuştur. Katılımcıların beyin etkinlikleri kaydedilirken hem pozitif hem de negatif uyaranların beyinde aktivasyon yaptığı görülmüştür. 2012'de yapılan bir diğer çalışmada negatif duyguların kadınlarda diğer bölgelere kıyasla sol amigdalada daha fazla aktivasyon göstermesine karşın, pozitif duygular için erkeklerin sol amigdalada kadınlardan daha fazla aktivasyon sergilediği kaydedilmiştir. Bu cinsiyete özgü sinirsel yanıtın, kadınların negatif duygusal uyaranlara daha fazla tepki verdikleri; depresyon ve anksiyete bozukluklarına eğiliminin daha yüksek olduğu konusunda kanıt olarak öne sürülmektedir.

Araştırmacılar, kadınların duygusal duyarlılığın yanı sıra yüksek sosyal bilinci ve sosyal becerileri erkeklere kıyasla daha fazla eğilim gösterdikleri için, sosyal becerilerle ilişkili olduğu bilinen beyin yapılarının cinsiyet olarak ayırt edilip edilmediğini de araştırmışlardır. Bunun için duyguları tanımlama, yaşama, problem çözebilme yeteneği, deneyim kazanma, hatalardan ders çıkarma, dürtülerin kontrol edilmesi, kişinin özeleştiri yapabilmesi, plan yapabilme, ileriye yönelik düşünebilme, empati gibi fonksiyonel görevlerinin olduğu bilinen ventral frontal korteks (VFC) incelenmiştir. İlginç bir şekilde, kadınlarda toplam serebral veya intrakranyal hacim ile orantılı olarak daha büyük bir VFC mevcut bulunmuştur. Sosyal etkileşimlerdeki rolleri nedeniyle bilinen prefrontal korteksin iki medial bölgesinin hacmini ve yüzeyini ölçmek için

MRI kullanılmıştır. Orbitofrontal korteks (OFC) ve düz girus (straight gyrus; SG) incelenmiştir. Araştırmacılar, bu bölgelerdeki büyüklük ile sosyal bilişsel ve kadınlık/erkeklik kavramları arasındaki ilişkiyi testlerle değerlendirmişlerdir. OFC'de herhangi bir cinsiyete bağlı farklılık ve bu yapı ile psikolojik testler arasındaki performans ilişkisi bulunamamıştır. Ancak, SG'nin kadınlarda % 10 daha fazla hacim ve yüzey alanına sahip olduğu ve en önemlisi, yapılan bir bilişsel performans testiyle olumlu bir şekilde ilişkili olduğu ve kadınsı özellikleri daha fazla tanımladığı ifade edilmiştir. Araştırmacılar, kadınların geleneksel olarak çocuk yapabilme ve besleme özelliğinden dolayı, beyinlerinin duyarlı olmaya hazırlanmak için daha büyük bir SG geliştirdiklerini iddia etmişlerdir.

Bu çalışmalar araştırmacıları, kadınların empati yetenekleri konusunda çalışmalara yöneltmiştir. Ayna nöronlarının, empatik tepkilerde ve genel olarak toplumsal sinyaller alınmasında önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. İnsan ayna nöron sisteminin altında yatan nöroanatominin cinsiyet farklılıklarına sahip olup olmadığını değerlendirmek için voksel tabanlı morfometri (VBM) analizleri kullanılarak, dişilerin ayna nöronlarının ağlarının bulunduğu pars opercularis ve alt parietal lobül-beyin bölgelerinde önemli ölçüde daha fazla gri cevher bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca operculariste gri cevher hacminin katılımcılar tarafından empati yeterliliği değerlendirme testleriyle de korele sonuçlar elde edilmiştir. Empati sırasında cinsiyete özgü dimorfizmin diğer birçok karmaşık ve ilginç yönlerini göstermek amacıyla fMRI kullanılmıştır. Singer ve ark. tarafından yürütülen araştırmalar (2006) bunun en bilinen örneklerinden biridir. Araştırmacılar, empati durumunda bir MRI tarayıcısı ile beyin yanıtlarını incelemişlerdir. Geçmişte onları haksızlığa uğratan birinin bile acı çektiğini gören kadınların empati yaşadığı gözlenmiştir. Bu sonuç, empati yaşamakla ilişkili beyin yapılarının aktivasyonlarına dayanılarak ifade edilmiştir. Buna karşın, erkeklerde onları geçmişte haksızlığa uğratan birini acı çekerken izlediklerinde, beyindeki bu alanlarda, empati ile ilgili sinirsel tepkiler önemli ölçüde azalmıştır. Erkeklerde bu etki, ödülle ilişkili alanlarda (akumbens çekirdek) artan aktivasyonlarla ve hak ettiği gerekçesiyle ve cezasını çeksin arzusunun eşlik etmesiyle devam etmiştir. Kadınlarda çekirdek akumbensinde aktivite artışı görülmemiştir.

Yazarların görüşüne göre, kadınların daha düşük aktivasyon seviyelerine rağmen karşılaştırmalı olarak iyi performans gösterdikleri bulgusu sinirsel işlem kaynaklarını daha verimli kullanmalarına bağlanmaktadır. Bununla birlikte, cinsel farklılaşmaya katılan nöronal mekanizmalar, karmaşıktır ve belirli bölgelerin boyutlarına veya aktivitelerine kesin olarak atfedilemez. Dahası, beyin yapısı ve işlevinin davranıştaki cinsiyet farklılıklarına etkisini anlamak için daha sistematik çalışmalara ihtiyaç vardır.

Cinsiyet farkı, total beyin hacmi ve zekâ

Erkek ve dişi beyinleri arasında yaygın ve en çok belirtilen fark, erkeklerde beyin büyüklüğünün (ağırlık veya hacim) kadınlardan yüzde 9-13 daha büyük olmasıdır. Meta analizleri ve incelemeler benzer veriler sağlamaktadır. Vücut büyüklüğüne göre beyin hacmi düşünüldüğünde, bu fark genellikle önemsizdir. Bazı çalışmalar, erkek beyinlerin kadın beyinlerine göre bazı avantajları olduğunu göstermiştir. Ancak bu veriler ortalama değerler ve beyin boyutunun bireysel değişkenliği değerlendirildiğinde nispeten önem taşıdığı düşünülmektedir. Sonuç olarak, bazı kadın beyinleri, erkek beyinlerinden daha büyük olabilir veya tam tersi de olabilir. Beyin hacmindeki farklılıklara rağmen, çalışmalar, kadınların ve erkeklerin cinsiyete özgü zekâ düzeylerinde farklılık göstermediğini açıkça göstermiştir. Yani boyut olarak daha küçük kadın beyinlerinin daha büyük erkekler kadar etkili olabileceği sonucunu göstermektedir. Daha büyük bir beyin daha fazla enerji ihtiyacı demektir. Büyük beyin, küçük beyinden daha iyi işlev görmedikçe, evrimsel olarak bir ihtiyaç da değildir. Dolayısıyla, aynı tür içindeki daha büyük beyinlerin daha fazla entelektüel yeteneklere sahip olduğu varsayımı doğal olarak yanlıştır. Genel beyin hacmi ve zekâ arasında bir ilişki olup olmadığını saptamaya çalışan çalışmalar, bu iki değişken arasında pozitif ancak zayıf bir korelasyon bulmuştur. Bu bağlamda, hem erkek hem de kadınlarda pozitif bir korelasyon bulunduğunu belirtmek önemlidir. İlginçtir ki, biyolojik olarak beyin hacmi ve boyutu daha az olan kadınların beyinlerini "daha etkili" kullandıkları gösterilmiştir. Bu sonuç, dişi beyinlerin genel olarak beyin hacminin daha az oluşunu telafi eden mekanizmalardan yararlandığını göstermiştir. Bu da yapısal ve işlevsel açıdan yetenek ve davranış temelleriyle sağlanmaktadır.

Araştırmalar gri ve beyaz cevher oranında cinsiyete bağlı farklılıkları tespit etmişlerdir. "Gri madde konsantrasyonu" terimi, beyin dokusu hacmi başına nöron sayısını değerlendiren anatomik incelemelerle karşılaştırmak için kullanılır. Gri madde, nöronların somatodendritik dokularından oluşurken, beyaz madde miyelinli aksonlarından oluşur. Beyaz cevherde miyelinli lifler fazla, gri cevherde miyelinsiz lifler fazladır. Beyin yapısı olarak kadınların daha fazla gri maddeye sahip olma eğilimi varken, erkeklerde daha fazla miktarda beyaz cevher ve beyin omurilik sıvısı bulunduğu saptanmıştır. Leonard ve arkadaşlarınınki (2008) de dahil olmak üzere birçok MRI çalışmalarında, 200 kişilik büyük bir grup üzerinde VBM'nin kullanımı yoluyla da kadın beyin korteksinin gri cevher oranının fazlalığı doğrulanmıştır. Bu nedenle, yazarlar dişilerde daha yüksek bir gri madde yüzdesinin uzak bölgelerdeki bilgi transferine göre, göreceli olarak daha fazla beyin dokusuyla bağlantı

kurması gerektiğini düşünmekteler. Bu durum, kadınlarda küçük intrakraniyal alanlarla ilgili "kayıpları" telafi edebilmeyi sağlayacak bir mekanizmaya dair kanıt olarak değerlendirilmektedir. Çalışmalar gri maddenin kadınlarda kortikal alanlarda fazla olduğunu, erkeklerde ise subkortikal; amigdala, hipotalamus, hipokampüs ve bazal gangliyon gibi alanlarda fazla olduğunu göstermiştir.

Bu veriler, korteks kalınlığının ölçümleri ile uyumludur. Im ve ark. (2006), hacimsel analizle karşılaştırıldığında derin sulk ve lokalize bölgesel haritalarda daha doğru kortikal ölçümleri mümkün kılan 3D yüzey temelli yöntemleri kullanarak korteks kalınlığını karşılaştırmışlardır. Kortekste kalınlığa bağlı toplam nöron sayısında herhangi bir katmanda erkek ve kadın arasında anlamlı bir farklılık gösterilmemiştir. Beyinde yapılan anatomik çalışmalara dayanarak, kadınlarda önemli derecede daha büyük nöropil hacimlerinin desteklendiğine dair kanıtlar bulunmuştur. Bu da kadınlarda nöronal işlemenin (neuronal processing) daha belirgin ve fazla olduğunu ifade etmektedir.

Cinsiyete özgü olan beceri veya tercihler neslimizin devamı için nöronal ağ temelini oluşturmak maksatlı olma olasılığını güçlendiriyor. Erkeklerde görsel-mekânsal veya matematiksel becerilere karşı kadınlarda sosyal, duygusal ve empatik becerileriler bu temeli desteklemektedir. Cinsiyete bağlı sinirsel farklılıkların çoğu hem beynin yapısı hem de işlevi ile ilgili olarak, bazı evrimsel veya sosyal olarak haklı amaçlara hizmet eden adaptasyonlar olarak görülebilir. Bununla birlikte, beynin beklenen davranışsal sonuçlarla uyuşmayan diğer farklılıkları da bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi kadının, kadına özgü nitelikleri; bilateral beyin organizasyonu ile sözel akıcı performansta, yüksek sosyal bilinç ve sosyal becerilerilerde görece daha fazla eğilim göstermekteler. Duyguları tanımlama ve yaşama, problem çözebilme yeteneği, deneyim kazanma, hatalardan ders çıkarma, dürtülerin kontrol edilmesi, kişinin özeleştiri yapabilmesi, plan yapabilme, ileriye yönelik düşünebilme, empatik tepkilerde ve genel olarak toplumsal sinyaller almak, negatif duygusal uyaranlara daha fazla tepki vermek gibi görece etkin beyin alanları bulunmaktadır. Ancak beyin hacmindeki farklılıklara rağmen, kadınların ve erkeklerin cinsiyete özgü zekâ düzeylerinde farklılık göstermediği de ifade edilmektedir. Yani boyut olarak kıyasla daha küçük kadın beyinlerinin daha büyük erkek beyinleri kadar etkili olabileceği sonucu gösterilmiş. Bununla birlikte, beyin halen üzerinde araştırmalar yapılan, işlevleri halen gizini koruyan vücudumuzdaki en gizemli organ olmaya devam eden bir organımız. Görüldüğü gibi beyinde cinsiyete özgü farklılıklar var fakat beynin yapısı ve fonksiyonları olarak bakıldığında çok büyük değil. Hatta bu farklılıklar yıllar içinde değişebilmektedir.

Son söz

Derlemesini yapıp sunduğum bu makalede, kadınlık beyinde mi başlar sorusundan yola çıkarak, beynin cinsiyeti var mıdır sorusuna cevap arayan güncel sorular karşısında elde edilen cevapların bir kısmı bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu "kadınlık" kelimesini: kadın olma durumu, kadının gerekli erdem ve nitelikleri taşıması durumu ya da dişiliğin özelliklerini kullanma durumu olarak tanımlamıştır. İngilizcede ise "muliebrity", Latinceden 'mulier', "mollis" yani düyguları ya da öfkeyi yumuşatan, yatıştıran şeklinde ifade edilmektedir. Bir diğer ifade ise "Femininity", kadınsı roller ve davranışlar, biyolojik cinsiyet olarak tanımlanmıştır. Bu kelimeleri internette yazıp görselde arattığınızda ise kadın moda dergileri ve ünlü güzel kadınlar karşınıza çıkıyor.

Kadınlık sadece güzellik, haz duyumsatma, hoşnutluk verme üzerinden değil, zihindeki soyut ve genel bir tasarım, bir mananın şekil veya madde halinde gösterilmiş sureti, bir ilkeye veya dünya görüşüne göre düzenlenmiş düşünceler, bilgiler, öğretiler bütünü üzerinden ve sosyokültürel rol dağılımı üzerinden de tanımlanmaktadır. Yani kadın veya kadınlık aslında belli sınırlar içerisinde ifade edilen ve algısal olarak şekillendirilen bir kavramdır. Oysa bu tanımlamalar ne beynimizde, ne biyolojimizde, ne de doğamızda var.

Kadına empoze edilen cinsel rol kalıpları ve kadının, ötekinin arzu ettiğini olma uğraşı ya da fazlasını sunmak üzerinden varolma uğraşı aslında hem kadına hem de erkeğe zarar veren güvensiz sularda yüzme halidir. Tanımlamalar ve soyut kavramlar üzerinden insan yaratmaya çalışmak "insan" gibi kompleks bileşenli bir canlı için mümkün değildir. Kadınlık da erkeklik gibi bir meziyettir. Kadın da erkek de hatta bunun kavramsal boyutta tanımlamaları da birbirinden bağımsız varolamaz. Belki de erkek de kadın da birbirinin aynasıdır. İnsanoğlu olarak bu dünyada iki cinsiyet halinde, birbirinden asla kopmayacak şekilde var oluyorsak, herhangi bir cinsiyete yapılan baskı, engelleme ve tanımlamalar, diğerine de sirayet eder. Bu durum, iki cinsiyeti birbirine karşı çeşitli şartlanmalar veya sınırlamalar içerisine sokup, doğal davranamamak, önce kadınlık erkeklik algısının dengesiz ya da saplantılı hale gelmesi, ardından karşı cinsi kendi perspektifinden nevrotik ve sancılı olma algısına itecektir ki bu da içsel ve dışsal çatışma demektir. Öteki ve ben arasındaki ilşki birbirini dinleyen, tek taraflı olmayan diyalojik bir yapı içerisinde yürüdüğü takdirde anlamlıdır. Bu anlamı yakalama ihtimali, tercih ettiğimiz birçok ihtimal kadar güçlüce vardır aslında... Tıpkı varlığımızı, diğeri üzerinden ifade etmeden, herkesin kendi ayakları üzerinde olduğu ama birlikte yürüdüğü bir dünya olasılığı gibi... ●

Kaynakça

Luders, E., Toga, A. W., Thompson, P. M. 2014. Why size matters: differences in brain volume account for apparent sex differences in callosal anatomy: the sexual dimorphism of the corpus callosum. Neuroimage 84: 820–824.

Im, K., Lee, J. M., Lee, J., Shin, Y.W., Kim, I. Y., Kwon, J. S., Kim, S. I. 2006. Gender difference analysis of cortical thickness in healthy young adults with surface-based methods. Neuroimage 31:31–38.

McCarthy, M. M. 2016. Multifaceted origins of sex differences in the brain. Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci 371:20150106.

Tan, A., Ma, W., Vira, A., Marwha, D., Eliot, L. 2016. The human hippocampus is not sexually-dimorphic: meta-analysis of structural MRI volumes. Neuroimage 124(Pt A):350–366

Leonard, C.M., Towler, S., Welcome, S., Halderman, L.K., Otto, R., Eckert, M. A., Chiarello, C. 2008. Size matters: cerebral volume influences sex differences in neuroanatomy. Cereb Cortex 18:2920–2931.

Koscik, T., O'Leary, D., Moser, D. J., Andreasen, N.C., Nopoulos, P. 2009. Sex differences in parietal lobe morphology: relationship to mental rotation performance. Brain Cogn 69:451–459.

Jagaroo, V. 2004. Mental rotation and the parietal question in functional neuroimaging: a discussion of two views. Eur J Cogn Psychol 16:717–728.

Grabowska, A. 2017. Sex on the Brain: Are Gender-Dependent Structural and Functional Differences Associated with Behavior?Journal of Neuroscience Research 95:200–212.

Günsu ÖZKARAR

Yoldan çıkan kaburga kemiği

Anne rahminden toplum rahmine düşülen uzun yolculukta, kendi kimliğini defalarca genişletip kırpan çetrefilli bir yer kadınlık.

İçine doğduğumuz cinsiyet, doğumdan bu yana taşıdığımız bir iz. Kadınlığa doğmak ve bu izi taşımak ise hatırı sorulur bir mesele. Kendisi de bir kadın olan annenin, başka bir kadını dünyaya getirmesi kadınlığın kuşaklararası bir aktarımı. "Nasıl bir kadınlık?" sorusu ise, içine doğduğumuz toplumla, annemizin kendi kadınlık algısıyla ve ikili ilişkimizin inşasıyla, cevapları sürekli değişkenlik gösterebilecek bir merak konusu.

Kadınlık, kendi içinde "çatışma" ve "uzlaşma"dan başlayarak bütün ikilemleri barındırma potansiyeli olan bir ruhsal mertebe. Anneyle olan ilişkide, bağımlılık mı, bağımsızlık mı ikileminde oturtulmaya çalışılan bir olgunluk arayışı. Verilen mücadele sonucu, "bağlılık" ipinde dengede yürümeye çalışırken, yine kadınlığın getirilerinden biri olan üretimle olan derdinde, yolda defalarca tökezleyebilmeyi barındırma hali. Kadın, kendi tökezlemelerinin yanı sıra, diğer kadınlarla kurduğu olası aşk nefret ilişkilerinde, yer yer engelleme ve engellenmelere de gebe. Rekabetin, bazen kendini yuvadan atılmış hissettirdiği için parça parça edebildiği, bazen de parlayıp görünebilme ihtimali barındırdığı için güvende hissettirdiği bir kalbin sahibi. Dolayısıyla hem yıkıcı hem yapıcı bir yerden seslenebilme yetisi.

Kadınlık, doğurgan olsa mı olmasa mı sorularını, neye doğurgan olsam'la yenilemiş, birçok kadının bir araya gelerek yaratıcılık sınırlarını zorladığı, insanoğlunun izlemekten en zevk alabileceği, bir sınırsızlık vaadi. Elmayı yediği için cennetten kovulan bir yoldan çıkma tehlikesi. Ya yoldan da çıkarırsa endişesi ve her daim göğüs boşluğundaki miras olan "Yoldan çıkmamalıyım" telaşı.

Kadınlık, erk'ten bağımsız da üstüne konuşulabilecek bir nevi şahsına münhasır varoluş. Üstüne söyleneceklerin bitmeyeceği, bitti sanılsa da tekrar edileceği bir mecra. Üstü örtülü ve aralanıp yer yer gözetlenmek, yer yer de sahip olunmak istenilen bir çıplaklık. Rafa kalksın kalkmasın, feministler ayaklansın ayaklanmasın, kürkçü dükkânı bir arzu nesnesi.

Anne rahminden toplum rahmine düşülen uzun yolculukta, kendi kimliğini defalarca genişletip kırpan çetrefilli bir yer kadınlık. En başta da değinildiği gibi, kadınlığa doğmak suya sabuna dokunur bir mesele. Kadınlığı taşımak apayrı bir mesele. Meseleyi sırtlananın "Ben kadın doğdum, peki ben ne doğurmalıyım"ı beyan ederek, kimlik namına atabildiği bir imza. Neticede kadınlık, sayısız ikileminin arasında hem araç hem amaç olan bir doğum şekli. Yer yer baştan kaybetmek de olsa, özünde gebe olduğu aktarımlarla gerçek bir süreklilik. Korunaklı bir tohummuşçasına, adeta bir sonsuzluk ekimi. Hatta denilebilir ki, kadınlık toprağın ta kendisi.

Elif DURDU

GEORGE ROMNEY

Zeus'un lanetlileri

İki kadının şahitliğine, bir pipilinin lafı kâfiymiş. Pipiyi de adamdan mı sayıyorlar, orası meşkuk!

Lady Macbeth'i nasıl bilirdiniz? Cani, ürkütücü, ihtiraslı, bozguncu... Ben de öyle bilirim. Hiç aklıma gelmez, sevgili zevci Glamis Baronu Macbeth'in de karısıyla aynı ihtirasları paylaştığı. Aynı oranda ürkütücü, cani ve başıbozuk olduğu! İtidal ninnileri Macbeth'e göre değildir; cinai şarkılar dinlemek ister o, kahramanlık hülyalarıyla afsunlanır. Yıkılın karşımdan zevzek Cadılar, hakkım olmayanı hayallerime sokmayın, demez. Bilakis Cadılardan hayırlı haberi alır almaz, yemeyip içmeyip kehaneti Lady'sine uçurur. Kıpırdanır içimdeki şeytan; uyanık Macbeth'in nasılsa karısının cinayeti planlayacağını bildiğini söyler durur. Macbeth Efendi kısa soluklu krallığının keyfini çıkarır, Lady Macbeth kan lekeleriyle boğuşur. Olan Macbeth'in kaz kafasına olur; budanır gider işte hiç büyümeyecek bir dal gibi. Lady'nin yüzyıllık itibarı ayaklar altında kalır. Hepimiz az biraz deli biliriz Lady Macbeth'i; sonu "Oh olsun!"larla biten hayâsız bir hikâyedir onunki.

Peki ya Medea'yı nasıl bilirdiniz ey cemaat-ül literatür? Gözü dönmüş, evlat katili, barbar, büyücü... İblisin ta kendisi! Helbet ben de öyle bilirim. Ancak bir caninin eli gider çocuklarını boğmaya. Zeus onun belasını versin; Hera'yla fingirdeşmeyi, genç kızların aklını çelmeyi filan bıraksın, derhal bu lanetlinin cezasını kessin.

Iason'un canı sağ olsun! Kimse sormaz Iason'a; arkadaş, Altın Post'u sünnetinde gelen çeyrekleri bozdurarak mı aldın? Bu büyücü olmayaydı, nice olurdu halin? Kıçın kıçın dönmez miydin memleketine? Aman ne varmış yani Iason, Medea'nın üstüne gül kokladıysa? Medea karta kaçmış, dikenleri acıtır olmuş, zaar dikensiz gül peşine düşmenin vakti gelmiş. Ne yapsaydı o fukara Iason ey dostlar? Prensesliğini, toprağını bırakıp eserekli bir aşkın ardına koşan bu ucubenin kadrini, kıymetini mi bilseydi? İşbu Medea, benim için öz kardeşini parçalarına ayırıp, denize attı, yarın öbür gün bana neler yapmaz lan, diye dertlense miydi? Dertlenmez. Niye dertlensin? Gelsin taze güller, koncalar! Yaşasın zalim dünyanın tüm Iason'ları!

Havva anamız yılana uymasaydı, yasak elmayı ısırmasaydı, şimdi hepimiz cennette halay çekiyorduk. Âdem babamıza zeval yok; kimse sormaz sen niye şapur şupur yedin elmayı diye! Varsa yoksa Havva! Belki de söz konusu yılan, ilkin Âdem babamızı yoklamıştı; elmayı mideye indiren de oydu da, suç biçare Havva'ya kaldıydı! Zira erkek milletinin önüne konulan her lokmayı sorgusuz sualsiz yuttuğunu yedi cihan bilir. Nisa kısmı önce bir bakar; kalorisi ne, karbonhidrat ne durum, şekerler ne haller! En azından son kullanma tarihine dikiz atar be şekerim.

İki kadının şahitliğine, bir pipilinin lafı kâfiymiş. Pipiyi de adamdan mı sayıyorlar, orası meşkuk! Ben şahsen mağazaya gidip kendine iki çift pabuç alamayan adamın meramını sallamam bile; sen önce ayak numaranı ezberle! Ne var ki, din yazıcıları benim gibi düşünmüyor. Onlara göre, ben mekruh, ben cilveli, ben baştan çıkarıcı... Bana göre, dünya komple çıkarcı! Afrodit miyim ben arkadaş, işim gücüm yok, büyülü memeliğimi takıp adem avına mı çıkacağım? Buyrun, siz yine kendi Marlboro'nuzdan yakın. Beni içişlerinize karıştırmayın.

Masal kahramanlarımız pirüpak; Zeus onlardan razı olsun! Her ayakkabı satıcısına "Acep müstakbel prensimin elçisi bu mudur?" paranoyasıyla bakmam tamamen benim şaşkınlığım. Külkedisi o esnada kül maskesi yapıyordu ve olaylara dahil değildi. Otuz küsur yaşıma dek beyaz atlı prensimi beklemem, beklerken boş durmayıp sayısız kurbağa öpmem elbet benim andavallığım. Pamuk Prenses'in hiç suçu yok! Cam tabutları benden esirgeyen Zeuslar utansın!

Oğlunun pipisi kesilirken göbek atan, kazan kazan helva kaynatıp çil çil ganimet sayan analarımız, nedense kızının ilk regl serüveninde onu alnından öpmeyi, kutlamayı akıl etmez. Suratının ortasına okkalı bir Osmanlı tokadı nakşetmekle yetinir; maksat, yavrucağızı kendine getirmek. Sanki kendinde değilmiş gibi... Evet, klişeye düştüğümün farkındayım, ancak cici klişelerimiz bile değiştiremeyecek gidişatı. Topuklu pabuçlar üzerinde düşme temrinleri yapacağız; ki ben şahsen çok severim! Yüzümüzü gözümüzü doğada izdüşümü olmayan neon renklere boyayarak güzelleşmeye çalışacağız; ki ben şahsen bunu hiç sevmem! Vatkasından, votkasına ne kadar saçmalık varsa peşinde sekeceğiz; Pamuk Prenses adımlarıyla, çaktırmadan Banu Alkan'a göz kırparak.

Yarı zamanlı Beyoğlu'nda yaşıyorum ve sıklıkla düşünüyorum Pera'nın betonarme grisine bakarak; bu çığlıklı kadınlar bize Lady Macbeth'in, Medea'nın mirasları mı? Havva anamızın yükünü mü atmaya çalışıyoruz omuzlarımızdan? Sabaha karşı sarhoş hurilerin feryatlarıyla inliyor Beyoğlu. Polis bile ilgilenmiyor artık başıboş leydilerle! Kimseler sallamıyor bizi ulu manitu! Kimsenin gözünün boyasına, başının örtüsüne karışmam. Bana ne? Yine de insan hayret ediyor; bu mollalar mı koruyacak Beyoğlu'nun sermest hayaletlerini?

"İnsanlık sütüyle beslenmiş" olmamız mı kırgın kılıyor bizi? Diyorlar ki, kadınlar erkeklere emanet! Yalan söylüyorlar bir tanem, çünkü dünya tümden bana emanet!

Yemin ederim sarhoş leydim, dünya hepten bize emanet! ●

M. Bilgin SAYDAM

Her şeyin anası kadim dişil -Su-

© JINEAN LUTTIG

Yaşam sudan çıkar. (...) Su, yaratıcı potansiyelin, doğurganlığın, ana rahminin sembolüdür. Bilinçdışının yaratıcı potansiyeli göz önünde tutulduğunda, suyun doğrudan bilinçdışının da sembolü olduğunu çıkarsayabiliriz.

"Materia prima, lat." (ilk-sel madde) olarak su, yaşamın kaynağıdır: Bilinçsiz'i/Bilinçdışı'nı da kapsayacak şekilde, "su"yun dişil özelliği ve annenin temel sıfatlarını taşıması, birincil süreç düşüncesinin çok bilinen bir anlatım şeklidir. Yaşam sudan çıkar; bu saptama bilinçdışı sembolizm için olduğu kadar, bireyoluş ve soyoluş için de geçerlidir. İnsanın da çıktığı yer, "bütün varlıkları doğuran" sudur. Hemen bütün yaratılış mitleri, evreni ve yaşamı suda başlatır.

Her şey suda başlar; pek çok tarihsel ve kozmik döngünün sonunda da su belirleyicidir (Eliade 2003). Sümer tabletlerinde adı "deniz" için kullanılan ideogramla yazılan Nammu, Gök'ü ve Yer'i doğuran anadır. İlksel denizin kökeni hakkında açıklamaya rastlanmamıştır (Hooke 1993); öncesizlik iması içerir. Aynı ima Altay yaratılış destanında ana tanrıça Ak-İne ile bağlantısı içinde karşımıza çıkar (Verbitsky; Ögel 1989). Tekvin'in ilk ayetinde Tanrı'nın gökleri ve yeri yarattığı ifade edilir ve öncesizlik kendisine atfedilir; ancak ikinci ayette "Allah'ın Ruhu suların yüzü üzerinde hareket ediyordu" denirken, suyun zaten hep var olduğu gibi bir ima ortaya çıkmaktadır (Kitabı Mukaddes, Tekvin 1: 1-2). Milet'li bilge Thales'in (İ.Ö. 624-546) her şeyin özü olarak kabul ettiği su ile ilgili öğretisi, bu her kültürde benzer olan (ilksel) yaratılış dizgesini felsefi/bilimsel boyutta tekrarlar:

"Thales'e göre su temel öğedir ve diğer öğelere de yaşam verir. Suyun yoğuşması katı cisimleri yaratır; su, buharlaşınca havaya dönüşür, hava da ateşi doğurur. Evrenimizin temelinde ve kökeninde de su vardır. Suyun sonsuz kütlesi, evreni her yandan sarar. Yıldızlar, üst suyun içinde yüzer ve devinimleri düzgün ve görülebilir olduğuna göre, belirli yasalara dayanır. Yer, alt suyun üzerinde yüzer, bu da Yer'in ve atmosferin tüm düzensizliklerini açıklar. Sistemleşmiş bir doğa biliminin taslağını oluşturan bu açıklama Doğu'nun, Sular tanrısının en büyük tanrı sayıldığı eski evrendoğum inanışlarına akılcı bir biçim vermiştir." (Büyük Larousse XXII: 11485)

Enbiya Suresi 21: 30 ve Nur Suresi 24: 45 ayetleri, Allah'ın -insan hariç- hareket eden tüm canlıları sudan yarattığını bildirir (http://www.kuranmeali.com). Su, yaratıcı potansiyelin, doğurganlığın, ana rahminin sembolüdür. Bilinçdışının yaratıcı potansiyeli göz önünde tutulduğunda, suyun doğrudan bilinçdışının da sembolü olduğunu çıkarsayabiliriz. Bilinç/insan sudan çıkar, "doğar". Hint mitolojisinin değerli kaynaklarından Veda metinlerinde suya verilen ad mâtritamâh, yani "annelerin en yücesi", "annelerin annesi"dir; "her şey/tüm varoluşun kaynağı", "dünyanın temeli", "bitkilerin özü", "ölümsüzlük iksiri", "yaratıcı güç"tür, yaşamı uzatır, her derde devadır. Su, "anne"nin en güzel olduğu kadar, en ürkütücü özelliklerini de taşır. İyi ve kötüyü bir arada içeren, iki-kutuplu bir kavramdır: Hem can verici, hem can alıcıdır. Hem ölümü (suda batma, kaybolma, boğulma), hem doğumu ve yeniden doğumu (sudan çıkma) simgeler. Hem susuzluğu (eksiklik vurgusu!) gidericidir; hem yutucudur, boğucudur. Sıcaktır ve de soğuktur. Hem ihtiyaç, hem tehlikedir. Tanrıçalar, su iyeleri, su perileri, denizkızları, sirenler, deniz canavarları, ahtapotlar, dev balıklar, anaforlar/akıntılar, kuyular, gençlik pınarları vb. hep "su" motifinin yaşamı boğucu ya da yenileyici yönünü temsil ederler (Ackroyd 1995, Aeppli 1977, Bayat 2007, Biedermann 1989, Campbell 1992, Cirlot 1971, Eliade 1992, Jung 1971, Neumann 1972, 1974, 1975, Saydam 2017 a.). Eğer yaşantıları "iyi-hoş" ve "kötü-nahoş" şeklinde iki zıt kutupta toplayacak olursak, temel bir sembol olan "su"yun her iki kutba ait özellikleri bir arada taşıdığını söyleyebiliriz.

"Folklor düşüncesinde ab-ı hayat ve ölüm suyu olarak ikilik gösteren su kültü mitolojik dünya modelindeki kozmogonik ve eskatolojik mitlerin yansımasıdır. Suyun ilk madde olması da hayatla ölümü birleştirmesinde görünmektedir." (Bayat 2007 b: 249)

Su, aynı zamanda ruhsal enerjiyi de temsil eder; bu enerjinin kontrol altında aktığı, yani sakin akan sular, tasarlanana uygun, mecrasında seyreden, olumsuz sürprizlere yer vermeden süregiden yaşamın sembolüdür. Yatağını aşan, taşkın/coşkun "deli" sular her zaman tehlikeleri, kara sakinlerini tehdit eden sel ve su baskınlarını akla getirir. Suya dalma -eğer yeniden dışarı çıkılabilirse- bilinci/bireyi üretken kılar, yaşam gücünü artırır; zira suyla temas yaşamın kaynağı ile ilişkiye geçmektir. Kendisi şekilsiz olan su, eski şekillenmeleri eritir, yeni şekillenmeleri doğurur:

"(Sular) biçimleri çözmekte, ilga etmekte, 'günahları yıkamakta', böylece hem saflaştırıcı, hem de yeniden hayat verici olmaktadırlar. Suların kaderi Yaradılışı öncelemek, ve kendi tarzlarını aşma yeteneğine sahip olmadıklarından, yani biçim haline giremediklerinden, Yaradılışı yok etmektir... Biçim olan her şey Suların üzerinde ortaya çıkar ve Sulardan kopar. Buna karşılık her 'biçim', Sulardan koptuğu, hayali olmaktan çıktığı andan itibaren Zaman'ın ve Hayat'ın yasasına tabi hale gelir; sınırları olur, evrensel oluşuma katılır, tarihe maruz kalır, yozlaşır ve sonunda özü boşalır; ama Sulara devrevi olarak dalarak ve "kozmogonik" karşılığıyla birlikte "tufan"ı tekrarlayarak kendini yenileyebilir." (Eliade 1992: 183)

Nuh Tufanı, bozulmuş yanlış dünyayı boğar; doğru yeni'ye olanak sağlar. Suyun çözme ve yeniden doğurma niteliğine sıkça başvurulan erginlenme törenleri (erişme ritleri) dönüşerek yenilenme düzenekleridir. Su yeniler:

"Erginlenme törenlerinde, su bir 'yeniden doğum' bahşeder; büyüsel ritüellerde iyileştirir, cenaze törenlerinde ölümden sonra doğumu garantiler... Ayın ve suyun ritimleri aynı kaderi paylaşır, tüm biçimlerin düzenli aralıklarla görünüp kaybolmasını yönetir, evrene döngüsel yapısını kazandırır. Bu nedenle tarihöncesi çağlardan beri, su-ay-kadın üçlüsü, hem evrenin hem de insan üretkenliğinin yörüngesini biçimlendirir gibi görünmektedir... Sümer dilinde a, su anlamına gelmektedir; ama

"ersuyu, gebe kalma, kuşak" anlamları da vardır. Mezopotamya'nın taş oymalarında su ve balık, doğurganlık simgeleridir. Günümüzde, ilkel kabilelerde su -günlük yaşamda olmasa da mitlerde- ersuyuyla özdeşleştirilir... New Mexico'nun Pima Kızılderililerinin ... bir miti[nde] ... çok güzel bir kadın (yani Yeryüzü Ana) buluttan düşen bir damlayla hamile kalır."(Eliade 2003: 196-198)

Irmak, çay, dere gibi akarsular, göl ve deniz gibi durgun su topluluklarından farklıdır; daha fazladır: Hareket etmekte, belirli bir yöne doğru akmaktadır; enerji kaynağı ve taşıyıcısıdır. Eylem henüz maddede içkindir, ancak maddeyi "belirli" bir yöne zorlayabilmektedir. Kararlı hedefi olan hareket, birincil süreç düşüncesinde eril ilke'ye ait sembollerle ifade edilen, bilince yakın bir eylemdir. Yaşam sembolü ve beslenilen kaynak olarak -şekilsiz- suyun içinde kararlı cinsiyet farklılıkları ve kutupları yoktur. Erkek-baba, henüz kadın-ana'dan ayrışmamıştır; içinde yüzmektedir. Bu evreyi kadın-ana'nın mutlak egemenliği gibi tanımlayabiliriz; ancak henüz ayrışma olmadığı için, bu egemenlik bir çift kutupluluğu, mücadele sonucu hâkimiyeti çağrıştırmaz (Aeppli 1977, Jung 1971, Neumann 1974). Helen mitolojisinde, dünyayı saran suyun kişileştirilmesi olan tanrı Okeanos, bütün akarsuların babasıdır ve denizin doğurgan gücünü temsil eden kızkardeşi Tetis ile bir çift teşkil ederler (Grimal 1997). Okeanos ile Tetis'in kızı, -hem anadan, hem babadan "su" olan- hikmet tanrıçası Metis'in sembolü sudur. Kadim Türk halklarının yaşamında "su kültü"nün önemi büyüktü. Altay Yaratılış Destanı'nda her şeyden önce var olan -yine- sudur:

"Dünya bir deniz idi, ne gök vardı, ne bir yer,
Uçsuz, bucaksız, sonsuz, sular içreydi her yer!" (Verbitsky; Ögel 1989: 432)

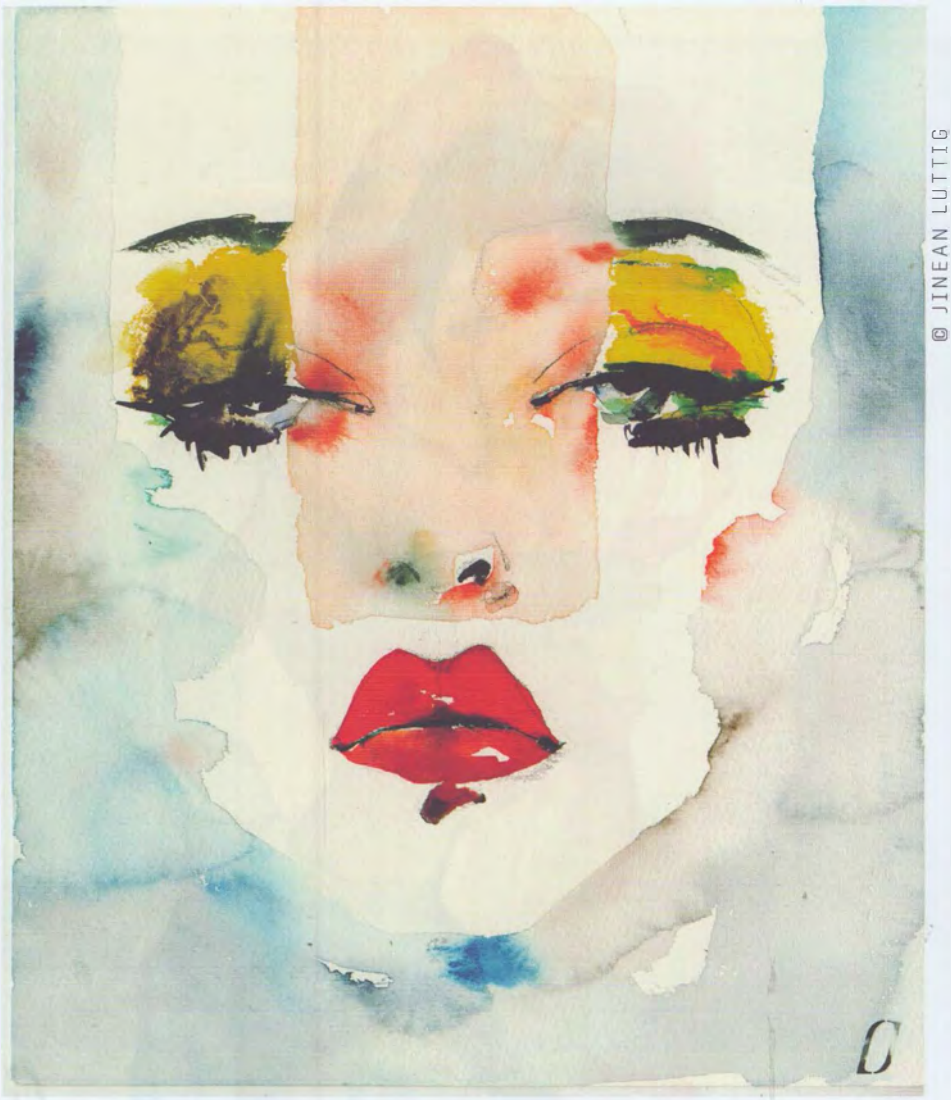
İlk-sel tanrıça Ak İne (ak anne) -Sümer ana tanrıçası Nammu gibi-, suyla birlikte anılır. Dişil ve eril tüm kutsal'lar ondan sadır olur. İleri dönemlerde insanın dünya üzerindeki serüveninin gerektirdiği karşılaşmaların belirleyiciliğiyle, somut bileşenlerine ayrışır. Bu bileşenlerden Yer-Su (İduk Yir-Sub), gerek terim, gerekse içerik olarak, Ana Tanrıça'nın ilk kapsayıcılığına en yakın karmaşıklıktadır. Yer, suyun dibindeki topraktan yaratılmış, gök de yerden ayrışarak oluşmuştur. Ak İne varoluşun tüm bilgisine sahiptir; yerin yaratılışı konusunda demiurg Han Ülgen'i yönlendirdikten sonra, suda kaybolur, bir daha ortaya çıkmaz (İnan 1987, Ögel 1989, Türköne 1995).

"Su, her şeyden önce var olandır, ilktir. Yer, onun dibindeki topraktan yaratılmış, gök de yerden ayrılarak oluşmuştur. Yer-sular, yerle beraber yaratılmış, ateş, ..., 'gök yerden ayrıldığı zaman' yaratılmıştır. Buluç, yerin menşeine dair Asya'da anlatılan mitlerin çoğunda, büyük eski bir denizden bahsedildiğini; Yakutların da yerin, bir denizin dibinden hazır olarak getirildiğine inandıklarını belirtmektedir... Yağmurdan, doludan, ırmaktan gebe kalma motifleri Türklerdeki üreme mitlerinde de yer almaktadır. Bunlardaki yağmur ve dolu (gökerkek) erkeğin döllemesinin simgesel bir ifadesi de olabilir... Gün ışığıyla ilgili ... mitlerden birinde, bir hakanın su tanrısı'nın kızıyla evlendiği, saraya kapatılan bu kızın güneş ışığından gebe kaldığı anlatılmaktaydı; bir diğerinde (Alankua) su içip gebe kaldığına inanılan bir kuştan (sakalun) söz edilmekteydi. Gökalp'in aktardığı kırk kız mitinde ise, kızlar kutlu ışığın parıltılarıyla dolu bir su'dan gebe kalmışlardı... Suyun üremeyle olan ilişkisi, ırmak kenarlarının, pınarların kadınların gebeliğinde rolü olduğu inancı ve bu yüzden de kutlu sayılmaları ile farklı biçimlerde, geç dönemlere kadar ve yaygın bir şekilde karşılaşılmaktadır... Türkdoğan ... suyun, kadının doğurganlığının ve ana rahminin simgesi olduğuna dikkat çekmektedir... Manas Destanı'nda Yakup Han, karısının kısırlığını, onun yatırlarda, kutlu elma ağaçlarında, kutlu pınarlar yanında gecelememesine bağlamakta; Dede Korkut'ta bir hatun, erkek evlat sahibi olmak için 'kuru kuru çaylara sücü (şarap)' döktüğünü söylemektedir. İnan, Kırgız-Kazakların, kadınları kısır olunca, bir kuyu veya su yanında koyun kesip geceleme âdetini tespit etmiştir. Ayrıca İnan, Başkurtlarda, köye yeni gelen geline yapılan 'su gösterme' merasimini şöyle anlatmaktadır: 'Gelinin geldiği günün ertesi sabah, köyün kadınları ve kızları toplanıp gelini ırmağa veya göle götürürlerdi. İhtiyar bir kadın gelini suya, suyu da geline gösterip dua ederdi.' İnan, aynı âdeti, Ural'ın doğusunda yaşayan çeşitli boylarda da gözlemiştir. Anadolu'da da Hıdrellez günü, kadın ve kızların dilek yazıp suya atma âdetleri tespit edilmiştir. Su kültünün bazen tabuya dönüştüğü ve suyla temas etmekten kaçınıldığı da görülür. Eski Oğuzların ve Moğolların suya girmedikleri ve yıkanmadıklarına dair bilgiler mevcuttur. Oğuzlarla ilgili olarak, bu bilgiyi ilk kez İbn Fazlan vermiştir. İnan, bu tür haberleri mübalağalı bulmakla beraber, bu âdetin İslamiyet'in kabulüne kadar yaygın olduğunu, hatta bundan sonra da (19. yüzyılda) bazı oymaklar arasında izlerinin görüldüğünü belirtmektedir. Ona göre, suyun kullanılmaması 'arı ve kutlu bir ruh veya ruhun makamı sayılan suyu kirletmekten çekinme ve ondan sakınma gereği idi'. İnan'ın bu yorumu doğru olabileceği gibi, suyun tabu olması, ataerkilleşme sürecinde tıpkı ateş ananın yeraltını aydınlatan uzantısının kötü ve dişi al ruhuna dönüşmesi gibi, zamanla, suların kötü ruhların barınağı sayılmasıyla ve yeraltındaki deniz canavarıyla da ilgili olabilir. İnan'a göre, Altay kamları, insanları kötü ruhlardan arındırmak için, bu kötü ruhlara geldikleri sulara dönmelerini emretmektedirler... Buluç, Altay kamlarının cübbesinde, yılan (ejderha) şeklinde tasvir edilen ve yutpa adı verilen yeraltı canavarından söz eder; cübbenin diğer yanında ise arba denilen ve Erlik'in ülkesindeki denizde yaşadığına inanılan bir canavar tasviri yer alır. Buluç, bazı kamların arbayı koruyucu (iyi) ruh saydıklarını da belirtmektedir. Bu simgelerin, Ak Ana'nın içinde kaybolduğu hayat kaynağı yaratıcı olarak değerlendirilen sulara, sonradan ve komşu kültürlerin etkileriyle atfedildiği açıktır. Bazı kamların (kara kamlar olmalı) deniz canavarını koruyucu ruh saymaları, yeni gelişmelerle eski inanışlar arasındaki tereddütleri göstermektedir." (Türköne 1995: 124-7)

Su, kendisiyle kurulan ilişkinin biçimine göre hem iyicildir, hem kötücüldür: Nitekim, "Fin-Ugurlar, bazı hastalıkları, suların kirlenmesiyle veya suya saygısızlık edilmesiyle açıklarlar... [P]ek çok büyünün ve kocakarı ilacının malzemesinin 'kullanılmamış su' olduğunu eklemek isteriz. 'Kullanılmamış su', yani günlük kullanımla kutsallığını yitirmemiş ... su, ilksel suyun hayatı ortaya çıkaran ve besleyen tüm değerlerini içerir... 'Kullanılmamış suyla' tedavide, hastalığın ezeli suyla teması sağlanarak mucizevi bir yenilenmeyi gerçekleştirmenin yolu aranır: su tüm biçimleri parçalama ve özümseme gücüyle kötülüğü emer." (Eliade 2003: 201)

Kadim Türk inanışında sular, canlı varlıklardı: Yaşıyorlardı ve yaşlanırlardı. Oğuzlar "akıntılı

görklü suyun kanmasın" diye dua ederken, "kanma"dan (yaşlanma) kasıtları suyun azalmasıydı (Ögel 1995). Doğacak çocukların canı, Altay Türklerinde göğün beşinci katında bir gölde muhafaza edilir; dişi yaratıcı Yayuçı süt akı gölden canı alarak çocuğu doğurturdu (Türköne 1995). Yaşamı mümkün kılan su, hemen tüm kültürlerde doğrudan bu niteliğine atıfta bulunularak kutsanır: "Hayat Suyu, bütün dünya mitolojilerinin en önemli bir motifidir. Ölen insanların herhangi bir suretle dirilmesi veya herkesin kendi hesabına bir ölümsüzlüğe erişmesi, bütün insanlığın istediği bir özlemdir. Altay ve Anadolu masalları ölüp de, kutsal ve sihirli bir güçle yeniden dirilenlerle doludur. Eski Türkler de yeniden can veren bu suya hayat suyu derlerdi... Bazı masallarda Hayat Suyu yalnızca ölüleri ve hastaları iyileştirir. Bazı efsanelerde ise ihtiyarlara gençlik verir. Yakut Destanlarındaki Hayat Suyu da Er-Sogotoh'a yeni ve sonsuz bir güç vermişti. Buna benzer Hayat Sularını Anadolu masallarında da görebiliyoruz." (Ögel 1989: 106-7)

© JINEAN LUTTIG

Derinlikler psikolojisi, abıhayatın kurumasını, annenin sütünün çekilmesi, süt nehrinin kuruması, yani süt vermenin kesilmesi şeklinde açıklar. Bu durum süt bebekliği döneminden çıkan çocuğun yaşantısına koşuttur. Ancak daha ileri yaşlardaki çocuğun/ergenin, hatta erişkinin bile özellikle geçiş dönemlerinin zorlanmalarında benzer yaşantıları olabilir. Kendisinden sorumluluk üstlenmesi beklenen, koşulsuz kabul görme isteğinin reddedildiğini yaşayan çocuk, kendisini anne sütünün kesildiği dönemdeki zorlanmaya benzer bir hayal kırıklığı içinde bulabilir (Kemaloğlu 1986). Annenin (ve doğanın) hiçbir karşılık beklemeden kendisine sunduğu "altın çağ"ın zahmetsiz taşıyıcılığı sonlanmıştır. Can suyunun kesilmesi, "sonsuz cennet" fantezisinin elinden kaymasına neden olur (Neumann 1974). Çocuk veya ergen kendini hiç de hazır hissetmeden, ölüm-kalım mücadelesi şeklinde algılayabileceği, varolma, kendini tanımlama ve ispat etme gerekliliği içinde bulur.

Toprağın verimliliği suya muhtaçtır. "Islak"lık, verimliliğin, yani doğurgan doğanın, dolayısıyla dişil ilkenin özelliğidir. Su, doğuma ve yeniden doğuma olanak verirken, aynı zamanda çözücü, eritici nitelikleriyle "biçim"in düşmanıdır. Karşıtı olan "kuru"luk ise, organik yaşamı olanaksız kılar; doğanın can-vericiliğinin tükenmesidir. Kadın, âdet görmesi ile "yaş"tır. Doğa'nın doğurganlığı, ıslaklığı ile doğru orantılı olduğu gibi, kadının doğurganlık mahsulü çocuk, bir sıvı (amnion) kesesinde taşınır. Islaklık dişiyse, karşı(t) kutupta eril'in kuruluğu vardır. Sıvı, erkek bilinç için kavranması zor olan dişil gizemin ve yaratıcılığın kaynağıdır. Su, suyu çeker: Erkeğin ıslaklığı, yani menisi, onu kadının "nemli ve karanlık iç"ine bağlar; -doğum kanalından geriye- bu bağ(ımlılık) erkeğin zayıflığıdır; muhtaç ve "çocuk" eril için "ana" dişil orantısız güçlüdür ve tehlikeli olabilir. "İç"in derinliklerinde kaybolma/emilme korkusu, "kuru"luğun, "bedensizleşme"nin ve "ruhlaşma"nın yüceltilmesine götürür (asketizm). Antik felsefede evreni oluşturan dört öğeden su (dişil karakterli madde) ıslak, hava (ruh) ise kuru elemanlardır. Dişil ilkenin kendi döngüsel zamanının uygulayıcısı olması nedeniyle, ıslaklık bir geçicilik, zaman aşımına tabi olma anlamını da verir. Kuruluk ise ölümsüzlük sembolüdür. Eliade, Herakleitos'tan alıntı yaparak, "kuru"ma arzusunun, ölümlü/geçici bedene ihtiyaç duymayan kalıcı tinselliğe ulaşma arzusunu gösterdiğine işaret eder: Su gibi olmak, ruhun ölümüdür (Cirlot 1971).

Şekilsiz ve -içinde çözerek- şekilsizleştirici su, -bu vasfıyla- temizleyici ve arıtıcıdır: Böylece eski'yi -ve dejenere olanı- temizlerken, ilksel özelliğine, yani yaşama kaynaklık etmesine paralel olarak, yeniden doğuma, rejenerasyona, günahlardan/suçtan arınmaya, geçmişten kurtulmaya, hastalıklardan iyileşmeye vb. olanak sunar. Hıristiyan geleneğindeki vaftiz töreninin anlamı, suda yenilenme ve eski'de ölüp, yeni'de(n) doğmadır: İnançsız ruh ölür, mümin ruh doğar; İsa ile ebedi hayatta birleşir:

"Baba'nın yüceliği sayesinde Mesih nasıl ölümden dirildiyse, biz de yeni bir yaşam sürmek üzere vaftiz yoluyla O'nunla birlikte

© JINEAN LUTTIG

ölüme gömüldük. Eğer O'nunkine benzer bir ölümde O'nunla birleştiysek, O'nunkine benzer bir dirilişte de O'nunla birleşeceğiz." (İncil/Romalılar 6: 4-5)

"Suyun içine batarak yenilenme inancı, eski dönemde, tanrı heykellerinin neden suya batırıldığını da açıklamaktadır. Kutsal banyo töreni, büyük bereket ve tanrın tanrıçaları tapımında da sık sık uygulanırdı. Tanrıçanın güçleri böylece yeniden bir araya gelmektedir ve iyi bir hasat ve bereketli bir ürün sağlanmaktadır (suya batma büyüsü yağmur yağdırmaktadır)... Kuraklıktan kurtulmak ve yağmur yağdırmak için, üzerinde İsa simgesi bulunan bir haçın ya da bir Meryem Ana heykelinin suya batırılması ritüeli, 13. yüzyıldan beri Katolikler tarafından uygulanmaktadır ve ruhbanın direnişine rağmen 19. ve 20. Yüzyıla kadar devam etmiştir." (Eliade 2003: 202-203)

Kutsal suyun günümüz ritüellerinde oynadığı rolü hatırlatmak için, Ganj Nehri'nin Hindu inancındaki yerini, tükenmeyen suyuyla Zemzem kuyusunun Müslümanlar için önemini, din adamlarınca kutsanmış/okunmuş-üflenmiş sulara atfedilen sağaltma gücünü, Hıristiyanlıkta vaftiz suyunda arınmanın yerini, ayazmaları ("hagia-ma", gr.= kutsal su) zikretmek yeterlidir.

Elbette su ile ilintili her türlü nesne ve eylem, yine su ile bağlantılandırılabilen sembolik anlamlar üstlenirler. Sahil, kıyı, dalga, akıntı/sel, baraj, pınarbaşı, buzdağı, iskele, dalgakıran, med-cezir, balık/balina, ahtapot, denizatı, denizkızı, deniz canavarı, istiridye, inci, köpük, köprü, sal/kayık/gemi, denizaltı, kaptan köşkü, güverte, dümen, kürek, balıkağı, zıpkın, korsan, ada, deniz feneri, yüzmek/dalmak, palet, boğulmak, vücut sıvıları, iksir, sıvı zehir-panzehir, yağmur/kar/buz, kuyu, testi, kupa/bardak ... bu konuda akla gelen örneklerden bazıları.

Şimdi, "su" ile nasıl karşılaşabileceğimizle ilgili varsayımlarda bulunabiliriz: Su, kendisiyle buluştuğumda, ne (gibi) olduğu, nereden, nasıl geldiği, nelerden müteşekkil olduğu, bana ne yapacağı ya da kendisine ne yapmama izin vereceği/vermeyeceği bilgilerini de sunmaktadır. Su burada benim için, -hikâyemde yer arayan ve beni hikâyesine çeken- "ö/Öteki"dir.

Karşılaşmamız, hikâyelerimizin karşılaşmasıdır: Çölde millerce kızgın güneş altında yürüyen bir çaresizliğin hikâyesi, kendine yaşam sunan, tükendi sanılan geleceği yeniden açan, müşfik, cömert ve vazgeçilmez önemde şeyin nasıl'lığında karşılık bulmaktadır. Elbette ki hikâyeyi ben bezerim, ama bu kısmen özgür bir bezemedir; gereksinim duyduğum, ama öncesinde eksik olan, su ile karşılaşmamla tamamlanan ne ise onu, suya yakıştırırım. Suyun kendi öyküsü doğasıdır. Eğer "varlayıcı" uyum varsa, içtiğim/yıkandığım kuyu suyu kirli ve zehirlenmiş değilse örneğin, hikâyelerimiz, birbirimizin varlığını onaylar ve artırır şekilde birleşir: Yaşam enerjim yenilenir, hayatta kalırım. Öykümüzün -bencil- ereğine karşıt öyküsel şiddetle karşılaştığımızda tersi olur: Eksi(lti)liriz/yok ediliriz. Olması gereken suyun yokluğunda -ki bu da bir öyküyü içkindir-, ya da su zehirli ise örneğin, ya da kana kana içerken sudan fırlayan timsahı, su başında av bekleyen aslanı fark edememişsek ya da susuzluğun çaresizliğiyle umursamamışsak, tükenme ve ölüm kaçınılmaz olacaktır. Öykülerin uyuşamaması durumunda gerginlik oluşur; gerginlik süreğenlik kazanabilir. Bir öykünün üstün gelip diğerini yutması (asimile etmesi) ya da her iki tarafı da etkileyecek yeni bir -bütünleştirici- öykünün uydurulması ile gerilim dinebilir.

– Tanrıça Ganga'nın kişileştirilmiş formu olarak öykülendirilen Ganj Nehri'nin suyu Hindu inancında kutsaldır. Özel günlerde nehirde yıkanmak ruhsal arınmayı sağlar. Ganj selamet yoludur; ölülerin külleri nehre serpilir. Ölmeden önce suyundan içmiş olmak yaşamı taçlandırır; ölüm sonrasını kutsar.

– Muson yağmurlarının kabarttığı nehir yataklarına korkuyla bakan köylü için su, tarladaki ürünü ve mevsimlik planlarını, hatta tüm hayatta kalma olasılığını tahrip edecek bir canavardır.

– Taşan Nil nehri cömertliğiyle tarım arazisine bereket taşımaktadır; aç karınları doyuran süt dolu memedir.

– Kuraklık -herhalde- işlenilmiş günahların cezasıdır. Yağmur duasına çıkan köylüler için su, göğün armağanıdır/bağışlanmış olmanın

işaretidir.
– Tsunami, kıyı sakinlerine kıyamet eşdeğeridir, yutan ejderhadır. Sonsuz yutuculuğuyla tufan, kötü ve kirli ne varsa boğar, iyi ve temiz Nuh'u esirger.
– "Dede Korkut Kitabı"nın kahramanlarından Boğaç Han ölümcül yaralandığında, annesinin sütünün ve çiçek merhemlerinin kendisine verdiği hayat öpücüğüne benzer, bir yudum suyun serinliği.
– Baraj mühendisi ise "kahraman", öyküsü sudaki devasa boyut ve gücü kısıtlamak, yönlendirmek, kontrol etmek, dönüştürmek, bazen püskürtmek, yenmektir. Goliat'a karşı Davud, Lerne Hidrası'na karşı Herakles, Devanası'na karşı Keloğlan ne yapıyorsa onu yapmaktadır. Biraz daha fazlasına da kalkışır: Dişil'in tehditkâr gücü ile rekabet ediyor, alt etmeye çalışıyordur; onun gücünü ele geçirmeyi ve kendi enstrümanı haline getirmeyi hedeflemiştir.
– Denize düşmüş, boğulmakta olana ölümcül yutaktır su: Ayrışmışlığını çözecek/eritecek, yok edecektir; ejderhanın/pitonun ardına kadar açılmış ağzının dehşetinden farklı değildir yaşadığı.
– Kıyıda kaygısız sutopu oynayanları güvenle taşır su; onlara oyun alanı sunar. Kulaçlarının gücüyle, güvenle ilerleyen yüzücü için su anne kucağı gibi, beşik gibi yumuşak/ılık bir taşıyıcıdır; bir yarış içinde, rakiplerinden önce fethedeceği şehri/şampiyonluk kupasını vadetmektedir.
– Meteorolog suda, devinen/dönüşen ve eylemleri tahmin edilmesi gereken bir araştırma nesnesi görür. Muzip, şaşırtıcı, bazen hilekârdır; uçucu/kaçıcıdır.
– Kimyager için molekül formülü üzerinden materyal, balıkçı için hayatını devam ettirecek kaynakları sunmada cömert ya da pinti bir annedir.
Burada hep öykülerdir karşılaşanlar ve öyküler elbette ki hep antropomorfik olacaktır; zira öykülerin sahibi her zaman insanlar olmasa da, öykülerde(n) konuşan hep insanlardır. İnsandan sâdır olan, elbette insan-biçimli olacaktır. "Su"yu bilmek için öyküsünü bilmek, onun öyküsünde kendi öykümüzü aramamız elzemdir -tersi de doğrudur.

***

Ezcümle: *"Anaların anası" / ilk-ve-en-kadın vasfıyla su, mühimdir*; "su-kadın", "su-anne" arketipleri bizim ontogenetik ve filogenetik insan-lık öykümüzün en temel yapıtaşlarıdır (Saydam 2017 a, b). ●

© JINEAN LUTTIG

Kaynakça

Ackroyd, E. (1995), Rüya Sözlüğü, çev. Şen Süer Kaya. İstanbul: Say.
Aeppli, E. (1977), Der Traum und seine Deutung, Erlenbach-Zürih: Eugen Rentsch Verlag.
Bayat, F. (2007), Türk Mitolojik Sistemi-2 (Kutsal Dişi - Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler - İyeler ve Demonoloji). İstanbul: Ötüken.
Biedermann, H. (1989), Knaurs Lexikon der Symbole. München: Droemer Knaur.
Campbell, J. (1992), İlkel Mitoloji / Tanrının Maskeleri - 1, çev. Kudret Eminoğlu. Ankara: İmge.
Cirlot, J.E. (1971), A Dictionary of Symbols. Londra: Routledge & Kegan Paul Ltd.
Eliade, M.— (1992), İmgeler, Simgeler, çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece.
— (2003), Dinler Tarihine Giriş, çev. Lale Arslan. İstanbul: Kabalcı.
Grimal, P. (1997), Mitoloji Sözlüğü / Yunan ve Roma, çev. Sevgi Tamgüç. İstanbul: Sosyal Yayınları.
Hooke, S. H. (1993), Ortadoğu Mitolojisi, çev. Alâeddin Şenel, Ankara: İmge.
İnan, A. (1987), Makaleler ve Incelemeler / I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Jung, C. G. (1971), Wandlungen und Symbole der Libido. Olten: Walter Verlag.
Kemaloğlu, M. (1986), Deli (Wild) Dumrul: Interpretation of a Tale from the Book of Dede Korkut. Seminar Work for the C. G. Jung Institute, Zürich.
Neumann, E. (1972), The Great Mother: An Analysis of the Archetype, Princeton: Princeton University Press.
— (1974), Ursprungsgeschichte des Bewusstseins. München: Kindler Verlag.
— (1975), Zur Psychologie des Weiblichen. München: Kindler Verlag.
Ögel, B. (1989), Türk Mitolojisi / I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
— (1995), Türk Mitolojisi / II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Saydam, M. B. (2017 a), Deli Dumrul'un Bilinci: Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi, 4. baskı. İstanbul: Metis.
— (2017 b), Ara(f)dalıklar / İnsanın Hâlleri ve Eylemleri: Psikomitolojik Çözümleme. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Türköne, M. (1995), Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü. Ankara: Ark.

Evren ŞAR İŞBİLEN, Gamze İNAN KAYA

Kybele'den Hera'ya:

Kadın nasıl bayan oldu?

Aslında istenen şey kadının mutfakta aşçı, sokakta hanımefendi yatakta ise marifetli olmasıdır.

Kadınlık en temel ve tarafsız haliyle "rahim ve vajina sahibi olmak" şeklinde tanımlanabilir diyerek başlamayı çok isterdik (zira bir önceki yazımızda erkeklik temel olarak penis sahibi olmaktır diyerek başlayabilmiştik). Ancak kadınları en yüzeysel ve üstünkörü tanımlama çabasında bile cinsel organların haricinde yüz binlerce sıfat kalemimize dolanıyor ve bizi yüzeysel bir tanımdan bile mahrum bırakıyor. Zira iki kadın olarak, kendini mercek altına almak demek bu durum ve araştırmacılara özgü özellikler karışabilir yani mutlak bir nesnellikten tartışmak oldukça zor. Hadi canım biz de, sanki "erkeği" yazarken çok da nesnel idik.

Neyse, az önce de belirttiğimiz üzere, oldukça teferruatlı ve kompleks bir konunun içindeyiz bu kez. Topraklarımızda neolitik dönemden itibaren varlığını gösteren ana tanrıça kültü, kadına verilen değerin derinliğini ve kadimliğini işaret eder. Ancak binlerce yıl saygı gören, üretken, doğurgan ve kutsal olan kadınlık kavramı, geçen yüzyıllar içinde kadın-erkek işbirliğiyle müthiş bir yıkıma uğramıştır. İşte asıl soru tam da buradadır, nasıl olmuş da kadın olmanın anlamı tarihsel süreçte değişmeye ve yıpranmaya başlamıştır? Tarihin hangi döneminden beri kadın zayıflık, kırılganlık, kaprislilik, mantıksızlık, anlayışsızlık, her daim güzel olmak mecburiyeti gibi daraltılmış bir çerçevenin içinde anlamlandırılmıştır? Tam olarak bu noktada, geçen sayımızda erkeklik timsali olarak masaya yatırdığımız Zeus'un karısı Hera bize göz kırpar. Erkeğin esaretini konuşurken Zeus'a varan kalemimiz, Hera'yı konuşmazsak eksik kalacağını fark eder bu tartışmanın...

Antik Yunan mitolojisi, androsantrik (erkek merkezli) hatta Zeus-merkezli denilebilecek bir öyküleştirmeye sahiptir. Pek çok mitolojik hikâye, bir şekilde Zeus'a -esas erkeğe- göre bir konum alınarak anlatılır. Ve yine pek çok tanrı ve tanrıça da Zeus'a akrabalıklarına ya da yakınlıklarına göre tanrılar hiyerarşisinde yerleştirilir. Tıpkı günümüzde çoğu kadının, erkeğin ötesinde ve dışında tanım alma olanaklarının ve özgürlüklerinin kısıtlanması gibi, sevgili (ki bu noktayı da gözden geçirmek gerekecek) Hera da Zeus'tan bağımsız tanım bulamamaktadır.

Azra Erhat "Mitoloji Sözlüğü"nde aynen şu cümlelerle tanımlamıştır Olympos'un first lady'sini: "... kişiliği ve efsaneleri hep bir kavga, kin, hınç ve geçimsizlik havası yansıtan sevimsiz bir tanrıçadır. Bütün kusurlarıyla kadını canlandırır Hera: Dırdırcı, kıskanç, hırçın, inatçıdır, düzen kurar, ama hiç bir işi açık değildir, hasır altından su yürütür, gizli kapaklı yapar ne yaparsa, sevgi ve nefretleri hiçbir mantığa dayanmaz, silah ve yetkilerini kötüye kullanmaktan çekinmez, benzetmek gerekirse her zaman ve özellikle zamanımızda örneklerine çok rastlanan bencil burjuva kadınını simgeler."

Kybele'den kısa süre sonra kadının konumunun geldiği nokta oldukça düşündürücüdür gerçekten de... Ataerkil düzenin iyice yerleşmesi ve giderek kemikleşmesiyle yeniden dağıtılan kartlar, kadından "kutsal" ve "ayakları üzerinde duran" tanımlarını alarak onu daha bağımlı (tanrıça bile olsa) ve domestik bir hale getirmiş, ondan esas olarak iyi, sadık bir eş ve çocukların bakıcısı olmasını beklemeye başlamıştır. Özetle aslında istenen şey kadının mutfakta aşçı, sokakta hanımefendi yatakta ise marifetli olmasıdır. Günümüzde tüm bu beklentilerin yanı sıra kadın çalışmakta, kariyer yapmakta; ancak ne hikmetse erkeklerden daha uzun sürelerle çalışıp daha az para kazanmayı başarmaktadır. Bu arada medya tarafından pompalanan güzellik ve bakım şablonlarına eksiksiz uyulması da olmazsa olmaz kadınlık kriterleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütün bunlar içinde doğal olarak kimlik karmaşası ve buhranı yaşayan kadın, belki de otomatik olarak Hera'ya dönüşmekte ve doğal olarak histerik ve dengesiz davranmaya başlamaktadır. Hazır yeri gelmişken "histerik" kelimesi Antik Yunanca ustera'dan (στρα) türemiştir ve "rahim" kelimesini karşılamaktadır. Histeri, ilk kez Hipokrates tarafından kadınlarda bulgulanıp teşhis edilmiş, uterusun yarattığı bir buhran olarak görüldüğü için bu ismi almıştır. Öfke, korku gibi duyguların kişiyi ele geçirip denetimini yitirmesine yol açan bir hal olan histeri, kadının fakirleşen, özgürlüğünü yitiren tanımının karşısında onun içine düştüğü paradoksal bir tuzaktır. Zira kadın, kendinden menkul oluşunu yitirdikçe kaygı ve korku yaşamakta, yaşadığı bu kaygı ve korkunun onu sürüklediği histerik halinden dolayı toplumsal olarak yeniden kontrolsüz, duygusal denetimini yitirmiş olarak etiketlenip paketlenmektedir. Yani histeri, içine bir kere girilen, sonra da öyle olmadığınızı kanıtlamaya çalıştığınız her halinizle ne kadar histerik olduğunuzu kanıtlamış olduğunuz bir duruma dönüşmektedir. Hakikaten yazarken bile içimiz daraldı. Belki de zavallı Hera aslında ona yukarıda atfedilenlerin reddiyesi için tüketmekteydi ölümsüzlüğünü...

Altın kafesteki bülbülümüz Hera'nın kutsal yükümlülüklerine gelince, konu iyice dallanıp budaklanmaktadır. Kişisel özellikleri bir yana, Hera, karşımıza Zeus'un sağa sola saçtığı tüm çocuklarına düzenli olarak kan kusturmuş olmasına (örneğin Zeus'un Alkmene'den olan oğlu Herakles vb.) ve Zeus tarafından düzenli olarak kadın erkek demeden neredeyse bütün mitolojik karakterlerle aldatılmasına rağmen, Zeus'la iyi geçinip zorluklarla baş ederek evliliğin kutsallığının bir sembolü olarak gösterilmeyi başarmıştır. Bu nedenle Zeus ile Hera'nın evliliğine Hieros Gamos (Kutsal Evlilik) adı verilmiştir. Bundan sonra da "kutsal evlilik" tanrıçası sıfatıyla doğum esnasında kadınları ve evlilikleri korumayı kendine iş edinmiştir. Kendine edindiği bu iş sayesinde, kadınların mutluluğuna mı mutsuzluğuna mı çalıştığı tartışmaya açıktır. Zira bize sormuş olsaydı, kendisine evliliğin varlığını her daim, kadının varlığını ise sadece doğum sırasında korumaya çalışması yerine, doğrudan kadının mutluluğunu ve özgür seçim hakkını korumasını önerirdik. Bu öneriye olumlu yanıt alacağımız ise şüpheli. Çünkü Hera, kendi evliliğini de, tıpkı diğer evlilikler için uğraştığı gibi, ne olursa olsun sürdüreceğini, Zeus'suz yaşamın ona haram olduğuna yönelik inancını ve çocukları ile kocası için saçını süpürge etmekten asla çekinmeyeceğini mitoloji tarihinde mükerrer defalar göstermiştir. Evini, evliliğini kendini siper ederek korumakla meşgul Hera, aynı zamanda kadın olmakla özdeş hale gelen güzel ve bakımlı olmak şartlarını da karşılar. Her ne kadar mitolojide güzellik denilince akla gelen ilk karakter Aphrodite olsa da Hera tanrılar klasmanında Aphrodite'ten sonra bilinen en güzel tanrıça olarak derecelendirilmektedir. Tüm olumlu özellikleri kendinde toplamış gibidir bu haliyle: Güzeldir, evlidir, çocukları vardır, aklına koyduğunu yapmak için elinden geleni ardına koymaz, evcimendir, süper bir şeydir yani. Hayallerin kadını gibi... Kimin hayalleri diye sormayın, bizim değil; açıkçası Hera'nın kendisinin de değil bizce, ama bunu ona söylersek çok sinirlenir, yuvamızı yapar (pek olumlu manada değil). Çünkü az önce de belirttiğimiz gibi bize göre Hera kendi kendine kurduğu kapanın içinde, aslında tanrılar toplumunun yarattığı dayatmaların içinde yaşamak zorunda oluşuyla her yüzleşmesinde daha da hırçınlaşmakta, öfkelenmekte ve mutsuzlaşmaktadır.

Kadın olmanın başlı başına bir anlam olduğu anaerkil çağdan erkeğin nesi olduğuna göre tanım bulan kadın anlayışına geçişte mitolojik bir dönemeçtir Hera, Zeus'un karısı... Tabii günümüzde durum gittikçe kontrolden çıkmaktadır zira "kadınlık" toplumumuzda tedrici olarak dilde kibarlaştırılmaya çalışılan ve olabildiğince "kadın" vurgusundan arındırılarak ifade edilmeye çalışılan bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Zira, kadın olmanın kendisi cinsel birleşme geçmişinden öte düşünülemez hale gelmeye başlamış ve kadın cinsine kadın demek zorlaşmıştır. Erkeğe erkek demek yüksüz bir edimken, kadın kavramı sözde kibar hitap sözcükleri (bayan, hanım gibi) ile karşılanmaya çalışılmaktadır. Bu minvalde, denilebilir ki bayan bir tanrıça olarak Hera, kadının esaretinin mitolojik kültüdür. ●

İpek ÖZEL

Minos uygarlığına geri dönüş

Feminizmin esasen mücadele ettiği, kadınsı ya da erkeksi özelliklerin değil tahakküm kültürünün ortadan kaldırılması, her türlü eşitsiz ilişkinin son bulmasıdır.

Tarihçilerin hemfikir olduğu bir şey var ki, ilk uygarlık izleri MÖ 4000'lere dayanan Girit, kesinlikle anaerkil bir toplumdu. Giritli kadınların bugünün kadınına kıyasla çok daha cömertçe vücutlarını sergiledikleri, dekolte giysileriyle özgürce erkeklerle arkadaşlık ettikleri bir efsane değil, tarihtir. Girit'te ortaya çıkarılan kalıntılarda, Knossos Sarayı'na ait duvar resimlerinde memelerini açıkta bırakan elbiseler giymiş, uzun saçlı, makyajlı genç kızların rahatlığı hemen göze çarpar ki bunlar arasında bir tanesi "erkek gibi" boğa sırtında tehlikeli biçimde parendeler atar.

Girit uygarlığını anaerkil yapan, elbette, sadece kadın ve erkeklerin fresklerde birlikte aynı işleri yaparken betimlenmeleri değildir. Girit kültürü üzerine en üstten okumalarda bile toplumsal hayatın içinde din görevlisi olan kadınlara rastlarız. Ki Minoalıların zaten tanrıçalara taptıklarını, yani Girit dininin kendisinin bir tanrıçaya yapılan ibadetler üzerine kurulu olduğunu biliyoruz. Bu ve bunlardan başka pek çok örnekten de hareketle kimi tarihçiler muhtemelen kadınların oynadığı bu önemli rolün Minos toplumunu daha en başta, mutlu ve barışçıl kıldığını söylüyorlar.

Sadece Girit'te de değil, tarihte farklı coğrafyalarda da kadınlar toplumsal hayatın, erkeklerle yan yana, içindeler. Örneğin bugün için hayal etmesi hoş ama zor olsa da, Muazzez İlmiye Çığ da, Mezopotamya'daki aşk tanrıçası Inanna'nın, sevgilisine gitmeden önce nasıl hazırlandığını uzun uzun anlatır. Ki Ege'de, Anadolu'da Persephone (Hera), Artemis ve ya Athena'nın -her ne kadar mitik olsalar da- toplumsal yaşamdaki yerlerini tekrarlamaya gerek bile yok. Bilgelik, zafer gibi güçlü vasıfları taşıyan Athena, Zeus'tan doğma ve devletinin tanrıçası olduğu için her ne kadar patrial ideolojinin boyunduruğunda olsa da, yine de baş tanrının varisinin bir kadın olması ilginçtir.

Tarihi olarak hal böyleyken, 2000'li yılları çoktan geçtiğimiz bugünlerde, doğruyu söylemek gerekirse, pek çok kadın, şöyle açık açık "Ben feministim" demeye, hatta belki de

tüm gerçekliğiyle kadın olmaya çekiniyor. Kısacık bir dergi yazısında, tüm feminizm ve kadınlık tarihini -hele ki Minos'tan başlayarak- tartışmak güç. Ancak konuya tarihin oralarından baktığımızda, bugün geldiğimiz noktada, toplumsal cinsiyet alanında kazanılan onca safhaya rağmen, kadın olma duygumuzu gerek içimizde gerekse dışımızda aynı ölçüde güçlendiremediğimiz daha açıkça görünüyor.

Hatta belki de tam aksi doğrudur.

Nasıl ki Batı-merkezli ilerlemeci tavrın "ilkel" olarak nitelendirdiği topluluklar -oluşturulan genel kanının aksine- aslında çok daha az çalışarak çok daha varsıl bir yaşam sürmüşler, uygar olarak nitelenen insanlardan çok daha özgür ve sağlıklı, o günkü kadınlar da bugünkü kadınlara kıyasla çok daha kadın ve feministlerdi belki de.

Kadınların çağlar boyunca haksızlığa uğramış olduğunun yüksek sesle söylendiği, en açık görüşlü ortamlarda bile feminist dendiğinde akla "erkek düşmanı", kendi de asla kadınsı olmayan -bilakis erkek gibi duran-, koca/sevgili bulamadığından evlilikten nefret eden, çirkin, sinirli, kavgacı -hatta saldırgan- kadınlar gelmesine bakarsak, bu doğru olmalı. Sadece Türkiye'de de değil, bugün hâlâ Avrupa ve Amerika'da da, "ben feministim" iddiasındaki kadınlar, kolaylıkla "erkeklere hükmetmek istemekle, kötü bir eş ve anne olmakla" suçlanabiliyorlar.

Cinsiyet biyolojik, toplumsal ya da kültürel açıdan ne kadar derin tartışılırsa tartışılsın, tartışma bitiyor, hayat başlıyor ve kadınlar da feminist olarak algılanmaktan çekinmeye başlıyorlar.

Kulağa biraz tuhaf gelse de, cinsiyet eşitliği üzerine hassasiyetleri yüksek olan kadınlarda bile bir feminizm fobisi var. Bu kadınlar, entelektüel seviyeleriyle feminizmin, erkekleri mahvetmek değil, herkesi aşağı çeken cinsiyetçi önyargıları ortadan kaldırmak derdinde olduğunu bilseler de, yine de pek öyle feminist olarak tanınmak istemiyorlar. Bu, hesapta iyi model olacak güçlü, bağımsız kadınlar bile aslında pekâlâ "feminist=erkek düşmanı" gibi etiketlenmekten korkuyor; belki de kendileri de içten içe öyle düşünüyorlar.

Evet, ilk yıllarda feminizm erkekler olmadan oluştu; kadınların görünmez sayıldıkları bir dünyada kendilerini gerçekleştirebilmeleri için haklarına sahip çıkmalarıydı asıl amaç. Ancak tarih boyunca feminizm sadece kadın haklarıyla ilgilenmedi; sınıf mücadelesi, hayvan hakları, ırkçılığa karşı mücadele gibi pek çok hareketin de liderliğini üstlendi. Talep edilen salt kadın hakları değil, toplumun, daha önce hep göz ardı edilen tüm mağdurların lehine değiştirilmesiydi. Daha da önemlisi feministler her zaman ataerkil düşünceyle hareket eden kadınların da, en az ataerkil olan erkekler kadar karşısında durdular. Çünkü dertleri kadınları yüceltip erkekleri yerin dibine batırmak değil, aksine kimsenin tahakküme maruz kalmayacağı, paylaşılan sorumluluklara, saygıya ve sevgiye dayanan bir toplum kurmaktı. Artık bugün pekâlâ biliyoruz ki feminizmin esasen mücadele ettiği, kadınsı ya da erkeksi özelliklerin değil tahakküm kültürünün ortadan kaldırılması, her türlü eşitsiz ilişkinin son bulmasıdır.

Kadınlar "feminist görünmekten" korkadursunlar, bugün ne mutlu ki erkeklerle feminizm arasında kurulan bağ her geçen gün daha da güçleniyor. Çünkü erkekler ataerkilliğin başta erkekler için bir baskı unsuru olduğunu, onları da pek çok açıdan yoksun kıldığını biliyor ve artık başta kendileri ataerkiyle yaşamak istemiyorlar. Çünkü çok basit, ataerkil bakış açısının mağdurları çoğunlukla kadınlar gibi görünse de, aslında ataerkinin sefasını sürdüklerini varsaydığımız erkekler de bu "sefanın" bedellerini çok ağır ödemek zorunda kalıyor.

Zaten o yüzden bugün gelinen noktada feminizmin içten içe en güçlü müttefikleri erkekler haline geldi. 1990'ların başında Kanada'da, kendilerini "Erkeklerin kadına şiddetini sonlandırmak için çalışan erkekler" olarak tanımlayan Beyaz Kurdele Kampanyası'nı başlatan erkekler, bugün 60'a yakın ülkede sayılarını iyice arttırdılar. Justin Tredau'nun kendisini "feministliğinden gurur duyan" bir kişi olarak nitelendirmesi işi iyice popülerleştirdi ancak ona kadar ve ondan sonra da pek çok erkek, kadınlardan daha cesurca feminist olduklarını ilan ettiler. Ne iyi ki bu erkeklerin bir kısmı da Saad Mohseni gibi Afganistan'dan ya da Vikas Bahl gibi Hindistan'dan çıkıyor.

Bu son derece olumlu bir gelişme, zira erkeklerin kadın hareketinin müttefiki olması sadece kadınlar için değil herkes için daha adil bir dünyanın yaratılması açısından son derece anlamlı. Hatta öyle ki dünyanın daha yaşanılabilir bir yer olması için erkeklerin feminist hareket içindeki rolleri kadınlarınkinden bile daha önemli. Çok açık ki erkeklerin feminizme yürekli bir destek verip feminizmi sahiplenmesi her toplumda özgürleşmenin hızını artırıyor.

Feminizm dendiğinde başta kadınların kafasında kulaktan dolma o kadar çok yanlış bilgi var ki. Kadınların da erkeklerin de korkusuzca feminist olabilmesi için başta bu pejoratif bakış açısından kurtulmamız gerekiyor. Bunu sadece entelektüel tartışmalarla yapamayız. Aksine bunun için önce, cinsiyetçi kodlara fazla takılmadan -belki bana kızacaklar olacak ama- başta herkesin kendini en rahat hissettiği formda bir kadın, bir erkek (ya da bir eşcinsel) olması gerek galiba. Doğruyu söylemek gerekirse ben nötr, cinsiyetsiz bir şekilde önce "insan olalım" diyemeyeceğim; aksine daha çok kadın daha çok erkek ve ya daha çok eşcinsel olmalıyız diye düşünüyorum.

Hele ki kendini kadın olarak tanımlayan kadınların çok daha fazla kadın kimliklerini tanımaları ve yaşamaları, feminist olmaktan da korkmamaları gerektiğini düşünüyorum. Çünkü kadın olmak hiç şüphesiz sadece kısa saç, uzun saç, perma ya da sarı saç, dekolte, dantel iç çamaşırı, topuklu ya da düz ayakkabı meselesi değil, aynı zamanda bir kendini keşfetme ve yansıtma yolculuğudur. En nihayetinde hayat, kadınlar için de erkekler için de, aynen Coco Chanel'in dediği gibi, "kendini bulma değil kendini yaratma" çabası değil midir. Tüm entelektüel tartışmalar bir yana, başta bunu başarabildiğimizde, özümüzle sözümüzü denkleyebildiğimizde mutlu olacağımız da açıktır. ●

Ahmet İNAM

© NAZLI KOCAÇINAR

Bir can olarak kadın

Kadın olmak, canıyla kadın olmaktır. Yaşadığı dünyada bedeninden, duygularından, düşüncelerinden ve ilişkilerinden dolayı baskı altında tutulan, aşağılanan, kendisine şiddet uygulanan kadın, canıyla var olamıyordur.

İnsan bir candır. Canın bedeni, duyguları, düşünme-anlam verme gücü, çevresiyle ilişkiler ağı vardır. Bu can, yeryüzündeki bunca yıllık serüveni içinde cinsiyetiyle yaşamayı gönlünce öğrenememiştir. Belki önceki yüzyıllarda canın taşıyıcısı olan beden, çağımızdaki kadar büyük sorun olmamıştır insanın başına. İnsan, bedenini can bütünlüğü içinde yaşarken acı çekiyor. Cinsiyeti bedeninin önemli özelliklerinden biridir. Dişi ya da erkek olarak, bunların dışında da bir tercih sonucu ya da beden yapısının etkisiyle farklı özellikleri içinde yaşanan cinsiyet, can olan insanın neresinde duruyor? İnsanın cinsiyeti duygularına, düşüncelerine, değerlerine, ilişkilerine nasıl etki ediyor? Kadın olmak nasıl bir can olmaktır? Beden yapısının farklılığı can oluşumunu nasıl etkiler?

Beden yapısı farklılığı insanın dünyaya karşı takındığı tavrı etkileyebiliyor. Olup bitene "erkekçe", "kadınca" yaklaşım farkları ortaya çıkabiliyor. Dünyayı duyuş ve kavrayışta, duyguların yaşanmasında, düşünme ve değerlendirme süreçlerinde, insanla, doğayla, kültürle ilişkilerin yaşanmasında cinsiyetimiz etkili olabiliyor. Unutmayalım ki cinsiyet farklılığı yalnızca doğanın bir parçası olan bedenimizden doğmuyor, toplumsal, kültürel çevremiz de cinsiyetimizi belirliyor. Cinsiyetimizle insan oluyoruz, bir can olarak varlığımız ortaya çıkıyor. Cinsiyetin belirleyici rolünü küçümsemek bana anlamlı görünmüyor. "Kadın erkek diye farklı iki varlık söz konusu değil, hepimiz insanız" diyorlar. Yazık ki bu saptama insanın cinsiyetiyle bir can olarak yaşayışında karşılaştığı sorunların üstesinden gelmesinde pek yardımcı olmuyor. İnsan olmak canıyla insan olmaktır. Canıyla insan olmak, bedeniyle, duyguları, aklı, ilişkileri ile var olmaktır. Bedeniyle var olamayan can olarak var olamaz. Kadın olmak, canıyla kadın olmaktır. Yaşadığı dünyada bedeninden, duygularından, düşüncelerinden ve ilişkilerinden dolayı baskı altında tutulan, aşağılanan, kendisine şiddet uygulanan kadın, canıyla var olamıyordur. Yeteneklerinin, düşlerinin önüne salt kadın olmasından kaynaklanan engeller konan kadın can oluşunu yitirmiştir.

***

Kadın üzerine düşünme, dünyadaki zulüm üstüne düşünme yollarından biridir. Zulüm,

konumuz açısından bakıldığında insanın yaşadığı iki alanda ortaya çıkıyor: Bunlar, beden varlığımızın sürekliliğini sağlamak için çabaladığımız *yaşam alanı* ile değerler, anlamlar yaşadığımız *hayat alanıdır*. Yaşam alanında *mevcut* oluruz, yer kaplarız, zaman içinde bulunuruz. Bir beden taşırız, belli bir topluluğa ait oluruz. Duygularımız, düşüncelerimiz olur. Bunlar yaşama tutunma amacı taşırlar çoğunlukla. Güven içinde olma, para kazanma, mutlu olmayı amaçlarız. Yeryüzünde birçok insanın ömrü yaşam alanında geçer. Zaman zaman yaşadıklarının anlamı, değeri üzerinde düşündüklerinde içinde bulundukları kültürün inanç düzeninde kalmayı, oradaki hazır yanıtlarla yetinmeyi seçerler. Yaşam alanı zaman-mekân içinde geçen, toplumsal, ruhsal, ekonomik, siyasal, askeri, ahlaki boyutları olan bir alandır. Hayat alanına çıkabilmek değer yaşamakla olur. Yaşam alanında değerlerle yaşarız. Adaletle ya da güzellikle yaşamaya çalışırız. Hayat alanında ise değerleri yaşarız. Onları içselleştirir, duyarız. Var oluşumuzu gerçekleştiririz.

Zulüm bu iki alanda farklı biçimlerde gerçekleşiyor. Önce yaşam alanını sarmış olan zulme bir bakalım. Kadın, bu gezegendeki insanın ayakta kalma mücadelesi içinde genellikle yaşam alanına sıkıştırılmış. Kadın, cinsiyetinin ağırlığı ile yaşam alanına yapıştırılmış. Nice acılar, sıkıntılarla aralarından çok azı yaşam alanından hayat alanına geçebilmiş. Çok azı bilimde, sanatta, edebiyatta, düşünce alanında, kültürde tinsel boyutlar taşıyan değerler yaşamış, değerler sunmuş. Yaşam alanında yaşamaya zorlanmış, insanın yerleşik düzene geçişiyle "hane içine" sıkıştırılmış kadının dünyası küçülmüş. İçine düştüğü toplumsal, kültürel çevreye uyum sağlayabildiğinde yaşamın dışındaki hayatı erkeklere özgü bir alan olarak görüp doğal karşılayarak, üzüntü duymamış, itiraz edip isyana kalkışmamış. Yaşam alanında kadının sıkıştırıldığı ev düzeninin dışına çıkabilen erkek, kamusal alana egemen olmuş. Askerlikte, yönetimde, ticarette öne çıkmış, yeryüzünde istisnaları olsa da yaşam alanının hemen hemen tüm bölgelerine egemen olmuş. Bunu genel olarak Avrupa ve Asya'da yaşanan yaşamların dillerine egemen olan eril söylem alışkanlığında görüyoruz. Er-dem, bu sözcüklerden birisidir. (İngilizcede, Fransızcada, İspanyolcada erdem anlamına gelen sözcükler "virtue, vertu, virtud; Latince vir, erkek kökünden gelmektedir.) Erdem sözcüğü erkek anlamındaki er sözcüğüne dem ekinin eklenmesiyle oluşmuştur. Dem eki benzeyen anlamına gelmektedir. Erdem o halde, erkeğe benzer demek oluyor. (Bkz. G. Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, At The Clarendon Press, 1972, s.xlii) Fazilet, erdem, niçin erkeğe benzer olsun? Niçin bir cinsiyetin tekelinde olsun? Neden "dişidem" demiyoruz da "erdem" diyoruz? (Katkıları için Yıldız Işık'a teşekkür ederim!) Belki bu kavramı Türkçeleştirirken ne "er"den ne de "dişi"den çıkmalı yola, insandan, onun özünden başlamalı: "öz-dem" demeli ona. Özdemli insanlar dilde bir cinse, bir gruba, bir topluluğa, bir topluma yönelmiş değersizleştirici, küçültücü, onları yok sayan sözcüklerden, deyimlerden, deyişlerden kaçınırlar. Fazilet bir cinse değil, insana aittir. Özümüze özgüdür, özdem.

Yaşam alanında yeteneklerine, zekâsına, bilgisine uygun fırsatlar verilmemiş. Eğitimden uzak tutulmuş, siyasal haklarından mahrum bırakılmış, düşük ücretlerle çalıştırılmış. Tarih boyunca, hemen hemen her toplumda kadın bir dişi olarak bedeni, duyguları, aklı ve ilişkileri ile canını var etmede zorluklarla karşılaşmış. Peki, erkek yeryüzünde bir can oluşunu gerçekleştirebilmiş mi? Kadının tam can olamadığı yerde erkek nasıl can olabilsin? Hayat alanına çok geç çıkabilmiş. Sanatta, edebiyatta, bilimde, düşüncede kendini göstermesi engellenmiş, birçok yerde hâlâ engelleniyor da. Taşıdığı can olma potansiyelini ne yaşam ne de hayat alanında yeterince gerçekleştirebilmiş.

***

Yeryüzünde kadının yazgısıyla düşüncenin yazgısı arasında ortaklık var. İkisi de baskı altında, ikisin de kendi olmasında engeller var. Düşünce belli hedeflere, çıkarlara, kullanılmaya yönlendirilmiş. İnsan başı sıkışınca, sorunlarını çözmek için düşünüyor. Düşünmeyi belli bir amaca göre yönlendiriyor. Kadının da can olarak varlığı değil de geçmişten gelen belirlenimleri içinde işlevi ön plana çekiliyor. Onun kendi yazgısını belirleyebilecek, kendi oluşunun öyküsünü yazabilecek bir can olması çoğunlukla engelleniyor. Düşüncenin kendini düşünmesi belki dönem dönem felsefede, sanatta ortaya çıkabiliyorsa da neleri nasıl düşünmemiz gerektiği küçük yaşlardan beri bize öğretiliyor. Kendi içinde özgürce akışının arandığı daha çok fenomenoloji odaklı çalışmaların dışında, düşünmenin salt sorun çözümlerinden oluştuğu görüşü, düşünceyi dar bir alana sıkıştırmak oluyor. Kadını geçmişten gelen alışkanlıklarla erkek egemen kültür, yaşamın/hayatın belli bir alanına koyup sınırlandırmak istiyor.

Düşünce yaşamın, hayatın değişik alanlarında etkileşim içinde geliştirici, bulucu, açılım yaptırıcı tartışmalarla zenginleşir, coşar, sorun da çözer, keşfedilmemiş alanlara yönelir, yeni anlama, kavrama yapılarının oluşmasına katkı sunar. Kadın da yaşamın, hayatın daha önce sokulmadığı alanlara yöneldiğinde, can oluşunu gerçekleştirebileceği, bedeni, duyguları aklı, anlam dünyası ile *can dünyası* oluşturabilir. İnsan özerk, özgür düşünmeyi öğrendikçe, düşüncenin kendi diriliği içinde özgür akışını keşfettikçe kadın da bir can olarak özgür akışıyla yeryüzünü zenginleştirecektir. İnsanın özgürlüğü böylesi gelişmelerle yeni anlamlar kazanacaktır.

***

Kadın dişi cinsiyetiyle bin yıllar boyu belli belirlenimler altında bazı yatkınlıklar kazanmış. Doğurmuş, bakmış, kollamış; sürüp giden yaşam mücadelesinde daha çok "hane içi" bir düzende yaşama destek olma yatkınlığı kazanmış. Bu yatkınlığı erkek egemen bir dünyada onu belli rollerle sınırlamış. Oysa o bir candır. Can olmak sahip olduğu potansiyelleri gerçekleştirmek yükümlülüğü getirir insana. Bu geçmişten gelen yatkınlıklarla, belirlenmişliklerle sınırlı değildir can. Onu geçmişin duvarları arasında tutsak edemezsiniz. Onu sahip olduğunu sandığınız biyolojik özellikleriyle sınırlayamazsınız. O bir candır, olanaklarını keşfedecek, kendi gibi olmaya, kendine özgü dünya oluşturmaya, dünyası olan diğer insanlarla paylaşmaya çabalayacaktır. Can açar, çiçek nasıl açarsa. Kadın ona atfedilen cinsiyetten dolayı canını açmada zorluklar yaşıyor. Şiddete uğruyor, engelleniyor.

Gezegenimizin geleceği cinsiyetiyle canını açabilen insanlarla güzelleşecek.

Hande ÖĞÜT

Kadınlık

Maske mi kurgu mu, aidiyet mi performans mı; sahiplenmeli mi, yıkmalı mı?

Peki, gerçekte nedir kadınlık? Öğrenilen, olunan, edinilen bir şey midir, yoksa içine doğulan bir aidiyet mi? Sonradan mı öğrenilir yoksa bir kız olarak doğduğu andan itibaren mi? Kız denildiğinde, henüz âdet görmemiş, bakire bir dişi anlaşılıyorsa, öyleyse kadın, âdet gören ve bekâreti bir erkek tarafından bozulan dişi midir? Tüm kız çocukları ileride kadın mı olacaktır? Misal, çocuk yapmasa, bir erkeğe değil hemcinsine âşık olsa, evlenmese, bekâretini ölene dek korusa kadın olmayacak mıdır?

Havva, dokuzuncu yaşına basacağı gün, yaşamının asla eskisi gibi olmayacağından bihaberdir. Kendisi bilmez ama İran kültürüne göre o artık bir kadındır. Büyükannesi ve annesi Havva'ya, bir kadın olduğu için dışarı çıkıp erkek çocuklarla oynamanın günah olduğunu öğretir. Üstelik artık örtünmeden sokağa çıkmamalıdır. Simsiyah bir örtü Havva'nın bedenine göre ölçülüp biçilir ve kafasına takılır. Havva tüm bu olan bitenden şaşkın, kadın olmanın ne demek olduğunu, nasıl olmak olduğunu sorar: "Anne, büyükannem diyor ki ben artık bir kadınmışım. Öyle miyim?"

Anne yanıt vermez, çünkü kadınlık, üzerine konuşulan değil, susulan, adı mümkün olduğunca anılmayan, sanki utanılan, ayıp bir şeydir. Erkeklik, sünnetle, askerlikle, ilk cinsel deneyimle çalgılı çengili kutlanırken, kadınlık, iffetli bir şekilde susmak ve kabullenmektir. Kadınlık üzerine yapılmış harika filmlerden biri olan, İranlı yönetmen Marzieh Meshkini'nin "Kadın Olduğum Gün" adlı filmindeki bu ilk hikâyede Havva, ne olduğunu anlamadan, hakkında hiçbir

şey bilmediği kadınlığa, dokuz yaşında girivermiştir. Ne yapmaması gerektiği ona aktarılır ama kadınlığın ne olduğu aktarılmaz. Kadınlık adeta "kadın olunduğunda" yapılmayacak şeyler kümesidir.
Kız çocuğuna kadın olduğunun aktarılması, sadece Doğu kültüründe değil, Batı'da da annesi tarafından gerçekleştirilir. Kadın, anne olarak kendi annesinin kimliğine bürünür ve aynı rolü yeniden üreterek kendisine iletileni, babanın yasasını kızına aktarır. Öyleyse kadınlık aktarılan bir şeydir. Kadınlık diye aktarılanlar nedir? Biyolojik olarak dişi doğmuş bir bebek, kızlık çağını geçtiğinde kadın mı olur? Kız çocukluk çağı, ilk kanamayla mı sonlanır? Eğer öyleyse kız çocuk genç kız mı olmuştur, kadın mı? Âdet görerek doğurganlık dönemine adım atmış ve bir "kadın"ın yetilerine sahip olmuştur ama "bekâret bozulana" kadar kızlara kadın denmediğini de biliyoruz. Henüz âdet görmemiş olsa bile, fiziksel olarak gelişmeye başlayan kız çocuklarına da "kadın" muamelesi yaparak bedenlerini örtülerle, duygu ve düşüncelerini yasak ve kanunlarla, ruhlarını gelenek ve inançlarla kapayarak baskı altına alan patriarkal tüm kültürlerde, kadına "kadın" denilemediğini (bayan!), kadınlıktan utanıldığını da görüyoruz.
Peki, gerçekte nedir kadınlık? Öğrenilen, olunan, edinilen bir şey midir, yoksa içine doğulan bir aidiyet mi? Sonradan mı öğrenilir yoksa bir kız olarak doğduğu andan itibaren mi? Kız denildiğinde, henüz âdet görmemiş, bakire bir dişi anlaşılıyorsa, öyleyse kadın, âdet gören ve bekâreti bir erkek tarafından bozulan dişi midir? Tüm kız çocukları ileride kadın mı olacaktır? Misal, çocuk yapmasa, bir erkeğe değil hemcinsine âşık olsa, evlenmese, bekâretini ölene dek korusa kadın olmayacak mıdır? Zira internetteki arama motorları, "kadın"ı, "evlenmiş ya da kızlığını yitirmiş dişi insan" olarak açıklamaktadır. Ortaçağda, "insan" olup olmadığı tartışılırken, artık "insan"lığa terfi ettirilmiş olan bu dişi, insanlığı erkek olarak tanımlayan patriarkal erilin karşıtı mıdır? Eril-dişil ikili ayrımı evrensel bir kategori olarak kabul görmüşken, neden erkeklik kutlanırken kadınlık kutlanmaz, neden kadın hep erkeğe göre, onunla, onun dolayımında, onun içinde kurgulanır da onun gibi bir yaşam hakkına sahip olmaz? Neden bir dişi insan, kadın oldu diye dokuz yaşından itibaren türlü yasak, baskı ve eşitsizliklerle karşılaşır? Kadınlık, bir eksiklik, ötekilik midir, fazlalık mı? Etek mi giymek gerekir, ruj mu sürülmelidir, yoksa erkeğin şehvetini uyandırmamak için kapanmak mı?
Sadece heteroseksüel patriarka tarafından dikte edilen kadınlık özüne ve de bir vajinaya sahip olan dişiler mi kadındır? Doğuştan dişi bedenin içine bu kadınlık özünün oturtulmasıyla mı oluşur kadın?

Cadı kadın, histerik dişi, eksik erkek

Psikeart'ın geçen sayısındaki erkeklik temalı yazıda da yazdığım gibi, erkek/lik üzerine onca pozitif deyim, atasözü, savsöz vb. üretilmişken, konu kadın/lık olunca çok az sayıda, o da negatif temsillerin üretilmiş ve kullanılagelir olduğunu görüyoruz. Erkek/lik güç, cesaret, akıl, kültür, yiğitlik, babalık, krallık vb. gibi imrenilen, örnek gösterilen sıfatların taşıyıcısı iken, kadınlık eksik etekliğin, kaşık düşmanlığının, histerikliğin, at ve silahla bir görülen avratlığın, namusun, iffetin, bekâretin, anneliğin içine sıkıştırılmış ve erkeğin dolayımında inşa edilmiş, bütünlenmek için ona ihtiyacı olan eksik bir dişi varlık! Tanrı'nın önce erkeği, sonra da onun bir parçasından kadını yarattığı, dolayısıyla da kadının eksik ve değersiz olduğu inancı, sadece göksel dinlerin mitografyasında değil, düşün ve bilim dünyasında da geçerli.
Yunan ve Roma düşüncesinin önemli filozofları tarafından kadınlık, simgesel düzlemde irrasyonel, düzensiz ve bilinemez olanla; kadın ise zihinsel olarak zayıf, hafifmeşrep ve genel olarak çelimsiz olanla eşleştirilmiştir. Cinsiyet ayrımı temel bir ilkedir ve kadının ehliyetsizliğinden yola çıkılarak düzenlenmiştir; kadın babanın ya da kocanın vesayeti altındadır. Ortaçağda kadınlar erkeklerin malıdır, bin yıl süren bu upuzun karanlık çağın yarısında mal ve mülk sahibi olmaları yasaklanmıştır. Sonradan buna izin verilse de kadınların cadı olarak yakılmasının önemli nedenlerinden biri de, bu kadınların mal ve mülklerine el koyma isteğidir.
Yine bu karanlık çağda kadın bedeni, tümüyle cinselleştirilir ve binlerce kadın şeytanla cinsel ilişkiye girdiğine, şeytana hizmet ettiğine dair akıl almaz safsatalarla suçlanarak katledilir. Kadının şeytanla işbirliği yapmasının nedeni onun düşük zekâsı, zayıf iradesi, doymak bilmez cinsel şehvetidir! Bu savlar, din adamları ve patriarkal erk tarafından savunularak, kadınları öldürmenin gerekçesi olarak meşrulaştırılır. Kamusal alandan özel alana dek sızan, yayılan, büyüyen bu kadın düşmanlığı sonucu erkek akıl ve eril güç dünyevileşir ve kendini "yeryüzünün efendisi" olarak nitelendirir.
Rönesans ve sonrasındaki Aydınlanma devri ve ardından yeniden biçimlenen siyasal ve sosyal yapılanmada da kadına dair ileri sürülen savlar ve kadının rolü pek değişmemiş, anne ve ev kadını olarak kocasının otoritesi altında bulunması uygun görülmüştür. Okuyup, eğitim peşinde koşan kadınlara ise histeri teşhisi konulur; cadı avının yerini "histerik kadın" modeli alır. Freud başta olmak üzere dönemin psikoloji, bilim ve edebiyat alanındaki eril kanaat önderleri tarafından desteklen bu savın ardında da yine kadının anatomisinden dolayı narin, zayıf, çelimsiz, psikolojisinden dolayı melankolik, intihara ve deliliğe eğilimli olduğu inancı yatar.
Hobbes, Locke, Rousseau vd. erkeği yüce varlık olarak tarif ederken kadını zelil varlık olarak tanımlar. Erkek akıl, siyaset, dil, kültür, iktidar ile kadın tüm bunların zıddı kavramlarla tanımlanmış, doğayı değersizleştiren bu zihniyette, kadın, doğanın imgesine dönüşmüştür.
19. yüzyıldan itibaren hümanist-politik birey/düşünen özne ve uygarlaşmış beden, fiziksel ve kavramsal karşılığını erkekte bulur. Cadıların yakılmasıyla ilim ve şifa alanını ele geçiren eril bilim, insan anatomisini erkek bedeni ve erkek imgesi üzerinden tarif ederek, insanı erkek olarak kurgulamıştır. Aslolan bu bedene yapılan "dişil" ilavelerle kadın bedeni ortaya çıkmıştır. Kadına, süt veren göğüsler, vajina, rahim gibi beden parçaları ilave edilerek ulaşılır. Günümüzde hâlâ anatomi çalışmalarında erkek bedeni esas alınmakta, bu görüntü ve imge, doğallaştırılarak zihnimize kazınmaktadır. Çeşitli spor, yoga, sanat gibi disiplinlerde kullanılan materyaller, görsel ve üçboyutlu çalışmalarda insan anatomisi diyerek karşımıza erkek bedeni imgelerini çıkartan tüm cinsiyetçi çalışmaların kökeninde, Havva'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığına inanan

patriarkal dini otorite kadar kapitalist erkin de derin temelleri var.
Toplumsal olsun, biyolojik olsun cinsiyetler basitçe biyolojik-sosyolojik kategoriler değil, eril ve cinsiyetçi bir tasavvurun ürünü ve erkeklerin iktidarının yarattığı sınıflardır. Toplumun güçlü kültürel ve normatif öğelerinin hepsi güçlü bir eril, dişil karşıtlığından beslenir ve aile, akrabalık sistemleri, iş gücü piyasaları, devlet gibi kurumlar ve edebiyat, bilim, sanat, felsefe, tıp, sinema vb. gibi disiplinler tarafından yeniden üretilir.
Erkekliği çağrıştıran özelliklerin üstün; kadınsı özelliklerin ise aşağı ya da daha araçsallaştırıcı bir tutumla eksik ve dolaylı görüldüğü böylesi ikilikçi, hiyerarşik ve eril bir düşünce sisteminin içinde şekillenen kadın ve kadınlık kavramlarını ayrı ve özerk bir kategori içerisinde tanımlamak ve kavramsallaştırmak çok kolay değildir. Kadını biyolojik bir cins türü olarak ya da bir toplumsal sınıf olarak kavramsallaştırmanın elbette bir tarihselliği vardır ama bu eril tarihsellik içinde kadın daima "erkek"in görecesi olarak tanımlanmıştır.
Aristo tarafından başlatılan ve kadınları, "eksik erkekler" olarak gören kadın düşmanı erkek egemen felsefe ve bilim geleneğini takip eden Freud'a göre kadın, eksik erkektir, çünkü bir penise sahip değildir. Ancak bir çocuk sahibi olursa bebeği penis ikamesi olarak kullanma şansı yakalar, yok olmazsa, ömrü boyunca erkeğe/penise öykünüp duracaktır. Elda Abrevaya, kadının penissiz oluşunu yaşamının her aşamasında simgeselleştirmesi ve derinlemesine çalışması gerektiğine işaret eder: "Küçük kız olarak penise sahip olmadığını fark etmek ve bu olguyu kabul etmek, anne olduğunda yavrusundan ayrılmak, didinerek büyüttüğü çocukların kendi yaşamlarını kurmalarını desteklemek, menopozda rahminin artık çocuk taşıyamayacağını kabullenmek... Burada vurgulanması gereken, bir kadının kadınsılığa erişmesinin yaşam boyu süren bir görev oluşudur."*
Bu görev, vedalarla devam edegelen bir süreç içinde gerçekleşir, önce çocukluğa, sonra bekârete, sonra doğurarak içinde taşıdığı bebeğe, sonra aylık kanamaya...
Bu durumda kadınlık, biteviye yitirmek ve kaybedilen durumun yerine yeni «birim»lerin kazanılmasıdır. Her süreç bir çalışmayı ve vedayı gerektirir. Dörthe Binkert yitirme ve yeniden yönlenmenin kendiliğinden gerçekleşen doğal bir süreç olmadığından dem vurarak, kadınların tekrar tekrar yaşamak zorunda kaldığı vedalaşmalar nedeniyle melankolik bir ruh yapısına sahip olduğunu belirtir.**
Kadın bedenini de psikolojisini de ataerkinin çözümlemesi içinde ele alan Freud ve ardılları, kadını, pasif, histerik, narsisist, bağımlı, melankolik, hassas gibi sabit niteliklerle tanımlarken Lacan da çok cömert değildir; kadınlığı, eril göstergeye gönderme yaparak biçimlenen bir maske ve sahtelik olarak açıklar; bundan başka hiçbir şey değildir kadın. Dil ve kültür dışıdır, kız çocuğu istese de istemese de anneden kopuşla semiyotik olandan ayrılıp sembolik dilin dünyasına girecek ve kendine burada bir yer bulamayacaktır.
Tüm bu bilim adamları, psikanalistler, filozoflar, dini erk, gelenek, kültür bir araya gelip kadının ne olduğunu açıklamaya çalışmış ve kadınlığa dair gayet özcü bir prototip yaratmışlardır. Judith Williamson'ın belirttiği gibi kadınlar çoğunlukla tarihin dışındaymış (mutlak ve değişmezmiş) gibi görünen yaşam alanlarını (kişisel ilişkiler, aşk ve cinsellik) temsil ederler: öyle ki yaşamın bu yüzleri gerçekten "kadınların alanı" haline gelmiş gibidir. Eğer "kadın" ev, aşk ve cinsellik anlamına geliyorsa, anlamına gelmediği şeyler, genelde para, iş, sınıf ve siyasettir. Kadınları bedenselleştiren, cinselleştiren ve biyolojisinden dolayı zayıf ve kırılgan bularak sadece üreme ve çocuk bakımı gibi işlere uygun olduğunu söyleyen bu patriarkal görüşler, "kadınlık" hakikatinin yaratılması süreciyle bağlantılıdır. Cinsiyet, beyin ve toplumsal cinsiyet arasındaki bağlantılar üzerine yapılan araştırmalarda, kadını özcü tanımlayan tezler ile kadını bir toplumsal inşa öğesi olarak tanımlayan tezler, aynı kapıya çıkar. Erkek egemen kültür ve toplumun hassasiyetleri ve hamasi diliyle tanımlanan/kurgulanan bu "kadınlık" özü, iffet, namus, edilgenlik, bekâret, tinsellik, doğurganlık ve cinsellik imgeleriyle yüklenerek kadını itaatkâr bir nesne olarak sabitleştirir. Kadın, çocuk bakımı, hasta ve yaşlıların bakımı, ev işi, annelik gibi rollerle kültürel ve ekonomik olarak kuşatılmış. Anatomik açıdan ise tarihsel olarak dişil beden biyolojik döngüler, hormonlar, açlıklar ve duygusal duyarlılıklarca yönetildiği için kontrol dışı/tekinsiz/düşkün olarak tanımlanmış ve bu asılsız, cinsiyetçi eril yargılar sonucu kontrol altına alınmış ve bu hâkimiyet meşrulaştırılmıştır.
Ortada kendi gerçekliği içinde bir kadın değil, eril arzu, fantezi ve beklentileri tatmin etmek üzere kurgulanmış, tarihsel ve kültürel olarak hiç değişmeyen evrensel bir prototip vardır. Kadının özdeşleşeceği "kendi-imajları" çoğunlukla kadını ikinci cins olarak takdim

* *Psikanaliz Yazıları: Psikanaliz ve Kadınlık*, Yayın Yönetmeni: Talat Parman, Yayına Hazırlayan: Ayça Gürdal, Tevfika İkiz-Tunaboylu, M. Levent Kayaalp, Raşit Tükel, Bağlam Yayınları, 2001.
** Binkert, D., *Melankoli Kadındır*, Çev: İlknur İgan, Ayrıntı Yayınları, 1999.

eden imajlardır ve kadın bu imajlarla kendine rağmen özdeşleşmek zorunda bırakılır. Kadın, kendi bedeninin gerçeklerini unutarak ya da bedenini ortaya koymayarak varlığını eril özneye göre sürdürmeye devam eder. Kadına içkin olduğu iddia edilen bu öz oysa, kadınların tabiyetini gerekçelendirmeye ve hiyerarşiyi güçlendirmeye yönelik ideolojik, kültürel ve toplumsal bir inşadır. Havva'yı, 9 yaşından sonra kadın yapan işte bu eril tarihsellik, sistem ve kültürdür. Hatta biyolojik erkek/kadın dikotomisine dayanan ve dini inançlardan güç alan bu maskülen paradigmada, Havva gibi her kız bebek, doğduğu andan itibaren bir kadın olarak doğmuştur, çünkü oldubitti böyle kurgulanmıştır.

Kadınlık doğuştan mı, oluştan mı: Simone de Beauvoir

Henüz ikinci dalganın devrimci çekirdeği oluşmadan hayli önce, 1950'lerde, kadının ötekileştirilme sorununu ortaya koyan ve kadının bir toplumsal inşa olarak analizini yapan Simone de Beauvoir'ın, "kadın doğmamış, oluşturulmuştur" derken elbette haklıdır ama tezi, eksiktir. Cinsiyeti, toplumsal ve biyolojik cinsiyet olarak ayırır.* Biyolojik cinsiyeti bilimin alanında, toplumsal cinsiyeti kültürün alanında görür. Oysa Judith Butler'ın çok haklı olarak ileri sürdüğü gibi iktidarın bir yansıması olan bilimsel söylem (biyoloji) tarafından kurulan cinsiyetin kendisi de heteroseksüel bir kurgudur ve dolayısıyla biyolojik cinsiyetin toplumsal cinsiyetten bir farkı yoktur. Butler'a göre, Simon de Beauvoir, "Kadın doğulmaz, ama kadın olunur" derken, bedeni yapan, maddesel bir dışsallığı önceleyen bedensiz bir faili varsayar. "Kadın"ı doğal değil de, tarihsel bir gerçek olarak gören Beauvoir'a göre toplumsal cinsiyet, bu gerçekliğin kültürel anlamlandırılmasıdır. İkinci dalganın ve feminist edebiyat eleştirisinin mimarı olan Beauvoir, 1949'da yayımlanıp çığır açan çalışması "İkinci Cins"te, eril toplumda "öteki" olarak karşı kutba yerleştirilen kadının, ikinci cins olarak tanımlandığını ve kadının kimliği ve kişiliğinin bu ikincillik üzerinden belirlendiğini ortaya koymuş, yine bu kitabında erkekler tarafından yazılan metinlerde kadının neden "öteki" olduğunu soruşturmuş, Stendhal, Lawrence, Breton gibi erkek yazarlarda kadının konumunu inceleyerek bu kültürün içinde kadının dışlandığını, marjinal konuma itildiğini göstermiştir.

Varoluşçulukta kadın sorunu tartışmasını ilk kez feminist eleştiriye sokan Beauvoir'a göre kadının kurtuluşu, bilincini oluşturmasıyla başlar. Kadının bağımlı olma hali, kadın için bir yanlış bilinçtir. Bağımsızlığı narsisizm, din ve aşkta arayan kadın, bu alanların temel bağımlılık ilişkisini beslemesinden dolayı özgürleşmek bir yana iyice tutsaklaşır. Beauvoir, bu kitabı yazdığı yıllarda feminist olmadığı için ve de hatta '70'lerden sonra feminizmi kabul etmesine rağmen, kadınlar arası farklılıkları ve patriarkanın derin temellerini hesaba katmadığı için analizi kısıtlı ve eksik kalır.

Uzun bir süre, özerk bir kadın hareketine karşı çıkmış, sonra kadını erkeğin ötekisi olarak analiz etmiş, ama feminizmin öznesi olan kadına dair çok da bir şey söylememiştir Beauvoir.

Anneliği reddetmesiyle, kürtaj hakkını savunmasıyla evet özcü tanımlamalara karşı çıkmıştır ama yapısal, politik, sınıfsal, cinsel farklara hassasiyet göstermez. Çözümlemelerinde "erotik", özerk bir durum olarak değil, daima erkek arzusu aracılığıyla yansıtılır. Tüm kadınların bir erkeğe âşık olmayacağı gerçeğini göz ardı eder.

Bütün bunlara ve de dinine, ülkesine bağlı ataerkil bir ailede büyümüş olmasına rağmen çağının öncüsü ve kadın konusunda hayli değerli ve derin düşüncelere, eserlere sahipti Beauvoir. Pek çok genç kız gibi, o çağa geldiğimde otobiyografisinin ilk bölümü olan "Bir Genç Kızın Anıları"nı okudum, etkilendim.

"Bir gün annemin bulaşıklarına yardım ediyordum. Annem tabakları yıkıyor, ben kuruluyordum. Mutfağın penceresinden, itfaiye barakaları ile başka evlerin mutfakları görünüyordu. Bu mutfaklarda da başka kadınlar, tavalar ovuyor, tencereleri parlatıyor, tabakları yıkıyor, sebze ayıklıyorlardı. Her gün öğle yemeği; akşam yemeği; her gün bulaşık; her gün temizlik; saatler boyu uzayan bir hiçlik; hiçlikten öte bir yere ulaşmayan bir sonsuzluk. Ben böyle yaşayabilecek miydim?" Bir yandan tabakları dolaba yerleştirirken, "Hayır" der kendi kendine Simone, "benim yaşantım, bir yerlere ulaşacak mutlak".

Otobiyografinin ikinci kitabı "Kadınlığımın Hikâyesi" ise şöyle başlar:

"Genç kızlığımda hep gelecekteki günlere, kadınlığıma seslendim, çünkü benden hiçbir şey kalmayacaktı geriye, kadınlığım hepsini yutacaktı, bir avuç kül bile bırakmayacak, genç kızlığımı silip süpürecekti; hep yalvarıyor ve düştüğüm boşluk duygusundan beni çekip almasını isliyor, bunu kadınlığımdan

* Dişilik ve erillik kişinin cinsiyetinin ifadesidir. Doğuştan gelen cinsiyet biyolojik cinsiyet olarak adlandırılır. Bu cinsiyete dair özelliklerin toplumsal ve sosyal olarak kurgulanması ve kadınlık ile erkeklik kimliklerinin oluşturulması ise toplumsal cinsiyeti oluşturur.

bekliyordum. Kim bilir, yazdığım bütün kitaplar bu yakarışlarımın belki de bir devamıydı?"*

Çocukluğun, genç kızlığın ardından hüzünlü bir veda yaşayan Beauvoir, kadınlığına dair umutsuzdur. Her ne kadar kadın doğulmadığını iddia etse de, aslında -sevgili Adalet Ağaoğlu'na ithafen- tarihi yapan el onu da doğduğu andan itibaren bir kadın yapmıştır ki henüz bir kız çocuğu iken koyu dindar annesi tarafından giysileri üzerinde baskı kurulmuş, memeleri büyümeye başladığında belli olmasın diye bandajla düzleştirilmiş, ev işlerinin kadın işi olduğu bilgisi aktarılmış. Hayatı boyunca bedenini dilediği gibi sahiplenemeyeceğini, bedeni üzerinde hep bir tedirginlik yaşadığını eserlerinde itiraf eden Beauvoir, kültürel, sınıfsal, entelektüel ve ekonomik açılardan ayrıcalıklı bir konumda olmuşsa da patriarkal sistemde, kadınlardan bir kadındır.

Kadının bağımlı olma halinin, kadın için bir "yanlış bilinç" olduğunu, bağımsızlığı aşkta, annelikte, erkeğe rehberlikte arayan kadının, bu alanların, temel bağımlılık ilişkisini beslemesinden dolayı özgürleşmek bir yana iyice tutsaklaştığını belirten Beauvoir haklıdır, ama sorun yalnızca kadının kültürel olarak ezilmişliği değildir. Hayatı boyunca erkeklere âşık olan, bireysel koşullarının avantajıyla bu aşkları "özgürce" yaşama ve yazma imkânına sahip Beauvoir'ın psikanalitik kuramı, feminist eleştiri için önemlidir. Ancak kadının tabiyetinin kökenini psişik yapılarda görmek yetersiz bir yaklaşımdır.

Umutsuz bir kadınlık tasavvuru ile başlayan "Kadınlığımın Hikâyesi", aynı umutsuzlukla biter. Soykırım, Cezayir bağımsızlık mücadelesi, entelektüel kesimin direnişi gibi politik meselelerin yanı sıra Sartre ile kurduklan ortak yaşantıyı, mutlu ve acılı günlerini, kadınlığın çeşitli sorunlarını, tutkularını, cinselliğini, yazarlığını en küçük ayrıntılarına dek anlattığı kitabını bitirirken şöyle yazmış:

"Hayatımın kesinlikle başarılı olan bir yönü var: Sartre ile kurduğum ve hiç bozulmadan sürüp giden dostluk bağları, denebilir ki aramızdaki bu bağ, 'Kadın' adlı yapıtımda bütün kadınlara ahlak açısından öğütlediğim şeyle, yani bağımsızlıkla çelişki halindedir. Denebilir ki, bağımsızlıktan, kadının tek olarak yaşamasından bahsettiğim ve bunu savunduğum halde, hiç yalnızlık çekmemiş bir kadınım. Siyasal ve felsefi açıdan başardığım bütün işlerin kaynağında Sartre vardır. Bu gerçek sanıyorum bazı genç hanımları üzdü... Gerçeğin yüzü başka, ideolojik açıdan Sartre, bileği bükülemeyecek kadar yetenekli ve yaratıcıdır. Ben yaratıcı değilim, onun üstünlüğünü kabul etmesem, kendi bağımsızlığıma ihanet etmiş olurum."**

Yaşantısının mutlaka bir yerlere gideceğini düşünen bir genç kızken, yaşantısı önünde sonunda bir erkeğe giden, adeta bir erkek tarafından yaratıldığını itiraf eden bir kadına dönüşen Simone de Beauvoir, tüm eleştiriler bir yana, çelişkilerini, hayatının hemen her alanını ve deneyimlerini kitaplara aktararak kadın özyaşam öykülerinin yazılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Kadınlığını anlattığı otobiyografik üçleme, bir tür büyüme, bilinçlenme romanı olarak da görülebilir.

Kadınlığın gerçek hikâyesi

Hâkim gelenekte erkek ve erkek deneyimi norm olarak ele alındığı için büyümek ve olgunluğa erişmek de sadece erkeklere ait bir deneyim olarak görülür. 19. yüzyılda altın çağını yaşayan, kişisel yaşam ve kurmacayı iç içe ve birlikte ele alan *bildungsroman*ın (büyüme-bilinçlenme romanları) ana konusu olan gelişim ve olgunluk, "erkek olmak" ile ölçülür. Kadınların aydınlanması ve kendini bulmaları ise öncelikle üzerlerindeki kısıtlamaları fark etme öyküleridir; çünkü erkek kahramanlar gibi, baskılardan kurtulup *bildung*a erişmeleri kolay ve de "gerçekçi" değildir. Dolayısıyla kadınlar için *bildungsroman*daki büyümek, ileriye doğru olumlu bir gelişimden ziyade, büyüdükçe daha çok baskı altına alınmanın, kapana kısılmanın, çelişkilere düşmenin tarihidir. Amerikalı eleştirmen Sidonie Smith'in de belirttiği gibi, kadınların bedensel olmayan bir yaşantıyı arayarak kendi öznel kimliklerini pekiştirmeleri gerekliydi; çünkü bedenleri kaçınılmaz bir biçimde "cinsiyetlendirilerek" üretilmişti.

Erkeklerce yazılan otobiyografik kitap ve romanlar, erkekliğin oluşumuyla, fiziksel ve maddi başarılarla ilgili lineer anlatılardır, kadınlar ise sezgileriyle ve bedenleriyle yazarlar; genellikle daha parça-bölük, episodik anlatılar, anekdotlarla, mektuplarla, gündelik notlarla örülü metinler ortaya koyarlar. Her bir otobiyografik roman, birer *bildungsroman* gibi bu genç kızların, nasıl kadın ve feminist olduğunu, yaşadıkları baskıyı veya da kendi kimliklerini nasıl oluşturduklarını anlatırken, bir yandan da kadınlar arası bilgi aktarım süreçlerinin verimli alanları olmaya başlar. Bu türün en erken örneklerinden biri olan, "Die Jugendgeschichte einer Arbeiterin" (1909) adlı otobiyografisinde, yaşam öyküsünün, bireysel yaşamı anlatan bir belge olarak değil, kendi hemcinslerinin bir kaderi

* Beauvoir, S. Kadınlığımın Hikâyesi, Çev: Erdoğan Tokatlı, Payel, 1997.
** Beauvoir. S. Kadınlığımın Hikâyesi, çev. Erdoğan Tokatlı, Payel Yayınevi, 1997.

olarak algılanmasını özellikle ister Adelheid Popp:
"Ben, 'Gençlik Öyküsü' adlı otobiyografimi, bireysel olana önem verdiğim için yazmadım, aksine kendi yaşamımda binlerce kadının kızın kaderini gördüğüm için yazdım. Beni çevreleyen, sıkıntılara sokan şeyde büyük toplumsal olguların etkili olduğunu gördüm. Kitabımda ne yazık ki, kısa süren evliliğimi de anlattım. Bunu da yine şahsımdan söz etmek için değil, kendi kaderimde şunu göstermek istedim: Bir kadının dışarıdaki aktiviteleri, anneliği, kadınlığı tarafından engellenmemeli."
Feministlerin önemli bir çabası da kadınların yaşamlarını açığa çıkarma konusunda olmuştur, çünkü özel olan politiktir. Deneyim, yaşantı ve "kadın" üzerine olan bilgi, feminist praksis açısından son derece değerlidir. Feministlerden bazıları tarihte kadınların görünmezliğini sorunsallaştırıp bir erkek hikâyesi (history) olarak tarihi eleştirerek, "herstory"nin (kadın hikâyelerinin) imkânlarını ararken, bazıları, izleri kaybettirilmiş kadın yazarların metinlerini açığa çıkartarak ve kadınlara kadınlıklarını yazmalarını tavsiye ederek bir kadın edebiyat kanonu oluşturmuşlardır.
Feminist yaklaşımda otobiyografi, kişisel yaşamların anlatıya boca edilmesi ya da itiraf, ifşa, teşhir niyetiyle değil, kadınların toplumsal cinsiyet kimlikleri ve bunu oluşturan siyasi, kültürel yapılarla ilişkilidir. Özyaşamöyküsünden yola çıkarak kendini temsil etmek ve imgenin yaratıcısı olmak, kadınlara, verili kimlik ve yaşantıların ötesinde silinmeyi ve sessizleştirilmeyi kabul etmeyerek kendini kurgulamayı sağlar.
Böylece kadın yazar, klasik ve ana akım edebiyattaki temsiliyetin nesnesinden yapıtın öznesine dönüşerek, yapıttaki mevcudiyetiyle hem kadın hem de sanatçı olarak failliğini ortaya koyabilir. Yanı sıra bu tür anlatı ve kurmacalar, kadınları kendi hikâyelerini anlatma ve yazma konusunda cesaretlendirir.
Marksist ve sosyalist feminist kuramcılar, eleştirel düşünceye "yaşanmış deneyim" fikrini kazandırırken, radikallerden Adrienne Rich, kadının özyaşam öyküsü alanında bir devrim yarattı. Özyaşamöyküsel ögeler katmadan, sık sık "ben" demeden kadınlığa dair kitap yazmanın kendisine imkânsız geldiğini söyleyen Rich'e göre kadınların ideolojik baskıları kırabilmeleri, dünyayı doğru betimlemeleri, birbirlerini özgür kılmaları ve yüreklendirmeleri için gerekli olan en önemli şey, kendi özel -çoğu zaman acı dolu- deneyimlerini paylaşmayı ve kendi haklarında doğruyu söylemeyi öğrenmelerinin zorunluluğudur.
Evlenip üç çocuk doğurduktan sonra boşanmasının ardından politik lezbiyen kimliğini sahiplenen Rich'in tüm eserlerinde hayatından kesitler bulunur. Heteroseksüellik kurumunu erkek egemenliğinin temel taşı olarak tarif eden Rich, kadınları hetero-patriarkaya karşı birleştirmeyi hedefler. Zorunlu heteroseksüelliğin karşısında lezbiyen varoluş, lezbiyen süreklilik vardır. Radicalesbians'ın önerdiği "kadın kimlikli kadın"* deneyiminin bir çeşidini içeren "lezbiyen süreklilik" kuramına göre başka kadınlara cinsel ilgi duymayan kadınlar da, patriarkaya karşı mücadele etmek, aralarındaki bağları güçlendirmek için kendilerini politik lezbiyenler olarak görebilir.

Politik lezbiyenler de, aralarında cinsel aşk ve tutku olan aynlıkçı lezbiyenler de, kadın kategorisini farklı ve ayrı tutmuşlar, kadınların erkeklerden ayrı yaşaması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Ancak bütün lezbiyenler kadın gibi ya da kadınsı değildir. Monique Wittig, lezbiyenlerin kadın olmadığını öne sürerek, o güne dek lezbiyeni hep bir kadın özne üzerinden açıklayan kuramları tümüyle sarsmıştır. Adrienne Rich'in önerdiği dağınık lezbiyen öznelliğini reddederek, radikal lezbiyenlerin "motto"su olacak daha net ve özel bir tanım getirir: "Lezbiyen kadın değildir."
Toplumsal cinsiyet ile heteroseksüelliğin yarattığı cinsellik arasındaki ilişkiye meydan okuyan Wittig'e göre madem kadınlar heteroseksüel toplumsal düzende sabit bir yer tutmaktadır, o halde biri eğer bu yeri işgal etmiyorsa o kadın değildir. Lezbiyen, cinsiyet (kadın ve erkek) kategorilerinin ötesinde yer alan tek kavramdır, çünkü adlandırılan özne (lezbiyen) ne ekonomik ne politik ne de ideolojik olarak bir kadındır.

Postmodernizm ve kadın kategorisinin yıkılışı

Monique Wittig'in teorileri sadece lezbiyen hareketin değil, kadını bir özne olarak sahiplenen feminizmin de temellerini sarsan bir düşüncenin yolunu açtı. Derken, beyaz olmayan lezbiyenler de İkinci Dalga'ya karşı ırksal, sınıfsal, ekonomik, etnik eleştiriler geliştirerek kendi kimliklerini kurmaya yöneldiler. '80'lerin ortalarından itibarense Batı merkezli dünyanın "Üçüncü Dünya" adıyla ötekileştirdiği yeni-sömürge ülkelerde yaşayan kadınlar, Beyaz Batı feminist söylemine karşı birleştiler. Hintli kuramcı Chandra Talpade Mohanty, Batı'nın da Üçüncü Dünya'nın da tekil ya da homojen olmadığı halde, bazı Batılı feminist metinlerde nasıl "Üçüncü Dünya kadını" gibi tekil ve yekpare bir kavram yaratıldığının çözümlemesini yapar. Uma Narayan da, özcü feminist yaklaşımları eleştiren bir kuramcıdır. "Bütün kadınlar" demek kadar "Üçüncü Dünyalı kadınlar" ya da "Hintli kadınlar" demek de aynı derecede sorunludur.
'80'lerde belirginleşen Üçüncü Dalga

* Klasik feminizmde heteroseksüel kadın, erkeklerle ilişkilerine öncelik verdiğinden "erkek kimlikli kadın" olarak değerlendirilirken, lezbiyen "kadın kimlikli kadın"dır, çünkü öncelikli ilişkileri kadınlarladır.

feminizmler, İkinci Dalga'nın katı, özsel kimlik anlayışına karşı kuramlarını oluşturmaya başlayınca, '60'lardan bu yana akademik feminizm içerisinde geliştirilen kadın kategorisi homojenliğini kaybetti. '70'lerden sonra kadın kavramının kategorizasyonunda kullanılan özcü yaklaşım, feminizm içerisinde sorunsallaştırıldı ve nihayetinde '90'larla birlikte kimlik politikaları saldırıya uğradı. İkinci Dalga'nın yetersizliklerinden yola çıkan postfeminist eleştirel tavır, tek ve evrensel bir kadın kategorisinde direnmez ve kadının ezilmişliğini de bir tek kategori/kimlik üzerinden açıklamaya çalışmaz. İktidar, yapısöküm, yapıbozum, merkezsizleşme, cinsiyet, farklılık ve kimlik gibi kavramlar Üçüncü Dalga feminizmlerin tartıştığı temel kavramlardır.

Jacques Derrida'nın kurucusu olduğu yapısöküm, siyah/beyaz, kadın/erkek, doğa/kültür gibi ikili karşıtlıkların ve evrensel genel kavramların, temsil ettiği politik süreçleri anlayabilmemiz için parçalara ayrıştırılması ya da yapısökümüne uğratılması gerektiği inancıdır. Derrida, kadın ve farklılık gibi metaforların, erkek perspektifini güçlendirmek için metinlerde fallosantrik biçimde kullanıldığını belirtir. Metaforlar hiyerarşik olarak düzenlenmiştir ama yapısöküm bu hiyerarşik karşıtlıkların (erkek/kadın) dengesiz olduğu ve onlarla mücadele edebileceğine söz verir. Nitekim Judith Butler'ın, 1990'da yayımlanan çığır açıcı kitabı "Cinsiyet Belası", feminist teoriye bir saldırıyla başlar; "kadın" ve "kadınlar" sabitleştirilmiş sorunlu kategorilerdir. Cinsiyetlerin ikiliği kabulüne dayanan cinsiyet farklılığı olgusuna tümüyle yüz çeviren Butler'a göre, dişi ve eril, kadın ve erkek kategorileri biyolojik veri değildir. Çünkü beden toplumsal cinsiyetin, ırkın, sınıfın işaretlerini performatif biçimde kazanarak beden olur. Zira biyolojide bir varolanı, varolan olarak tecrübe edebilmemiz için onun varlığını önceden bir biçimde anlamış olmamız gerekir. Butler'ın belirttiği gibi cinsiyet, toplumsal cinsiyetin atıl etki alanı değil, toplumsal cinsiyetin ürettiği bir kurgudur.

Butler, toplumsal cinsiyetin, verili, kapalı bir yapı veya özden çok, yinelenen ve yenilenen edimlerden oluştuğunu belirtir. Kadın kategorisini yıkmak olanaklıdır. Önemli olan, feministlerinki de dahil olmak üzere her tür kadın kategorisinin söylemlerle nasıl kurgulandığını ve soykütüğünü ortaya çıkarmaktır.

Çeşitli söylemler, gündelik yaşamın zamansal ve mekânsal düzenlemeleri içinde kadınlık, erkeklik gibi kavramların tarihsel biçimlerinin etkisiyle bedenlerin şekillendirilmesine, eğitilmesine ve homojenleştirilmesine yol açar. Örneğin Batılı kadın, diyetler, moda ve diğer güzellik normlarına göre dış görünüşünden davranış biçimlerine kadar sinema, reklam ve medyanın etkisi altındadır. Dinin etkisi ve baskısındaki Doğulu kadın, dış görünüşünü, bedenini, cinselliğini olabildiği kadar kapatmalı, unutmalıdır tam tersine. Batılı olsun Doğulu olsun, sınıfsal, ekonomik, etnik, dini farklılığı ne olursa olsun kadın, kendisini sürekli gözetim altında tutmaktadır, çünkü öğreti böyledir. Patriarkal iktidarın etkisiyle oluşan bazı söylemler, roller, arzular ve jestler, kadını yapan asıl öğelermiş gibi görünürler.

Butler'ın, kuramlarından etkilendiği Deleuze ve Guattari de, kadınların bir özne olarak kendi organizmalarını ve kendi tarihlerini kazanma çabalarının kaçınılmaz olduğunu ve kadın hareketinin kadın arzusunu tanımlamasının bir örnek teşkil ettiğini, ancak "biz kadınlar" diyerek bu öznelliğe hapsolmamalarını, kendi içlerinde baskıcı bir yapı oluşturmamalarını ve akışı durdurmamalarını söylerler. Deleuze ve Guattari'ye göre erkek-oluş molar bir mevcudiyet, kadın, çocuk, hayvan, bitki vs. oluş ise molekülerdir. Bir direniş figürü olarak küçük kızın, toplumun biçimlendirme çabasının en yoğun olduğu insan olması nedeniyle, kadın-oluş kız çocuk olmakla başlar. Deleuze ve Guattari'yi birçok açıdan eleştiren Rosi Braidotti, kadın ve erkek ikili karşıtlığının bir kalemde silinmesinin, kadınların öznelliklerini ve farklılıklarını tanımlamak için gösterdikleri kolektif çabayı hiçe sayacağından endişelenmektedir. Ayrıca bu çözümlemelerde son derece soyut bir kadından, kadınlıktan söz edilmektedir. '90'lardan günümüze dek cins ve cinsiyetle ilgili kategorilerin yapıbozumunu yapan ve her ikisinin de iktidar tarafından kurgulandığını öne süren Butler başta olmak üzere Eve Kosofsky Sedgwick ve Elizabeth Grosz'un çalışmaları ve analizleri, dişil kimliğin ve kadınlığın bir kurgu, kurmaca olduğunu öne sürerek bu yapıları yıkmak için birtakım stratejiler önermişlerdir: Taklit, abartı, temellük, değiştokuş, mimesis...

Mimesis kavramını öneren Luce Irigaray'dır. Ancak ondan çok çok önceleri, toplumsal cinsiyet kavramının öncülerinden biri olan psikanalist Joan Riviere, 1929 tarihli "Womanliness As Masquerade" makalesinde, cinsiyetin toplumsal normlara göre mimesis ile oluşturulduğunu söylemektedir. Dişillik, erkeğin özelliklerine sahip olmak isteyip de, erkek olarak kamusal alanda görünmeyi göze alamayan kadının takındığı bir maskedir. Ancak burada da toplumsal cinsiyet (gender), biyolojik cinsin üstüne giydirilen toplumsal, kültürel ve psikolojik bir kurgu şeklinde anlaşılır.

Luce Irigaray'ın önerdiği mimesis ise eril söylemin yapıbozumunu yapmak için kadınlığı yabancılaştırma etkisiyle yeniden kurgulamak üzere bir parodi söylemi üretmektir. Kadınsılık rolünü

kasten üstlenmeyi gerektiren mimesis, bir maduniyet biçimini olumlamaya dönüştürerek, onu engellemeye başlamak anlamına gelir.

1980'lerde, aranan dişil özün bir kurgu olduğunu ve kimliğin temsiliyetle oluşturulduğunu düşünen kadın sanatçılar, Irigaray'ın mimesis, Butler'ın performatif kimlikleri bağlamında ele alınabilecek çalışmalarla öznellik ve hakikat tanımlarını yerle bir etmeye çalışarak bu kavramların nasıl kurgulandığına işaret ettiler. İçlerinde en ünlüsü ve popüleri, kadınlığın nasıl bir kurgu olduğunu göstermek için pek çok dizi fotoğraf çalışması yapan Cindy Sherman'dır. Kültürel ifadeleri açıklamak için kendi bedenini kullanarak çalışmalarını üreten Sherman, "Untitled Film Stills"de bedenini, Avrupalı-Amerikalı kültürü içine yerleştirebileceğimiz kadın imgelerine ödünç vererek kendi fotoğraflarını çekmiş, fotoğraflarda karakterlerin rollerini oynayarak, peruklar, şapkalar takmış, farklı makyaj teknikleri uygulayarak onlar gibi giyinmiştir. Fotoğrafların pek çoğunda dişil imgeleri çirkinleştirmesi hiç kuşkusuz sürrealizme, kadınların kullanılma biçimlerinden çok güzelleştirilmelerine olan öfkesinin sonucudur. Fotoğrafların her biri, kadın klişesine yönelik farklı bir temsiliyet ve bir dil oluşturmuştur.

Sherman'ın işleri, kadınlığı kurgulayan farklı imgeleri temellük edip, çeşitli türlerin pastişini oluşturur. Hem model hem izleyen, kameranın hem önünde hem arkasında olan Sherman, hemşireden fahişeye, Meryem Ana'dan genç kıza, şiddete uğrayan kadından mutfaktaki ev kadınına, travestiden Mona

Lisa'ya dek pek çok kadınlık temsiliyetini bedenine yerleştirip görüntüleyerek kadınlığın nasıl öykünülen ve performe edilen bir olgu olduğunu gösterir.

Postmodernist eleştiriler, yapısökümcülük ve postyapısalcılık heyecanlı eleştirel uygulamalar ve yeni okuma biçimleri sağlar. Ama feminizm için hiç sorunsuz değildir yöntemleri.

Zira performatif bir edim olarak toplumsal cinsiyet, bireyin istenciyle gerçekleştirdiği bir seçim olmadığı kadar, postyapısalcı kuramların belirttiği türden edilgen bedene dayatılan veya kaydedilen kültürel kodlar da değildir sadece. Gücünü dinden ve erkek egemenliğinden alan, kapitalizmle gayet iyi uyumlanan patriarkanın cinsiyetçi, sınıfsal, ekonomik temellerini göz ardı etmemek gerekir. Dolayısıyla kadın ve kadınlık kavramları, teatral gösteriler, performatif edimler, taklit ve abartı ile yerinden edilebilecek denli oynak bir kategori olarak kurulmamıştır bu sistemde. Ve her sınıftan, dinden, kültürden, etnisiteden kadının bu performatif edimleri deneyimleyerek dikte edilen kadınlık idealinden ve rollerinden kurtulma şansı ve imkânı bir ve aynı değildir. Kadın/lık elbette soyut, sabit, evrensel, homojen bir kategori değil, ama patriarka karşısında tüm kadınlar benzer biçimde ötekileştirilir, ezilir, ikincilleştirilir. Ve ancak feminist politika dolayımıyla kadınlar somut bir bütünlük, birlik oluşturabilir. Nitekim kadın kategorisini yıkmayı öneren Judith Butler, feminist analiz için "kadınlar" kategorisinin gerekliliği konusundaki görüşlerini daha sonra 1993'te yayımlanan kitabı "Bodies That Matter"da belirtmiştir. Bir kurgu, maske, mit, aidiyet, kimlik, kategori her ne olursa olsun kadınlık, kadınlar ve kendini kadın gibi hissedenler tarafından yaşanan bir oluş. Biyolojik açıdan doğuştan ya da transferle kadınlığa geçen, kadın olmayı seçen tüm kadınlar olarak her şeyden önce bize dayatılan rol ve imgeleri bir bir söküp atmalı, sonra aramızdaki egemenlik ilişkilerini görmeli ve onlarla yüzleşmeliyiz. Hiçbir kadınlık durumunun bir diğerinden daha değerli, daha ayrıcalıklı olmadığını görmek, kendi hayatımızla başka kadınların hayatları arasındaki bağlantıları ve hane içinden kamusal alana dek maruz kaldığımız iktidar ilişkilerini anlamamızı sağlayacaktır. Belki böylece bize dikte edilen, bizle özdeşleştirilen kadın mitini ve rollerini yeniden üretmeyen ve tüm kadınlar için yaşanabilir alternatif bir kadınlığa, özgürlükçü bir kadın oluşa ulaşabiliriz. ●

© LENA REVENKO

Sylvia Plath ve zıt ikizi

Kutsal ve şeytan olan bütün

Kadın kelimesinin karşıtı, zıt ikizi kadındır gene; meleğin karşıtı şeytan olduğu gibi.

"Asla kurtulamayacağım bundan! Şimdi benden iki tane var.
Bu yeni büsbütün beyaz kişi ve o eski sarı olanı,
Ve beyaz kişi kesinlikle daha üstün olandır.
Yiyeceğe gereksinim duymaz, gerçek azizelerden biridir.
Başlangıçta nefret etmiştim O'ndan, kişiliği yoktu-
Ölü bir beden gibi benimle yatmıştı yatakta
*Ve korkuyordum, çünkü biçimi tıpkı benim gibiydi."**

Dil ikili karşıtlıklar üzerine kuruludur. Karşıtı ile mana bulur, görünür hale gelir kelimeler. Gece gündüzü tamamlar, ölüm yaşamı, varlık yokluğu... Peki, kadın hangi zıt kutbu ile anlam kazanır algımızda. Erkek mi, çocuk mu yoksa eril güç müdür karşıtı? Ya da bir kadının ikili karşıtlığını ifade edecek sözcük ancak "başka bir kadın" mı olabilir? Bir kadının anlamsal bütünlüğünü sadece başka bir kadın mı tamamlar?

Bazı kelimeler geçmişin tozlu ve uzun yollarından gelirken üzerlerindeki kalıplaşmış örtüleri de getirirler. Önyargıları, toplumsal bilinçdışının tortuları, ideolojik yansımaları, mitolojik anımsatmaları, folklorik giysileri vardır bu kelimelerin. Bilinçte oluşturacağı görüntüler, bizim özgün yaratımımız değildir artık. Mesela kadın... Sadece biyolojik cinsiyeti mi temsil eder bu derinliği sonsuz, ağırlığı yıkıcı beş harfli kelime? Beynimizin anlam yaratma fabrikasında meydana getirdiği son ürün nedir? Sadece erkek sözcüğünün cinsiyeti farklı olan eşdeğeri midir? Yoksa kutsalı ve şeytanı aynı anda içinde taşıyan buz ve ateş karışımı mı?

Kadın kelimesinin beynin duvarlarına çarparak oluşturduğu yankı, iki ana figüre dönüşür bilinç sarmallarında. İyi kadın annedir; doğuran, besleyen, kendi varlığını yok sayan, fedakâr, cefakâr yani kısaca melek gibi. Kötü kadın ise, anne imgesi altına girmeyen her türlü kadındır işte; aklı ve fikri olduğunu iddia eden, birey olma yolunda yürüyen, özgünlüğünden ve özgürlüğünden taviz vermeyen, varlığını korumak isteyen yani kısacası, şeytan. Kadın kelimesinin karşıtı, zıt ikizi kadındır gene; meleğin karşıtı şeytan olduğu gibi. Anne adı kutsanırken dişil anlamı taşlanır asırlardır mitolojide, felsefede, destanlarda, efsanelerde, masallarda. Lilith olur kimi zaman, kovulur cennetten. Pandora olur bazen, meraklı mı meraklı, kötülükleri saçar dünyaya. Medusa gibi yılan saçlı bir canavar olur, taşa çevirir bakanı. Hepsi kendi kişiliğini ve dişiliğini ilan ettiği için kötü ve cadı.

Tarihte bilinen en eski cadı efsanesi Lilith'e aittir. Babil, Sümer ve Yunan mitolojilerinde ve semavi dinlerde değişik isimlerle çağrılan Lilith, Âdem Peygamber'in ilk eşidir. Ancak kendisinin de topraktan yaratıldığını söyleyerek, eşit olduğunu iddia eder. Günümüzdeki boşanma davalarında rastlayabileceğimiz bir tür anlaşmazlık yaşanmaktadır. Âdem sözünün dinlenmesini ister, Lilith ise karşı gelerek kendi kararlarını verebileceğini bildirir. Sonuçta Lilith boyun eğmeye razı olmaz ve yeryüzünden kaçar. Âdem'in yalnız kalmasına üzülen Tanrı ona yeni bir kadın hediye eder. Âdem'in kaburgasından Havva yaratılır, itaatkâr kadını temsil eder. Lilith ise şeytanla işbirliği yapar, cinler doğurur ve lanetlenir; büyücü ve cadıdır artık. İtaatsizlik ve isyan cezasını bulmuştur.

Jean Jacques Rousseau'nun on sekizinci yüzyılın sonlarında yazdığı "Emile", modern toplumun annelik söylemini yansıtır adeta. Anneliğin kutsanması, kadının özgürlüğünün kısıtlanarak evin duvarları arasında sınırlı bir hayat yaşayan çocuk bakıcısı-iyi eş kıskacına sokulması esastır. Bireyin özgürlüğü ve hümanistik felsefenin savunulduğu modernist anlayışta, kadını dört duvar arasına sokarak toplumsal hayattan uzaklaştırmak o kadar kolay olmaz. Bu nedenle kadınların da karşı çıkamayacakları bir argüman gereklidir. Doğa bilimlerinin revaçta olduğu dönemde bunu bulmak zor olmaz: Annelik içgüdüsü. İyi eş-özverili anne karakteri Emile'in eşi Sophie'de kişilik bulur. Rousseau'ya göre anneler, aileleri mutlu olsun diye başka hiçbir şeyle ilgilenmemelidir. İyi bir anne rahibeye benzer, evi de manastıra. Kadın çocuklarını doğuran, emziren, bakan, büyütendir. Hem de evin yönetimi ve kutsallık gibi "büyük ve onurlu" bir kazanımla. Kadınlık ve annelik arasında bu doğal eşitlenme modern toplumun kabul ettiği temel bir önerme haline gelir. Ancak bu önerme her ne kadar sık sık tekrarlanarak pekiştirilmek istense de bir şey bu kurguyu bozar. Özgürlüğünden vazgeçerek kutsal olmayı kabul etmeyen asi, cadı kadınlar her zaman genel kaideyi bozar.

Simone de Beauvoir "İkinci Cinsiyet" kitabında "Kadın nedir?" sorusuna felsefi geleneğin yaklaşımını ele alarak, kadının bedeninde yer alan rahim organına ve doğurganlık özelliğine indirgenmesini eleştirir. Bu yaklaşımın kadının özelliklerini annelik ile sınırlayarak onun düşünsel alanda yol almasını engellediğini, kadını eksik özne haline getirdiğini savunur. İlginç olan, bu doğurganlık ve annelik vurgusunun negatif ayrımcılık adına, eril düzenin devamı için ve egemen aklın sözcükleri ile yapıldığı gibi, feminist bakış açısına sahip ve kadınların hakları uğruna söz söyleyenlerin diline de hâkim olmasıdır. Her ne kadar kadını korumak adına yapılsa da bu tek yönlü vurgunun yani kutsal ana, toprak ana gibi kadını annelik özelliği ile sınırlayan ve anne ön ekini almadan, kendi başına bir özne olmasını engelleyen tanımlamaların, kadının içine düştüğü açmazın en önemli nedenlerinden biri olduğu söylenebilir. "Anne" olarak sınırlandırılmayan yani doğurganlığı dışında biricikliği ve özgünlüğü ile var olmak isteyen kadın ise, ikili karşıtı yani zıt ikizi ile anlam bulmaktadır zihinlerde: Şeytani varlık... İşte

* Sylvia Plath, "Alçıda"

bu ikilik asırlardır kendisini ifade etmek isteyen, kalıpların dışına çıkmaya cesaret edebilen kadınların en büyük ve görünmez ayak bağı olmuştur.
"Bir kadının, üstelik sevgili olan ve profesyonel sorumlulukları günbegün daha da artan bir kadının, annelik çilesi dediğim o dönemeçte tutunması nasıl mümkün olabilir? Dinler ya unutuyor bizi ya da tanrıça yerine koyuyorlar. Şefkatlerimizi, inceliklerimizi, kırılganlıklarımızı, tutkularımızı gözden kaçırıyorlar. Üçüncü binyılın annelik ilişkisini yaratmak bize düşüyor. 'Özgür kadın daha doğmadı' diye yazmıştı Beauvoir. Özgür anne hiç doğmadı ve anneler söz hakkına kavuşmadan yeni bir hümanizma olmayacak" diyor Julia Kristeva. Anneliğin bir fikir olarak irdelendiği iki alan olduğunu da belirtiyor; psikanaliz ve edebiyat.
Edebiyatta ve görsel sanatlarda pek çok eserde anneliğin, kadınlığın, tutkunun irdelenişine tanık oluruz. Belki ilk adım olarak Madam Bovary gösterilebilir. O, aşkın ve tutkunun peşinden giderken modern toplumun dayattığı "ailesi için var olan kadın" imgesine karşı bir devrim olarak okunabilir. Ancak her ne kadar feminist bakış açısına sahip bir anlatı olarak kabul edilse de genel kabullerin yazgısıyla, trajik bir finalle son bulur; asi kadının doğa tarafından cezalandırılacağı ve mutlu olamayacağı mottosu alt metinde bilinçdışına kazınır. Anneliği aile-eş-toplum katmanlarından olabildiğince izole ederek kadının iç sorgulaması halinde yansıtan en başarılı sanat eserlerinden bir tanesi olarak da Ingmar Bergman'ın "Persona" filmi gösterilebilir. Kadının belki de en zor vazgeçebileceği toplumsal maskesidir annelik ve bunu sorgulamak sanıldığı kadar kolay değildir. Kişilik parçalanmalarına, sessizliğe, sözsüzlüğe, içimizdeki en derin yaraya tuz basmaya... cesaret edebilmeyi gerektirir.
Sylvia Plath'ın yaşamı, "kadınlık-yazarlık-annelik" üçgeninde dolandığı, tam ve bütün bir varlık olabilme yolunda ilerlemek isterken tökezlediği, rüyasında gördüğü ağacın dalları arasında seçim yapma zorunluluğu hissettiği bir hayatın anlatısıdır adeta.
"Bazen rüyamda bir ağaç görüyorum. Benim hayat ağacım. Bir dalı evlenmem gereken adam. Ve yaprakları, çocuklarım. Diğer bir dal ise yazar olarak geleceğim. Ve her bir yaprak ayrı bir problem. Diğer bir dal da parlak bir akademik kariyer. Fakat bana bunlardan birini seçmem söyleniyor. Yapraklar kahverengiye dönüşmeye başlıyor ve de dökülmeye. Ta ki ağaç tamamen çıplak kalana dek."
Daha çok kendini yok etme isteği üzerine yazılan ve intiharı ile hatırlanan bir yazar Sylvia Plath. Oysa onun yazma edimini şekillendiren, yaşam mücadelesi ve çıkmaz sokaklarda kayboluşudur aslında. Kendisi olabilme adına çığlıklarıdır. Yaşam ağacının yapraklarını döken, onu çıplak bırakan toplumsal baskılardır. İkiye bölünmüşlüğü, içinde yaşayan zıt ikizi ile kavgalarıdır içinden taşıp yazıya dökülenler. Toplumun ona biçtiği roller ile iç istekleri arasında sıkışmışlığıdır ayağına dolanıp yere kapaklanmasına neden olan görünmez ayak bağları...
"Bensiz var olamazdı, yani tabii ki bana minnettardı.
O'na bir ruh verdim, çiçeklendirdim O'nu
Çok değerli olmayan bir porselendeki gülün açması misali,
Ve bendim herkesin ilgisini çeken,
Başta sandığım gibi O'nun beyazlığı ve güzelliği değildi.
Biraz himaye ettim O'nu ve yalayarak içti bunu-
*Handiyse hemencecik bir köle zihniyeti taşıdığı söylenebilir"**

Plath, var olma savaşını şiirleriyle verir. Şiiriyle anlatır toplumsal olarak kendisine biçilen rollerin baskısını. Bir kadın olarak anne, eş, yazar olma girdabında dönerken parçalanır yavaş yavaş. İşte bu parçalanmışlığı, bölünmüşlüğü tamamlamak adınadır tüm arayışı. Ve aradığını bulamadığında, her on yılda bir, ölümün kıyısında yaptığı yok-oluş dansı, intihar provaları...
İçinde yer aldığı "itirafçı şiir" geleneğinin bir uzantısı olarak evlendikten ve anne olduktan sonra annelik, eş olma ve kadınlık üzerine pek çok eser vermiştir Plath. "Üç Kadın/ Üç Ses İçin Bir Şiir" adlı eseri bunlardan en önemlisi sayılabilir. Annelik, kadın bedeni, doğurganlık kavramları çevresinde varoluşsal bir sorgulamaya tanık oluruz. Plath tüm cesaretiyle anneliği kutsal olarak değil, çirkin ve kötü çağrışımlarıyla ele alır.
Sylvia Plath'ın hayat hikâyesi onun düşünce ve sözlerinin haritasıdır aslında. Sorunlu anne-kız ilişkisi ve hep başarılı olmaya odaklanmış, mükemmeliyetçi kişilik yapısı... Ancak bu yazıda nedensellik ilişkilerini değil, kadını sadece anne olarak gören zihniyetin Plath yazınındaki izdüşümlerini ele almak amacında olduğum için, hayat hikâyesine girmek istemiyorum.
Anne ya da eş olmaya değil, bu çok belirtili isim tamlamalarının kişiliği yok etmesine itirazım. Yalnızca bir anne olarak tanımlanmak istemediği için zıt ikizini ruhunda taşıyan, şeytani dişiliğini kutsayan bir yazarın yaşam-ölüm ikiliğini de iç içe bir bütün olarak hayatına dahil etmesi üzerine yazdıklarım. Sırça fanusunda nefes almaya çalışırken, ona baskı kuran, üzerine çöreklenen "kutsal ve iyilik meleği anne" rolünün önemini vurgulamak amacım.
Toplumun beklentileri yönünde mükemmel anne rolü oynamaya çalışan kadının, kendi içinde yaşayan insanı yok sayması, tanımaması, bilincinin derinliklerine gömmesi üzerine bir pencere açmak istedim. Kutsal ya da şeytan ön eklerini katmadan, kadını bir insan olarak görmek adına... Parçalamadan, bölmeden bir bütün olabilme ihtimalini vurgulamak üzerine... Kadının özgürlüğü yolunda...

"Beni beklemesine bir itirazım yok, ve O çılgınca seviyordu bunu.
Sabahları erken kaldırırdı beni, yansıtarak güneşi
Şaşırtıcı derecedeki beyaz gövdesiyle, ve ben fark ediyordum
O'nun parlaklığını ve dinginliğini ve sabrını:
En iyi hemşireler gibi huyuna suyuna gidiyordu zayıflığımın,
Doğru dürüst iyileşsin diye, kemiklerimi yerinde tutarak.
Zamanla ilişkimiz daha bir gerginleşti.

O'ndan kurtulabilecek konumda değildim.
Uzun bir zamandır beni desteklediğinden handiyse felç olmuştum-
Nasıl yüründüğünü ve oturulduğunu unutmuştum,
Yani O'nu herhangi bir şekilde kızdırmamak için dikkatliydim
Ya da zamanından önce O'ndan nasıl öç alacağımı göstermemeliydim
O'nunla birlikte yaşamak tabutumla birlikte yaşamak gibiydi:
*Gene de bağımlıydım O'na, bu durumdan pişmanlık duysam bile."**

Kamer BEYAZTAŞ

Kadınlığını bilmek

Kadınlık olgusu adeta katmanlar altına gizlenmiş gibidir.

© EMEL KARAKOZAK

Ben bir kadınım, sözlerini dile getiren bir kadın düşünelim. Elbette ki yaşanan anda her söz kendine özgü bir anlam taşır. O anki somut olay kullanılan söze bir biçim, bir içerik kazandırır. Ancak ben bu sözü herhangi bir bağlam olmaksızın irdelemeye çalışayım. Bu söz somut yaşam olmaksızın da birçok izlenimi içinde barındırabilir. Bu izlenimler edilgen, etken veya olumlu ve olumsuz nitelik taşıyabilir. Şimdi ben bazı çıkarımlarda bulunayım. Aşağıda verdiğim sözlerin başına "Ben bir kadınım" ifadelerini ekleyerek okuyalım.

Ben sizin yani erkeklerin anlamadığını anlarım. Burada kadın bakış açısının farklı olduğu anıştırması vardır.

"Bana dokunmayın, ben size göre zayıfım." Güçlü olan zayıflara dokunamaz gibi ahlaki ya da geleneksel kurallara yollama yapılır.

"Ben ne yaşadığımı ne de yaşamadığımı bilirim." Benim yaşadıklarımı yani çektiğim acıları siz erkekler anlayamazsınız.

"Benim neyim oldu ki şu dünyada." Kadın mülkiyeti olmamasından yakınıp bu anlamda güçsüzlüğünü vurgulamak ister.

"Ben ne yapabilirim ki." Elimden bir şey gelmez.

Az önce anılan çıkarımlara ek yapmak olanaklıdır. Ama bu kadarı yeterlidir. Söz konusu çıkarımların çoğu edilgin karakter taşır. Genelde edilginlik kadının doğasında aranır. Belki de edilgenlik görünümü kadınların şiddete görece olarak daha az eğilimli olmasından kaynaklanır. Erkekler şiddet gösterileri yaparak ve şiddet uygulayarak baskın konumlarını sürekli pekiştirirler.

Güncel yaşamdaki algılar önem taşımaktadır. Kadınlar da her türlü işi yapabildikleri halde şu ya da bu işi yapamadığı söylenir ve kabul görür. Bu da kadının doğasının edilgen olduğu yönünde bir algının oluşmasına katkı sağlayan bir sonuç doğurabilir.

Kadınlığını bilme sözleri genelde sanata, özelde edebiyata da konu olur. Müzik de bu konuya yabancı kalmaz. "Fabrika Kızı" adlı ezgide (Bora Ayanoğlu'nun söz yazarı ve bestecisi olduğu bu ezgi başta Alpay ve Ahmet Kaya olmak üzere birçok kişi tarafından seslendirilmiştir) ise "anası gibi kadınlığını bilemez" sözlerine yer verilir. Şarkıda bir öyküleme veya durum anlatımı vardır. Kadınlığını bilememek toplumsal ve biyolojik cinsiyeti bir arada taşır. Her ne kadar iç içe geçmiş olsa da biyolojik ve toplumsal cinsellikten söz edilebilir. Bu kimliklerden biri biyolojik, diğeri ise toplumsaldır. Ama toplumsal kimlik biyolojik kimliği bir bakıma bir alt kimlik haline getirmiştir. Kadının sadece toplumsal kimliği değil biyolojik kimliği zaman içinde silik hale gelmiş bir noktadadır. Cinsiyetçi bölünmelerin iktidar alanı haline gelmesi tarihsel sürecin ürünüdür. Kadınlık olgusu adeta katmanlar altına gizlenmiş gibidir. Biyolojik taraf kadının daha zayıf olduğu iddiasını besler. O halde kadın korunmalıdır. Korunma kavramı, koruyan erkek olmalıdır varsayımına kaynaklık eder. Korunanlar için yasak alanlar oluşturulur. Kadının biyolojik temelde çocukla olan ilişkisi de kullanılır. Gerek hamilelik gerek hamilelik sonrasındaki dönemde çocuğun anneye bağımlılığı ileri sürülür. Onun duygusal bağlılığı da kullanılır. Böylelikle onun talepte bulunması caydırılır.

Bu koşullar altında oluşan kadınlık kimliği baskının kabullenilmesinde işlev görür. Egemenliği elinde bulunduran erkek mülkiyetin gelişmesiyle birlikte soy bağının doğru olduğundan emin olmak için de kadını baskı altına almıştır. O nedenle kadının cinsel yaşamı da bazı kavramlar altında silikleştirilmiştir. Böylelikle biyolojik ve toplumsal kimliğinin kaynaşması sağlanmıştır.

Kadınlığını bilmek nedir, sorusuna verilecek yanıtlar güçleşmektedir. Bir bakıma kadınlığını bilmek deneme yanılma düzlemine çekilmiş olmaktadır. Bu nedenle kadınlık kavramı için genel ve kapsayıcı her çözümleme eksik kalacaktır.

Funda SAKAOĞLU

© YONCA KARAKAŞ

Feminist eleştiri kuramı

Kadına ayna tutmak

Edebiyatta "kadın"ın temsili; "kadınsı" teriminin kabul edilebilir versiyonlarını oluşturduğu ve kadınsı amaçları, arzuları meşrulaştırdığı için, kadınlara ve erkeklere rol modeller sunduğu için "sosyalleşmenin" en önemli formlarından biridir.

1960'lardaki "kadın hareketi" elbette feminizmin başlangıcı değildi. Daha çok eski düşünce geleneğinin yenilenişi ve gücünü toplumdaki kadın eşitsizliği problemini teşhis eden ve yer yer çözümler öneren klasik kitaplardan alan bir hareketti. Bu kitapların arasında, kadın yazarlar tarafından kaleme alınmış Mary Wollstonecraft, "Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi" (1792); Olive Schreiner, "Kadın ve İşçilik" (1911); Virginia Woolf, "Kendine Ait Bir Oda" (1929); Simone de Beauvoir, "İkinci Cinsiyet" (1949) ve kadın karakterlerin önemli bir yere sahip olduğu D. H. Lawrence romanları vardır. Bu geleneksel feminist yazıma erkek yazarlardan gelen destek ise şöyledir: John Stuart Mill, "Kadınların Bağımlılığı" (1869); Friedrich Engels, "Ailenin Kökeni" (1884).

Günümüz feminist eleştiri kuramı tam anlamıyla 1960'lardaki "kadın hareketi"nin bir ürünüdür. Bu hareket, başından beri edebi bir değer taşıyordu ve edebi eserlerdeki kadın imgelerinin, bu imgelerin tutarlılığının ve otoritesinin sorgulanmasının ne kadar önemli olduğunun farkındaydı. Bu bağlamda kadın hareketi önemli ölçüde kitaplar ve edebiyatla ilgiliydi. Bu açıdan bakıldığında feminist eleştiri, feminizmin temel amaçlarından uzak bir dalı ya da yan ürünü gibi görülmemeli, günlük davranış ve tavırların pratiğe dökülmüş biçimi olduğu anlaşılmalıdır.

Feminist eleştirinin kendi içindeki görüş farklılıklarına rağmen üç amaç üzerinde fikir birliği sağladığı öne sürülür. Bu amaçlar: ataerkil terimlere ve önyargılara karşı çıkılması, edebiyatın kadınlar tarafından yeniden keşfedilmesi ve değerlendirilmesi, edebiyat ve eleştirinin sosyal, kültürel ve psikocinsel bağlamlarının yerinde araştırılması şeklinde sıralanır. Feminist eleştirmenler, erkek yazarların metinlerinde yeniden okumalar ve değerlendirmeler yaparak, kadınların toplumsal ve kültürel açıdan yaşamlarında nasıl zorlandıklarını, kültürdeki cinsiyetleştirilmiş "güç" dengesizliklerinin edebi metinler aracılığıyla nasıl yansıtıldığını, desteklendiğini göstermeye çalışır ve feminist açıdan yorumlar getirirler.[1]

Feminist eleştirmenler, yeniden yaptıkları inceleme ve araştırmalarla sadece ataerkil düşünce, sistem veya kurumları değil, aynı zamanda bu duruma nasıl gelindiği konusunda kadınları da sorgular ve eleştirirler. Buna göre, kadının kültürel alanda baskılanmasının nedenleri; kadının sessizliği, suskunluğu, önemsizleştirilmesi ve toplumda ikinci sınıf insan haline getirilmesi olarak karşımıza çıkar.[2] "Şartlandırma", "topluma uydurma" endişesi, "feminist", "kadın" ve "kadınsı" sözcüklerinin anlam bakımından ayrılmasını destekler. Toril Moi feminist sözcüğünü "politik bir durum", kadın sözcüğünü "biyolojik bir durum", kadınsı sözcüğünü ise "kültürel olarak tanımlanmış özellikler grubu" olarak tanımlar. Edebiyatta "kadın"ın temsili; "kadınsı" teriminin kabul edilebilir versiyonlarını oluşturduğu ve kadınsı amaçları, arzuları meşrulaştırdığı için, kadınlara ve erkeklere rol modeller sunduğu için "sosyalleşmenin" en önemli formlarından biridir. Feministler; 19. yüzyıl eserlerinde kadınların mecbur kalmadıkça çalışmadıklarını, onun yerine konunun odak noktasını karakterin ilerideki mutluluğunun ya da mutsuzluğunun sebebi olacak "hangi partner ile evleneceği?" sorusu üzerinde yoğunlaştığını belirtmişlerdir.

1970'lerde feminist eleştirinin temel çabası; kadın

[1] Wilfred L. Guerin, Et al. Eds. A Handbook of Critical Approaches to Literature. (Third Edition) New York and Oxford: Oxford U.P., 1992, s. 184.

[2] Elaine Showalter, The New Feminist Criticism, Random House, Toronto, 1985, s. 35.

ve erkek zihniyetindeki cinsiyet eşitsizliğinin ebedileştirildiği ataerkil düzeni açığa çıkarmak oldu. Eleştirel önem; önemli ve tipik kadın karakterlerin var olduğu, erkekler tarafından kaleme alınmış eserlere verildi. Bu eserlerin eleştirileri tartışmalı ve kavgacıydı. 1980'li yıllarda tıpkı diğer eleştiri kuramları gibi feminist eleştirinin ruh hali değişti. İlk olarak daha eklektik bir hal aldı; yani Marksizm, Yapısalcılık, Linguistik vs. gibi diğer eleştiri kuramlarından yaklaşımlar ve malzemeler kullanmaya başladı. İkinci olarak dünyanın erkek versiyonlarına saldırmaktan vazgeçip odak noktasını kadın dünyasına ve bakış açısına çevirdi ve yitik ya da bastırılmış kadın deneyimlerini yeniden inşa etti. Üçüncü olarak ise ilgisini; kadın yazarların öneminin ihmal edildiği nesir ve nazım tarihini yeniden yazmaya çevirdi.[3]

Elaine Showalter kadınların edebi gelişiminin; kadın yazarların baskın erkek edebiyat geleneğini taklit ettikleri "dişilik (feminine) aşaması" (1840-1880), kadınların daha küçük hakları için protesto ettikleri ve kendilerini savunmaya başladıkları "feminist aşama" (1880-1920) ve "kadın (female) aşaması" olarak üç tarihli aşamada gerçekleştiğini öne sürer. Showalter'a göre 1920'den sonraki bu zaman diliminde, sırasıyla; erkek yazarların metinlerindeki kadına ait klişeleştirmelerinin ortaya çıkarıldığı, kadının kendi kimliğine dönüş süreci ve kadın metinlerinin yeniden keşfedildiği gözlemlenir.[4]

Yirminci yüzyılda, Simone de Beauvoir, Kate Millett, Betty Friedan, Germaine Greer gibi ilk feminist eleştirmenler, erkek yazarlar tarafından kültürel bir idea olarak gösterilen "kadın benliği" üzerine edebiyat ve kültür alanında yaptıkları analizlerle, kadın hareketleriyle gelişen erkek korkusu ve endişesine dikkat çekerler. [5]

Modern feminizmin kurucularından Simone de Beauvoir'ın "Kadın" (1949) adlı eseri, kadının erkekten farklı bir yapıda olduğunu vurgularken, "Kadın nedir? Hangi yönleriyle farklıdır? Niçin tarihi boyunca bastırılmıştır?" gibi sorulara cevap aramıştır. Marksist bir yaklaşımla, ataerkil toplumu eleştirdiği öne sürülen Simone de Beauvoir, "Stendhal, D. H. Lawrence, Montherlan, Clodel, Breton gibi erkek yazarlar da kadının konumunu incelemiş ve kültürün içinde kadının dışlandığını, marjinal konuma itildiğini göstermiştir."[6] Simone de Beauvoir kadın olgusuna bakışını şu cümleyle özetler: "kadın siyasal toplumun değil, ailenin malıdır, doğa onları kamu hizmetleri için değil, ev işi için yaratmıştır."[7] De Beauvoir, "İkinci Cins" kitabının birinci bölümü olan "Genç Kızlık Çağı"nda "Kadın nedir?" sorusunun cevabını arar. Beauvoir'ın amacı kadının nasıl ötekileştirildiğine ışık tutmaktır. Kadın, erkeğin karşısında daima haksız olan konuma getirilmiş, yumurtalıkları ve döl yatağı arasına hapsedilmiştir. Kadınlığı oluşturan ilk değer bedendir; bu nedenledir ki tarihi boyunca erkeğin gerisinde kalmıştır.

"Erkekler kadınlar derler, kadınlar da bu lafı alır kendileri için kullanırlar; ama kendilerini sahici birer özne olarak ortaya koymazlar. Çünkü karşı çıkarak kendini olumlayacak bir birlik haline gelebilmek için gerekli somut araçlardan yoksundurlar. Kendilerine özgü bir geçmişleri, bir tarihleri, bir dinleri yoktur; işçilerinki gibi bir çıkar ve dayanışması da bulunmaz." [8]

Beauvoir; kadının bağımlılığının ve boyun eğmişliğinin farklı bir dinamik içinde olduğunu belirtir ve ezen ile ezilen arasındaki bağı tanımlar:

"Onu kendisini ezenlere bağlayan bağ, öbür bağlara benzemez. Gerçekten de, cins ayrımı insanlık tarihinin belli bir anı değil biyolojik bir veridir. Zıtlıkları, kökü insanoğlunun başlangıcına uzanan bir mitsein (birlikte varoluş) içerisinde ortaya çıkmış ve kadın bunu kıramamıştır. .....o (kadın), iki parçası da birbirine gerekli bir bütünlüğün içinde öteki varlıktır."[9]

Erkeğin, kadını; soyunu sürdürebileceği ve cinsel ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir nesne olarak görmesi kadının özgürleşme sürecini geciktirmiştir. Beauvoir kadının bedeninden dolayı yaşadığı sıkıntılara da değinir:

"(Kadının) bedeni, her ayın başında, karnında bir beşik kurup sonra bozan, kendine yabancı ve inatçı bir yaşamın tutsağıdır; her ay bir çocuk doğmaya hazırlanmakta ve kırmızı dantelaların çözüntüsü içinde düşüp gitmektedir; kadın bir erkek gibi vücuttur; ama vücudu kendisinden başka bir şeydir. (...) emzirme de tüketici bir köleliktir, sütün gelişi acıdır, kimi zaman ateş yapar ve loğusa çocuğunu kendini harcayarak emzirir (...) Hemen herkes kadınların hastalığı karınlarında taşıdıklarını söyler; gerçekten de kendilerine düşman bir öğe vardır içlerinde; insan soyu onları içten içe kemirmektedir."[10]

Beauvoir gebelik sürecinin de kadının vücudunu kendisine ait olan bedenden başka bir form haline getirdiğinin altını çizer. Hamilelikle birlikte kadın doğanın tuzağına düşmüş ve "kuluçka makinesi haline gelmiştir":

"(...)gebelik, kadın için, tek başına oynanan bir dramdır; kadın onu hem bir zenginleşme hem de bir sakatlanma gibi hisseder, karnındaki yavru vücudunun bir parçası ama, aynı zamanda kendisini sömüren bir asalaktır; kendisi, ona sahip olduğu gibi o da, ona sahiptir, yavru bütün geleceği özetlemekte ve kadın, onu karnında taşırken, kendini evren kadar geniş hissetmektedir; ama bu zenginlik aynı zamanda onu hiçleştirmekte, kadın bir hiç olduğunu sanmaktadır, yeni bir varlık ortaya çıkacak ve kendi varlığını doğrulayacaktır, kadın bundan ötürü gururludur; ancak beri yandan birtakım karanlık güçlerin oyuncağıdır, itilip kakılmakta, hırpalanmaktadır." [11]

Beauvoir, psikanalitik kuramın da kadının ötekiliğini açıklamaya yetmediğini belirtir:

"Cinselliği daha küçük parçalara bölünmez bir veri saymamak gerekir; var olan bireyde çok daha kökensel bir varlık araması vardır; cinsellik bunun dış görünüşlerinden bir tanesidir (...) Ruh çözümcüler, insanoğlunun ilk doğrusunun kendi vücudu ve toplum içindeki benzerlerinin vücuduyla kendisi arasındaki ilinti olduğunu kabul ederler... İnsan olabildiğince değişik biçimlerde algılayıp kavrayabildiği dünyanın tümü aracılığıyla somut olarak varoluşa katılmak ister. İnsan gözünü yalnızca cinsel simgelere diktiği zaman yanılır." [12]

---

[3] S Peter Barry, a.g.e. , s. 121-22.

[4] Wilfred L. Guerin,. a.g.e., s. 185.

[5] Wilfred L. Guerin, a.g.e., s. 186.

[6] Berna Moran, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 251.

[7] Simone De Beauvoir, Genç Kızlık Çağı, (çev. Bertan Onaran), Payel Yayınları, İstanbul,1970, s. 127.

[8] Simone De Beauvoir, Genç Kızlık Çağı, (çev. Bertan Onaran), Payel Yayınları, İstanbul,1970, s. 21-22.

[9] Simone De Beauvoir, Genç Kızlık Çağı, (çev. Bertan Onaran), Payel Yayınları, İstanbul,1970, s. 22.

[10] Simone De Beauvoir, Genç Kızlık Çağı, (çev. Bertan Onaran), Payel Yayınları, İstanbul,1970, s.46-47.

[11] Simone De Beauvoir, Kadın: Evlilik Çağı, (çev. Bertan Onaran), Payel Yayınları, İstanbul,1970, s. 127.

[12] Simone De Beauvoir, Genç Kızlık Çağı, (çev. Bertan Onaran), Payel Yayınları, İstanbul,1970, s. 59.

© YONCA KARAKAŞ

Feminist kurama katkıda bulunan bir diğer önemli isim Kate Millett'dır. Moran, Kate Millett'ın büyük yankılar uyandıran "Cinsel Politika" (1969) adlı eserinin, feminizmin bir eleştiri olarak şekillenmesini/yerleşmesini sağladığını belirtir.[13] Cinsel Politika; "Gerçek yaşamda kadının ezilişini ve aşağılanışını, erkeklerin yazdığı romanlara da yansıdığını kanıtlamaya" çalışır.[14] Berna Moran "Cinsel Politika"nın üç ana kısımdan oluştuğunu belirtir: cinsel politika, tarihsel gelişim ve edebiyattaki yansımalardan örnekler: *"Birinci kısımda Millett ataerkil toplumda kadını baskı altında tutmak için başvurulan 'politika'yı incelemekte, ikinci kısımda cinsel devrimin tarihsel gelişimini ele almakta, üçüncü kısımda da örnek olarak seçtiği dört yazarın (D. H. Lawrence, Norman Mailer, Henry Miller ve Jean Genet) romanlarında kadına ne gözle bakıldığını, nasıl aşağılandığını göstererek ataerkil düzen hakkında iddialarını pekiştirmektedir."*[15]

Millett'a göre, "Cinsel politika, ruhsal yapı, toplumsal yer ve durum açısından her iki cinsin temel ataerkil tutuma göre toplumsallaştırılmaları yoluyla destek kazanır."[16] Bu nedenledir ki toplumun genelinde oluşan kadın algısı erkeklerin gereksinimlerini karşılayan, onların biçimlendirdiği bir formdadır ve kendisine, "erkeğin cinsel boşalımını sağlamak, çocuk doğurmak ve büyütmek gibi hayvansal bir işlev"[17] yüklenmiştir. Erkekler ataerkil düzeni arkalarına alır ve sahip oldukları fiziksel gücü kadına karşı kullanmaktan çekinmez; tecavüz de bunlardan biridir:

"Ataerkil kaba kuvvet kendini tecavüz olaylarında sıkça gösterir. Geleneksel olarak ırza geçmek, bir erkeğin başka bir erkeğe karşı işlediği suç olarak onun kadınının ırzına geçmek olarak yorumlanmıştır. Erkeklerin ırzına geçilmesi halinde bu erkekler sadece zorbalık ve kaba kuvvetle saldırıya uğradıkları için değil aynı zamanda kadın durumuna düştükleri için iki misli yıpratılmaktadırlar."[18]

Zora ve kaba kuvvete dayanan erkek iktidarı, kadınların başkaldırmasını önlemek için birleşmiştir. Millett, bu durumu John Stuart Mill'den şöyle alıntılar:

"Kadınlar öteki bağımlı sınıflardan öylesine farklı durumdadırlar ki, efendileri onlardan salt hizmet etmenin de ötesinde bir şey bekler. Erkekler kadınların sadece kendilerine boyun eğmelerini değil kendilerini sevmelerini de isterler. En kaba en gaddar olanları dışında bütün erkekler kendilerine en yakın ilişkideki kadının sadece bir köle olmasını değil gönüllü bir köle olmasını, seve seve kölelik etmesini isterler. (...)Bu yüzden kadınların aklını köleleştirmek için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardır."[19]

[13] Berna Moran, a.g.e., s. 251.
[14] Wilfred L. Guerin, a.g.e., s. 187.
[15] Berna Moran, a.g.e., s. 251.
[16] Kate Millett, Cinsel Politika, (çev. Seçkin Sevil), Payel Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 48-49.
[17] Kate Millett, a.g.e., s. 196.
[18] Kate Millett, a.g.e., s. 79.
[19] Kate Millett, a.g.e., s.163.

© YONCA KARAKAŞ

Millett cinsel devrimin bakış açısının değişmesiyle gerçekleşeceğini savunur:

"Şurası kesinlikle kabul edilmelidir ki cinsel devrimin savaş alanı insan kurumlarından çok, insan bilincinde yer almaktadır. Ataerkillik öylesine kök salmış bir düzendir ki her cinste yarattığı kişilik yapısı bir politik sistem olmaktan öte bir düşünce ve yaşam tarzı durumundadır."[20]

Kate Millett da Simone de Beauvoir gibi Freud'un kadına bakış açısını eleştirir. Millett'a göre:

"Freud'un ruh çözümlemesi sadece kadının işlevini üretmekle sınırlayarak sadece cinsel devrimi yıpratmak ve geriletmekle kalmamış, bu yüzden çalışma alanı bulmuş ve para sağlamıştır."[21]

Millett, Freud'un psikanalizini yaptığı kadınların toplumla uyumsuz ve yaşadıkları döneme aykırı kadınlar olduğunu belirtir.

"Freud hastalarındaki belirtileri toplumun bu kişilere zorladığı kısıtlayıcı koşulların getirdiği doyumsuzluğun kanıtı olarak değil toplumsal koşullardan ayrı, evrensel bir kadın eğiliminin belirtisi olarak yorumlamıştır. Freud bu eğilimi penis özentisi olarak adlandırmış, kökenini çocukluk deneylerine indirmiş ve kadın ruhbilimini bunun üzerine oturtmuştur. Ve kadın ruhbilimini meydana getiren üç öğe diye tanımladığı pasiflik, mazoşizm ve narsizmi penis özentisine bağlı ya da ilişkin olarak nitelemiştir."[22]

Feminist eleştiri kuramının temel isimlerinden biri olan Elaine Showalter da, eserleriyle yeni yeni şekillenen feminist edebiyat kuramı tartışmalarında önemli bir yer tutar. "Yeni Feminist Eleştiri" (1985) adlı yapıtı, okuma-yazma ve edebi yorumda, cinsel farklılığı öngören kuramları geliştirmek amacıyla feminist bakış açısıyla yazılmış makaleleri ilk kez bir araya toplaması açısından önemlidir. Showalter'a göre feminist eleştiri, Amerika, İngiltere ve Fransa'da farklı koşullar altında ortaya çıkmıştır. Amerika'daki feminist politikalar daha çok üniversitelerde üretilirken, İngiltere'de üniversite dışında, tarihi ve sosyal faktörlerin de etkisiyle sosyalizm ve Marksizmle yakın bağlantı içinde gelişmiştir. Sosyologlar, Amerika'daki erkeklerin farklı gruplaşmalarını ve birbirlerine düşman olmalarına neden olan kadın-erkek arasındaki derin boşluğun İngiltere'de hiçbir zaman oluşmadığını öne sürerler. Anglo-Amerikan feminist eleştiri, okur-yazar olarak kadının tarihi deneyimini ortaya çıkarmaya çalışır.[23]
Aynı yıllarda Fransa'da feminist eleştiri écriture féminine olarak tanımlanan kadın söylemine yönelik çalışmalar Héléne Cixous, Luce Irigaray, Julia Kristiva, Monique Wittig önderliğinde yol bulur. Bu kuramcılar çalışmalarını; psikanaliz, biyoloji, dilbilim gibi diğer bilim dallarıyla bütünleştirir ve Derrida ve Lacan'ın kuramlarından ilham alırlar. Amaçları erkeklerin eserlerindeki küçük düşmüş kadın figürünü ya da kadın tarihini araştırmak değil, kadına özgü söylemin sınırlarını çizmektir.[24]
Feminist kuramcılar, erkek yazarların eserlerinde oluşturdukları iki zıt kadın klişe tipi ortaya çıkarmıştır. Sandra M. Gilbert ve Susan Gubar "The Madwoman in the Attic" adlı kitaplarında, bu iki tipe "melek" ve "canavar" adını verirler. Buna göre, "evdeki melek tipi" ataerkil toplumda erkeğin kafasında ideal olarak yaşattığı kadın tipidir: "Erdemleri arasında namusluluk, alçakgönüllülük, uysallık, masumiyet" vardır.[25] Gilbert ve Gubar, bu kadın tipinin Bakire Meryem'in saflığı ile özdeşleştirilirken, Dante, Milton ve Goethe gibi yazarlardan sonra on dokuzuncu yüzyıla varıldığında bu kimliğinden arındırılarak evdeki melek tipine dönüştürüldüğünü belirtirler.[26] Canavar tipi ise "Bağımsızlığına düşkün, çıkarını kollayan, erkeklerin kendisine biçtiği kişiliği kabullenmeyen ve bundan ötürü erkekleri ürküten bir tip"tir.[27]

Feminist eleştiri kuramının diğer bir önemli ismi Simone de Beauvoir'dır. Beauvoir "Kadın" adlı eserinde kadın davranışları için şu tespiti yapar;

"Kadınların pek çok davranışı karşı koyma, kafa tutma biçiminde yorumlanmalıdır. Kadının kocasını, zevk için değil inat olsun diye aldattığı görülür: kocası yöntemli ve tutumlu yaşıyorsa, onun inat için hesapsız, kitapsız, sersemce davrandığı görülmektedir."[28]

Bu yeni okuma anlayışı, kadını okur olarak ele aldığında kadın, erkekler tarafından üretilen edebiyatın tüketicisi konumuna taşınmış olur. Showalter, bu analizin diğer eleştiri biçimleri gibi tarihsel bir temele oturduğunu vurgular. Erkekler tarafından oluşturulmuş, edebiyat dünyasına girmeye çalışan kadının öncelikle popüler kültür ve kadın izleyici tarafından tüketildiğine dikkat çeker.[29]

---

[20] Kate Millett, a.g.e., s.109.
[21] Kate Millett, a.g.e., s. 326.
[22] Kate Millett, a.g.e., s. 290.
[23] Elaine Showalter, a.g.e, s. 8-9.
[24] Berna Moran, a.g.e., s. 259.
[25] Berna Moran, a.g.e., s. 252.
[26] M. Sandra Gilbert, Susan Gubar, The Madwoman in the Attic. Yale U.P., New Haven, 1979, s. 20-3.
[27] Berna Moran, a.g.e., s. 253.
[28] Simone de Beauvoir, Kadın-Bağımsızlığa Doğru, Payel Yayınları, İstanbul, 1981, s. 25.
[29] Elaine Showalter, a.g.e., s. 128.

Cüneyt UZUNLAR

© EDA EMİRDAĞ

Aynanın sırrı

Bu kadın, erkeksi tavırları olan bir kadından fazlası. İçinde erkek cinsi bir hayvan besliyor.

nerkis'in gözlerinde derinliğini seyreden göl ve gölle nerkis arasında halkalanan akis

Dış

Galatasaray Lisesi'nden Tünel'e giderken, St. Antuan'a gelmeden yirmi otuz metre önce sol kolda, iç çamaşırı mağazasıyla büfe arasında bir boy aynası var; aynanın yanında mallarını duvara, aynanın çevresine asmış, eldiven, şapka, şal satan bir esnaf. Aynanın önünden geçenler genellikle farkında olmadan aynaya bakıyorlar. Yansımalarını görünce irkiliyorlar. Gene de geçip gidiyorlar. Tekrar aynı noktadan geçip, tekrar aynayla karşılaşırlarsa yine şaşırıyor, bu kez gülümsüyorlar. Sonraki geçişlerinde bir tanıdığa nasıl içtenlikle selam verilir, yansımalarıyla aynen öyle selamlaşıyorlar. Ne var ki aynanın varlığı zamanla önemsizleşiyor. Alışıyorlar. Selamlaşmalar seyreliyor. Onun orda olduğunu unutuyorlar. O ise önünden geçen hiçbir şeyi unutmuyor. Aynanın hafızası derin.

Ufka bakarak yürüyen bir kadın ilk kez fark ediyor aynayı ki irkiliyor. Şaşkınlığına rağmen herkes gibi geçip gidiyor o da. Beş on metre sonra duruyor. Geri dönüyor. Aynanın karşısında, tramvay raylarının ortasından bakıyor. Önünden geçenler yüzünden bir kaybolup bir beliren yansımasına uzun uzun bakıyor. Tünel istikametinden yaklaşan tramvayın çın çın kornası çınlıyor. Kadın iki adım atarak çıkıyor raydan. Gözlerini görüntüsünden hiç ayırmadan tek elle bir sigara sarıyor, dudaklarının arasına yerleştiriyor, yakıyor. Bir duman çekip aynaya yaklaşıyor. Yansımasına mı yaklaşıyor başka bir şeye mi? Anlaşılmıyor. Aynanın içine mi bakıyor? Ne kadar bakarsa baksın kimsenin göremeyeceği içine. Bir fırt daha çekiyor sigaradan, üflüyor. Duman pürüzsüz yüzeyde yayılıyor. Eldivenci esnafın, gelip geçenlerin göz ucuyla bakışlarının farkında değil. Farkında olsa da umurunda değil. Biliyor, bu gözler onun değil; kendinin olanları arıyor. Aynayı öpüyor. Öptüğü yerde bir buğu kalıyor.

İç

Baha, kadının aynaya üflediği dumanla geri çekiliyor. Yüzünde "Hay Allah!" cümlesi, gülümsüyor. İlk defa dışardaki biri kendisini görüyor hissine kapılıyor. Kafasını kaşıyor, yüzünü buruşturuyor. Nasıl görüyor ki içeriyi, anlayamıyor. Kadının gözleri puslu, buna karşılık yönelişi kararlı. Bedeni dik, buna karşılık göğüsleri içerde, omuzları katı. Elleriyse, ne tuhaf, yumuşakça hareket ediyor. Baha çok kez, erkeksi tavırları olan kadınları gözlemledi. Hiçbiri bu kadar yaklaşıp bakışlarını içeri dikmemişti. Gördüğü üzülen, üzülen ve daima üzülen biri. Yorgunluğu dünyayı kavrama aracı olarak kullanan; çalışkan, deli bir zihin. Hiçbir yüz üzüntülü bir yüzden çekici değildir. Muzaffer, gururlu, musmutlu yüzler kadar aleladesi yoktur. Daimi üzüntünün yarattığı hatlar, buna karşılık gözbebeklerindeki hayata bağlılık ve merak, nabzını hızlandırıyor. Öyle tuhaf bir havası var ki Baha'ya sorular sorduruyor.

İnsan sarraflığını meslek edinmek kimin aklına gelir? Kadın, yüzündeki hüzünlü ifadeyle farkında olmadan kendini gizliyor demek ki. Yine farkında olmadan kendini açıklıyor. Orta sınıfa ait giyim kuşamını, cılız parmaklarını, solgun tenini, bileğindeki erkek saatini, dağınık saçlarını, kot pantolonun içinde yorgun bacaklarını henüz ayrımsıyor. Tekrar gözlerine bakıyor. Yine soruyor kendine, yoldan geçenleri sadece seyrederek duygu durumları hakkında tespitte bulunmak; özlemleri, hayal kırıklıkları üzerine spekülasyon yapmak ve yüzde doksan haklı çıkmaya çalışmak, ne garip bir meslek. Bu kadın, erkeksi tavırları olan bir kadından fazlası. İçinde erkek cinsi bir hayvan besliyor. Baha bunu görebiliyor. Ayrıca annesini çok seviyor. Babasını da. Aile üyeleri edebiyat hayranı. Bakışlarındaki ufkilik bundan. Dokunmak, sarılmak, koklamak evlerinde su içmek kadar olağan. Birbirlerinin özgürlüğüne tutsaklar. Birbirlerine yalnızlık olanağı yaratmak için yarışıyor, bir araya gelip yalnızlığın verdiklerini paylaşmaktan büyük keyif alıyorlar.

Baha tekrar yaklaşıyor kadına. İyice yaklaşıyor. Burun buruna geliyorlar. Kadın dışardan bakınca kendinin, içerden bakınca Baha'nın dudaklarından öpüyor. İkisinin de kuyruk sokumlarından boyunlarına birer elektrik akımı koşuyor. Baha'nın başı dönüyor, gözleri kararıyor, dengesini kaybediyor. Her şey yok oluyor.

Dış

Her şey yok oluyorsa her şey var oluyor da demektir. Baha gözlerini açıyor. Bu kez beyaz duvarlı, ecza kokulu, floresan ampullü loş bir oda görüyor. Başını güçlükle yana çeviriyor. Yanında refakatçi olarak aynadan içeri bakan kadın var. Eğilmiş okuyor. Ses çıkarmadan dudaklarını kıpırdatıyor. Dudakları kıpırdarken burnu inip kalkıyor.

Baha'nın parmakları seyiriyor belli belirsiz. Orta parmağı değmeden kadının burnunda, saç tellerinde, dudaklarında geziniyor. Kadının omurgasının C harfine benzeyecek kadar eğilmişliği, içe kapanıklığa aynı zamanda dışa açıklığa hoş bir örnek. Zorlanarak gülümsüyor. O sormadan kadın cevaplıyor: "Nasıl olduğunu anlamadım, ayna kırılıverdi. Sen caddeye düşüverdin. Sonra seni buraya getirdik. Galata Mevlevihanesi'nin hemen aşağısındaki sağlık ocağındayız."

Baha neler olduğunu anlıyor fakat konu o değil. "Kafamı mı vurdum?" Sorduktan sonra dank ediyor. Soru da bu değil.

Kadın, "Galiba... Anladığım kadarıyla iyileşeceksin..." derken gülümsüyor. "Ben... Ben sadece seni öylece bırakamadığım için burdayım."

Baha dirseklerinin üzerine doğruluyor, "Adın ne?" diye fısıldıyor aslında ilk sorması gereken buymuş, gecikmekten utanmış gibi.

"Melal!" diyor kadın.

Baha şaşırıyor. "Meral mi?"

"Hayır, Me-lal!"

Baha kafasını toparlamaya çalışarak, "Annen, baban ne iş yapıyor?"

"Ee... Ben küçükken bir kaza sonucu ölmüşler..."

Baha kafasını kaşıyor, yüzünü buruşturuyor. "Ama okumayı seviyorsun belli ki" diyor, Melal'in elindekini işaret ederek.

"Aslında pek değil" derken kaldırıp İlkyardım kitabının kapağını gösteriyor Melal. "Bunu burda buldum, Kafa Travmalarında İlkyardım kısmını okuyordum. Biraz daha sert düşsen..." elini şakağına koyup, "...temporal kemikte fraktür olurmuş bence".

Bir soru daha soracak oluyor, yutkunuyor Baha. Bugün ilk defa bu kadar çok kendinden şüphe ediyor. Derin bir nefes alıp cesaretini topluyor, "Bir de şey... Aynanın içinde beni nasıl gördün?" diyor.

"Aynanın içinde değil..." diyor Melal, "... kendimin içinde bi şey gördüm". ●

Zahit ATAM

Yeni Türkiye sinemasında kadınlar geçidi...

Yeni Türkiye sinemasının yeni ilişkiler modelinin gerçek kaybedeni kadınlardır.

Bakın çok ilginç bir şey söyleyeyim: Yeni Türkiye sineması, kısaca YTS, garibanlar insanların büyük sanatçı pozlarına büründükleri, zavallı insanlar geçidine benziyor. Bu aslında bir parade, bu doğru, ama niyeyse artık bu parade içinde yer alanlar büyük oranda zavallılardan oluşuyor. Bu işin esası, iradesi zayıf, muktedirliği az olan insanlar bu filmlerin ortak özelliğidir.
İkinci olarak şunu söyleyeyim: bu parade'de yani resmi geçitte bir başka ortak özellik var, kadınlar bu resmi geçitte ötekileştirilmişlerdir. Yani öykünün kurulması için, kurucu öğeler değil, genellikle yıkıcı figürlerdir. Eğer biz Yeşilçam'a bakarsak ne görüyoruz? Kadınlar büyük oranda dramatik aksiyonun üzerine kurulduğu ana nesnelerdi, evet özneler değildiler, ama ana nesnelerdi, aşk onlara yönelmekteydi, kadın aynı zamanda, aşktan mahrum kalındığında, yıkıcı bir öğeydi.
Kısacası Yeşilçam'ın bakış açısının en mükemmel ifadesi, en yalın haliyle, Müslüm Gürses'in "Hangimiz Sevmedik" şarkısında anlatılır...

Hangimiz düşmedik kara sevdaya
Hangimiz sevmedik çılgınlar gibi
Hangimiz bir kuytu köşe başında
Bir vefasız için yol gözlemedik

Herkesten bir anı saklar bu yollar
Herkesin acısı sevgisi kadar
Güzelmiş çirkinmiş ne fark eder ki
Deli gibi sevmek ruhumuzda var

Âşığın gözü kör kulağı sağır
Doğruyu yanlışı ondan görmedik
Yakıldı yıkıldı yine de sevgi
Ah o vefasızlar kıymet bilmedi

Herkesten bir anı saklar bu yollar
Herkesin acısı sevgisi kadar
Güzelmiş çirkinmiş ne fark eder ki
Deli gibi sevmek ruhumuzda var

Bu sözlerin anlamı nettir ve Yeşilçam'ın amentüsü gibidir, buna göre, bir sevda olacak, o sevdada işler yolunda gitmeyecek, genellikle erkek evinden başka yola (fena yola) sapacak, kadın ise sevildiğinin kıymetini bilmeyecek, dışarıda kötü kadınlar ağlarını kurmuş ve ustalıkla operasyonlarını yapacak... Kadın ise beklemeyi bilecek, erkeği bir gün gelip uslanacak... Gerçek hayattan bir örnek verecek olursak, bu iş biraz da Tanju Çolak ile karısı ve elbette Hülya Avşar üçlüsünde karşımıza çıkar. Bu işin bir ayağı bu.
Ama işin içinde başka şeyler de var, mesela, bu üçlü hikâyesinde Yeşilçam ne yaptıysa, bu üçlü ilişkinin kadın versiyonunu yapamamıştır, ne yaptıysa bu üçlü ilişkinin dengesini bozacak bir alternatif ortaya koyamamıştır.
İki örnek vereyim, birisinde genç kızımız, sevmekte ve sevilmektedir, ama erkeğin zengin babası buna karşı çıkar, araya nifak sokar, ilişki açmaza girer, ama sonuçta genç kızımız namusunu temizlemek için "nifakçı babayı" değil, oğlunu, yani sevdiğini, en azından bir zamanlar sevdiğini vurur. Film tutmamıştır.
Bir başkasında, erkek kızı, kız da erkeği fena halde sevmektedir, ama üçüncü erkek de kızı sevmektedir, sevdiğini de bırakacak bir tip değildir. Kızı alır, "kirletir", sonra da açıkça söyler, istersen gel, nikâhlı karım olarak alayım seni, ben sevdiğini başkasına bırakacak adam değilim der. Genç kızımız bunu kabul etmez, istediği, sevdiği erkeğin kendini öldürmesidir. Ama erkek sevdiği için bunu yapamaz, en sonunda kadın adamın elindeki bıçağın üzerine atlar, şu bu... Bu film de tutmamıştır.
Bunu niçin anlatıyorum? Bizim sinemamız bu üçlü ilişkinin kadın tarafını ne yapsa ne etse değiştirememiştir, geleneksel anlatımız bunu "kabul edilemez", "anlaşılamaz" ve elbette görünce "akıl almaz" olarak kodlamıştır.
Bir istisna olarak, "Sürü" filmi vardır. Orada öylesine enteresan bir ilişki kurulur ki, insan ruhunda yara açacak denli katı ve keskin bir dramatik yapı kurulur. Bu film sinema tarihindeki en acı aşk hikâyelerinden birisi üzerine kuruludur. Anlatayım, düşündükçe bile ürperiyorum.
Burada iki aşiret var, bunlar birbiriyle kanlılar. Barışmak için kızlarını öbürüne veriyorlar, evlendiriyorlar. O da alıyor, seviyor, ama gelin görün ki doğan çocukları ölüyor. Aslında kız hastadır. Şimdi dramatik yapı nasıl geriyor bakın, kız ilk önceleri iyice neşelidir, keklik besler, türküler söyler, ama evlat acısından sonra konuşmaz olur. Yüzünde derin bir keder vardır, çaresizliğin fotoğrafı vardır filmde, bu çok önemli, çaresizliği görürsünüz yüzünde, kaç yönetmen, kaç oyuncu çaresizliği görüntüleyebilmiştir ki?
Neyse, kız tarafı, gelirler, ağabeyleri, adam karısını doktora götürmüştür, ama kansı doktora muayene olmaz, erkektir, doktora ayıp olmaz falan kâr etmez, neyse çıkarlar, ağabeyleri, kızla konuşmak isterler, ama kız erinin arkasına geçer, konuşmaz. Kocanın kardeşleri de ağabeyin onlarla konuşmasını istemezler. Kocanın babası gelini suçlar, soyumuzu kurutacak diye, çocuklarını öldürmekle. Koca babaya karşı çıkamaz, onun da yüzünde çaresizlik var. Yani bu çiftin ilişkisi öylesine tuhaf ki evlat acısından onlar kahrolurlar, aileleri onları suçlar, onları bir arada tutan acıdır, acıdan doğan sevgi ise onları ruhen tüketir.
Bu ilişkinin en önemli tarafı şu, hiçbirisi kirli bir şeyi temsil etmezler, çelişkiyi ifade etmek için, herkes kendi saf hatta ideal rolünü oynar ve sonuç tam bir yıkımdır. Aslında bu tekil ilişkinin kendisi bizzat feodalitenin temsiline dönüşür. Biz aslında

bireysel bir dram seyrediyoruz, ama karşımızda bireysel ilişkiler, tekil bir fenomen değil, tam anlamıyla feodalitenin mantığı, zihniyeti ve yıkıcı ruhsal gerilimleri vardır.

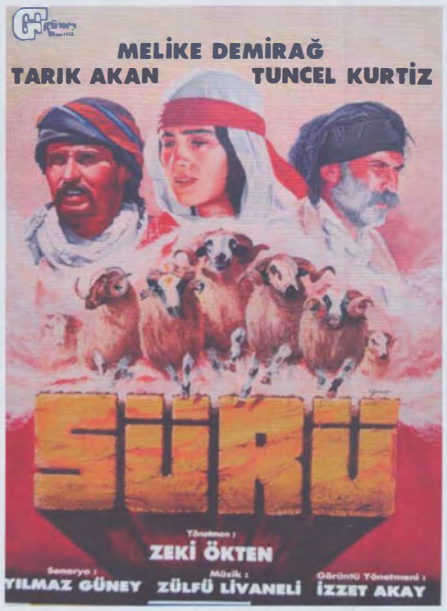
Şimdi, bakın, ben bir Alman ile konuşuyordum, tarih 2008 falan olmalı. Eczacıydı, '68 kuşağından. İflas etmiş, Türkiye'ye gelmiş, adam burada gitar çalıyor, çeşitli yerlerde çalıyor, zor geçiniyordu. Bu adam filmi 1979 yılında Berlin'de seyretmiş, yaklaşık 30 yıl sonra biz Nazım'ın bahçesinde "Sürü"yü gösteriyoruz, bahçede Manfred ile konuşuyoruz. Filmden söz ettim, ne oldu? Adam filmi hatırladı, daha enteresanı ise filmin duygusunu hatırladı, daha enteresanı ise yüzüne o acı vurdu, daha enteresanı ise şimdi yani yaklaşık 30 yıl sonra ise o filmi yeniden seyredecek gücü olmadığını belirtti. Düşünün şimdi, siz bir Alman'sınız, '68 kuşağındansınız, cinsel özgürlük falan naralan atıyorsunuz, özgür yaşıyorsunuz, hatta işi abartmışsınız, iş hayatınızın sekteye uğramasına, iflas etmesine neden olacak kadar '68 rüzgârından yemişsiniz, eğlenceler, tartışmalar, alkol, keyif derken, dükkânı zamanında yeterince açmadığınız için batmışsınız. Böyle bir insan, az önce anlattığım filmi 30 yıl önce seyrediyor, hem de altyazılı olarak, sonra bu filmin duygusunu hatırlıyor, sonra da artık Türkiye'ye gelip yerleşip, Türkçeyi iyice öğrendikten sonra aynı duyguya dayanacak gücü olmadığı için seyretmiyor. İşin gerçeği şudur, "böğrüne oturmak" deyimi, "Sürü" filminin kolektif seyirci duygusudur.

Benzeri bir durum: "Yol"da karşımıza çıkar, orada durum tersine gider, bu kez "yüzüm karadır" diye anlatılır durum. Sonra da pathos acıya keser.

Bu iki filmin Türkiye'de öyle yorumlarını okudum ki size diyeceğim şu, anlatılan gerçekliğin doğruları ve eyleme dönüşen yargılarından dolayı, pek çokları Yılmaz Güney'i suçladılar. Ama gerçekliği siz ideolojik ve ahlaki doğrularınızla dövemezsiniz, onu yok sayarak, ilişkileri mahkûm ederek, onları yok kılamazsınız. Filmin gücü zaten orada, anlatılanın hakiki olmasında, gerçekliğe karşı çıkabilirsiniz, bu doğru, onu eleştirebilirsiniz, bunun da yapılması gerekir, ama gerçekliği yok saymak ya da onu yok hükmünde göstermek ne sanatsaldır ne de bilimsel. İşin hakikati şudur, gerçekliği değiştiremeyen, alternatifini hakiki kılamayan insanlar, gerçekliğin anlatıcısına saldırdılar.

Peki, bütün bu anlatılanlar, bu tuhaf korkunç şeylerden sonra YTS ne yaptı, nasıl ilişkiler sergiledi?

İşin gerçeği YTS'nin yaptığı sinemanın özünde ne

var, biliyor musunuz? YTS büyük oranda entelektüel arabesk satar. Bu arabeskin kendisi ise "geçmişin yücelerini, doğrularını, ilişkilerini" tersyüz etmek üzerine kuruludur.

Geçmişte aşk varsa, onun karşısına "olmayan, yaşanmayan aşklar" koyar.

Geçmişte vefa yüceltilmişse, onun yerine adam satmanın tuhaf hallerini koyar.

Geçmişte, okumak, bilmek yüceltilmişse, onun yerine, bilmeyi reddetmeyi, aklını kullanmayı reddeden tipler koyar.

Geçmişte alınteri ile yaşamak olumlanmışsa, onların yerine çalışmaktan kaçan, bir şekilde avantadan para kazanmak isteyen insanları filmlerin merkezine taşır.

Geçmişte, dostluk ve arkadaş için cefa çekmek varsa, onların yerine adam satanların sonunda kazandığı hikâyeler anlatır...

Geçmişte, gençler arasında romans varsa, şimdi onların yerini çığ cinsellik alır.

Geçmişte, anaya babaya ataya hürmet varsa, şimdi onların yerini, boş şeyler, sizi de biliyoruz söylemi alır.

Geçmişte mahallenin ağabeyleri varsa, şimdi ortalıkta toplumsal kontrol edici ilişkilerin yıkıldığı ve hatta yok sayıldığı ilişkiler vardır...

Bu işin özü, geçmişte toplum varsa, şimdi atomizasyon, şimdi ilişkilerin parçalandığı fragmanlar vardır.

Neyse, diyeceğim şu, bu yeni tabloda, YTS'nin bu yeni ilişkiler modelinin gerçek kaybedeni kadınlardır. Niye mi? Çünkü YTS'de özgür kadın tipleri olmadığı gibi, hiçbir filminde kendi düşüncelerini, ütopyalarını, isteklerini, arzularını, hayallerini ve hatta mesleki becerilerini ortaya koyan kadın karakteri YTS'de dramatik yapının merkezine gelmemiştir.

Bu çok önemli bir paradoks: filmlerden kurucu unsur olarak "kadın" aforoz edilmiş, onun yerine, tamamen bir yan figüre dönüşmüştür. Bu kadınlar haklarını bile arayamaz, kendini gerçekleştiren kadın tipi yok olunca, onun yerine haz nesnesi çıkar ki, o zaman da özgürlük falan değil, kirli ilişkiler (buradaki kirli ilişkileri cinsellik için kullanmıyorum) içindeki insan tipleri kalır.

Hatta bu işin tuhaf bir yansıması olarak reklamlardaki "özgür kız" söylemi daha da ileri gider, kadın siyasal, toplumsal ve hatta ilişkiler bağlamında en açık haliyle, özgürlüğün söyleminden uzaklaştırılmış, öznelik iddiasından tamamen mahrum bırakılmıştır. Çünkü YTS'nin olgusal olarak da, öznelikten uzaklaştırdığı kadın karakter tiplerinin en önemli sonucu, kadınlar, geleneksel rollerinden uzaklaştıklarında, bu kez "asosyalleşmiş", "insane-akıl dışı" bir ilişkiler ağına sürüklenmiş, kadın bir tür "idealsizleştirilmiş, ütopyasızlaştırılmış, edilgenleştirilmiş ve özgürlüğü bir yanılsama" olarak resmedilmiştir.

Bu tersyüz etmenin en doğal sonucu şudur: kadın toplumsal ilişkilerde yan figür haline getirilince, toplumsal gerçekliğimizde, kadını yok sayan ve geçmişin geleneksel ilişkilerini büyük oranda, "ahlaksızlık, edepsizlik" olarak gösteren "gerici cereyanların" büyük bir siyasal akım haline geldikleri ilişkiler ağında: RESMEDİLEN İLE GERÇEKLİK KADINI İNFAZ ETMİŞTİR.

Şunu net olarak söyleyebilirim: Gerçeklik ikiyüzlülüğün doruk noktasında, resmedilen ise, yok saymanın ve düşkünlüğü güzelleme yapmanın sıradanlığında.

Çoğu ödüllü bu filmlerin en önemli noktası, resmettikleri hayatın birer kâbusa benzemesidir. YTS aslında hayatın içinde yaşamı mücadele ve romans haline getirecek unsurları yok sayınca, paradoksal biçimde, hikâyelerinde kadına "özne ya da kurucu rol" de kalmadı, aslında yok saymaya mahkûm oldular. Kadının yok sayılmasının bir başka sonucu da, hatta en önemli sonucu da, hayatın yok sayılması oldu. Toplumsal ilişkiler sergilenmeyince, kadına filmlerde ana unsur olarak verilecek kurucu karakter rolü de yok oldu.

Kadını Yok Saymak= Hayatı Yok Saymak= İkiyüzlü Hayat Temsilleri= Gericiliğin Ekmeğine Yağ Sürmek... ●

Gürol TONBUL

Bir dolu dünya Güldünya

"Yaradan, kadın yüzü çizmiş sana eliyle..."
W. Shakespeare

"Töre", Ankara Devlet Tiyatrosu

Canım abim vurma beni
Bu dünyadan alma beni
...
Eğer böyle ölürsem
İki elim yakanızda
Hayaletim gezer düşer peşinize

Bu ülkenin görünmeyen, sinsi kurallarına yazılıdır kadının adı. Öyle ki, o sinsi kurallara göre sevilir, kaçırılır, dövülür ve öldürülür kadın. O kural ülkenin doğusunda, batısında, kuzeyinde, güneyinde hep aynıdır, değişmez. (Öyle ya, seçim yasası değil ki bu sürekli değişsin!) O kurallara göre "Aşirete mensup bir kız, bir gence kaçarsa, baba ve o ailenin erkek bireylerine karşı ölüme mahkûm olur!". Evli ya da bekâr kadınsan, aşiretin emirlerine karşı gelip kaçtıysan, kaçırıldıysan, takip edilirsin, kovalanırsın ve de er ya da geç öldürülürsün. Bu ülkede tek hak bakidir: Öldürme hakkı!

Töre cinayetlerinden söz ettiğimi anlamışsınızdır. Kadına yazgılıdır töre. Çünkü hukuk devleti bile (ne kadar o devlet yapısına gireriz tartışılır ama) töreyi kabullenmiş bu topraklarda. O zaman bu alanda cinayetler meşrulaşıyor ister istemez. O zaman bahaneler diz boyu: "Töreye karşı gelmiş, eline kına yakmış, yemenisi üzerinden alnına kınalı kuzular gibi hızına takmış, alnına kan sürmüş, bakire çıkmamış ..." Sözün özü, işlenen ve işlenecek cinayetlere pek güzel kılıf uydurulmakta.

Bu çılgın hukuk dışı hukuk sürmekte, sürdürülmekte. Sık sık televizyon soslu dizilerle de pek bir güzel kanıksatılmakta her şey. Erdal Atabek'in deyimiyle Töre-rizm bu akımın adı.

***

Töre, bir topluluğun, aşiretin ortaklaşa kabul ettiği değerlere dayalı tutum ve davranış demek... Sağlam temelini de gelenekten, görenekten alıyor belli ki... Gelenek görenek olunca da değişen koşullara uyum yasası rafa kaldırılıyor kolaylıkla. Bu aşırı baskı hali

zarar veriyor en yakınındakine ama anlayan kim?
Kısacası Doğulu Amerikan filmleri gibi halimiz... Amerikan filmlerinde, tutucu kasabaya gelen dışarıdan biri önce şöyle bir göz hapsine alınır; sonra iyi karşılanmaz yaptıkları, sonra da kasabanın tutucu değerlerine göre yallah hop! kapı dışarı edilir kasabanın şerifi tarafından. Hukuka uygun mudur bu durum? Elbette hayır ama yasalardan daha güçlü "toplumun töreleri" öyle uygun görmektedir. Var mı itirazı olan?

***

"Kurşun atmanın" bu kadar yasal ve töre niteliğinde olduğu bir ülkede düğünlerde, bayramlarda, seyranlarda insanların ölmesi tesadüf müdür ya da "mukadderat" sözcüğüyle açıklanabilir mi bu cinayetler?
Neden kadına yazgılı töre cinayetlerini giderek beklenen, alışılan ve doğal karşılanan hatta "bu aile seninle gurur duyuyor" türünden cümlelerle parlatılan bir zemine oturttuk?
Neden bir genç kızın, ailesi ya da aşireti tarafından evlendirileceği kişiyi "istememesi" doğal karşılanmaz ve neden "bir başkasını sevmesi" kan akıtma gerekçesidir?
Bu bağışlanmaz suç töreye göre cezalandırılacaktır. Bu ceza, ölüm cezasıdır. İnfazı yapacak kişi de ailenin ortak kararıyla ailenin erkek bireylerinden seçilir.
"Daha önceki kirlenmiş kızlar gibi, Meryem'in de artık yaşama hakkı yoktu. Meryem bunu biliyordu. Evdekiler bu yüzden ses çıkarmıyor; ayaklarının ucuna basarak, fısıldaşarak bekliyorlardı. Meryem bütün kasabanın kendisini düşündüğünü, ölümünü beklediğini keşfetti ve bu, onu iliklerine kadar titretti. (...) Ama, Meryem kendisiyle ilgili önemli şeyler konuşulduğunu bilmiyordu kuşkusuz. O, küçük hıçkırıklarla ağladığı sırada ailenin erkekleri, üst katta sofada konuşuyorlardı. Amcası, askerden farklı bir insan olarak dönen oğlanı karşısına almış 'Senin gelişin bizi kurtardı' diyordu. 'Bu Meryem yüzünden aile şerefimiz iki paralık oldu, insanların yüzüne bakamaz hale geldik ama senin kahraman gibi dönüşün...' Babasının sözleri bölük pörçük kulağına çalınıyordu Cemal'in. Babası 'Cemal!' dedi. 'İstanbul'a gitmen gerekiyor. Bu kız hem Allah indinde hem de kul gözünde suçludur. Kancık it kuyruk sallamazsa, erkek it arkasından dolanmaz. Kim bilir tenhalarda neler yaptı ki başına bunlar geldi. Törelerimizi iyi bilirsin. Bu pisliği temizlemek sana düşüyor. Ailemizde bu işi yapabilecek yaşta başka erkek yok." Zülfü Livaneli, "Mutluluk", Remzi Yay., s. 109.
Zülfü Livaneli'nin kaleme aldığı roman işsizlik, güvensizlik ve umutsuzlukla kuşatılmış Van'da

geçiyor. Tecavüze uğrayan Meryem'in, onu töre adına öldürmekle görevli Cemal'in ve Profesör İrfan'ın yolları Ege kıyılarında kesişecek, ahlar vahlarla örülü hayatlar bambaşka bir biçime dönüşecektir.

***

Odamda yankılanıyor Sezen Aksu'nun sesi. Aylin Aslım'ın sözlerini yazdığı "Güldünya" şarkısı dönüyor pikapta. *"Canım abim vurma beni / Bu dünyadan alma beni / Dökülür mü kardeş kanı // Bir karında yatmadık mı / Bir anadan doğmadık mı / Bir memeden doymadık mı // Bin bir yarayla tek bir kurşunla gitti / Güldünya / Kim farkında kimin umrunda / Yandı bir dünya"*
Anlıyorum ki, küçük mutluluklar bulmak romanlara özgü. Hayatın töre kıskacına alınmış başlıklarına göz atınca, bu topraklarda kadın olmanın güçlüğünü, değişmez yazgısını daha iyi anlıyor insan.
Güldünya ismini, dünyada gülememiş bir kadının öyküsünü 2004 yılında duyduk. Akrabasının tecavüzüne uğradıktan sonra aile kararı ile kardeşleri tarafından infaz edilen Güldünya Tören'in ölümünün üzerinden yıllar geçti. Kim hatırlar şimdilerde bilmem?
Kadın ve töre gerçeğinin öyküsünü anlatmakta yarar vardır öyleyse...
Güldünya, Bitlis'in Şego Aşireti'ne bağlıydı. Teyzesinin oğlu, aynı zamanda halasının kızıyla evli bir erkeğin (!!!) tecavüzüne uğradı. Karnında bir hayat taşımaya başladığını fark ettiğinde durumu gizlemeye çalıştı ama başaramadı. Aile tecavüzü değil ama bu durumu hemen fark etti. Güldünya, ailesine çocuğunun babasını söyledi, neler olduğunu da... Ama tecavüzcü akraba önce her şeyi inkâr etti sonra da -erkek olmanın güveniyle- kabullendi. Konu aşiret büyüklerine taşındı. Aşiret kararı, Güldünya'nın kuma olmasına karar verdi. Güldünya başkaldırıda bulundu ve bunu kabul etmedi. Bunun üzerine sürüldü topraklarından; İstanbul Fatih'teki akrabalarının yanına gönderildi. Ama kadının yazgısı, Güldünya için de geçerliydi. Bitlis'ten gelen ağabeyi Güldünya'yı öldürmek istedi, başaramadı. Şanslıydı Güldünya (!) açık kalan pencereden kaçtı, polise sığındı. Polis tarafından tutuklanan amca ve ağabeyi, Güldünya'yı öldürmeyeceklerine dair söz verdiler ve bırakıldılar. Güldünya, Bitlis'ten tanıdığı, arkadaşının babasının yanına gitti ve bu yaşamdan Umut isimli bir bebeği oldu. 2003 yılında, bebeğinin öldürülmesinden korkan Güldünya, kanını canını evlatlık verdi.
Ve acımasız ölüm fermanını, aile 2004 yılında onayladı. Baba, İstanbul'a gelerek arkadaşının evinde kaldı. Sonra da büyük ağabey göründü kapıda ve Bursa'ya teyzelerinin yanına gitmeleri gerektiğini söyledi Güldünya'ya. Otogarda diğer kardeşinin kurşunlarıyla yaralandı Güldünya. Hastanede ameliyata alındı, aynı gece kendini kurşunlayan kardeşi hastaneye geldi, refakatçi olduğunu söyledi ve kardeşine hastane odasında iki el ateş etti. Güldünya, kadına yaşama hakkı vermeyen bu dünyadan terki diyar eylemişti artık. Baba, aldığı karardan pişman olmuştu ve tecavüz eden kişiyi öldürdü. Ve bu olaylardan sonra aileler barıştı, el sıkıştı. Kadın ortadan kalkmış, taraflar uzlaşmıştı.
Umut bebek mi? O, Türkiye'de kadının durumu düzelir diye bekleyenlere umut olmak için yaşıyor devlet güvencesinde. Şimdilerde genç bir delikanlı olmalı. Güldünya'nın ölümü ve Umut adı, bu topraklarda işlenen töre cinayetlerine karşı çıkışın bir simgesi oldu. Oldu olmasına da, geçen yıllar içinde ne kadına bakış açısı değişti ne de töre-rizm cinayetlerine kurban giden kadınların konumu...

***

"Eğer böyle ölürsem / İki elim yakanızda / Hayaletim gezer düşer peşinize" diyor yanık sesiyle Sezen Aksu. Ve duruyor plak...
Sessizlikte boş bir bant sesi gibi her şey...
"Kimi yasaların ana mantığını toplum benimsememiş olabilir ama, toplumun benimsemediği hiçbir tutum töre olmaz" diyen Erdal Atabek'in sözleri dönüp duruyor kafamın içinde.
Ben, size Turgut Özakman'ın "Töre" oyununu anlatacaktım oysa... Güldünya hayaleti sarıldı yakama... Yazıyı sessiz bitirmeyi yeğledim.
Ses... Sessiz... Sessizlik... ●

Şule AĞAYAR ÖZKAN

© FRIDA KAHLO

Kendi gerçeğini resmeden kadın

Frida kadın olmayı sevmiş ve kadın olarak var olmuştur. Var olabilmek için erkek gibi olmaya gerek duymamış, kadınlığını bir kenara bırakmamıştır.

Kadın ve erkek arasında yapılan ayrımı toplumun kabullenilmiş normlarından görmek için bir deney yapılabilir. Bu deneyde nerede ve ne hakkında konuşulduğu önemli değildir. Bir kitaptan alıntı bile olabilir. Bir tartışma programında hatta akademik bir toplantıda dahi sadece erkek ve kadın isimlerini değiştirmek bile biçilen roller üzerinden yapılan değerlendirmeyi gösterecektir. Örneğin Shakespeare'den, "Romeo ve Juliet"ten bir sahneyi canlandırabiliriz. Tek yapmamız gereken Romeo ve Juliet'in repliklerini değiştirmek. Ünlü balkon sahnesinde Romeo balkondadır ve Juliet aşağıda...

ROMEO:
Nasıl geldin buraya söyle, hem niye?
Bahçenin duvarları yüksek, zor aşılması,
Kim olduğunu düşün bir de,
Mezar olur sana bu yer, bizden görürlerse.

JULIET:
Aşkın hafif kanatlarıyla aştım bu duvarları,
Durduramaz sevgiyi çünkü taştan sınırlar;
Hem aşkın isteyip de başaramadığı ne var!
Engel olamaz bana bu yüzden akrabalar.

ROMEO:
Bir görürlerse, sana kıyarlar.

JULIET:
Hayır, daha çok tehlike saklıdır senin gözlerinde
Onların yirmi kılıcından! Tatlı bak yeter;
Korur beni onların düşmanlığına karşı.

ROMEO:
Dünyada istemem senin burada görülmeni.

JULIET:
Saklar beni onlardan gecenin pelerini;
Beni bulsunlar ne çıkar, yeter ki sen sev beni:
Geç ölmektense senin sevginden yoksun
Yaşamıma son versin kinleri daha iyi.

Çok masum bir aşk sahnesinde bile kadın ve erkeğin sözleri bellidir ve sadece yerlerinin değişmiş olması rahatsız edici olabilmektedir. Bir kadının sevdiği erkeğin adı çıkacak diye korkması, onun için tehlikeyi göze alması, bir erkeğin ise sevgilisinin ardından gözyaşı dökmesi neden tuhaf gelir. Kadın kadın olarak, erkek erkek olarak doğduğu için mi? Bu fark o kadar güzel öğretilmiş ki yadsımıyoruz. Ne yazık ki bütün hikâyeler bu kadar masum değil. Seksist yaklaşım tarih boyunca var olmuştur ve devam etmektedir. 17. yy.da Mary Astell, "Eğer bütün insanlar doğuştan özgürse, nasıl oluyor da bütün kadınlar köle doğuyor? Çünkü kadınlar, erkeklerin tutarsız, belirsiz, bilinmeyen, keyfi iradelerine tabi olduklarına göre, bu, kölelik durumu değil de nedir?" diye isyan ederken, Simone de Beauvoir'a göre, kadın, tarihin oluşumuna katılmamıştır ve tarihi yapan erkektir. Kadın ikincil konuma itilmesinden dolayı erkeğe atfedilen akıl ve aşkınlık düzeyinde olamamıştır ve kendisine biçilen yapma kimlikle sadece biyolojik düzeydeki olayların içinde kalmıştır.
Bütün bunlara rağmen kadınların özgürlük mücadelesi devam etmiştir. Sanat tarihinde ilk örnekler 1893 Chicago Dünya Fuarı'nda görülmektedir. Christopher Columbus'un Amerika'yı keşfinin 400. yılının kutlanması amacıyla yapılan sergi, kapitalizmin gövde gösterisi olarak birçok ilke ev sahipliği yapmıştır. Sergilenen en önemli yeniliklerden biri de, yarışma sonucu kazanan mimar Sophia Hayden Bennett tarafından tasarımı yapılan "Sanat ve Kadın Binası" olmuştur. Tüm alanlarında kadınların çalıştığı ve kadınlara yönelik iş kolları, eğitim, sanat konularında özel olarak tasarlanmış ve kadın hakları üzerine Susan B. Anthony, işçi hakları ve reformları üzerine Floransa Kelley ve köleliğe karşı Julia Ward Howe bu binada konuşmalar yapmışlardır. Sadece kadın sanatçıların eserlerinin sergilendiği binada yüzlerce resim ve heykel yer almıştır. Tarihin sayfalarından kadın oldukları için cımbızla çıkarılabilen bu sanatçılar yetkin örnekler vermişlerdir.
Bir kadın sanatçının kabul edilebilirliği için ise 1931 yılına kadar beklemek gerekecektir. 1906 yılında doğan ancak daha sonra doğum tarihini "Meksika Devrimi" tarihi olan 1910 ile değiştiren Frieda, 1931'de San Francisco Kadın Sanatçılar Birliği Yıllık Sergisi'ne katılır. Kocası Diego'ya olan tutkusu ile bilinen sanatçı, "Frieda" olan adını, Diego ile aynı sayıda harfle yazılması amacıyla "Frida" olarak değiştirmiştir. Frida Kahlo, bir kadının kadın olma halleri ile cesurca sanat tarihinde yerini almıştır.
Hayatını resimleriyle anlatan Frida'nın biyografisi, eserleriyle sıralanmaktadır. Bu konuda "Zaman zaman, sürdürdüğüm biçimiyle resmimin bir ressamınkinden çok bir yazarın yapıtına benzeyip benzemediğini düşünürüm. Bu tür günce, tüm bir yaşama ilişkin mektuplar. İlkiyle imgelerimi ortaya serip olgularımı ve davranışlarımı çözümledim, İkincisiyle de sevdiklerime kendime ilişkin haberler verdim ya da daha basitleştirirsek, kendimi verdim. Nitekim tablolarımı hemen hemen hep armağan etmişimdir. Çoğunlukla daha başından kime gideceği bellidir tablolarımın. Tıpkı bir mektup gibi. Yapıtım: Asla yazılamayacak denli güzel özyaşam öykümdür" demektedir.
Kadın ve aşk, kadın ve çocuk, kadın ve başarı, kadın ve hüzün, kadın ve çaresizlik, kadın ve kıskançlık, kadın ve erkek, kadın ve para, kadın ve cinsellik, kadın ve ihanet ve birçok konu resimlerinin alt başlıkları halinde karşınızda durmaktadır. Evet, Frida kadın olmayı sevmiş ve kadın olarak var olmuştur. Var olabilmek için erkek gibi olmaya gerek duymamış, kadınlığını bir kenara bırakmamıştır. Bir kadın kimliği vardır ve eserlerinde ben bir kadının ve bir kadın olarak bunları yaşadım ve bir kadın olarak anlattım, bir kadının hissedebileceği en doğal duyguları sanat aşkınlığıyla dile getirdim demektedir.
Frida'yı ve sanatını en derin şekilde yorumlayan eşi Diego Rivera onun için şunları söylemiştir: "Sanat Tarihinde ilk kez bir kadın, tam bir içtenlikle yalın ve sakinliği içinde acımasız denebilecek bir içtenlikle yalnızca kadını ilgilendiren genel ve özel olguları dile getirmiştir. Çok yumuşak ve zalim olarak da nitelenebilecek içtenliği, bazı şeylerin kesin ve tartışmasız bir biçimde tanıklığını yapmasını sağlamıştır. Bunun için kendi doğumunu, meme emmesini, aile içinde büyümesini ve her türden korkunç acılarını, kesin olgularla duyguları genelleştirip, onları kosmogonik ifadesine ulaştığı durumlarda bile her zaman yapmış olduğu gibi gerçekçi kalarak, derine inerek resmetmiştir. Frida Kahlo Meksikalı ressamların en büyüğüdür. Geleceğin dünyası için

© ŞULE AĞAYAR ÖZKAN

sahip olduğu değeri ölçmek mümkün değildir."
1938 yılında Andre Breton, Meksika ziyaretinde Frida Kahlo ile tanışmıştır. Resimlerini gördüğünde Kahlo'ya bir sürrealist olduğunu söylese de Kahlo, Breton'a "Ben kendi gerçeğimi resmediyorum" demiştir. Breton'un Kahlo'ya verdiği cevap da aynı doğrultudadır. "Çektiğiniz acı, resimlerinizde bir şiire dönüşmüş."
Kahlo'nun sanat anlayışı sürrealist olarak tanımlanmak istense de Kahlo bunu hiçbir zaman kabul etmemiştir. Bu konuda görüşünü, "Bazı eleştirmenler beni sürrealist sınıflandırmasına sokmak istediler; ama ben kendimi bir sürrealist olarak görmüyorum. Resimlerimin sürrealist olup olmadığını gerçekten bilmiyorum ama beni en içten şekilde ifade ettiklerini iyi biliyorum ve sürrealizmden iğreniyorum. Bence sürrealizm burjuva sanatının çökmüş bir tezahürü. İnsanların sanatçıdan beklediği gerçek bir sapma. Resimlerimle ait olduğum halka ve bana güç veren fikirlere layık olmak istiyorum. Yaptıklarımın, insanların barış ve özgürlük için verdikleri mücadeleye bir katkısı olmasını istiyorum" şeklinde belirtmiştir. Gerçeklik onun üç cümlesinde gizlidir. "Ben hayatımda üç şeyden vazgeçmem. Birincisi aşkım Diego, ikincisi sanatım, üçüncüsü ise Komünist Parti."
1960'larda feminist dalga ile beraber kadın sanatçıların, ressamların ilgi çekmeye başladığı düşünüldüğünde, en samimi yönü ile kendini ifade eden Kahlo bunu çok önceden başarmıştır. 1939 yılında sergi için Paris'e gitmiş, Fransızların milliyetçiliğinin de etkisiyle, mali açıdan çok başarılı olmamış olan serginin üzerine Frida Kahlo, "Kadınlara hâlâ hak ettikleri değer verilmiyor. Bir kadın ressam olmak çok zor" demiştir. Sergi sonrasında Kandinsky, Picasso, Frida Kahlo'nun sanatsal ve kişisel özelliklerine övgülerde bulunmuşlardır. Resimlerinden çok etkilenen Pablo Picasso, daha sonra Diego Rivera'ya şöyle yazacaktır: "...Ne sen, ne Derain, ne de ben, Frida Kahlo gibi yüzler çizmeyi bilmiyoruz..."
Bunun yanı sıra yaşadığı coğrafyanın antik geçmişi, devrimin etkisiyle gelişen milli kimliği de sanatına yansımıştır. Meksika kültürünü resimlerinde işlemeyi seven Frida, geleneksel motifleri kullanmak konusunda başarılı olmuştur. Meksika yerli kültürünü yansıtan eserlerin yıllarca sömürge devlet olması sebebiyle yasaklandığı, sanat müfettişleri tarafından cezalandırıldığı coğrafyada ancak 19. yy.da yerli kültür resimleri yapılmaya başlanmıştır. Frida bu yüzden Meksika kültürünü resimlerinde işlemiş, geleneksel giysileri, saç şekillerini, kaşlarını ve bıyıklarını özellikle bu kültürün parçası olduğunu göstermek için kullanmıştır.
İlk resmi, geçirdiği ameliyat sonrası sıkılmaması için annesi tarafından tavana asılan aynaya bakarak yaptığı kendi portresi olmuştur. Geçirdiği trafik kazasında kemikleri kırılan ve büyük acılar çeken bedeninin üzerindeki kontrolünü yeniden ele geçirmek, yeniden "ben" imgesini oluşturabilmek ve kimlik hakkındaki kaygan zeminli kavrayışını sağlamlaştırabilmek için giriştiği bir çabadır resim yapmak. Bu nedenle Kahlo, kendi bedenini sürekli olarak parçalanmışlığın kıyısında betimlemiştir. Resimlerinde yer verdiği her unsurun bir anlamı vardır ve bir oyun gizlemektedir. Keşfetmenin coşkusu izleyiciyi heyecanlandırmaktadır. Bazen imzalarında kelime oyunları yapan sanatçı sevgililerine gizli şifreler göndermekten çekinmemiştir. Bir hikâyesi ve hayatının parça parça gösterimi olan resimleri onun samimi ben'idir. Üstelik her resminin hikâyesi ve izleyici ile paylaşmak istediği samimi bir yönü vardır.
44 yaşında hayata veda eden sanatçının 125 eseri bulunmaktadır. Bu eserler içinden 1949 yılında yaptığı "Evreni Kucaklayan Aşk, Toprak (Meksika), Ben, Diego ve Senyor Xoloti" adlı resmi Frida'nın anlatım zenginliği, kendi ile yaptığı samimi mücadeleyi gösterebilir. Sanatçı resimlerinde sıkça kullandığı şekilde farklı dünya dinlerine iç içe yer vermektedir. Meryem'in annesi Anna, Meryem ve çocuk İsa kozmik bir bağlam içerisine, Budizm evren birliği kuramına yerleştirilmiştir. Anna, Meksika toprak tanrıçası olarak gösterilmiştir. Bereketli memesinden süt damlamaktadır. Toprak ananın önünde ise Frida sırtında Tehuana'ların geleneksel kan kırmızı elbisesi ile oturmakta, göğsünün üstündeki açık yaradan kan akmakta, kalbinden ise fışkırmaktadır. Kollarının arasında çıplak bebek Diego'yu tutmaktadır. Diego'nun elinde ise Şiva'nın alevi, alnında da Hintli Tanrı Şiva'nın her şeyi mahveden yaşam aleviyle yakın çevresini yakıp kavurduğu üçüncü gözü vardır. Frida burada siyah saçlarını bırakan, kan diyeti peşinde koşan Tanrıça Kali olmuştur. Hint inanışına göre Kali, kocası Şiva'nın bedenini karnında taşımaktadır. Şiva'nın alnında üçüncü gözü vardır. Kali kendi gücüyle Şiva'yı kurtarır ve ona ruh verir. Böylece karanlıkların efendisi Kali, dünyanın anası Parvati olarak Şiva'ya yaşam armağan etmiştir. Fakat doğası gereği bu yaşam hastalık ve ölüm aracılığı ile her an geri alınabilir. Frida burada kendisini yok etmekle tehdit eden eril güç ile birleşebilmek için kozmik güçleri yardıma çağırmakta, diğer yandan izleyici ile duygusal bağ kurmayı amaçlamaktadır. Frida

© ŞULE AĞAYAR ÖZKAN

yasaklanan Meksika kültüründe yerlilerin kiliselere gelmelerini sağlayabilmek amacı ile yapılmasına izin verdikleri güneş ve ay figürlerini de kullanmıştır. Güneş ve ay Frida için hiçbir zaman birleşemeyecek olan Diego ve kendisidir. Ancak Aztek inanışında doğanın gücünün göstergesidir. Meksika'ya özgü bitki dokusu Frida'nın resimlerinde sıkça kullandığı ülke sevgisinin göstergesidir. Diego'nun elindeki güvercinin kanatları yanmaktadır. Bu da aralarındaki barışın gerçekleşemeyeceğinin ve bu yüzden yaşanan üzüntünün betimlemesidir. Frida, Diego'dan ayrıldığında saçlarını kesmiş ve bunu resmetmiş, Diego ile barışıp tekrar evlendiğinde kestiği saçlarını iplerle bağlayarak saçını örmüş şekilde resmetmiştir. Frida'nın saçları Diego'nun sevdiği şekilde açık bırakılmıştır (Frida Kahlo ve Diego Rivera, 2010).

Frida'nın resimlerinde izleyicinin çözümlemekten hoşlanacağı ayrıntılar onun zeki yerleştirmelerini keşfetme anlamına da gelecektir.

Örülmüş Kadınlık

Kadın tarihin her evresinde özgürlüğü için çıkış yolu aranmıştır, hep savaşmak zorunda kalmıştır. Hâlâ da savaşmaktadır. Kadının önündeki engel "kadın" olmasıdır. Saçlarından yakalanmıştır ve saçlarından suçludur. Saçındaki örgüler zincirleri olmuştur. Lilith'in bir hayalet gibi kadınların beynine girip, erkeklerle eşit haklara sahip olma savaşını günümüze kadar sürmesi gibi, bir bedduanın işareti olarak da tarihe geçmiş, saçları yılan şeklinde bir kötülük sembolü olarak görülmüş Medusa gibi, bir insana âşık olup, ölümü ile sevdiğinin hayatını kurtaran, belden yukarısı güzeller güzeli bir kadın ve belden aşağısı upuzun bir yılan kraliçe olan Şahmeran gibi, tek göğüslü kadın savaşçılar Amazonlar gibi, kadının gücünün tehlikeli görüldüğü ve kötü kadın yakıştırmasıyla yakılarak öldürülen uzun saçlı cadılar gibi, çağlar boyunca geride bırakılmış ve horlanmış, değişik mitolojilerde toplum dışına itilen kadın semboller gibi. Kadınlar kapı hakkı ne verirsin dediklerinde; kimi zaman umutlarını, kimi zaman coşkularını, kimi zaman emeklerini, çoğunlukla özgürlüklerini bezirgân başına verip geçmişlerdir, bazen buna rağmen geçememişlerdir.

Psikeart için yapılan tasarımda saçlarının örgüsü ile sarılan, bağlanan kadının engelinin "kadınlık" olması anlatılmak istenmiştir. Kadının savaşçı hali tek göğüslü Amazon olarak anlatılmak istenmiştir. Saç örgülerinin bir kozaya dönüşmesi doğum sancısını ve doğa kanunu olarak üremenin devamlılığındaki rolünü göstermektedir. Kadın imgesinin yüz detaylarının olmaması kimliğinin olmaması, adı yok anlamındadır. Döngüyü gösteren daire saç örgülerinin devamı şeklindedir. ●

Kaynakça

Berktay, F. (2004). Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye. Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları. İstanbul Üniversitesi.

Çokatak, D. (2015, 06 17). Frida Kahlo'da Kadın ve Resmi. İsmail Hakkı Altuntaş: https://ismailhakkialtuntas.com/2015/06/17/frida-kahloda-kadin-ve-resmi/ adresinden alındı

Frida Kahlo ve Diego Rivera. (2010). İstanbul: Pera Müzesi Yayını.

Frida Kahlo's *"The Love Embrace of the Universe, Earth (Mexico), and Señor Xolotl"*. (2014, 08 19). Famo Faux Writes: https://famofauxwrites.wordpress.com adresinden alındı.

Kozlu, D. (2009). *Modernizm Sonrası Postmodern Hareket İçinde Kadının Yeri.* ART-E .

Esen KUNT

Sevim Burak

Çengelliğnelerle yazan bir kadın

Burak poetikası sürekli bir inşa etme ve oluş edebiyatıdır. Çengelliğnelerle kurduğu kendine has edebi montajıyla Burak, yeni bir dili de ortaya koyar.

Sevim Burak, dili ve edebiyatı kekeleten bir yazardır; dilin sınırlarını ihlal eden, bozguna uğratan, imlayı tersine çeviren bir edimle yazmıştır adeta. Dilin hiyerarşik kuralları içinde barınmak istemeyen, her zaman sınırlarını genişletmeye çalışan, "ötekilere yazan" bir yazardır. Onun edebiyatındaki ötekiler, dışlanmış, görmezden gelinen, düzenle ilgili sıkıntıları olan bireylerdir. Bu nedenle hayranlık duyduğu, hocası olarak gördüğü Kafka'nın izinden giderek minör bir dilin içinde kendine köksaplar açarak yeni dişil bir dilin ve poetikanın da kurucusudur.

"Yanık Saraylar"ın başı da böyle başlamaz mı "Sedef Kakmalı Ev" öyküsünde.

"Geldiler...
Çok yorgundular
Sokağın başına dizildiler
Sekiz on kişi kadar vardılar.
Bunların ardından kadınlar göründü
Çok yavaş yürüyorlardı...
Erkeklerin önünde çömeldiler" (Burak, 1993, s. 9)

Sevim Burak tıpkı oğlu Karaca Borar'a yazdığı gibi "çocukluğundan beri dünyaya bir giz taşımak ödeviyle" geldiğine inanarak yaşamıştı. Ya da "Ford Mach I"i yazarken hissettiği duyguları tanımlarken antropomorfik bir huşuyla "kendimi bir araba gibi hissediyorum" (Demirtaş, 2015, s. 14) demişti. Kendi edebiyatıyla birlikte sürekli oluş halinde olan bir yazardı Burak, dönüşen tüm tekrarlarında, tüm yinelemelerinde aslında hep kendini arayan bir yazardı. Deleuzeyen bir terminolojiyle şizoanalitik bir biçimde yazarak, dili adeta bir ayna gibi parçalayarak kırık cam parçalarının yansımasından yeniden ve yeniden kurma ve bozma gücüyle Burak, majör dilin sınırları içinde kendine kaçış çizgileri yaratarak minör imkânlar yarattı. Tüm tekrarlar, yinelemeler, mırıltılar ve çemberlerin Burak'ın edebiyatındaki yerini ise "oluş" üzerinden anlamlandırabiliriz.

Sürekli bir arayış, kesintilerle, büklümlerle, kekelemelerle ilerleyen, bozguna uğratan bir oluş dersek yanılmayız. Tüm tekrarların, yinelemelerin onun edebiyatındaki yeri farklıdır: Sevim Burak da edebiyatındaki bu durumu şöyle açıklamaya çalışır:

"Çünkü ben gerçeği bir kerede yazıp ortaya çıkarabilen bir yazar değilim; yazarlık tecrübelerime göre söyleyebilirim ki yirmi kere yazarak elde ettiğim gerçek çok alelade bir gerçekti. Bir gerçeğin ancak belki yüzüncü kez yazdığım zaman -gerçeğin o olmadığını değişerek başka bir görünüm aldığını- ve başka bir gerçeğe dönüştüğünü anladım." (Güngörmüş, 2003:24)

Deleuze ve Guattari'nin "Kafka: Minör Bir Edebiyat İçin" eserinde dile getirdikleri gibi "minör edebiyatı minör dilin edebiyatı değil, daha ziyade bir azınlığın majör dilde yaptığı edebiyat olduğunu" saptarlar (Deleuze, Guattari, 2000). Deleuze ve Guattari'nin minör edebiyat kavramını ortaya atarken en fazla üzerinde durdukları yazarların başında Kafka ve Beckett gelir. Sevim Burak'ın yazınında en önemli esin kaynakları da Kafka ile Beckett'tır; özellikle bunu "Afrika Dansı" kitabına adını veren ilk öyküsünde, Beckett'e olan hayranlığını onu bir kurgu karaktere dönüştürerek göstermiştir.

"SAMUEL BECKETT diye bağırdım cevap vermedi/ saatler sonra güçsüz bir cevap geldi/ ama ne kadar uzaklardan bu kadar olur kulağıma gelen ses/ bu herhalde BECKETT'in değildi./ PARİS'TE bulunuyormuş/ benimle değilmiş/ odada el ele dolaşıyormuşuz/ kendisi tiyatrolara meraklıymış/ REBEKA filmini görmemiş/çok ihtiyarmış şimdi/."

Deleuze ve Guattari'nin bir anlamda minör kavramını ortaya attıkları en önemli edebiyatçının Kafka olması ve Kafka'nın

da Sevim Burak'ın tüm edebi yaşamı boyunca izinden gittiği kişi olması hiç rastlantı olmasa gerek. Deleuze ve Guattari "Kafka: Minör Bir Edebiyat İçin" eserinde minör kavramını üç temel özellik üzerinden tanımlamaya çalışırlar. Minör en saf haliyle "minör bir edebiyatın değil daha ziyade bir azınlığın majör dilde yaptığı edebiyattır" (Deleuze, Guattarri, 2000).

Sevim Burak yazısının kökleri, hafızası bir sarmal gibi adeta kıvrılan ve sürekli oluş halindeki hiç kapanmayan bir gözden yansıyan imgelerden oluşur, bu nedenle çağının çok ilerisinde bir görmenin diyalektiğini okurlara sunarken metnin bizatihi kendisini performatif bir edime, adeta bir film bedene dönüşür. Burak'ın poetikası Antonin Artaud'nun zihin sinemasını hatırlatırcasına bize her zaman oluş halindeki imgeleri gösterir. Bu bağlamda nasıl "Sahibinin Sesi"nde, sesi kutsayan bir anlatımı ortaya koyarken özellikle pek çok eleştirmenin Sevim Burak'ın en yetkin kitaplarından biri olarak gördükleri "Afrika Dansı'nda, kendi ifadesiyle şiirsel metinlerine yöneltilen adlandırma çabalarını, şiirsel yazıların aynı zamanda düzyazı niteliğini korumalarını "iğri yazı" olarak cevaplar. (Mungan, 2015:139)

Sevim Burak metinleri, okunan metinlerden ziyade seyredilen, göze hitap ederek görme duyusunu kutsayan ve yeri geldiğinde metnin merkezine Roland Barthes'ın en önemli kavramlarından biri olan "Punctum" yani bakışımı yerleştirir. Burak'ın yazını, adeta gözü kutsayan sinemaya doğru uzanan performatif metinlerdir. Mungan, "Burak yazınında aynı zamanda günümüzdeki yerleştirme sanatının enstalasyon, video-art ve benzeri çalışmalarının bir çekirdeğini görüyoruz" nitelemesi onun poetikasının avangard tavrının bir yansımasıdır (Mungan, 2015:140). Metinlerinde kendine has çengelliiğnelerle yaptığı montaj ve yazma deneyiminin dışında öne çıkan ve adeta Burak poetikasının anahatlarını ortaya koyan kavramlardan biri de "Poz"dur (Mungan, 2015:140). Burak'ın terzilik ve modellik yapması ve daha sonra kendi kurduğu modaevini yönetmesi adeta edebiyatının en belirleyici özelliklerinden birine dönüşür.

O nedenle onun hikâye ve romanları, metinlerarası bir kavrayışla resimden sese, sesten müziğe, müzikten metne ve çengelliiğneleri perdelere, ardından da evrene açılan gözler gibidir. Bu anlamda, metnin sadece yazıyla kurulan bir şey olma durumunu ihlal ederek sürekli ve sürekli bozguna uğratarak bozar edebi anlamda metnin sınırlarını, politik bir tavırla çengelliiğnelerden kurduğu uğraş düzeniyle yapısöküme uğratır küllerinden doğan metni, bir anka gibi yeniden kurar. Burak poetikası sürekli bir inşa etme ve oluş edebiyatıdır. Çengelliiğnelerle kurduğu kendine has edebi montajıyla Burak, yeni bir dili de ortaya koyar: bildiğimiz sentaks, imla ve noktalama işaretlerinin hiçbirinin geçerli olmadığı dilin, majörün imkânları içinde yapılanarak kendine minör kaçış çizgileri yarattığı ve aktığı, neredeyse dilin tüm katı kurallarından sıyrılarak katı olan her şeyin buharlaştığı sıvı bir yazma halidir. Ulus devletin eril kodlarınca çevrilmiş bir dilin içinde nefes almaktansa minör ses ve minör görme biçimleriyle yeniden oluşturduğu akışkan bir dilin içine bizleri buyur eder alışageldiğimiz sınırlar yerine bu minör dil monad bir zamanın tınısını taşır.

Tıpkı "Afrika Dansı" kitabında yer alan "Osmanlı Bankası" öyküsünde yaptığı gibi neredeyse Kafka'nın yidiş dili olarak adlandırdığı yeni bir dil ve yeni bir sentaksın da kurucusudur. Bu bozguna uğratma halinden ötürü Sevim Burak'ın tüm metinleri bireyselden kamusala sızan politik bir karşı çıkışı da barındırır. Kapitalist arzu, bürokratik arzu, yasa, Kafka'nın edebiyat makinesinin içinde öğütülen en temel kavramlardan biridir. Bu yanıyla Kafka şizoanalitik bir yaklaşımla otoriteye, kapitalist burjuva aygıtının temel patriarkal kurumları içinde nasıl kendine özgü köksaplar oluşturduysa, Burak da ustam dediği Kafka'nın izinden Türk edebiyatı içinde minörün sesi olarak şizoanalitik bir biçimde toplumun dayattığı tüm tahakküm biçimlerine karşı çıkar. O nedenle şizoanalitik bir tınıyla yazar. Deleuze ve Guattari bir anlamda oluş kavramıyla en fazla feminist teori ile ortaklığa girerler. Çünkü normun doğal olarak zaten eril olduğunu ve tüm oluşların kadın oluşla başlaması gerektiğini söyleyerek dişil dili de desteklemiş olurlar.

"HAKİKAT ŞU:
BU YAHOUDİ KEDİLERİN YAŞAMALARI PEK
BEDBAHT YAŞAMAKTIR
PEK ACINACAK BİR YAŞAMLARI VARDIR
KASSAO DUKKİANE EUNUNDEKİ
KEUPEKLER
ARASENDE
HER GUN VOUKOU BOULAN GHAVGHA
TAARİF
OLENEMAZ

GEL PSİ PSİ PSİ
DİYELİM Kİ GELDİ
ELİMİ UZATTIM VE BENİ TIRMALADI
GELSİN BENİM
LACİVERT
İHTİYAR İŞİ
BOL
BELDEN SIKMALI
VE BÜZGÜLÜ
BAŞ İÇİN DELİK
YIRTILMASIN DİYE
ETRAFINDA ZIRH DELİĞİ GİBİ
DOKUMA İŞİ BİR KENARLIK
UÇLARI PÜSKÜLLÜ
BİR UÇKUR
ANNEANNEMİN ENTARİSİNİN ETEĞİ
KANI SİLİYORUM" (Burak, 2014:52, 53)

Murathan Mungan ile mektuplaşmalarında, Sevim Burak'ın çoğu öykülerinde geçen, yarattığı karakterin fotoğraflarını da yolladığını görüyoruz. "İşte bu Şadite Bağana'dır." Mungan'ın kavramsallaştırmasıyla, Burak için olguların görselleşmesi, imgeleşmesi poza dönüşmesidir. Burak poetikasındaki olguların poza dönüşmesinin en güçlü olarak görüldüğü öykülerden biri de "Afrika Dansı" içinde yer alan "Foto Febüs" öyküsüdür. Adeta bu öyküsünde bir Camera Obscura'nın içine girerek "Foto Febüs" öyküsüne dalıveririz. Şimdiye kadar Sevim Burak üzerine yazılan pek çok eleştiride her ne kadar kendisi için hocalarım dediği Kafka ve Beckett ile birlikte değerlendirilirse de ben Walter Benjamin ve Gilles Deleuze'ün kesiştikleri noktalar üzerinden de belirli paralellikler kurmaya çalışacağım. Bunun öncelikli nedenlerinden biri de Burak'ın terzilikten devşirdiği montaj yöntemi ile Benjamin'in Dadaist bir formdan özellikle de

© ALI SABET
2016

Heartfield'in çalışmalarından etkilenerek onun fotoğraf montajındaki en modern teknikleri kendi yazınında alegorik temsil biçimleriyle birlikte kullanmış olmasıdır (Morss, 2010:78).
Benjamin, "Tek Yönlü Yol" kitabında da bu montaj yöntemini kullanarak kavramları imgelere dönüştürerek fragmanlar şeklinde adeta birbirine karanlık odada ışıkla bütünleşmeyi bekleyen fotoğraflar gibi montajlar. Benjamin yöntemini tanımlarken tıpkı Burak gibi bir anlamda onları tarif edemeyeceğine, aksine onları sergileyebileceğini vurgular.
"Bu projenin yöntemi edebi montaj, bir şey söylemem gerekmiyor. Yalnızca göstermeliyim; ne parlak üslup oyunlarına başvuracağım ne de hazineden herhangi bir şey çalacağım. Yalnızca artıklar, yalnızca çöp, onları tarif etmeyip sadece sergileyeceğim." (Gürbilek, 2012:35)
Benjamin ve Burak arasında kurduğumuz ilk güçlü bağlantının dışında tıpkı Burak'ın da "Foto Febüs" öyküsünde yaptığı gibi Benjaminci bir "optik diyalektik" içinden metinlerini öyküleştirmesi. Yani bir anlamda tarihin giderek imgenin bizatihi kendisine dönüşmesi, belki de kristalleşmesi. Öyküye dönecek olursak fotoğraf ve ayna izlekleri metnin temel gövdesini oluşturur.

"... size öyle dikkatle baktığınızda FOTO SÜREYYA gösterir, bütün bunları da, iğneli fıçıları da..
FOTO SÜREYYA VE FOTO SÜREYYA gibileri

FOTO FEBÜS STÜDYOSU
Tokatlıyan karşısında 272 No.'da
ESKİ YERİNDEN ÇIKMIŞTIR.

"...daha çocukken onların geleceklerini yüzlerinden okur, dışarıya aksettirir. Siz de hayatı bu çocuk suratlarında okursunuz. Sonra geri dönüp Erenköy Köprüsü'ne doğru gittik. Derin bir ayna gibi...gözleri kör eden bir ayna olurdu bu ayna gerçekten olsaydı..... AMİRAL BRİSTOL OTELİ'nin aynasındaki gibi gerçek olsaydı Cemil'e kızmışlar bırakın ki gerçekler de başka bir ayna ile yansıtıldığında yüzlerce yıl uzağı görebiliyormuşsunuz gibi olurmuşsunuz 'senin yüzündan kaçırdık' diye kalabalık kalabalık küçük harfler gibi." (Burak, 2014:45-50)

Öykünün bu bölümünde en çok yinelenen imgelerden birinin ayna olduğu görülür. Burak bir anlamda öykünün merkezindeki Foto Febüs stüdyosu gibi her şeyi bir göze dönüştürerek neredeyse Ponty'nin çok sevdiğim bir kavramına da dokunarak "speculum mundi" yani bizi evrende seyredilen varlıklara dönüştürür. Öyküdeki tüm imgeler, Bristol Oteli'nin aynası, fotoğraf makinasının kadrajından yansıyan suretler aslında öyküyü teatral bir performansa dönüştürerek gözü kutsar. Bakışla tamamlanan o yarık izleyicinin konumu olmadan nedir? Lacan, Maurice Merleau-Ponty üzerinden hareket ederken bu durumu şu şekilde cevaplar. "Bizler dünya sahnesinde seyredilen varlıklarız." Kısaca bizi biz yapan, bilinç haline getiren şeyin aslında "speculum mundi" (dünyanın aynası) olarak tesis ettiğini belirtir (Lacan, 2013:.83). Burak da Bristol Oteli'nin devasa aynasını "speculum mundi'ye" dönüştürür. Bu nedenle metnin kendisi yine Burak'ın stilini tanımlarken, kullandığı pozlardan oluşan bir iğri yazıya yani performatif bir metne evrilir. Yazının başında kurduğumuz Burak ve Benjamin arasındaki benzerlikleri yansıtan paragraflardan biri de "aynanın içinde" diye başlar ve şöyle devam eder:

"...aynanın içinde gibi yemek istemişler ışık koru gibi sonunda kebabçıya gitmişler. Hiçbirşey göremessin oysa Kazım hepsini nikahtan sonra tek tek eve çağırdı.işte bu göremediğin şeyleri sana FOTO SÜREYYA gösterir. FEBÜS STÜDYOSU'NDA DA....." (Burak, 2014:46)

Bu satırlarda Burak da tıpkı Benjamin'in belki de poetikasının en önemli eserlerinden biri olan "Pasajlar"da ortaya koyduğu "diyalektik rüya evreni" gibi İstanbul'un kabuk şeklindeki pasajları ve otellerinin aynalarından yansıyan bir fotoğrafa bakmamızı sağlar.
Öyküde en fazla tekrarlanan imgeler, Foto Febüs Stüdyosu, ayna ve iğneli fıçı'dır. Adorno, Benjamin'in düşüncelerini ve "diyalektik rüya düşüncesini" tanımlarken bir anlamda dünyayı "düşünsel bir optiğin" içinden bakarak yorumladığını dile getirirken Benjamin'in poetikasının merkezinde yer alan imgenin adeta onun yazılarında bir enstantane fotoğraf gibi gözümüze çarptığını da vurgular (Cadava, 2005:22).
Bir anlamda Burak, "Foto Febüs" öyküsünde bilinçdışının dilini imgesel olarak optikleşen masal sarayları gibi yansıtır. Bu sarayın merkezinde Beyoğlu, Tokatlıyan Oteli vardır. Bu mekânlarla hafızanın poetikasını bir optik diyalektiğin peşinden Sevim Burak'ın tanımladığı biçimiyle "pozların", enstantanelerin peşinden gidiverir, fotoğrafik zamansallık içine gömülü olan İstanbul'u Foto Febüs içinden izleriz. Benjamin gibi Burak da devinen zamansallık içinde dilin imgelerini, imgenin dilini ortaya koyar ve bunu yaparken de giderek mitsel olana düşsel olana doğru yönelirler.
Bir anlamda "Foto Febüs" öyküsü hafızanın da poetikalarında gezdirir bizi sürekli. Burak, fotoğraf makinasını tarihi kaydeden hafıza, adeta her şeyi kayıt altında tutan bir edebiyat makinası gibi kullanır. Tıpkı Bergson'un "Madde ve Bellek" kitabında dile getirdiği köken denilen şeyin fotoğrafının ta kendisi olduğunu hatırlatır. Bu nedenle Sevim Burak'ın tüm öyküleri, adeta bir anının yeniden hatırlanma anında parıldayan bir art-imgesi gibi bize göz kırpar. ●

Kaynakça

Burak, Sevim. (1993), Yanık Saraylar. İstanbul: Nisan Yayınları.
Burak, Sevim. (2006), Afrika Dansı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Deleuze-Guattari (2000), Kafka: Minör Bir Edebiyat İçin, Özgür Uçkan, çev. Işık Ergüden. İstanbul: YKY Yayınları.
Demirtaş, Mustafa. (2015), "Sevim Burak'ın Minör Edebiyatı", Ötekilere Yazmak, Özge Şahin (haz.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 13-25.
Güngörmüş, Nilüfer. (2003), A'dan Z'ye Sevim Burak. Kitaplık Dergisi eki. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Buck-Morss, Susan. (2010), Görmenin Diyalektiği Walter Benjamin ve Pasajlar, Projesi, Ferit Burak Aydar (çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
Mungan, Murathan. (2015), "Sevim Burak'ın Çengelliiğneleri" Ötekilere Yazmak Özge Şahin (haz.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 134-148.
Benjamin, Walter. (2012), Son Bakışta Aşk, Nurdan Gürbilek (haz.), İstanbul: Metis Yayınları.
Cadava, Eduardo. (2005), Işık Sözcükleri-Tarihin Fotografisi Üzerine Tezler. Aziz Ufuk Kılıç (çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Pınar AYDIN O'DWYER

© LEONOR FINI

Kadınlık için operada SWOT analizi

Akşam doğan ve her sabah şafakla ölen nedir?
Çok sıcak ve kor kırmızı bir alev gibi titreyip duran nedir?
Buz gibi soğuk olan ama ateş gibi yanan nedir?

Malum SWOT (Strengths: güçlü yönler, Weaknesses: zayıf yönler, Opportunities: fırsatlar, Threats: tehditler) bir kurumun, tekniğin, sürecin, şirketin, ülkenin veya kişinin durumunu analiz etmek için kullanılan bir yöntem. SWOT analizi ile kadınlığın operada durumunu gözden geçirsek karşımıza nasıl bir durum çıkardı?

Güçlü yönler, güçlü kadın

Mavi Sakal, evlendiği kadınları daha ilk gece öldüren, belki de bağlanma veya başaramama korkusu olan, kan banyosunda yıkandığı için sakalı mavi olan zengin, yaşlı, çirkin ve iliklerine kadar kötünün kötüsü, gaddar bir masal kahramanı, bir "ıssız adam". Ariane, Mavi Sakal ile evlenip onun kalesine ilk adımını attığı andan itibaren çekinmeden soru sorar, etrafı inceler, her yere, her şeye dikkatle bakar. "Ariane ve Mavi Sakal" operasında[1] Mavi Sakal, Ariane'a birkaç anahtar verir ve altın olanını kullanmamasını söyler. Ama Ariane kullanması yasak olan anahtarla yedinci kapıyı açarak şatodan çıkmanın yolunu-ışığı bulur. Işıkla daha önce Mavi Sakal ile evlenip tutsağı olmuş diğer kadınlara da yol gösterir, bulduğu ışığı paylaşır. Aslında aradığı ve bulduğu şey "gerçeğin ışığı"dır. Bulunca da arkasına bakmadan terk eder, gider. Ariane güçlü bir kadındır.

Zayıf yönler, zayıf kadın

Ariane gitmeden önce diğer kadınlara da kendisiyle birlikte özgürlüğe ulaşmayı teklif eder. Ama işte tüm sorun da orada başlar. Öteki kadınlar ışığa kavuşmaktan kaçınır. Gerçeği bilmek istememektedirler. Esasen her birinin bir takıntısı vardır (mücevher veya güzellik merakı, sakatlığından veya yabancı oluşundan utanma gibi). Bunlar yüzünden tutsaklığı hak ettiklerini, Mavi Sakal'ın onlara işkence etmekte haklı olduğunu düşünmektedirler. Stockholm sendromunun tüm özelliklerini taşıyan bu kadınlar elbette var olduklarının

bilincindedir. Ama sosyal alanda bu bilinçle yaşamamaktadırlar. Bir başkasının, örneğin Mavi Sakal'ın onlar hakkında düşündükleri onlara daha doğru gelmektedir, o ne derse onlar öyledir ve o kadardırlar. Gerçekliklerinde kendi bilinçleri değil, Mavi Sakal'ın bilinci vardır. Güçlüden yana olup, zalimle bütünleşmeye başlamışlardır; onun adına kendilerine işkence etmektedirler.
"Ariane ve Mavi Sakal" operasındaki diğer kadınlar zayıftır.

Fırsatlar, fırsatı kullanan kadın

Claire Zachanassian adlı yaşlı ve pek varlıklı kadın bir gün doğup büyüdüğü Güllen kasabasına geri döner. Claire'in genç ve yoksulken Alfred İll ile ilişkisi olmuş, ondan hamile kalmıştır. Ancak zengin bir kadınla evlenmeyi tercih eden Alfred, onu yüzüstü bırakmıştır. Kasabadan kimse ona yardım etmemiş, herkes ona yüz çevirmiş, adeta oradan sürülmüştür. Başka bir şehirde çocuğunu doğurmuş ama onu bakımevine bırakmak zorunda kalmıştır. Kendisi çaresiz kötü yola düşmüş, çocuk da ne yazık ki ölmüştür. Ama sonra Claire için hayat farklı bir yola dönmüş, birbirinden zengin ve ünlü yığınla erkekle evlilik yapmıştır. Bu sayede akıl almaz bir servetin sahibi olmuştur. Zaman gelince de kendisine kötü davranan kasabalılardan öç alma fırsatını kullanmaya davranmıştır. İlk işi o zamanlar hakkında yalan ifade veren iki kişiyi (Koby ve Loby) buldurup hadım ve kör ettirmek olmuştur. Sonra sıra kasabaya geri dönüp kasabalılardan ve Alfred'den öç almaya gelmiştir.
"Yaşlı Kadının Ziyareti" adlı opera eseri de burada başlıyor.[2] Zaman içinde çok fakir düşmüş olan Güllem halkı onun kendilerine yardım etmesini bekliyor. Artık yaşlanmış olan Claire onlara çok büyük miktarda para vadediyor ama karşılığında da Alfred'i öldürmelerini istiyor. Güllem halkı bunu yapacak mı, eserin sorduğu soru da bu; siz Güllem halkı olsaydınız ne yapardınız?
Yaşlı kadın Claire Zachanassian, fırsatları gören ve kullanabilen bir kadındır.

Tehditler, tehditlerden etkilenen kadın

Buz kalpli Prenses Turandot kendisiyle evlenmeye yeltenen tüm erkeklere üç bilmece sormaktadır. Bunların cevabını bilemeyenlerin, ki hiç kimse o güne kadar bilememiştir, törenle kafalarını uçurtur, ifadesiz bir yüzle yere düşen kafaları seyreder ve sonra onları ibret-i âlem için direklere astırır.
"Turandot" adlı opera yeni bir infazla başlar.[3] Bu dramatik girişin ardından yeni bir aday, pek hevesli ve cüretkâr Prens Calaf ortaya çıkar, gongu çalar ve meydan okur. Gelgelelim bir mucize olur ve Calaf tüm soruları biliverir: Akşam doğan ve her sabah şafakla ölen nedir? Umut. Çok sıcak ve kor kırmızı bir alev gibi titreyip duran nedir? Kan. Buz gibi soğuk olan ama ateş gibi yanan nedir? Turandot!
Bu sefer tüm soruları bilerek tehdide boyun eğmeyen ve güçlü hale gelen Calaf ona bir bilmece sorar, kendi adı nedir? Turandot bu tahterevalli oyununda, karşı tehdide boyun eğmemek için sabaha kadar tüm tebaasını ayakta tutarak Calaf'ın kim olduğunu buldurtmaya çalışır ama olmaz (Pavarotti'nin unutulmaz yorumuyla "Nessun Dorma-Hiç Kimse Uyumasın" aryasının yer aldığı bölüm). Tehditle herkesi hizaya sokan Turandot beklemediği karşı tehdit karşısında güçsüz kalır. Gelmiş geçmiş en gaddar kadın hükümdar, kendisine yöneltilen gözdağına karşılık veremez, yelkenleri suya indirip Calaf'a iliklerine kadar âşık olduğunu itiraf eder.
Turandot karşı tehdidi önceden iyi hesap edememiştir.
Operada kadın karakter örneklerine SWOT analizi uyguladık. Güçlü ve zayıf yönleriyle, fırsatları ve olası tehditleri değerlendirebilme yetenekleri göz önüne alınca sizce kadınlığın kazanma ümidi var mı?

Dipnotlar

[1] Mavi Sakal aslında bir roman kahramanı, Charles Perrault'nun (1628-1703) 1697'de yayımlanan romanında yer alıyor. Konu o kadar ilginç ki yüzyıl sonra Grimm Kardeşler'e de (Jacob, 1785-1863 ile Wilhelm, 1786–1859) ilham vermiş, ardından da örneğin Maurice Maeterlinck'in yazdığı tiyatro oyununa (1896) ve diğer birçok opera, bale (biri Pina Bausch'un) ve sinema eserine...
Masalsı, ama bir o kadar da ne yazık ki gerçek ve güncel olan öykü üzerine Perrault'nun eserini temel alan librettoyla Jacques Offenbach (Mavi Sakal, 1866) ve Bela Bartok (Mavi Sakalın Şatosu, 1911) ile Maeterlinck'in librettosuyla Paul Dukas (Ariane ve Mavi Sakal, 1907) birer opera bestelemişler. Bu yazıda söz edilen konunun Paul Dukas'nın "Ariane ve Mavi Sakal" operasındaki şekli.
[2] Besteci Gottfried von Einum'un (1916-2007), İsviçreli oyun yazarı Friedrich Dürrenmatt'ın (1921-1990) tiyatro külliyatı klasiklerinden "Yaşlı Kadının Ziyareti" (Der Besuch der Alten Dame, 1956) adlı trajik komedisinden esinle 1971'de bestelediği aynı adlı üç perdelik opera.
[3] İranlı şair Nizami'nin 12. yüzyılda kaleme aldığı "Haft Peykar" (Yedi Güzeller) adlı eserinde yer alan zalim kadın Turandot'un öyküsü Friedrich Schiller'e (1801) ve sonra da Carlo Gozzi'ye ilham vermiş; yeniden yorumlanmış. Giacomo Puccini (eseri onun ölümünden sonra 1926'da Franco Alfano tamamlamış), Giuseppe Adami ile Renato Simoni'nin librettosu üzerinde çalışarak opera külliyatının başta gelen eserlerinden birini bestelemiştir.

Kaynakça

Aydın, P., Opera Kitabı, Akılçelen Kitaplar, 2015.
Arblaster, A., Women in Opera, İçinde: Viva La Liberta, Verso, 2000.
Kongar, E., İçimizdeki Zalim, Remzi Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 2011.
İzmir, M., Stockholm Sendromu ve Hegel'in köle-efendi diyalektiği, Cumhuriyet Bilim Teknik Eki, 15.07.2011.

İsmail GÜZELSOY

© İSMAİL GÜZELSOY

Cehennemin uçuk yeşil ışığı

Gözünü yumup kalbini sunduğun birinin ihanetini bağışlamak çok zor bir iş. Sevmediğin birini affetmeye ne var ki...

Kuran okuyacak hocanın gelmesi bekleniyordu. Kadınlar "En çok ben üzülüyorum, kahroluyorum" yarışına girişmiş, yüksek perdeden ağlamaktayken Suzan teyzem beni oturma odasına çağırmıştı. İçeri girer girmez kapıyı kilitleyip formika kaplı gardırobun alt çekmecesinden, eski bir Tercüman gazetesine sarılı bir şey alıp yanıma gelmişti. Ağlaması dinmişti. Yüz ifadesi değişmiş, daha önce tanık olmadığım bir enerjiyle aydınlanmıştı Suzan teyzem.

"Otur şöyle, otur, otur... Fotoğraf çektiğini söyledi ablam, çok gururlandım" dedi.

"Evet, mayıs sonundan beri Kerim abinin dükkânında çıraklık yapıyorum. Yüz yetmiş beş lira biriktirdim üç ay daha çalışırsam..."

"Al bunu" diye elindeki gazeteye sarılı nesneyi dizimin üzerine koydu. "Masum gençler niçin ve nasıl anarşist oluyor?" başlıklı bir makalenin basılı olduğu gazete sayfasını aralayınca bir Lübitel II fotoğraf makinesini görmüş, şaşkınlıkla teyzeme bakmıştım.

"Hava karardıktan sonra mezarlığa gidip kavakların dibine saklanacaksın. Annen burada kalacağından eve gitmediğini fark etmeyecektir, anladın mı? Sabaha kadar gözünü Nuri eniştenin mezarından ayırmayacaksın" dedi.

"Ne?"

"Mezardan ışık çıkarsa fotoğrafını çekeceksin. Film alıp makineye tak" dedi ve cebinden buruşmuş, iç içe geçmiş yufka kıvamında iki yirmilik çıkarıp avucuma sıkıştırdı. "Ne olur bunu yap, benim için ne kadar önemli olduğunu anlayamazsın."

"Niye mezardan ışık çıksınmış ki?" dedim şaşkınlıkla. Artık ne matemli insanların bunaltıcı kasvetini, ne de korku hissediyordum. Her şey kötü tasarlanmış bir piyes gibiydi.

"Günahkâr insanların öldükten sonra ilk gece mezarından ışık çıkarmış. Cehennem ateşinin ışığı mezara vururmuş. Eğer Nuri eniştenin mezarından da ateş çıkarsa cehenneme gitti demektir. Çıkmazsa da cennete... Anladın mı? Çok önemli, bunu bilmek istiyorum. Ne olur beni kırma" dedi.

Kadın yeniden defindeki gibi sonu gelmez bir "ü" sesiyle ağlamaya başlamıştı.

"Ama..." diye itiraz edecek oldum, göz göze geldik, dikkatle yüzümü inceledi ve gözlerini kurularken "Işık çıkmazsa fotoğraf çekmene gerek yok tabii. Bunu bana söyle, yeter. Ama uyuyayım deme sakın. Makina da senin olsun."

"Işık çıkmasa da mı?"

"Fark etmez koçum, makina senin karne hediyen olsun."

Bir cenaze evinde olmasak sevinç çığlıkları atabilirdim. Lübitel II almak için üç ay daha

çıraklık yapmama gerek kalmamıştı.
"Tamam" dedim. Suzan teyze omzumu sıvazlayıp kalktı.

Dönüş yolunda benden üç yaş büyük abime rastlayınca bir süre tereddüt ettikten sonra ona olanları anlattım. Onun da gece benimle kavak ağaçlarının altında nöbet tutmasını istiyordum.
"Tırstın tabii. Peki benim ne çıkarım olacak bu işten?" dedi. Beklediğim bir tepkiydi bu.
"Yirmi lira" dedim.
"Yanımıza yiyecek bir şeyler, ikişer bira alacağız. Bir de Yakacık sigarası. Sen ısmarlarsın artık" dedi. Bunu beklemiyordum ama kabul ettim.

Kırılgan sessizliğin içinde, yarımayın altında bir insan bedeninin en kaba halini resmeden tümseği seyrederek sessizce bekledik, ekmek arası kaşar yedik, Tekel birası ve Yakacık sigarası içtik. Sırayla Nuri eniştenin mezarını izledik. Lübitel II'nin deklanşör kilidini açıp çekime hazır hale getirmiştim.
"Suzan teyze genç yaşta dul kalınca kafayı yedi bence. Mezardan ışık mı çıkar ya?" dedim.
"Çıkar, çıkar" dedi abim.
"Saçma" dedim. İkimiz de yapmacıklı bir metanetle konuşuyorduk. Korktuğumuzu belli etmemek için gür ve yüksek sesle konuşmaya çalışıyorduk. Çoğu cümleye böyle başlıyorduk ama söyleyeceklerimiz uzadıkça ergen sesimiz ürkek, tiz bir vızıltıya düşüyordu.
"Nasıl ışık çıkıyor, laf işte! Diyelim ki Nuri enişte cehenneme gitti, o ateşin ışığı niye buraya vuruyormuş ki, aklın alıyor mu?" dedim. Mezarı takip etme sırası bendeydi. O anda bir karga, mezarın baş kısmında, mermercinin işlediği mezar taşının yerini belirlemek için konulan üçgen kalas parçasına tünedi, başını yana çevirip aynı anda bize ve gökyüzüne baktı bir süre.
O anın fotoğrafını çektim, deklanşörün çıkardığı ses kargayı ürküttü, kuş uçup gitti.
"Mezardan ışık çıkar tabii ama cehennem ateşinin ışığı değil, bildiğin fosfor" dedi abim.
"Ne?"
"İnsan vücudu, bilhassa kemikler fosfor dolu yavrucuğum. Mezarda vücut dağılmaya başlayınca fosfor da akıp gidiyor. Karanlıkta sanki mezardan ateş çıkıyor gibi görünen ışık bu işte. Bütün hayalet efsanelerinin arkasında bir fosfor vakası olduğundan eminim."
"Nereden biliyorsun?" dedim. Anlamsız bir sayıklamaydı bu elbette ki.
Korkuyordum ve yaşayan birinin sesini duymaya ihtiyacım vardı.
"Bilmiyorum, tahmin ediyorum. Dünya üzerindeki, özellikle de annemin ve çatlak Suzan teyzemin aklındaki zırvalar bana her şeyin akla yatkın bir nedeni olduğunu öğretti zaman içinde. Sen 'mezardan ışık çıkarsa' filan deyince biyoloji dersinde öğrendiklerimi hatırladım. O bilgilerle bu saçmalığı birleştirince de böyle bir sonuca vardım. Düşün ki... Bak... Bu..."
Abim "vardım" dediği anda Nuri eniştenin mezarından parlak, hafif yeşile çalan bir ışık huzmesi çıkmaya başladı. Dingin bir bulut kümesi gibi salınarak yukarı ağan ışığın fotoğrafını güçlü bir büyünün etkisi altında, farkına bile varmadan çekmiştim. Beş dakikayı aşkın bir süre abimle hiç kıpırdamadan, konuşmadan o ışığın servilerin üzerinde bir süre salınıp sonra solup kayboluşuna baktık. Sert bir esinti bizi okşayıp geçti. Uzakta bir baykuş banladı, bir ağustosböceği içine gömüldüğümüz sessizliği ağırlaştıran şarkısıyla coştu, kasabanın öbür ucunda bir köpek kederle uludu, ay koyu bir bulutla örtüldü.
Gerisine siperlendiğimiz tümsekten doğrulup ürkekçe çevremize bakınırken "Bunu Suzan teyzeye verme" dedi abim.
"Neden?"
"Üzülmesin, ışık mışık çıkmadı de, geç. Ama tab ettir, inceleyelim" dedi. Korktuğu hem hareketlerinden hem sesinden belli oluyordu. Bunu fark ettiğimi gözlerimden okuduğu zaman da, "Hava nasıl da serinledi birden!" dedi.

Üç gün sonra uğradığımda Suzan teyze heyecanla elimi tutup beni içeri çekti ve yutkunarak, "Ne oldu, ışık çıktı mı?" dedi. Ona üzerinde karganın tünediği mezarın fotoğrafını uzattım, başımı iki yana salladım.
"Ne yani uruspularla yediği herzeler yanına kâr mı kaldı deyyusun? Hiç mi cehenneme gidemeyecek? Azıcık da mı çıkmadı ışık?" dedi ve salondaki divana çöküp sarsılarak ağlamaya başladı. Mezar başında, cenazede ya da Nuri eniştenin gömleğine sarılırken yaptığı gibi uzun, tiz bir "ü" ile değil, yürek parçalayan bir iniltiyle ağlıyordu.
"Ah be Nuri, yanına kâr mı kaldı ettiğin puştluklar. O uruspularla yaptıkların... Ah be Nuri..."
Suzan teyze orospu yerine uruspu derdi nedense. Uzun yıllar uruspunun hafifmeşrep kadın, orospunun ise fuhuş yapan kadın olduğunu zannetmiştim. Nasıl böyle bir sonuca vardığımı sorma, hatırlamıyorum.

Teyzem yedi sene sonra, "yuvasını bilen" Karslı bir mühendisle evlenip Zürih'e taşındı, iki çocuk yaptı. Kendimle hesaplaşmam yıllar sürdü ve sonunda teyzeme o fotoğrafı gönderdiğimde kırk iki yaşındaydım, teyzem altmış altı. Altına da bir not ekledim: "Nuri enişte cehenneme gitmişti aslında, sana yalan söylemiştim, bağışla teyze."
Cevap geldi: "Sevindim. Oh, içim serinledi. Eksik olma koçum." ●

Not: Bu makaleyi yazdıktan on sekiz sene sonra ekliyorum bu notu. Dün ikindi vakti Suzan teyzemin hastalığı son aşamasına geldi ve arzusu gereği, evinde ölmesi için hazırlıklara başlandı. Ben uçaktayken çocuklarıyla vedalaşmayı bitirmiş, sessizce ölümün cılız ve yorgun bedenine sokulmasını bekliyordu. Oraya vardığımı öğrenir öğrenmez, heyecanlanarak beni görmek istemişti. Yalnız başımıza kalınca bir an sessizce durup birbirimize baktık. Birden güldü ve "Ben özel ya da çatlak biri değilim, kadın olmak böyle bir şey. Gözünü yumup kalbini sunduğun birinin ihanetini bağışlamak çok zor bir iş. Sevmediğin birini affetmeye ne var ki..." dedi ve öksürmeye başladı. Eliyle "Az bekle!" anlamında yorumladığım bir işaret yaparken bakıcı kadın telaşla odaya dalıp beni dışarı çıkardı. Birkaç dakika sonra da Suzan teyzemin öldüğünü öğrendik. Son sözünü söyleyemeden göçüp gitti işte.
Merak ediyorsan söyleyeyim, o gece mezarına gidip fotoğraf filan çekmedim. Yalnızca onun öldüğü yatağın başucuna iliştirilmiş askıdaki boş serum şişesine bakıp bakıp düşündüm. Sahi ne demek istemişti? O olaydan mı söz etmişti? Galiba...
Ya da...

Tubanur BAYRAM KUZGUN

Virginia Woolf'un "Orlando"su

Kadın erkeğin büyük gösteren aynasıdır

Orlando yedi günlük uykusundan sonra bir sabah uyandığında aynada kendisine bakar ve bir kadın görür. Peki ama nasıl?

"Orlando"

"Erkeğin elleri kılıcına sarılmakta özgürdür, oysa kadın onları satenlerin omuzlarında kaymasını önlemek için kullanmak zorundadır. Erkek dünyaya, sanki kendisi için yaratılmış, kendi zevkine göre biçimlendirilmiş gibi korkusuzca bakar; kadınsa sinsice, dahası kuşku dolu bir yan bakış atar. İkisi de aynı giysileri giyselerdi, bakış açıları da belki aynı olabilirdi."

Virginia Woolf, *"Orlando"*

Kadınlık üzerine yazı yazmak söz konusu olduğunda Virginia Woolf'u hatırlamamak olmaz. Woolf, sadece Victoria döneminde değil, 21. yüzyıl dünyasında da kadının ve kadınlığın ideal tanımlamalarının yapıldığı, bir makbulünün olduğu ve "özgürleşti(rildi)ği" bir yerde anonim olmaya bir başkaldırıdır. Özneleşme çabası içinde olan kadının ihtiyacı olan ruhsal zarfları taşıdığı bir duraktır Woolf. Aktarımdır. "Kendine Ait Bir Oda" romanında kadınların tarih boyunca toplumda yer edinmekte karşılaştığı zorluklardan bahsetmiş ve onlara ışık tutmuştur. Woolf'un kadınlık üzerine ortaya koyduğu romanlarında ele aldığı en önemli fikir androjeni fikridir. Bu fikrini ilk olarak "Kendine Ait Bir Oda" romanında şu şekilde ortaya koymuştur:

"Ruhun, biri eril, biri dişil, iki gücün içinde bir arada var olacağı bir tasarım çizmeye koyuldum: Erkeğin aklında, erkek kadına baskın çıkıyor, kadınınkindeyse, kadın erkeğe baskın çıkıyor. Her ikisi bir arada uyum ve tinsel işbirliği içinde yaşarlarsa normal ve rahat bir ruh hali ortaya çıkar."

Woolf'un ortaya koyduğu androjeni aynı zamanda Jung'un önemli arketiplerden ikisi olan anima ve animus ile de paralellik göstermektir. Erkekteki bilinçdışı kadınsılığı anima, kadındaki bilinçdışı erkeksiliği ise animus temsil eder. Yine androjeni fikrini kurgusal şekilde ele aldığı "Orlando", bir yaz tatili evine kapanıp hızlıca yazdığı ve Vita Sackville West'e olan hayranlıkla karışık aşkını fantastik bir kahraman kurgusuyla ortaya koyduğu romanıdır. 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar dört asır boyunca yaşar Orlando. Önce erkek olur ve Kraliçe Elizabeth'in gözdesidir, sonra bir Rus prensesiyle aşk yaşar ve terk edilir. Kendini onarmak adına İstanbul'a elçi olarak gelip kadınlığa doğru salınır ve artık kadın olarak konumlanmıştır. Elbette Orlando için İstanbul bir tesadüf değildir. Nitekim, içerisinde büyülendiği, kadınsı erkekliğin ve erkeksi kadınlığın bir arada yaşandığı kozmopolit ve androjen bir şehirdir İstanbul. Romanda bu 400 yıllık fantastik yolculuğunda Orlando yedi günlük uykusundan sonra bir sabah uyandığında aynada kendisine bakar ve bir kadın görür. Peki ama nasıl? Orlando'nun bakışında ona bir kadın mevcudiyeti çizen nedir? Öyle ki her bakış yeni bir karşılaşma mıdır?

Oyun alanı olarak kadınlık

İlk öteki olan anne ile girdiği ilişkide, anne ile bütünlüğünü koruma arzusu içinde olan insan yavrusu tüm güçlülük deneyiminden gerçekliğe uzanırken annenin yavruya olan tutarsızlığı ya da ihtiyaçlarını yeterince iyi karşılayamaması, kucaklayıcı bir çevre sunamaması onu derinden yaralar. Çünkü ilk öteki olan anne, onun için parçalarını birleştireceği ve anlamlandıracağı bir yapboz gibidir. Annenin yeterince iyi olmayışı, yavrunun karşılaştığı kaçınılmaz doğum travması ve hayal kırıklığı ile bu yapbozun parçalarını birleştirmesini zorlaştırır. Çünkü yapbozun her bir parçası çocuk için tanımlanması, gerçek mi fantezi mi, iyi mi kötü mü olduğu ayırt edilmesi, bir çerçeve içerisinde bütünleştirilmesi ve anlam ifade etmesi gereken bir uğraştır. Diğer türlüsü boşlukta ya da karmaşa içerisinde kaybolmaktır.

Kadınlık ve erkeklik biyolojik cinsiyetten bağımsız bir şekilde yer aldığımız konumlanışlarımızdır. Erkek erkekliği, kadın kadınlığı öğrenirken bir oyun alanı içerisine girerler. Winnicott, geçiş

alanını gerçek ile gerçek olmayanın (fantezi) ayrımının yapıldığı bir mekândalık olarak tanımlar. Bu alan içerisinde oyalandığımız, bize kendimizi iyi hissettiren, oyunun kurallarına uymamızı sağlayan geçiş nesneleri vardır. Erkeklik söz konusu olduğunda, erkeğin bu oyun alanı içerisinde gerçeklikle bağını sürdürmesine yardımcı olacak güçlü, kusursuz ve selim geçiş nesnelerine ihtiyacı vardır. Kadının ise ipeksi, kadife, saf olana ve her an pürüzsüzlüğünü kaybetme kaygısına. Öte yandan anatomik olarak erkekte penisin varlığı ve kadında penisin eksikliği erkeklik ve kadınlık adına bir oyun yazma, oyunu kuralına ve taraflar için rolüne göre oynamayı gerektirir. Erkek, ilk öteki olan anne ile kurduğu ilişkide annenin yavru ile bütünleşmiş şekilde kalmaya gönüllü olmamasının yarattığı kaygıyla penisinin varlığı ile baş etmeye çalışır. Psikocinsel gelişim ile birlikte erkeklik üzerine var olan fikrini anne de dahil olmak üzere öteki tarafından onaylatma ve oyunu yazma şansını bulur. Nitekim kültürel yapı, dilin kullanımı, söylem, tanımlamalarımız bu yapılanmanın bir ürünü olarak görülebilir. Bir şeyi "erkek gibi yapmak" kusursuz ve eksiksiz yapmak anlamında kullanılırken; "kız gibi yapmak" eksik ve özensizce yapmak anlamında söylemimize yerleşmiştir.

Dolayısıyla erkeklik hem kültürel alanda hem de öznenin imgesinde bir tamlığa ve eksiksizliğe karşılık gelir. Dolayısıyla bu konumlanış erkekliği daha keskin, sert, ehlileşmemiş ve her an saldırganlaşabilir bir pozisyonda tutar. Kadınlık ise erkeğin alanı içerisinde yazılmış olan senaryoyu ezbere dökme ve oynama pozisyonudur. Bu konumlanış psikocinsel gelişim içerisinde aynı kadınlık pozisyonunda olan anne tarafından aktarılması yolu ile edinilir. Psikocinsel gelişimin bir çıktısı olarak ilk öteki olan anne ile kurduğu ilişkide kadın eksikliği baştan kabul etmiştir. Bu kabulleniş kız çocuğunun babayı baştan çıkarma arzusundan anne ile özdeşleşmesine (ki bu her zaman mümkün olmayabilir) uzanan ödipal karmaşasının sonucudur. Anne ile özdeşim, aynı zamanda annenin kadınlık pozisyonundan hareket etmeyi öğrenmeyi de gerektirir.

Aynadaki kadın kim?

Burada önemli olan psikocinsel gelişim ile birlikte kadınlığın ve erkekliğin bir bakış açısı olarak yer aldığıdır. Sosyal yapılanma ve söylem bu bakış açısını adeta çivileyici bir rol oynar. Adeta bir gerçekliktir. Erkeğe ipek giyme, altın takı, yüzük takma yasağı, kadının her daim bakımlı ve adeta üzerinde "dikkat, kırılır" yazarcasına kendini metalaştırması ve yine hassas, kırılgan, saf, ipek ve değerli olana paha biçmesi tüm bu konumlanışları garantilemek içindir. Nitekim Kant "Beden bir tapınaktır" der.

Orlando'nun bir sabah uyandığında aynaya baktığında kendini kadın olarak görmesi tam da sahip olduğu bakış açısına bağlıdır. Ayna, aynı zamanda simgesel olarak da anlamlı bir role sahiptir. Lacan, *ayna evresini* insan yavrusunun aynaya baktığında gördüğünün kendisi olduğunun ayırdına vardığı evre olarak tanımlar. Aynaya bakmak, kadınlığımızı ve erkekliğimizi yeniden inşa etmek için giriştiğimiz ritüelistik eylemlerimizdir. Kadınlık; aynaya bakarken, her bakışta hem bir ötekiyi ve eksiği hem de eksiklikteki mevcudiyeti görmek demektir. Simgesel olarak karnındaki doğum izini bebeğin bedeninden kopmasına dayalı bir kastrasyon ve bu mevcudiyeti garantilemek adına aynada izine bakmayı sürdürmektir kadınlık.

Erkeğin aynasında gördüğü şey ise kastrasyon kaygısını ortaya çıkarmamayı garantileyecek şekilde kendini olduğundan iki kat büyük gösteren kadının yansıttığı imgesidir. Erkeğin gözünde kadın bir öteki olmaktan ziyade yansıtma görevi olan bir araçtır. Kadınlık da tam da erkeğin tamlığını garantileyen bu aracı pozisyonda yer almaktır.

Virginia Woolf bunu şöyle tanımlamaktadır: *"Bütün bu yüzyıllar boyunca kadınlar, erkeği olduğundan iki kat büyük gösteren bir ayna görevi gördüler, büyülü bir aynaydı bu ve müthiş bir yansıtma gücü vardı. Böyle bir güç olmasaydı dünya hâlâ bataklık ve balta girmemiş ormanlardan ibaret olurdu. Savaşlarda zafer kazanıldığı duyulmazdı... Çar ve Kayzer ne taç giyerler, ne de tahttan inerlerdi. Uygar toplumlarda hangi işe yararlarsa yarasınlar, bütün şiddet ya da kahramanlık eylemlerinde aynalar gereklidir. İşte bu yüzden Napoléon da Mussolini de kadınların erkeklerden aşağı olduğunda bu kadar ısrarcıdırlar, eğer onlar aşağıda olmasalardı kendileri büyüyemezlerdi."*

Son bir söz

Erkeğin kadını imgesel düzlemde tutması, bir öteki olarak var edememesi ve bir ayna olarak imgesindeki gibi göstermediğinde bir tehdit olarak algılamasının bir yan ürünü olarak kadına yönelik cinsel, duygusal, fiziksel ya da ekonomik şiddet ortaya çıkar. Şiddet ise önce var olmanın, sonra özgürleşmenin ve ilerlemenin önündeki en büyük taştır. Atılan taşların büyük göstermekten yorgun düşmüş aynaları tuzla buz etmediği bir dünyaya, umutla...

Gülseli İNAL

Katakomp kayıtları

Ölüm nedeni dişilik

Ben doğanın bir parçasıydım; doğa, kâinat nasıl kendinden utanç duyamazsa ben de bedenimden dişi olarak utanç duyamazdım. Nasıl doğa kendi çıkıntılarını, dağları, kayaları, yükseltileri, mağaraları, nehirleri kendinde sakince taşıyorsa ben de bedenimdeki her şeyi utanmadan, çekinmeden taşımalıydım.

Annemin rahimine dişi olarak düştüm. Dokuz ay sonra dişi bebek olarak doğdum. Dış dünyadan ve kendimden habersiz zamanlar boyunca zihnim ve ruhum hem idea innata hem tabula rasa'ydı.

İlk kadınlık derslerini annemi gözleyerek aldım, konuşarak değil. Önümde bir örnek vardı ama ben doğada dolaşmayı yeğlemiştim. Bana aile sofrasında özel bir yer verdiklerinde iki yaşındaydım. O andan sonra babamın ve annemin konuklarıyla sofraya oturmaya başladım. Babamı ziyarete gelen Lord Kinross "Siz çocukları büyüklerle aynı sofraya mı oturtuyorsunuz, Türkiye de âdet bu mudur?" sorusunu sorduracak kadar ebeveynlerim uygar insanlardı. Büyüdükçe, serpildikçe yasaklar başladı. Uygar annem babam bana toplumda nasıl kadın olunur onu anlatmaya çalışıyorlardı. Oysa ben kendim olarak, duyumsadığım gibi kalmak istiyordum. Sözgelimi on beş yaşımda minik topuklu pabuçlarımı bir bayram günü giydiğimde olay olmuştu. Kendimi bir dişi gibi duyumsadığımdan yaşıma uygun topuklular, sırtı açık pembe desenli brokar bir elbise tartışmalara yol açmıştı. Annem de şaşkındı bu yaşananlara. Hem bana kadınlık nedir örnek olmak istiyor hem de baskılara karşı

beni savunamıyordu. Günlerden bir gün aile dostlarıyla Çamlıca Tepesi'ne bir gezi düzenlenmişti. Üzerimdeki yazlık askılı bir elbise, bedenimde yeni yeni büyüyen göğüslerimi belirginleştirmişti ve ben bu çıkıntıları kapatmak için sürekli utanç içinde kâh kambur durmayı seçiyor, kâh ellerimle göğüslerimi kapatmaya çalışıyordum. Çok açık ve net biçimde çevremdeki erkeklere kendimi göstermeme gayreti içindeydim ve utanıyordum. O gün bugündür Çamlıca Tepesi'yle göğüslerim aynı anlama geldiği için bir daha Çamlıca'ya çıkmak istemedim.

Benim bedenimden utanç duymama neden olan, içinde yaşadığım toplumun bireyleriydi.

Çelişki şuydu; böyle dünyaya gelmiştim, bedenim böyle gelişiyordu ve ben çevrenin baskısıyla bedenimdeki oluşumlardan utanıyordum. Neden? Şöyle akıl yürütüyordum: Ben doğanın bir parçasıydım; doğa, kâinat nasıl kendinden utanç duyamazsa ben de bedenimden dişi olarak utanç duyamazdım. Nasıl doğa kendi çıkıntılarını, dağları, kayaları, yükseltileri, mağaraları, nehirleri kendinde sakince taşıyorsa ben de bedenimdeki her şeyi utanmadan, çekinmeden taşımalıydım. Bu sereserpe dolaşmak, çırılçıplak gezmek değil, kendini kabul etmek ve sevmekle ilişkiliydi. Ve bu toplumsal-kadın rolünü bir türlü kabul edip onaylayamıyordum.

Bir gün annemden sırtı açık bir elbise dikmesini istedim. İstediğimi yaptı. Sırtımdan belime dek açık bu elbiseyle eve dönerken fırına uğramıştım. Tam ekmek alırken sırtımda ıslak, vantuz gibi bir şey hissettim. "Oh ne güzel, ne tatlıymış" sesiyle arkamı döndüğümde izbandut gibi bir adamın sarı dişleriyle sırıtan yüzünü gördüm. İzbandut sırtıma kocaman bir öpücük kondurmuştu. O gün bugündür sırtı açık elbise hiç giymedim, giyemiyorum.

On yedi yaşımda evlendirilme baskısıyla karşı karşıyaydım. Babam annem uygar insanlardı ama nedense beni babamın ailesi zengin biriyle evlendirmek istiyordu. Her bayram toplantılarında dar etek giydiğimde, oturuş biçimimi, saçlarımın modelini tartışırlardı. Başka konuşacak şeyleri yokmuş gibi beni konu mankeni seçmişlerdi. Namus bekçileri bedenimle, saçlarımla, geleceğimle bana bir kadınlık modeli empoze ediyorlardı. "Evlenirsen çok zengin bir elbise gardırobun olacak, ipek halılara basacaksın, saraylarda yaşayacaksın, yardımcıların olacak, rahat edeceksin." Hiçbirini kabul etmedim, sınıfsal-kadın olmayı reddettim. Dişi olarak kalmayı seçtim. Tanımadığım bir erkeğin sınıfsal kadını, burjuva kadını olacağıma açlıktan ölürdüm daha iyi. Âşık olmadan evlenmek istemiyordum.

Kadınlık toplumsal kalıpları içerir ve öğretilmiş yaptırımlar sürecidir, dişilik ise doğuştan gelen bir özelliktir. Bu doğal özellikler budanıp biçim verilerek toplumsal-kadın oluşur. Burada dişiliği yücelterek Marcuse'un "İçgüdü Uygarlığı"nı savunmuyorum. Özgürlükten söz ediyorum, bedenin harmonisinden ve müziğinden. Bizim toplumumuzda kadınlar çoğunlukla evlilik yoluyla kendilerini erkeğe köle haline getirirler; çünkü erkek zenginse onun maddi imkânlarından yararlanmak "kadınlık" vasıtasıyla gerçekleşir. Hele de küçük burjuvalar, bin türlü küçük hesap peşindedir. Bir ev aldırmak, bir araba aldırmak, erkeğin gücüne sığınmak, iş kurdurmak gibi çıkarların dökümünü yaparlar. Evlenir evlenmez bir çocuk yapıp erkeği bağlamak işlerine gelir. Çocuk doğurmak bile erkeği kullanmak içindir. Sonra evli oldukları erkekleri ellerinden kaçırmamak için her türlü çirkinliğe başvururlar. Kadınlığı kullanan dişiler çok kıskançtır, maddidir, rekabetçidir, yarışçıdır, adaletsizdir ve tüm bunları alet olarak kullandıkları için son derecede çirkindirler. Keşke hepsi dişi olarak kalabilseydi. Sahtelikler dünyasında benim yerim olmadı hiç. Ne hissettiysem onu yaşadım.

Kadınlık sonradan öğrenilir, nesilden nesle aktarılır ve böylece ortaya formatlar çıkar. Büyük burjuva kadın büyük maddi çıkarlar peşindedir, küçük burjuva kadın küçük maddi çıkarlar peşindedir. Vahşi kapitalizm; moda, siyaset, din düzenekleriyle ve önerileriyle dişiye biçim verir. Vahşi kapitalizmde dişinin bedeni satılıktır, bir ranttır. Moda ve TV reality programları, bunun sunumunu yapan medya yoluyla yaygınlaşan beyin yıkama araçlarıdır. Ama erkeğin bedeni satılık değildir. Satış erkek için yapılır. Ataerkil toplumun baskın üyeleri aynı zamanda kişilikli, eğitimli dişi istemez. Özellikle Doğu toplumlarında erkek, yönlendirilmiş, öğretilmiş, itaatkâr dişi ister. Boyun eğen, köle kadın baş tacıdır erkek için. Dişi beden, doğuştan gelen özellikleriyle olduğu kadar tasarımların dayandığı referanslarla formlanan ve zamanın kültürüne göre biçim alan bir sürece tabidir. "Kadın bedeninin tarihi aynı zamanda sırf estetik kriterlere bakınca bile sistemli bir baskının tarihidir."

Ancak size bir haberim var, 21. yüzyıl dişiliğin, erotizmin ve adaletin yüzyılı olacaktır; öğretilmiş, denetim altında tutulmuş kadınlığın değil. Ataerkil toplum yıkılıyor, kolay gelsin! ●

Meltem ARIKAN

© MERAL ERDOĞAN

Aynanın karşısında...

Kadın, aynanın karşısında öylece kendine bakıyor. Hatırlıyor hatırlamak istemediklerini... Bir fidan getirmişti bir zamanlar, yapraklarında farklılığının, çiçeklerinde gizlerinin saklı olduğu... Hatırlıyor, adamın onu yeşertemediğini... Keşfedemediğini...

Kadın, aynanın karşısında öylece kendine bakıyor. Kendi dediği bedene mi? Bedenin içinde olduğuna inandığı kendine mi? Kendi ve bedeni ayrı mı? Kendisi ve bedeni bir mi? Kendisi ve bedeni ayrı mı?

Benim bedenim.
Kadın bedeni.
Benim bedenim.
Kadınlığım...
Kadınlık...
Kadın...
Kim?

Kadın, aynanın karşısında öylece kendine bakıyor. Kendini yakalamak istiyor... Kendiliğini... Kadınlığını... Oysa sadece hayal kırıklığı görüyor... Aynanın içine sinmiş, aynanın kenarına yapışmış... Aynanın içinden sinsi sinsi ona bakan hayal kırıklıkları... Bedeni... Bedeni niye paramparça?... Hayal mi görüyor? Hayalleri mi kırık? Hayal kırıklıkları bedenini mi kırmış?

Kadın, aynanın karşısında öylece kendine bakıyor... Kadının adı var. Adının bir önemi var mı? Adı olmasa olmayacak mıydı? Yoksa adı olsa da, olmasa da aslında yok mu? Var olmak? Kadın olmak? Kadın doğulur mu? Kadın olunur mu? Kadınlık... Likörlük gibi bir şey midir? Tanımlı, belirli, köşeli, yuvarlak, cam... Kadınlık? Kadın olamamışlık, kadınlığın sınırları... Kadınlar ve tanımlar... Tanımları kim tanımlar?... Kadınlar mı?

Benim bedenim.
Benim memelerim.
Memelerim güzel mi?
Buna ben mi karar veririm?
Memelerim gerçekten benim mi?
Benim bedenim.
Nasıl olacağına benim karar veremediğim...

Kadın, aynanın karşısında öylece kendine bakıyor. Sevgileri tükenirken, bedeni değişirken, acıyla gerilirken bile hissettiği karmaşayı görüyor aynada. Aynanın derinliklerinde... Bedeninin dibinde...

Bedenin dibi var mı? Tıpkı kuyular gibi...
Bedenin dipsizliği... Ruhu var mı peki? Dipsiz olan ruhu olabilir mi? Ruh, beden, bilinç, hafıza, onu o yapanlar... Kadınlığı... Kadın mı? Çaresizlik aynadan bakar mı? Beden çaresizlikten acır mı? Çaresizlik...

Kim çaresiz?
Ben mi?
Ben kimim?
Ben kadınım.
Kadın?
Bedenimi görüyor musun?
Şişman...
Zayıflayacağım.
Kısa boylu...
Topuklu ayakkabılarım var.
Ben kimim?
Benim bedenim.

Kadın, aynanın karşısında öylece kendine bakıyor. Hep aynı noktada dönen topaç gibi... Hep aynı döngü, hep aynı çıkmazlar, hep aynı acı, hep aynı yalnızlık, hep aynı öfke... Aynalar bile aynı... Aynalardaki görüntüleri de aynı... Aynalar biliyor aslında kandırmacayı... Aynalar fısıldıyor kandırıldığımı... Kanmak arzusu... Bile bile kandırılmak... Gözlerdeki aldatmacalarda tanımlamak... Ben... Beni... Kendimi... Kadınlığımı... Tanımlara sığınmak gözlerdeki... Gözler... gözleri... gözlerim, gözlerin. Gözlerinden...

Kadın, aynanın karşısında öylece kendine bakıyor. Aynanın içinde sıkışmış kalmış. Ne kadar hareket ederse etsin, olmuyor. Sıkışmış... Sıkılmış... Geçmişi sürekli ittiriyor... Bir o yana, bir bu yana... Geçmişinden kaçamıyor... Gözlerini kapatsa, geçmiş göz kapaklarında beliriyor. Geleceğin gelmeyeceğini çoktan öğrenmiş... Aynanın karşısında bir andan ötekine, bir anıdan diğerine savrulup duruyor. Aynanın içinde sıkışmışlık artıyor... Korkular en çok sıkışıklıkta bağırıyor... Sıkıştıkça korkular... Korkular sıkıştırdıkça... Aynadan yansıyanlar...

Bana bakıyorum.
Kendi kendine mi konuşuyorsun?
Hayır.
Evet...
Kendimle konuşamaz mıyım?
Konuşan sensen yanıtlayan kim?
Yanıtlayan sensen konuşan kim?
Hepsi benim tabii ki...
Sen?
Ben.
Aynadan baktığın kadın...
Kadın?

Kadın, aynanın karşısında öylece kendine bakıyor. Sanki hiç dokunulmamış gibi duran bedenine... Bedenine dokunmuştu oysa... Bedeni... Bedenini paylaştıkları... Bedenini paylaşamadıkları... Beden paylaşılır mı? Aynanın karşısında çıplak kendine dikkatlice baktığında korkuyor. Kendi için soyunmayı bilmiyor ki... Soyunmak? Kendin için soyunur musun? Yoksa soyunmak başkası için mi yapılır? Soyundum... Kimin için? Niye? Üzerindekileri çıkarınca soyunuyor musun gerçekten?... Soyundum. Niye?...

Bak bana.
Gerçekten ne görüyorsun?
Beni mi?
Peki ya dün gördüğün kimdi?
Bir sene önce baktığın?...

Kadın, aynanın karşısında öylece kendine bakıyor. Hayatının çıkmazlarına, varlığına, varoluşuna... Bütün amacı bu değil miydi zaten?... Varlığını varoluşa dönüştürmek... Kadın olarak var olmak... Başkalarının onaylarından etkilenmeden... Aynanın karşısında kendine bakıyor... Onaylanmaya ihtiyaç duymadan... Aynanın karşısında... Kendi olmayı öğrenerek... Aynayla... Aynadan...

Kadın, aynanın karşısında öylece kendine bakıyor. Sorumlulukları inci gibi dizilmiş... Sıra sıra... yan yana... arka arkaya... Sevgisinin sorumluluğunu, seçimlerinin sorumluluğunu, kırgınlıklarının sorumluluğunu, mutsuzluğunun sorumluluğunu hep almıştı... Ya gerçek? Gerçek aynadan yansır mı? Gerçek bedeninde, bedeniyle aranarak bulunur mu? Ruhunu satmadın hiç kandırmalara... Kendini kandırmadın, başkalarını kandırmadın... Hep gerçekleri yaşadın... Gerçek...

Bedenim mi acıyor?
Ruhum mu?
Kadınlığımı mı?
Kadın...
Adamlara kadın olsan mı,
Kadın olunur?
Kendine kadın olursan mı,
Kadın olunur.
Kadın olmak...
Kadınlık...

Kadın, aynanın karşısında öylece kendine bakıyor. Bir zamanlar fısıldıyor aynadan fısır fısır... Fısıltılar tokat gibi... Adamla keşfedecekti kadınlığını... Aşkla... Kadınlığı yaşamıyorsa... Kadın(lık)... Aşk...

Kadın, aynanın karşısında öylece kendine bakıyor. Hatırlıyor hatırlamak istemediklerini... Bir fidan getirmişti bir zamanlar, yapraklarında farklılığının, çiçeklerinde gizlerinin saklı olduğu... Öyle uzun zaman olmuştu ki, onlardı adam için derlediğin... Hatırlıyor... Hatırlamak istemediklerini... Bir fidan Kadın(lık) getirdiğini, yapraklarında doğanın gizeminin, goncasında ise kendisinin gizlendiği... Hatırlıyor... Hatırlamak istemediklerini, adamın onu yeşertemediğini... Keşfedemediğini...

Kadın, aynanın karşısında öylece kendine bakıyor... Kendine, bedenine, geçmişine, anılarına, acılarına, yıllarına, inandıklarına... Ayna öylesine kalabalık ki... Kendimle barışık olmam ve karşımdakilerle uyum içinde yaşamam olası mı? Gerçekten doğru var mı? Tanımları kim tanımlıyor?...

Kadın, aynanın karşısında öylece kendine bakıyor. Belki de en iyisi, kendimi keşfetmeye çalışmak. Kulaklarım sağır, gözlerim körmüş gibi... Kendimi kendimle tanımlamak... Kendim için... Belki de en iyisi yaşamdan haz alabilmek için keşfedilecek şeylerin peşinden koşmak... Kendimin... Bedenimin... Zevklerin... Edepsizliğin...

Kadın aynaya baktı
Ayna kadına
Ve yansımalar
Gözler
Renkler
Kadın ışığı kapattı...

Aslı KILAN

Kadın zaaf demekmiş, meğer!

"Ama boğ kendini, yüreğim; dilimi tutmam gerek!"

"Ah bu katı, kaskatı beden bir dağılsa,
Eriyip gitse bir çiy tanesinde sabahın!
Ya da Tanrı yasak etmemiş olsa
Kendi kendini öldürmesini insanın!
Tanrım! Ulu Tanrım! Ne bunaltıcı, ne berbat,
Ne tatsız, ne boş geliyor bu dünya bana!
Ah ne iğrenç, ne iğrenç! Bakımsız bir bahçe ki
Azgın bitkileri tohuma kaçmış,
Pis, kaba ne varsa tabiatta sarmış içini.
Bu muydu olacak iki ay sonra ölümünden?
O kadar bile değil, iki ay bile olmadı.
O yüce kralı bir düşün, bir de buna bak:
Biri güneş tanrısı, öteki bir orman şeytanı!
Nasıl da severdi annemi,
Esen yellerden sakınırdı yüzünü.
Yerler, gökler; unutsam olmaz mı bunları?
O da nasıl düşerdi babamın üstüne,
Sevgiyle beslendikçe artar gibiydi sevgisi.
Öyleyken bir ay içinde... Düşünmesem daha iyi.
Kadın zaaf demekmiş, meğer! Kısacık bir ay...
Daha eskimedi o gün giydiği pabuçlar
Babamın tabutu ardında yürürken,
Niobe gibi, iki gözü iki çeşme...
Nasıl olur, o kadın, evet aynı kadın
(Tanrım, beyinsiz bir hayvan bile
Daha fazla acı çekerdi) amcamla evleniyor;
Babamın kardeşiyle; öyle de bir kardeş ki
Ben Herakles'e ne kadar benzemezsem
O da o kadar benzemiyor babama.
Bir ay içinde... Yalancı gözyaşlarının tuzu
Daha yakarken kızarmış gözlerini
Evleniyor bu adamla. Ne kıyasıya bir acele bu!
Ne azgın bir atılış haram döşeğine.
İyi değil, iyilik de çıkamaz bundan.
Ama boğ kendini, yüreğim; dilimi tutmam gerek!"

(Hamlet, Perde: 1, Sahne: 2, W. Shakespeare, çev. Sabahattin Eyüboğlu)

Bir tiyatro eğitmeni olarak oyuncu adayı arkadaşlarıma tavsiyem, oynayacakları rol kişisiyle masa başında ilk karşılaştıklarında, duygusal bağ kurmadan ve yargılamadan, bulmaca çözer gibi analitik düşünerek objektif olmalarıdır. Çünkü bu yolla oyun kişisi ve onu belirleyen dinamikler çok daha sağlıklı bir biçimde ortaya çıkar, can bulur. Sonuçta her cinsiyetin ve cinsel tercihe sahip insanın kendine ait bir dönemi, sosyal statüsü, yaşı, fiziksel/ruhsal özellikleri ve tüm bunlara bağlı olarak eylemlerinin bir neden sonuç ilişkisi vardır. Bir role baştan iyi ya da kötü gibi yargılarla yaklaşmak, rolün can bulmasına yani yaşamasına engel olur, rol ölü doğar.

İşte bu tavsiyelerle başladığım oyunculuk dersi "Kadın zaaf demekmiş, meğer" repliği ile sınıfın bir savaş alanına dönmesine neden oldu. Öğrencilerimle birlikte daldığımız "Hamlet" ummanında ilk olarak bu tiratla boy vermiştik. Daha doğrusu tirattaki bu cümle ile: "Kadın zaaf demekmiş, meğer!"

Sınıftaki kız ve erkek öğrenciler tavsiyelerimi sanki hiç duymamışçasına kıyasıya tartışmaya başladılar. Böylesine fikir teatilerinin çok faydalı olduğunu düşünürüm, ta ki fikirler sabitleşene kadar.

İki kız, beş erkekten oluşan yedi kişilik bir sınıfta "Hamlet" metni üzerinden başlayan kadın-erkek tartışması, toplumların asırlardır yaşadığı gerçeğin küçük ölçekteki bilinçdışı yansımasıydı sanki. En ilginç, sadece iki kız öğrenci bulunan sınıfta kızlardan biri diğer beş erkekle aynı fikirde, yani Hamlet'in annesi Gertrude'un, Amca ile evlenerek zaaflarına kurban gittiğini, kadına biçilmiş erdem, ahlak kuralları, sadık eş ve anne imajına ters düştüğünü savunuyordu. Tek başına kalan diğer kız öğrenci ise, aynı durumda bir erkek olsaydı bunun konu bile edilmeyeceği fikri üzerinden yola çıkarak, günümüzden ve tarihten örnekler vererek, sınıfın geri kalanıyla kıyasıya çarpışıyordu. Hatta öyle ki, Kraliçe Gertrude'un zaafları, masamıza Anna Karenina, Madam Bovary, Nora ve Medea gibi karakterleri konuk etti. Anaerkil düzenin ana tanrıçası, ataerkil düzende, erkeğin tanımıyla belirlenen, ikinci sınıf insan, cadı, şeytan, zaaflarıyla var olan zayıf doğası ve fiziksel özellikleri sebebiyle tacını çoktan yitirmiş, 2017 yılında bir grup genç tarafından yargılanıyordu. Soruna soruyla çözüm bulmak en sevdiğim yöntemdir. Tek başına kalan kız öğrenciye de biraz destek olmam gerektiğini düşünerek ki bu da kadınsı bir zaaf olarak algılanabilir, yüksek tondan, "Peki, kadın erkek için zaaf mıdır?" diye tartışmayı kestim ve devam ettim:

"Kadının doğurganlığı ve var olan şartlara uyum sağlama yeteneğini evcilleştirme çabası mıdır erkeğin zaafı?"

"Yoksa sırf doğanın ta kendisi olması gerekçesiyle tutukladığı kadını, kadınlık suçundan, erkeksi kanunlarla yargılayıp durması mıdır hâkim erkeğin zaafı?"

"Yoksa bir rol kişisini bile önce insan olarak ele alamayışımız mıdır, kadın-erkek ortak zaafımız?"

Arka arkaya yüksek tondan sorduğum sorulardan rahatsız olan sınıf sessizliğe büründü; hem soruları not etmeye hem de cevap vermeye hazırlanıyorlardı ki, bir erkek öğrenci parmak kaldırıp söz istedi:

"Ben de sorularınıza bir soru ile cevap vermek istiyorum" dedi muzipçe, "Kadının zaaf olması mı, kadına zaafı olmak mı? İşte bütün mesele bu!"

© FRANCINE VAN HOVE

Kadının kalemle serüveni

İnsanlıkları, kişilikleri, cinsel kimlikleri, toplumsal rolleri, siyasi/kültürel inançlar gereği yüzyıllardır baskılanan kadınların zengin iç dünyalarını ifade etmenin en naif yoludur yazı. Ancak oldukça meşakkatli olan yazma işi de kadın için mücadele gerektirir. Yalnız toplum değil edebiyat dünyası da zalimdir kadına karşı.

"Para kazanın, kendinize ait ayrı bir oda ve boş zaman yaratın. Ve yazın, erkekler ne der diye düşünmeden yazın!"

Virginia Woolf

Sigmund Freud 1925 yılında Marie Bonaparte'a yazdığı bir mektubunda "Kadın aslında ne ister?" sorusunu sorar. Freud'un bu soruyu sormasından bu yana 92 yıl geçmesine rağmen kadının ne istediği sorusu günümüzde hâlâ muamma olarak görülüyor erkek zihniyeti tarafından.

Kadın erkek birlikteliği sanayi devrimi sonrasında evlilik olarak kurumsallaşır. Ağır işlerde çalışan erkeğin evinde rahatlatacak kadın modeline ihtiyacı vardır. Nitekim kapitalist sistemin desteklediği düzen evdeki düzenle birlikte tıkır tıkır işler. Erkek, devrimin yanı sıra savaşlarda ganimet olarak kazandığı toprakla gücüne güç katarken, kadını eve hapsederek sosyalleşmesinin önünü keser. Birçok yönden güçsüz olan kadın mülkiyet ilişkilerine ve emeğin sömürülmesine karşı sürdürülen mücadele içerisinde kendi kurtuluşu için çözüm yolları aramaya başlar. Sosyal gruplarla birlikte mücadele eden kadınlar bazı haklar elde eder ancak "erkek" egemen düzen değişikliğe uğramadan devam eder. Savaşları çıkartan erkeklerin aksine doğurgan, yaratıcı, üretken ve sevgi dolu olan kadın yaşamı kucaklar ve bu durumunu toplum içerisine farklı biçimlerde yansıtır. Bu yansımalardan biri de sanat ve edebiyattır. İnsanlıkları, kişilikleri, cinsel kimlikleri, toplumsal rolleri, siyasi/kültürel inançlar gereği yüzyıllardır baskılanan kadınların zengin iç dünyalarını ifade etmenin en naif yoludur yazı. Ancak oldukça meşakkatli olan yazma işi de kadın için mücadele gerektirir.

Yalnız toplum değil edebiyat dünyası da zalimdir kadına karşı. Byron kadınları "hem müthiş güzel hem de çok ürkütücü" bulur. Rudyard Kipling "eril varlıklardan daha ölümcül" der. Nietzsche daha da ileri giderek kadınları "Tanrı'nın ikinci hatası" olarak görür. Stendhal ise kadınların "sürekli duygu peşinde" olduklarını dile getirir. Bununla da kalınmaz, kadınların sanatlarına biyografi olarak bakılır, ustalıklarına ise şans muamelesi yapılır.

Edebiyat dünyasının kadın imgeleri geçmişten günümüze kadar erkekler tarafından oluşturulduğundan niceliksel olarak kadın edebiyatçıların varlığından söz etmek oldukça zor. Zira erkek egemen dil sembolleriyle yaşamak edebiyatın sadece nesnesi olan kadınlar için önemli bir sorundur. Aklın özerkliği, nesnel doğrunun üstünlüğü, nesnel gerçeklik üzerinde giderek artan erkek hâakimiyeti, kadının akılla değil nesne olarak değerlendirilmesini meşrulaştırarak onu özne olmaktan uzaklaştırır. Fransız İhtilali ve sanayi devrimi ile birlikte kadın ve erkek rollerinin kadın açısından ne anlama geldiğini anlamaya ve anlatmaya yönelik kadın hareketlerinin ardından erkeği akılla, kadını doğayla özdeşleştiren düşünce biçimi yavaş yavaş kırılmaya başlar. Yüzyıllardır nesne olan kadın, siyasal, sosyal ve sanat alanında yapılan devrimlerle birlikte kendine has bir dil geliştirerek özne olmaya başlar, tüm tuzaklara, karşıtlıklara, tehlikelere ve baskılara karşı yazının gücünü kullanır.

Amerika'nın ilk feministi olarak kabul edilen Sarah Margaret Fuller, 1845 yılında feminizmde bir klasik olarak kabul edilen "Woman in Ninteeth Centruy" (On Dokuzuncu Yüzyılda Kadın) eserinde ilk kez erkek merkezli ideolojiye karşı bağımsız bir kadın kültüründen söz eder. Fuller, kadınların içlerindeki cevheri işlediğinde cinsiyet eşitsizliklerinin giderilebileceğini söyler. On dokuzuncu yüzyıl ve sonrasında kadın hareketi giderek ivme kazanır ve eşit haklar kavgasına her gün bir yenisi daha eklenir: Toplumun her parçasına (aile, yönetim, politika, sanat, edebiyat) hâkim olan baskın erkek egemen sistemi dönüştürmeye yönelik çabalar artar. Bu dönüştürme gücünü en çok yazılarında kullanan kadınlar, toplumu, edebiyatın içerdiği erkek egemen dil karşısında "kadın" üzerine enikonu düşünmeye ve farklı pencerelerden bakmaya zorlar. Zira ataerkil dil içinde hapsolan kadınlar için yazı, düzenin değiştirilmesi için en yetkin araçtır. Farklı feminist yaklaşımlar, kültürün belirlediği kadın rolü ve bu rollerin yazıya aktarımını inceleyerek sorgularlar.

Örneğin on dokuzuncu yüzyılda kadınların yazarlık korkusunu ortaya çıkaran Sandra M. Gilbert ve Susan Gubar'ın "Madwoman in the Attic" (Tavan Arasındaki Deli Kadın) adlı yapıtı kadının sosyalizasyonunun kadın yaratıcılığına nasıl yansıdığını şu şekilde anlatır: "Kadını, melek gibi davranmadığı takdirde canavar gibi gören bir toplumda, melek olmadığını bilen kadın kendini canavar gibi görmek ya da bu bilincin suçluluğuyla bir sürü hastalıkla boğuşmak zorunda kalmıştır. Histeri, anoreksi... Bu hastalıklara kadın romanlarında sıkça rastlanır."

Fransız yazar ve psikiyatr Lydie Salvayre "Yedi Kadın" adlı eserinde, kadın yazarlar için yazmanın çok büyük bir tutku olduğunu söyler. "Eser onlar için varoluşun bir artısı değil. Eser onlar için varoluşun ta kendisi" der. Kadınların böylesine tutkuyla bağlı olduğu yazın aynı zamanda acı kaynağıdır. On dokuzuncu yüzyılda Emily Bronte ve kız kardeşi Charlotte Bronte yazdıkları eserleri ancak erkek mahlasıyla yayımlatabilirler. Charlotte, birkaç şiirini dönemin ünlü şairlerinden Robert

© FRANCINE VAN HOVE

Southey'e gönderir. Sothey'den aldığı cevap ise çok acıdır: "Edebiyat bir kadının işi olamaz ve olmamalı da. Kadın ondan beklenen görevlere kendisini ne kadar adarsa, yetenek veya eğlence adına da olsa, bu işi icra etmeye o kadar zamanı olur." Bronte'a toplumsal cinsiyetin yüklediği kadınlık rolleri dışında başka bir rol uygun görülmez. Kadın kendisinden beklenen aile, çocuk, ev işleri, mutfak işleri gibi görevlere kendisini ne kadar adarsa, erkeklerin dünyası içinde o kadar mutlu bir yere sahip olur. Zira kadının ne ile mutlu olacağının bir önemi yoktur. Kadınların yazma tutkusunu "Yaşamak yetmez onlara. Yemek, uyumak ve düğme dikmek, bütün yaşam bunlardan ibaret olabilir mi, diye sorarlar kendilerine" diye tanımlayan Lydie Salvayre'ı, Rus şair Maria İvanovna Tsetaeva "yazı hariç her şey bir hiçtir" diyerek destekler.

Yirminci yüzyılda kadın hareketleri ile birlikte kadın yazarların sayısında da artış görülür. Kadınlar psikolojik durumlarını, yaşadıkları ortamı, sezgilerini, ortak duygularını, düşüncelerini yeni ve farklı bakış açıları kazandırmak amacıyla yazmaya başlarlar. Erkek kardeşi olmadığı için babası tarafından bir erkek çocuk gibi yetiştirilmeye çalışılan aynı dönemin ünlü feminist yazarı ve filozof Simone De Beauvoir genç kızlığında yetişkin kadınların durumunu keşfettiğinde kadın olmanın yazgısına isyan eder: "Her gün öğle yemeği, akşam yemeği; her gün bulaşık; durmaksızın yeniden başlayan ve insanı hiçbir yere götürmeyen şu saatler: Böyle mi yaşayacaktım? Dolaba tabakları yerleştirirken, hayır dedim kendi kendime, benim yaşamım bir yerlere götürecek beni."

1947 yılında Cezayir'e konferans vermesi için davet edilen De Beauvoir, gitmeden önce Cezayir asıllı Albert Camus ile ülke hakkında sohbet etmek ister. Camus tarafından kadın olduğu için küçümsenip azarlanan Simone, bu olaydan sonra kadının toplumdaki yeri ile ilgili derin düşüncelere dalar. Ardından kadınlar için devrim niteliğindeki eseri "İkinci Cins"in ilk cildini yayımlar. Yıl 1949'dur. Kuramsal ve soyut çatışmalardan uzak, gündelik yaşamdan söz eden Simone de Beauvor'ın yazdıkları herkes için sert bir şok olur. Simone büyük bir cüretle, kadınların yaşamının inandırıldıkları yaşam olmadığını ileri sürmüştür. Her konuda çatışan Kilise ve Marksizm temsilcileri bile onun görüşlerine karşı birleşerek eserine sert tepkiler verirler. Simone ünlü cümlesini o zaman söyler:

"Kadınların çoğu dünyanın gidişinden hep uzak tutulmuştu çünkü erkekler bir tek kendilerinin gerekli nitelikleri taşıdığına inanıyordu. Kültürel mitoslar, erkeklerin kadını nesne durumunda tutmasına yardım etti. Evlilik ve aile ortamı kadınların zulüm gördüğü mekânlardır. Kadın doğulmaz, olunur."

Virginia Woolf "Kendine Ait Bir Oda" eserinde okurlarına kadın yazar olmanın zorluklarından bahseder. Eserinde toplumu sorgulamanın yanı sıra toplumun bakış açısını değiştirmeye yönelik çaba gösterir. Kadın kimliğinden öteye, kadın yazar olmak konusunda uğradığı haksızlıkları anlatarak kurgudan dile ve imgelere kadar kendine has bir dil kullanır.

Amerikalı yazar Sylvia Plath hem çok yakışıklı hem de şair olan Ted Hughes'a âşık olup evlendiğinde hayatının kirli tencereler ve ev işleri arasında geçeceğini hayal etmemiştir elbette. Kendisini kocasına ve çocuklarına adayan bu yetenekli yazar ve şair, yazdıklarını yayımlamak için deli gibi çırpınmasına rağmen bunu başaramaz. Oysa kocası Ted Hughes o sırada ödülden ödüle koşmaktadır. Çoğu zaman reddedilen yazılar, şiirler, hikâyeler, peş peşe iki çocuk ve ihanet... Ancak intiharından sonra, yazdıkları kıymete biner. Ne de olsa ölerek var olabilmiştir.

Bizde ise durum çok farklı değil. Mihri Hanım ve Fıtnat Hanım dışında kalan Divan Edebiyatı şairleri Zeynep Hanım, Hubbi Ayşe Hanım, Tuti Hanım, Sıtki Hanım, Ani Fatma Hanım, Saffet Hanım, Nesiba Hanım, Leyla Hanım, Şeref Hanım ve Sırrı Hanım şiirde bir özgürlük alanı yaratmak adına egemen erkek dilini devam ettirirler. Kendi ismiyle eser yazan kadın şair yoktur. Divan Edebiyatı'nda kadınlar erkek şairler tarafından hilekâr, yalancı, güvenilmez olarak anlatılır. Kadınların hilekârlıklarıyla ve baştan çıkarıcılıklarıyla pek çok kötülüğe ve belaya neden oldukları, bundan en çok erkeklerin zarar gördüğü, bu nedenle erkeklerin kadınlardan uzak durmaları gerektiği vurgulanır şiirlerinde.

1892 yılında ilk kadın romancı kimliğiyle Fatma Aliye Hanım "Muhadarat" adlı eserini yayımlar. Daha sonra on üç yıl boyunca Hanımlara Mahsus Gazete adlı kadın dergisini çıkarır. O dönem içerisinde İlk Türk gazetecisi Selma Rıza Feraceli tarafından ilk kez kadın haklarına yer veren roman "Uhuvvet" yazılır.

Türkçe edebiyatta kadının varlığı 1950 sonrasında özellikle öykücülük alanında daha çok hissedilir. Kadın yazarlar ve şairler kadının edebiyattaki ve toplumdaki yerinin, uğruna şiirler, romanlar yazılacak bir noktada olmadığını ifade ederken, kadının toplumun herhangi bir alanı gibi sanat ve edebiyatta da özne olması gerektiği söyleminde bulunurlar. Dilde ve sanatta karşılık bulan bu tavır toplumsal alanı da etkileyerek kadının özgürleşmesinin önünü açmaya başlar. 12 Eylül sonrasında ise kadın edebiyatçılar, edebiyatta ve toplumda kadının cinsel bir obje olmaktan çıkarılması, cinsel özgürlüğünü kazanması adına önemli konularda kalem oynatırlar.

Freud'un kadının aslında ne istediği sorusunu, her birey gibi var olabilmek, anlaşılmak, eşit hak ve özgürlüklere sahip olmak, insanca yaşamak diye cevaplandırabiliriz. Kadınların, kadın sanatçı ve edebiyatçıların yüzyıllardır kimlik olma yolunda verdiği kararlı mücadele meyvelerini vermeye başlar başlamasına ancak toplumdaki yeri, rolleri, siyasal, ekonomik, hak ve özgürlükler bakımından daha kat edilmesi gereken çok uzun bir yol olduğu ortada. Edebiyat ise bunun için önemli bir kanal. Kadın özgürse toplum özgürdür.

Kaynakça

Simone de Beauvoir, Mémoires d'une jeune fille rangée,s.201. Gallimard Yayınları.

Nazan Bekiroğlu, Osmanlı Kadın Şairleri, www.turkedebiyati.org.

Sandra M. Gilbert, Susan Gubar, Tavan Arasındaki Deli Kadın, 2016, Aylak Adam Yayınları.

Claudine Monteil, Özgürlük Âşıkları, s. 146. Can Yayınları.

Lydie Salvayre, Yedi Kadın, çev. Atakan Karakış, Alakarga Yayınları, 2016.

Gamze ERZİN

Biraz

© AHMET BURAK HALICI

Saçlarını kestirdi önce, temizliği kolay olsun diye; sonra topuklularını bıraktı rahatça koşabilsin diye; en sonunda üzerinden minilerini çıkardı gözlerinden korunmak için erkliğin...

Dönecek gibiydi biraz. Gittiği yerleri yurt bellemeyecek, hiçbir ağacın gölgesinde dinlenmeyecekti. Olmadı, her yorulduğunda mola verdi, derin bir nefes aldı ve sessizce ağladı. Bir kenara bıraktı hayalini ve şişmiş gözleriyle insanlara baktı. Saçlarını kestirdi önce, temizliği kolay olsun diye; sonra topuklularını bıraktı rahatça koşabilsin diye; en sonunda üzerinden minilerini çıkardı gözlerinden korunmak için erkliğin ve sonunda uydu gideceği, var olmaya çalışacağı yere...

Huysuzdu en başında; yazdı, sıcaktı. Yanına birçok kitabını, daha önce eskidiği için giymediği giysilerini aldı. Yolun başındaydı gibi biraz. Geleceği bilmemesi bundandı, bilmediğini önemsememesi, önemsemediğini özlememesi...

Sığındığı odalardan birer birer çıkarılırken, ruhu yüksek basınç ile sıkışırken, ona gözleriyle derin ve acıyarak bakan insanlara arkasına almışken dedi ki; "Siz de benim kadar günahkâr, siz de benim kadar yalancısınız". Yoruldu ve üzüldü biraz. Üzüntü, hiçbir zaman geriye atamadığınız duygularınızdandı. Ve üzülen insan kendine duyduğu öfkeyi pekâlâ herkese de duyabilirdi. O da herkese kızgındı. Bu kızgınlıkla kendini unutmaya, başkalarının hayatlarına kulak kesilmeye başladı. Gündüzlerini düzeni olmayan evlere girmeye, kapı ardında yapılanların hikâyelerini dinlemeye adadı. Bir mesleği oldu artık; dinleyen, kabullenen ve ara sıra konuşan... Bir nesneydi de artık; insanların ellerindeki kirleri yıkadığı, zaman zaman kustuğu bir lavabo! Düşünmeyen insanlara ya da çok düşünen insanlara verdiği cevap hep aynıydı. "Sizi anlıyorum bayım", "Sizi anlıyorum hanımefendi", "Elbette bu sizin için çok zor bir durum", "Sizin için de öyle". İçini dökme terimi en çok da onun yüzüne söyleniyordu. İnsanlığın tarih boyunca unuttuğu empatiyi o bir anda herkese duymaya çalışıyordu. Halbuki insan bencildi, insan acısı varken başkasını gözü görmeyendi, ama o merhemin başkasını iyileştirmek olduğunu sandı. Öyle de yaşadı.

Bir gün yolunuz çift şeritli bir otobana düşer, saatte yüz kilometre hızla on iki saat boyunca yol alır, sonra da gördüğünüz ilk ağaçtan sağa saparsanız onunla karşılaşabilirsiniz. O başkaldırdığını sandığı düzenin en sadık temsilcisi olarak üzerine bol gelen pantolonuyla sizi kapıda karşılayacak, sağ eliyle sizin sağ elinizi sıkacak ve size bir kahve ısmarlayacaktır. Siz de ona bir iyilik yapmak isterseniz demelisiniz ki "Gittiğinden beri hiçbir şey değişmedi". ●

Vuslat ÇAMKERTEN

© EGON SCHIELE

Oyun

İncecik tül gibi çıkmışım evden

Dün. Gece. Biz. Bir kadın, bir erkek oturuyorduk, karşılıklı. Bacaklarım karıncalanıyordu. Kasıklarım ateş. Her yanımla sarmak istiyordum onu, ellerimle, kollarımla, bacaklarımla konuşmak. Ağzımdan tek kelime çıkmadan severek, dokunarak anlatmak kendimi.

Dün yıllar sonra ilk defa bir adamı sevdim. Onu da beceremedim. Kedi gibi sevdim adamı, sakallarını, çenesini okşadım, yüzünü avuçlarımın arasına aldım, yüzümü yüzüne sürdüm, geri çekilip gözbebeklerine baktım.

"Ben bir kadeh daha alayım, serin olsun."

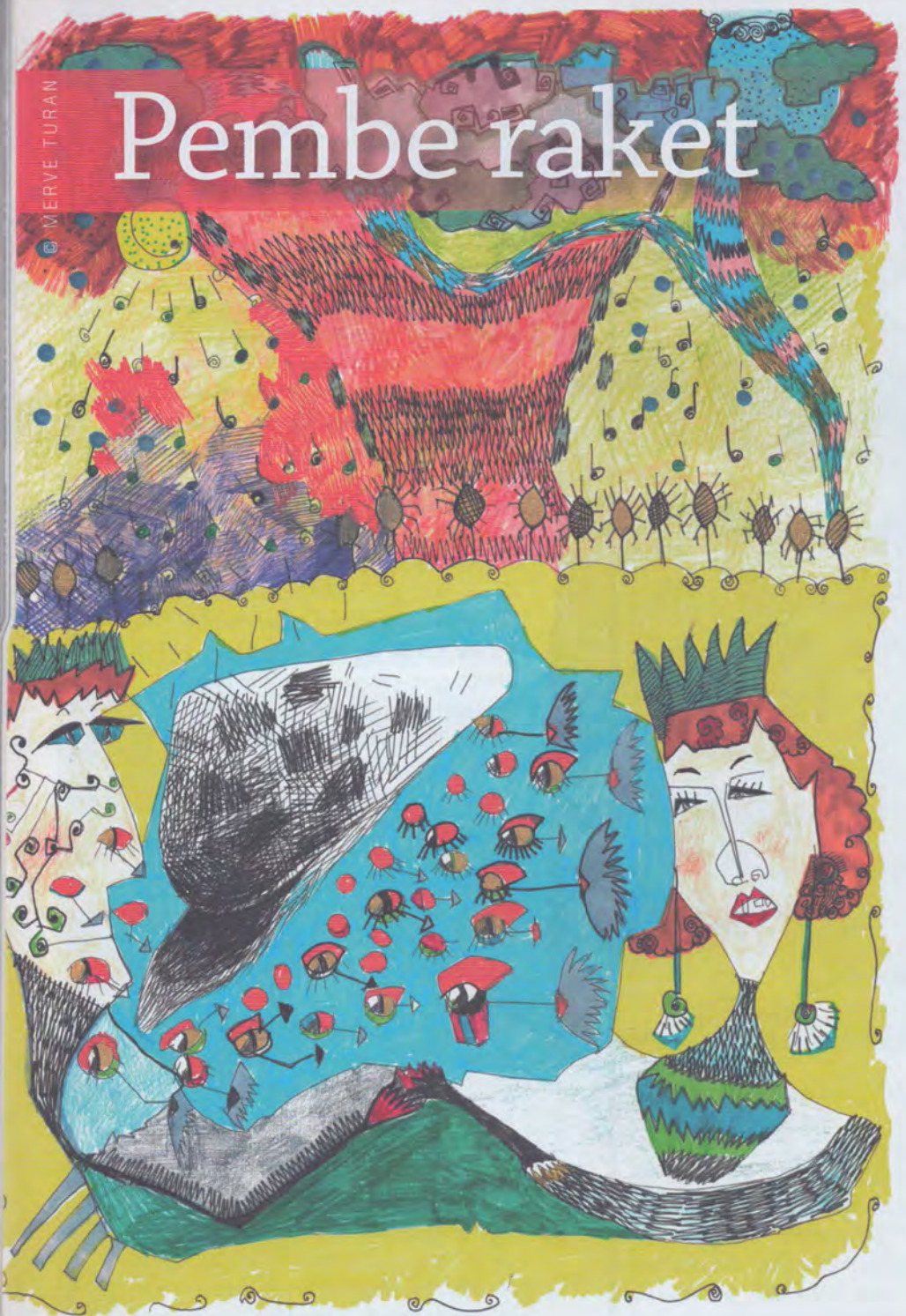
Ufak, ceviz masalardan birine oturduk. Loş ışıkta karşımdakinin elleriyle oynadım, parmaklarına parmaklarımla değdim. Değdim çekildim, değdim çekildim. Durup çaktım gözlerimi gözlerine, aynısını bana yapmasını bekledim. Güldü, güldü ama yaptı. Oynamaya başladık.

Günlerin sonuna dek kendi etrafımda döne döne hiç olacağımı sanan ben. Dün, nihayet kendimi affettim.
"İnsan, kendine verdiği sözü yıktığı gün, ya kapı duvara ya da şefkatten tüle dönüşür" derdi ninem.
İnce, saydam, beyaz bir tül gibi, dört duvarımdan rüzgârla taşıp bir kedinin yüzüne değdim dün gece.
"Bana bir kadeh daha lütfen, lütfen daha serin."
Masalarda kadınlar, erkekler.
Seviyorlar birbirlerini. Nefret ediyorlar birbirlerinden. Başkaları gibi yapıyorlar, izlediklerine, duyduklarına öykünüyorlar, kendilerini saklıyorlar, yaşları kadar yalanları. İki dünya bir türlü yan yana gelmiyor hesapsız. Gelebilir mi?
Dün. Gece. Biz. Bir kadın, bir erkek oturuyorduk, karşılıklı. Bacaklarım karıncalanıyordu. Kasıklarım ateş.
Her yanımla sarmak istiyordum onu, ellerimle, kollarımla, bacaklarımla konuşmak. Ağzımdan tek kelime çıkmadan severek, dokunarak anlatmak kendimi.
Yaşama, yaşayanlara dair bilgece şeylerden bahsediyor olmalıydı, küçük dertlerden, herkesi önüne, içine katan bu deli kaostan, ne yapmalılardan. Ağzımın, boynumun, ellerimin ne güzel olduğunu söylemiş olmalı sırayla. Duymuyordum, sözcüklerin kıymeti, geçeri yoktu. Sözcüklerle bölünmek, onlarla kandırılmak istemiyordum daha fazla. Mırıltılarını ve yaramaz gözlerini takip ediyordum yalnız, gülüşünü, saçlarımın arasına uzanan parmaklarını, vücudunun tanımadığım şekiller alışını.
Masanın üzerinden bana uzandığın an, yaşamak yeniden damarlarıma karıştı. Gözlerimi yumdum, açtım, bana uydu. Gözbebekleri büyüdü, kocaman oldu. Ah o şefkat, gene geldi, içime doldu. Şarabımı fondipledim, kalkıp yanına gittim. Kimse umrumda değildi, sivri, üçgen çenesinden tutup başını göğüslerime yasladım. Yüzüne eğildim, öptüm. Bacaklarıma dolandı elleri, tırnaklarını çıkardı.
Sürtünmek istiyordum, sürtünerek inlemek, inleyerek alev almak, can bulmak, gerçeğe dönmek istiyordum, istediğim her şey canımı yakıyordu. Sarsılışımı, zonklayışımı duyuyordum. Olsun, iyileşirdim nasılsa, o sarmasa da kendi kendime sarardım yaralarımı, alışıktım.
Bir taksi buldu. Öptü beni. Sakalları yanaklarımı, çenemi çizdi. Yüzünü avuçladım. Gözlerimin neden dolduğunu sordu, dolmadığını söyledim, ama vedaları sevmiyordum. Gecenin tek gerçeği buydu belki de. Gülümsedi, gözbebekleri karanlık sokakta yarım ay.
Dün gece, onca zaman sonra, yeniden bir adamı sevdim. Sevmeyi ne çok özlemişim de anlaşılan, kendimi nasıl sevdireceğimi bilememişim. Bir zamanlar bildiğim ne varsa unutup incecik, tül gibi çıkmışım evden.
Yaralandım. Gerçeklerle. Döndüm evime. Çok acıdı. Tam istediğim gibi.
Topaç gibi dönüyorum şimdi gene kendi etrafımda.
"Kedi beni gör. Kedi benimle oyna..." ●

A. Şebnem SOYSAL ACAR

Pembe raket

Beyaz teninin üzerinde duruyor küçük pembe bir ben. O noktaya saklamak istiyorum dudaklarımı. O, ben olmak istiyorum. Vücuduna sonradan eklenmiş ama ayrılmaz bir parça olmuş o küçük ben olmak istiyorum.

ruhum bugün öyle örselendi ki babaanne. ummadığım bir şekilde cereyanda kaldım. üşüyorum! çok üşüyorum. sıcaklığına, şefkatine ihtiyacım var. seni hissedebilmek için yazıyorum bu satırları. sanki yanındaymışım ve konuşuyormuşuz gibi. kalbim iki değirmen taşı arasında kalan buğday tanesi şu an. ağladım bugün babaanne. başımı göğsüne saklayıp, saçlarımı okşa az. bir süre kendimi güvende hissedeyim. sessiz sessiz, bazen de hıçkırıklara boğularak ama hep yanında olduğumu bilerek sevgini yaşayayım. sonra sen bana yine her zamanki gibi "bu da geçer! sen güçlüsündür, iz bırakmasına izin verme yeter" de. ben başımı kaldırıp gözlerinin içine bakıp mırıldanayım. "çoktan derin bir iz bıraktı babaanne..."

Torununun yazdığı satırlara hüzünle baktı, saçları kocaman beyaz bir kartopuna benzeyen kadın. Oysa torunu onu "pembe pamuk şekerim" diye severdi. "Saçlarımın pembesi bugün neredeydi acaba?" diye iç geçirdi yetmiş dokuz kış görmüş kadın. İçi titredi. Üşüdü. Kendini sahiden kartopu gibi hissetti. Birkaç beden büyük olan hırkasına sımsıkı sarılırken, kucağına saklanmış olan, adına "Ekran Koruma" dediği küçük kediyi fark etti. Daha birkaç haftalık olan yavru kedinin dünyayı tanıma çabasına gülümseyerek baktı. "Sen de bir gün âşık olacaksın!" dedi hüzünle. Doğruldu yerinden, üzeri siyah beyaz fotoğrafların istila ettiği komodinin kapağını açtı. Elli beş yıl boyunca aynı yastığa baş koyduğu Cemil Bey'in fotoğrafına baktı. "Hiç bana öyle bakma, içeceğim" dedi. Zuladaki nane likörünü ve küçük kadehi aldı. Pencerenin kıyısına özenle yerleştirilmiş yeşil koltuğa oturdu Nadide Hanım. Likörünün tadını çıkarmaya koyuldu, birazdan yükselecek olan şekerine hiç aldırış etmeden...

üzgünüm babaanne... hem de çok! oysa, sadece yüreğimde sararak paketlediğim bir armağan verdimdi ona. neden mi? geçen gün dizinin dibine oturmuş onu izliyordum. bilirsin iş yapan birini seyretmeyi çok severim. onu izlemek, kalabalık bir sokağı gözlemeye benziyor. her an, her halde.

bazen fazlasıyla renkli. yanardöner der ya çocuklar ışıltılı elbiselere, işte tam öyle. göz kamaştırıcı! içimdeki keşfetme, dokunma, hissetme duyularımı uyarıyor. bazen de o ışıltılı elbisenin içinden çıkıyor, karalar bağlıyor. hüzünlü âşık, öksüz çocuk halleri buruyor içimi. tek bir adamda, kocaman bir dünyayı yaşıyormuşum gibi hissediyorum. yanında olduğumda içimi bambaşka duygular kaplıyor, küçücük bir kız çocuğuna dönüşüyorum. bu halimin ne kadar farkında bilmiyorum. öylesine kendine dönük yaşıyor ki. çok yalnız. onu saran hiç kimsesi yok gibi. omuzları bu yalnızlığı sonlandırmak için kambur taklidi yapıyor. sarıyor o kocaman gövdeyi. o işini yapıyor, ben onu izliyorum. işte böyle bir anda "mutsuzum" dedi. sonra durdu, gözlerime bakmadan, önündeki kâğıtları ite kaka sıraya koyarak "işin ilginç tarafı, bunu bir tek sana söylüyorum" deyip sustu. insan kime mutsuz olduğunu söyler babaanne? kendisine yaşamı anımsatana, hayatın cilvelerini hissettirene. ben ona mutluluğu çağrıştırıyorum! içimi kocaman bir sevinç dalgası kapladı ki sorma. koşup ona sarılmayı öyle çok istedim ki. kımıldayamadım ama yerimden. aramızı açan masa, daha bir büyük geldi gözüme. nasıl bir setti ki bu benim geçemediğim. buz gibi bir sesle "kilitlenmiş gözlerle bakma bana" dedi. ona gözlerimle dokunabilmiştim. sıcaklığımı hissetmişti. heyecandan gülümsedim. "işte bu gülüşün öyle güzel ki..." diye mırıldandı. ilk kez yüzüme baktı babaanne. öyle güzel ki gözleri. yüzümü gülücükler basınca, mutlu olduğumu fark etti. sustu. çekildi iç dünyasına.

Nane likörünün neredeyse dibini gördü yaşlı kadın. Koltuğuna iyice gömüldü. Canı kör olası mentollü sigaradan istemişti. "Hayatımın tadı nane..." diye iç geçirdi. Her içtiğinde yaptığı gibi kocasını ilk gördüğü günü bir daha yaşamaya koyuldu. Güngörmüş olmanın en güzel tarafı da buydu. Geçmişi çok iyi anımsayıp, şimdiyi unutmak! Sene bin dokuz yüz... Ne fark eder dedi içinden kadın. O günlerde hayat sanki meltemdi. İsmet Paşa'daki iki katlı evlerinin kapısını söverek hızla çarptı Nadide. "Bu saatte soğan istemeye komşuya mı gidilir?" diye kendi kendine konuşuyordu. Kendisiyle her daim alay ettiğini düşündüğü gri tekir kedinin alaycı bakışları öfkesini daha da artırdı. Adeviye'lerin kapısını yumruklayıp "Kıyma kavuruyo annem, soğan bitmiş, bi tane versene" diye bağırdığını anımsadı. Pencereyi açan Adeviye "Sus kız! Misafir var. Az usul konuş, geliyorum" deyip, saniyesinde ikinci kattan nasıl gelip kapıyı açmıştı? Hâlâ bu işe akıl sır erdiremeyen Nadide Hanım onu bırakıp uzaklara giden yol arkadaşları için tek nefeslik sigarasından tüttürdü. Heyecanla Adeviye'nin anlattıklarını bir kez daha işitti Nadide Hanım'ın kulakları. "Bizim köyden bir oğlan Kastamonu Lisesi'nde yatılı okuyodu. Mülkiye'yi kazanmış. Burada da tek tanıdığı bizmişiz..." dediğini hayal meyal canlandırdı aklında. Koştular el ele salona iki kız arkadaş. "Ay bu ne! Kara kuru, bu çirkin şey mi kazanmış Mülkiye'yi? Daha bıyıkları bile terlememiş bunun." "Güzelliğe değil, akla veriliyo diploma" dedi Meryem yenge. İki kız kıkırdadılar. Aslında genç Mülkiyeli pek bir yakışıklıydı. Birkaç hafta içinde ateş bacayı saracak, Cemil, Nadidelerin evinin bahçesindeki dut ağacına tırmanacak, ona aşk şiirleri okuyacaktı. Dokuz ay süren isteme seremonisi sonunda şehirli kızla, köylü oğlanın elli beş yıllık hayat mücadelesi başlayacaktı.

küçük bir çocuk gibi babaanne. benden bile daha çocuk inan! sanki çocukluğumdan şimdiye getirdiğim oyun arkadaşım. onu doğru dürüst tanımıyorum ama her karşılaştığımızda içime sokasım geliyor. sımsıkı sarılmak istiyorum ona. öpmek istiyorum küçük küçük. yüzünde dudağımın değmediği tek bir hücre kalmasın istiyorum. boynunda bir ben var biliyor musun. bunu gördüğümü bilmiyor mesela. her karşılaştığımızda o ben hâlâ duruyor mu diye bakıyorum boynuna, hissettirmeden. beyaz teninin üzerinde duruyor küçük pembe bir ben. o noktaya saklamak istiyorum dudaklarımı. o, ben olmak istiyorum. vücuduna sonradan eklenmiş ama ayrılmaz bir parça olmuş o küçük ben olmak istiyorum. neden mi böyle davranmak istiyorum? bazen öyle hüzünlü bakıyor ki... sanki oyun oynamışız, o tüm misketlerini kaybetmiş. ya da birileri onunla oynasın diye en kıymet verdiği oyuncaklarını vermiş ama ortada ne oyun ne de arkadaşı kalmış. derin bir kayıp duygusu yaşıyor sanki. ne zaman elini tutmaya yeltensem, belki bu yüzden hemen buzlu camın ardına geçiyor. onu görüyorum ama ona dokunamıyorum. canım yanıyor. bunu seziyor. ama hiçbir şey yapmıyor.

Yüzü gerildi yaşlı kadının. Torununun kaldığı cereyanda üşüyeceğini anladı. Çocukluktan şimdiye getirilen oyun arkadaşını düşündü. İnsanlara dair istencini kaybetmiş, örselenmiş bir adam... Nasıl da koruyordu kendini. Daha çok korumalıydı hatta. Gürül gürül kendisine akan torunu nasıl da tehlikeliydi onun için. Sevmekten çok sevilmektir tehlikeli olan. Hissetti Nadide Hanım. Torununun çırılçıplak, her türlü oyundan arınmış, saf sevgiyle adama koşuşuna baktı. Adamın direncinin tükendiğini, kurduğu setlerin bir bir sevda seline teslim olduğunu gördü. Bu iletişimden hangisinin daha çok zarar göreceğini bilemedi Nadide Hanım. Nedense her âşık kadın gibi torununun da, sevdiğimin yaşamında bir yenilik yapmam gerek gibi bir düşünceye kapıldığını hissetti. "Cemil Bey" dedi, siyahı beyaza çalan eski fotoğraflara bakıp, "sen beni özlemedin mi?". Cemil Bey bakmadı Nadide Hanım'ın gözlerine ilk kez. Bir damla yaş akıp gitti yanaklarından yaşlı kadının. "Muhayyerkürdi yakışır buraya" dedi Cemil Bey o anda. Hüzünlü bir gülümsemeyle karışık, elinin tersiyle yanaklarını sildi Nadide, genç kız edasıyla. Dik oturdu koltuğunda. Sevgilisinin gözlerine bakarak söyledi türkülerini.

onu en çok mutlu eden şey ne biliyor musun babaanne, masa tenisi oynamak. çocuk diyorum sana, bana inanmıyorsun. çocuk işte! nasıl da anlatıyor oyun sırasında neler yaptığını. gözlerinin içi gülüyor. onu hiç

bu kadar hızlı konuşurken görmedim daha önce. ben de ona iki küçük raket aldım. bu armağanı almak öylesine keyifliydi ki. satıcı çocukla birlikte gülüştük, espriler yaptık. daha önce hiç masa tenisi oynamamış iki kişi, bu işte profesyonel olmuş birine bir armağan seçtik, paketledik. büyük bir heyecanla armağanımı vermeyi bekliyorum. şunun şurasında yılbaşına ne kalmış diyorum kendime.

ve bugün...

senin sevmediğin, iletişim kazalarına yol açtığını düşündüğün telefonla konuşuyoruz. acelesi vardı, bir yere yetişecekti. "akşama maçım var" dedi laf arasında. "işte tam zamanı, armağanını vermek için!" dedim içimden. "bekle, beş dakika sonra yanında olacağım. sana vermem gereken bir şey var" diye heyecanla bağırdım. "yetişmem gereken bir yer var, buraya gelmen on dakika sürer, her neyse sonra ver" dedi. "o kadar sürmez! hemen geliyorum" dedim ve onu dinlemeden fırladım dışarıya. on dakikalık yolu, bir nefeste aldım. yanına geldiğimde elinde bir gazetenin verdiği kitap ekini okuyordu ya da tutuyordu. kızgınlığını gizlemek istercesine gözlükleri yapıştırmıştı gözüne. "sana bir şey aldım. alırken çok eğlendim" deyip gözlerinin içine baktım. "işyerinden bunun için mi çıktın?" dedi. çok şaşkındım. armağanını vermek için on dakikalık yolu, neredeyse nefessiz kalmış, boğulma pahasına iki dakikada almıştım. o beni azarlıyor, işten kaytarmakla suçluyordu. şaşkındım. "ben de en az senin kadar disiplinli çalışıyorum ama şu an boşum. seni gülümsetmek için, işler yetişir" demek geçti içimden... ama ağzımı bile açamadım. sadece yüzüne baktım. buz gibi duruşu nasıl da içimi acıttı. bir anda geri geri yürüdüğümüzü fark ettim. pakete baktı. durdu. merdivenden bir basamak indi. kol boyu mesafe oluştu aramızda. armağan paketini uzattım. aldı ama açamadı. armağan paketleri hemen açılır oysaki. ya hiç armağan almamıştı ya da öylesine kızgın... yanına yaklaştım. bir solukluk mesafe kaldı aramızda. birlikte özenle açtık hediyenin sarıldığı kâğıdı. ellerimiz birbirine dokunur gibi oldu. gözlerine baktım. bir ışık aradım. ama o çok uzaklardaydı. "geç kaldım" diyordu. "sen neden işini bırakıp koşa koşa buraya geldin ki!.." alnımdan akan terin farkında bile değildi. pembe paltom sırtıma yapışmış, yüzüm kıpkırmızı. dilimin kösele olmuş hali geçsin diye yutkunuyorum. o beni azarlıyor, bir yanda da geri çekilmeye çalışıyor. bir bir iniyor merdivenleri. benden uzaklaşıyor. "sadece mutlu ol istedim" dedim. "ben zaten mutluyum" dedi. paketi açmayı başardığımızda armağanına bakakaldı. "bana raket mi aldın?" dedi önce gözleri ışıltılı sonra yine buzlu camın ardına geçmiş bir şekilde. "ama ben bunu hayatım boyunca hiç kullanmayacağım ki. şayet bir gün beni izlemeye gelirsen, bizim raketlerimizin böyle olmadığını görürsün" dedi alaycı bir gülümsemeyle. gözlerim bulutlandı. nereden bilecektim bu raketlerle masa tenisi oynanmayacağını! ikimiz de birbirimizin ne istediğini anlamaktan çok uzaktık. susmaya pek niyeti yoktu onun. beni yolumdan alıkoydun, nereden çıktı bu armağan, sen bana âşık mısın sorgulamaları içindeydi. elinde sımsıkı tuttuğu raketlere bakıp "ben ne yapacağım bunları" diye mırıldanıyordu. bakışlarıyla raketleri bin parçaya ayırıyordu karşımda. öyle sert bakıyordu ki. birden tutamadım kendimi, ona sarıldım. kırılıp gitmesin istedim kurduğum düş. beni itti bedeniyle. ben sarıldıkça, o beni itti. elim boynundaki bene dokunamadı bile. bir damla yaş düştü gözlerimden ama görmedi. "şimdi sen bunları al, aldığın yere götür ve kendine bir şey al..." dedi... öylece yüzüne baktım "ben bunu sana aldım" diyebildim. hediyenin sarıldığı kâğıt ve içine konulan poşet bende, raketler onda kaldı. vedasız bir ayrılıştı bizimkisi. ardımızı döndük birbirimize ve kendi yolumuza yürüdük. elimde kalan pakete ve poşete bakıyordum. az ileride duran çöp kovasına şimdi atacak raketleri diye iç geçirdim. bir ses duymayı bekleyerek minik adımlarla işe doğru yürüdüm... bir damla yaşın bıraktığı derin tuz yarasıyla. o nasıl şimdi, aklından ne geçiyor diye düşünmekten kendimi alıkoyamıyordum. bu sadece bir armağandı oysa! bir insan, diğerine böyle nasıl davranabilirdi? bu sadece bir armağandı oysa. yanağımdaki tuz tadı giderek tüm ruhumu kapladı babaanne. ağladım!

Kollarıyla sardı Nadide Hanım bedenini. Derin bir nefes aldı. Sonra bir daha... İki kırgın insanı düşündü üçüncü soluğunda. Biri tüm dünyayı kucaklamaya hazırdı. Diğeri ise bu kucaklamanın şiddetinin sarsıntılarına dayanabilir miyim endişesindeydi. Aynı anda birbirlerine sarılabilselerdi... Tüm kaygıların, korkuların, beklentilerin içinden sıyrılabilselerdi. Kendileri gibi durabilselerdi bu ilişkinin içinde. Geçmişi, öğretileri, terk edilişleri, aldatılmaları unutsalardı. Kavuşmayı, bir ilişkinin içinde özgürleşmeyi, var olabilmeyi becerebilselerdi. Üşüdü Nadide Hanım. Kendini ısıtmak için torununa yazmaya koyuldu. Özenle kurdu cümleleri. Çünkü her kelime sevdanın ateşinde kor olmayı bekleyen, erişkin bedenindeki çocuk yürekleri küllendirmeye yönelikti. "Az sükûnet" dedi içinden yaşlı kadın. "Az sükûnet!" Cemil Bey tutalım şu çocukların yüreğinden, hadi, diye mırıldandı.

"Şimdi sen raketleri en sevdiğin renge, pembeye boya güzel kızım. Sevgi, iyi niyet dolu yüreğine sarıp verdiğin her tatlı sözü, hediyeyi, güzelliği, kendi içinin acısıyla başa çıkamayıp sana geri yollayan, seni susturan, acısının tiryakisi olmuşun her pasını, pembe raketinle ona geri yolla. Öfkeyle değil! Sabırla, hoşgörüyle, bağışlayarak. Onun buna ihtiyacı var çünkü. Tüm oyuncaklarını verdiği halde ne oyunu sürdürebilmiş ne de etrafında birini tutabilmiş diyorsun. Bunları düşündüğünü hissediyor mu dersin? Ondan öte, ya sen de çekip gidersen? Suçlanmaktan, yalnızlıktan bunalmışı kim ayakta tutacak söyler misin?

© MERVE TURAN

Küsme ona. Sakın sözünü esirgeme ondan. Onu dinle. Onun sahiden sana ne dediğini dinle. Hepimizin bir ritmi var. Ritmini kaçırmış metronomu düzeltmeye yelteniyorsun. Kendi hızında değil, onun adımlarıyla yürü kızım. Kendini bu ilişkinin içinde var ederken, sadece kendi isteklerinle ya da onunkilerle değil ortak paydayı buluncaya kadar yürü. Düşsen de yürü. Yaralarını saracak kadar büyüksün. Ben inanıyorum ki o erişkinlikten sıkıldığında, sen de kadın olmaya karar verdiğinde sevginiz rengini bulacak. Şimdi yüreğimden ördüğüm kalın pembe şalla seni sıkıca sarıyorum. Sevgi dışında hiçbir şeyin yüreğine akmasına izin vermiyorum yavrum. Ve bir kez daha sarılıp, yüreğinin taşıyamadığını alıyorum. Anımsa, yeryüzünde hiçbir şey senden değerli değil." Derin bir nefes aldı yaşlı kadın. Genç adama da yazabilseydim dedi kendi kendine. Dut ağacının tepesindeki Cemil Bey'e baktı. Elini uzattı. "Çok özledim seni" dedi. "Sahiden sevgini hissetmeyi çok özledim." Ses vermedi Cemil Bey.

Eve gelir gelmez bilgisayarın başına oturdu Naz. Ne kadar uzun bir gündü diye düşündü. Babaannesine sarılmak istedi. Pembe pamuk şekerim kim bilir neler yazdı düşüncesiyle oturdu bilgisayarın başına. Tüm hayatını ipotek altına almıştı Hakan. Sadece onu düşünüyordu. Ve o cümleyi mırıldanıyordu "bu sadece bir armağandı... bir armağan!" Hakan'ın boynundaki benin koptuğunu görüyordu gündüz düşlerinde. Hüzünleniyor, elini hemen boynuna götürüyordu Naz. Neden benim de boynumda bir ben yok diye soruyordu kendi kendine. Soluk alıp vermesi zorlaşıyordu o anlarda. Boynunda bir ben çıkmasını diliyordu. Vücuduna sonradan eklenen bir ben olsaydı Hakan. Ve hiç ayrı düşmeselerdi...

Babaannesinin yazdıklarını okudu Naz. Sabırla, hoşgörüyle, bağışlayarak diye mırıldandı, eksik kalan bir duayı tamamlar gibi. Onu dinleyeceğim babaanne dedi. Eliyle boynuna dokundu. O anda telefonuna bir mesaj geldi. Önce önemsemedi. Fatura ya da bir reklamdır dedi içinden. Eli boynunda benini ararken, okudu mesajı. "Naz... Saat 19.00'da maçım var. Beni izlemeye gel dilersen..." ●

Aysun KOÇ AYDOĞAN

Çorbadaki girdap

Çoğumuzun çocukluk anılarında ya da yetişkinlik döneminde, ocağın üzerinde kaynayan bir çorba ve o çorbayı kesilmesin diye sürekli karıştıran bir kadın fotoğrafı vardır. O kadın anne, anneanne, babaanne, sevgili ya da bir eş olabilir...

Yokuş aşağı eve dönmeye karar veriyorum arkadaşımla. Uzaklardan kocaman kanatlarıyla süzülerek üzerime gelen dev bir baykuş, pantolonumun beline konup bir kanadıyla bana adeta sarılıyor. Tüylerinin üzeri yapış yapış... Biraz kusmuş sanki... Belime kadar gelen gövdesini kavrayıp bir bebek gibi gövdeme yapıştırıyorum baykuşu... Sonra sırtını sıvazlıyorum...

Nasıl geldiğimi bilmesem de birdenbire kendimi yeni uğraşmaya başladığımız hobi bahçesinde buluyorum. Arkadaşım yanımdan kaybolmuş, baykuş da ortalarda yok. Hava günlük güneşlik. Yan yana dizili bahçe kulübelerinden birinin önünde, emekli amcalar L şeklindeki bir sedirde oturuyorlar. Siyah, derme çatma kaplanmış bir sedir. Ben de arkamı dönmüş kadınlarla konuşuyorum. Bahçenin aidatını ödemem gerekiyor. Üzerimde beyaz kloş bir etek var. Hafif bir bahar rüzgârı esiyor. Eteğim havalanıyor. O anda ak saçlı, yüzü diğerlerinden daha genç olan bir amca, "Kızım ya dikkat et şu eteğine ya da giyme" diyor. Birden kan beynime sıçrıyor. "Siz!" diyebiliyorum yutkunarak, "Eteğimden rahatsız mı oldunuz?".

Şaşkınlığın ilk şokunu atlatıp sesimi iyice yükseltmeye başlıyorum. Bir anda düşünceler aklımdan hızla geçiveriyor, ağzım laflarla doluyor ve kelimeler havai fişek hızıyla etrafa saçılmaya başlıyor. Sedirde yayılarak oturmaya devam eden adamlara yüzümü dönüp, ak saçlı amcaya doğru, o an aklımdan geçenleri bağırarak söylemeye başlıyorum: "Eğer görmekten rahatsız olduğunuz bir şey varsa, bundan sonra ayağa kalkacaksınız! Hem de hepiniz! Ve bu bahçede ekip biçecekseniz ve eğer etrafınıza bakacaksanız, o zaman siz ayakta çalışacaksınız; ben eteğimi düzeltmeyeceğim!" Sözcükler ağzımdan öyle kocaman ve gürültülü çıkıyor ki artık sesim, gürültüsü kalbimden çıkıp gelen koca bir çağlayana dönüşüyor. Sözcükleri durduramıyorum: "Bundan sonra çapa yaparken sadece önünüze bakacaksınız; artık çayı ayakta içeceksiniz; oturmayacaksınız! Neden biliyor musunuz? Çünkü ben bu bahçeye artık hep etekle geleceğim ve siz hepiniz benim gibi kadınlar görmeyi öğreneceksiniz. Alışacaksınız benim gibi gelininiz, karınız, kardeşiniz ya da torununuz olmasına! Siz alışacaksınız; ben eteğimi değiştirmeyeceğim!" Ak saçlı amca kalkıp bana doğru yürüyor; birkaç sözcük söylemeye çalışıp yere yığılıyor. Adamın kalp krizi geçirdiğini düşünerek kendimi suçlamaya başlıyorken birden uyandım. Yatağında ağlayan minik kızım süt istiyordu. Emzirmek için kalkıp yanına gittim...

O an rüyam beni bıraksa da ruhumda yarattığı korku ve uçuşan beyaz eteğin içinden geçen esinti devam ediyordu. Eteğime giren rüzgârla başlayıp bir isyana dönüşen çığlığım, geçmişe bir ayna tutmuştu. Gecenin ortasında bebek emzirirken, erkeklerle ilgili öğrendiğim ilk nasihat düştü aklıma: "Sokakta asla bir erkekle göz göze gelmeyeceksin. Bakışından bir anlam çıkartıp peşine takılır. Başına ne geleceğini bilmezsin..."

Bebek emzirdiğim süreler benim için, görmediğimi görmeye, düşünmediğimi düşünmeye, aklımdan geçeni daha çok sorgulamaya fırsat vermiştir. Tıpkı başka evlerde yaşayan kadınları tanımama fırsat verdiği gibi...

Birkaç yıl önce, ilk doğumumun ardından, oğlumu emzirirken, pencereye doğru bakan koltuğa oturur, dakikalarca dışarıyı seyrederdim. Aylar süren emzirme maceram, evimizin penceresinden başka evlerin penceresine, tanımadığım kadınlarla, onlar hiç farkında olmadan arkadaşlık kurmamı sağladı. Başka binaların pencerelerini ve içinde hareket edenleri beline ya da göğüs hizasına kadar görebiliyordum. Neyle uğraştıklarını az çok anladığım kadınlar beni tanımasa da bir süre sonra ben onları tanır hale gelmiştim. Diğer binalarla olan mesafemiz, baktığım

pencereleri onlarca minik televizyon ekrana çeviriyor, kadınların hayatlarını kısa filmler gibi seyretmemi sağlıyordu. Zamanla, çok dikkatimi çeken bazı kadınlara isimler bile vermeye başlamıştım. Kendimce onların mesleklerini ya da hayat hikâyelerini tahmin etmeye çalışıyordum.

Gün, bir kadın için sabahın ilk saatlerinde balkon yıkama ile başlarken, başka bir kadın için mutfağın penceresinde, herkes uyuduktan sonra mutfağı toparlamakla biterdi. Balkonun birinde çocuklarına yemek yediren bir anne varken bir başka balkonda akşam yemeği için bir şeyler ayıklayıp sigarasını tüttüren bir sevgili olurdu. Gökyüzünde bulutlar toplandığında, yağmurun yağmasına birkaç saniye kala, çamaşırların asılı olduğu tüm balkonlarda telaş başlardı. Koşturarak dışarı fırlayan kadınlar alelacele çamaşırları son anda ıslanmaktan kurtarırlardı. Bir de gündelikçi kadınlar vardı. Bazılarını haftada, bazılarını on beş günde bir ya camlara tırmanmış silerken ya da balkonda halı çırparken görürdüm. Hem kendi evinin hem de başkasının evinin çilesini çekenlerdi gündelikçi kadınlar, en çok iş beklenendi...

Onlara bakarken kadınların birbirlerine bazen hiç acımadığını düşünürdüm. Belki de kadınlar kendi hayatının acısını bir başkasından çıkarıyordu. Bir de bütün koşturmacanın içinde eve, çocuklara, kocasına, markete, kasaba, faturalara yetişip bunların yanı sıra harika çiçekler yetiştiren kadınlar vardı. Baharda çiçekleri rengârenk açan, saksılara özenle bakan, mevsim sonuna doğru biberini, domatesini kurutan kadınlar vardı.

Emzirdikten sonra gaz çıkarmak için ayağa kalktığımda camdan dışarıyı izler, sokaklara, çeşitli yerlerden dönen kadınlara da bakar dururdum. Hava karanlık olmadığı sürece çocuklarını parkta oynatan, onları her gün aynı saatte okula bırakıp alan, anne babasını doktora götüren, pazara giden, işe giden, misafirliğe giden, sevgilisiyle buluşan, köpeğini gezdiren, sabah yürüyüşe çıkan, dilenen, kimsesi olmayan ya da bakkala giden yüzlerce kadın geçerdi sokaktan... Karanlık olunca kadınlar için sokaktaki hayat biterdi. Kadınların pazardan dönerkenki halleri onların içini dışına vururdu. Ellerinde poşetler taşıyan kadınlar, tıpkı eşit kollu bir terazi gibi, ağırlıklara kendi yorgunluklarını da ekler ve bir o yana bir bu yana devrilerek eve varmaya çalışırlardı. Aslında o kadınlar her gün, elindekilerin misliyle fazlasını omuzlarında taşımaktaydı.

Birkaç poşet değildi sadece taşıdıkları: birkaç insan, bir haftalık yemek, epeyce fazla çamaşır, yetişilmesi gereken yerler ve elbette hiç tamamlanamayan uykunun ağırlığıydı...

Her şeyin rutin gözüktüğü, başka evlerdeki kadınlarla kendimce arkadaş olduğum ve onları anlamaya çalıştığım bu serüvende hiç görmeyip sadece sesini duyduğum kadınlar da oldu. Gündüz ya da gece hangi pencereden, hangi evden geldiğini bilmediğim kavga sesleri duydum. Kimi zaman isyan, kimi zaman küfür, kimi zaman ise delirmenin çığlıklarını duydum. Ama pencerelerden dışarı seslerden başka hiçbir şey çıkmadı. Her şey kapalı perdeler ve kapılar arkasında olup bitti. Görmedim ama duydum. Ben değil bütün mahalle hep beraber duyduk. Ama o sese sesimizi katamadık, isyanı çığlığa çeviremedik. Belki de o kadınlar delirdiğiyle kaldı...

Bir akşam, sokaktan gökyüzüne doğru yükselen bir ses karanlığı deldi. Can havliyle nereye doğru koştuğunu bile bilmeyen bir kadın "Yardım et, abi yardım et!" diyerek bağırıyordu. Yerimden kalkıp ne olduğunu anlamak için aşağıya baktım. Kadın sadece bu iki kelimeyi söylüyor ve bir oraya bir buraya kendini atıyordu. Kelimelerin yarımlığından kadının Türkçe bilmediği anlaşılıyordu. Etrafta birkaç sitenin güvenlik görevlisi dışında kimseyi göremedim. Kadın karanlıkta kaybolup gitti. Sokakta kapısı açık, boş siyah bir araba duruyordu. Suriyeli araçlara verilen plakalardan biri vardı üzerinde. Tüm bu manzara ve sokağın ıssızlığı, kadının zor durumda olduğunu ve canını kurtarmaya çalıştığını anlatmaya yetiyordu. Suriye'deki savaştan kaçan kadıncağız bambaşka bir yaşam savaşına düşmüştü. Başına ne geldiğini ise hiç öğrenemedim. Karakola gidebilmiş miydi? Evine varabilmiş miydi? Sağlığı yerinde miydi? Acaba kimi kimsesi var mıydı? Vatandaşı olan kadınların bile can güvenliğinin olmadığı bir ülkede, karanlık bir arabadan canını zor kurtaran bir kadın ne yapabilirdi ki?

Bir süre sonra izlediğim tüm kadınların hayatlarının çıkardığı başka bir ses oluşmaya başladı kulağımda... Saatler, günler, mevsimler geçiyor, kadınların üstündeki kıyafetler, saçlarının renkleri, yüzler değişiyor ancak ritim hep aynı kalıyordu. Her evde ayrı ayrı dev çarklar dönüyor, dişliler tıkırdıyor, kaynayan tencerelerin buharından piston sesleri yükseliyordu. Binalar neredeyse dev fabrikalar olup çıkmıştı gözümde...

Zihnimde dönüp duran dişli ve piston seslerine bir de gökyüzüne yükselen çığlıklar eşlik ediyordu.

Pencerelerde ve balkonlarda izlediğim bu kısa filmlerde kadınlar başroldeydi. Yardımcı oyuncuları neredeyse hiç görmedim. Muhtemelen gelip yemek yemiş ya da dolaptan içecek bir şeyler almış olabilirler. Ayrıca yardımcı oyuncular hiç balkon yıkayıp çamaşır asmadılar ve hiçbir zaman mutfakta makineyi boşaltıp yemek yapmadılar. Belki de benim dikkatimi çekemeyecek kadar azlardı. Kadınların insanüstü çabasının yanında erkeklerin ufak koşturmacaları hiç ilgimi çekmedi. Haklarını yemeyeyim, erkekler, misafir geldiğinde balkonlarda oturdular. Çay içilirken, okey oynanırken, meyveler soyulurken eşlik ettiler. Ama ben erkeklere hiç isim vermedim. Adsız, sıfatsız, tanımsız kaldılar. Onların sadece yıkanan, asılan ve toplanıp ütülenmek için içeri götürülen kıyafetlerini gördüm... Hepsi birbirinin aynıydı. Yaşadığımız deneyimler, hayatımıza giren insanlar, sosyal çevremiz, yaşadığımız yerler farklı olsa da hayatımızdaki ayrıntılar biz kadınları birbirine yakınlaştırır. Uzak olduğumuzu zannetsek de birbirimizden beslenir, doğar, büyür ve yine çoğalırız.

Pencerelerin neredeyse hepsinde, yemek yaparken ocağın başında bekleyen kadınlar gördüm. Bütün o sağa sola koşturmanın inadına, tüm ev halkına yemek yetiştirme çabası, kadınları ocağın başına mıhlıyordu. Çoğumuzun çocukluk anılarında ya da yetişkinlik döneminde, ocağın üzerinde kaynayan bir çorba ve o çorbayı kesilmesin diye, sürekli karıştıran bir kadın fotoğrafı vardır. O kadın anne, anneanne, babaanne, sevgili ya da bir eş olabilir... Oysa o fotoğraf yalnızca ocakta kaynayan bir çorba ve onu karıştıran kadın değildir. Kepçeyle dönüp duran çorbadaki girdap, o çorbaya akıp giren düşüncelerin girdabıdır. Girdap döndükçe düşünceler döner durur. İyilik, güzellik, sevgi, mutluluk, hüzün, kıskançlık ya da öfke kadının aklından kepçeye oradan da çorbadaki girdaba akıp gider...

Çorbam kaynadıkça kaynadı, altını kapatma vakti geldi de geçiyor şimdi... ●

Aslı KAPROL

Lucy'nin güncesi

Gelinlerin kaynanalarıyla birlikte barış içinde yaşayabilecekleri aydınlık günlere kavuşabilecek miyiz?

Sevgili günlük

Sıcak bir Etiyopya gecesinde buluştuk yine seninle. Çorak toprakların nefes kesen buharını solurken anlatıyorum sana ruhumun gizlerini. Bir süredir ruh halimde hareketlenen tuhaf bir takım değişimleri fark ediyor oluşumu ailem üreme çağıma gelmiş olmamın azgınlığına bağlıyor. Ama ben biliyorum. Farklıyım. Torapa Nana'ya sorduğumda "Senin gözlerinde geçmişin tüm kemik özlerinden gelen ışıltı var, ondandır" deyip geçiştiriyor. Saçmalıyor tabii. Ama çok hoş hikâyeler de anlatıyor Nana. Bir ileri bir geri öyle dengede tutuyor kıvamı. Hep geçiştirdiği toplu avda yaşanan kayıp Kikimakiki hadisesinin tüm gizemini kıllı vücudunu soktuğu garip hallerle nasıl da daha da heyecanlı hale getiriyor. Üstelik bunu susarak yapıyor oluşu beni daha çok ürkütüyor. Ama kıllarının ürpererek dikilişi hiç hoşuma gitmiyor günlük. O kıllar diken gibi havaya kalkıp da kendimi dev bir kirpiye dönüşmüş bulunca bunu ileriki aşk hayatım için büyük bir tehdit olarak görüyorum. Olur ya tam o sırada korkarsam, o kıllar birden dikilirse. Onu da o zaman düşüneceğim artık. Başa gelince... Torapa Nana'nın hep dediği gibi: "Kıl kadar uzun değil şu hayat. Bol bol taran ve yere yat." E tabii onca yaşanmışlık, hayat tecrübesi bunları ona söyleten. Ama kayıp Kikimakiki'nin yıllardır herkesi suspus ettiği o av hikâyesini anlatırken pek ketum. Her konuda vaazı bol kadın kilit vuruyor diline de kapatıyor ya çene kepenklerini. O sırlı konu her açılır gibi olduğunda takındığı şüpheli tutumları ve manyak gibi sağ dizime diktiği sabit dalgın bakışlarıyla beni kışkırtıyor. "Anlat Nana, anlat hadi artık" dedikçe zevkleniyor benim kıvranışımdan. Anlatmıyor ya inat. Mezara götürecek de ne olacak sanki. Ama o işte bir bit yeniği. Var tabii. Ama çözerim bir gün elbet. Kikimakiki'nin gizemini.

Hayallerim aşkım ve gerçekler

Düşünüyorum hep. Bundan milyonlarca zaman sonra acaba bizler ve yaşantılarımız nasıl olacak diye. Dedim ya günlük. Bir süredir çıkamıyorum evden. Düşünmekten değil tabii. Çok daha farklı bir sebepten. İlk Torapa Nana gördü o halimi de ellerinde tuttuğu ne varsa dökülüp saçıldı etrafa. Tüm aklının da o gün ortalığa saçıldığı gibi. Dehşete düştü kadın. Beni görünce öyle. Bir müddettir rahatlıkla o halde durabiliyordum.

İki ayağımın üzerinde dimdik. Eğilip bükülmeden. Oluverdi günlük. Ön kollarımı yerden kaldırdım. Boynumu havaya kaldırınca da bir bakmışım ayaktayım. Nerden bilebilirdim ki. Bunun büyük bir kargaşa yaratacağını? Ne yapmıştım ben. Bu kadar ortalığı velveleye verecek kadar. Hepi topu iki ön ayağımı yerden kaldırdım. Yere başım yukardayken bastım. Gökyüzüne biraz daha yaklaşarak baktım. Torapa Nana'nın gözlerindeki korkuyu görene dek mutlu ve umutluydum. Bundan sonra hep böyle dimdik ayakta kalmaya karar vermenin bedellerinin de olacağını bilmeden. "Saklan Lucy" dedi bana Nana. "Görmesinler seni bu vaziyette. Çektirirler. Hem kadınlar hem erkekler."

Kadınlığım

Herkesin flörtü var. O dal üstü bu taş arkası demeden herkes tutup tutturduğuna veryansın ediyor. Suya batıp çıkan tüm yeniyetme eriller şıpır şıpır sularını damlata damlata köye koşuyor. Demişler çünkü bunlara. Kızlar özen ister diye. Ellerinde kaptıkları armut elma bilumum yemelik ne varsa koştur koştur yavuklu kapısına dayanıyorlar. Anne babalar artık tedirgin. Çünkü bu suya girip gelme faslı hepsini kullandırmaya başlamış. Ergenler arasında çabuk yayılıyor yeni alışkanlıklar. Biri göğüs kıllarını iki farklı yöne tarayarak gelse ve bu yeni tarzıyla ilk buluşmasında kızı nasıl iki seksen bir kerede ele geçirdiğini anlatsa hop aynı saat içinde tüm göğüs kılları iki yana taranıyor. Kim hangi taktikle başarıya daha hızlı ulaşsa o kutsal sayılıyor. Çok kısa sürse de ben şunu yaptıklarını bile gördüm. Bundan hangi kız neden etkilenmiş olabilir diye de epey kafa patlattım. Şöyle yapıyorlardı. Suya batıp çıktıktan sonra kurumadan kumlarda yuvarlanıp tüm kıllarını kumla kaplıyorlar. Sonra o halde kızların görebilecekleri kadar yakınlarına gelip hızla silkeleniyorlar. O an tek görülen uçuşan kum taneleri ve koca kara bir kıl kütlesi. Sonra ne mi yapıyorlar? Asıl şenlik bundan sonra başlıyor. Etrafa saçılan kumların üzerine çapkın çapkın "Bak ben ne kadar hünerli ve sürprizlerle doluyum" bakışları atarak sevdiceklerinin adını yazıyorlar. Bunu da yaptılar. Ben bizzat şahit oldum. Kadınlığımdan soğudum.

Gelin: Sık sık gelmeyin. Beni germeyin

Bizim köyde âdettir. Evlenme yaşına gelen kızların yaşı geçkin kadınlar tarafından ablukaya alınıp nasihatler ve kadınlık tecrübesi adı altında gözdağı verilerek içleri katılana kadar korkutulmaları. Sanki ıslahevine gidecek körpeler. Maymun koynuna girecekleri o ilk temas ve sonrası ile ilgili ne manifestolar, talimatlar. Kadın kadının düşmanı derler. O kadınlar öyleydi en azından. Hemcinsleri için temennilerini ve uyarılarını duydukça kadınlardan gözüm korktu sevgili günlüğüm. Akıllı olmasalar bu kadar çetrefilli hadiseyi hep bir ağızdan ortak bir hikâyeymiş gibi bu denli ustalıkla anlatmaları mümkün olamazdı. Ben duyduklarım karşısında şaşkınlıktan iki büklüm oldukça zavallı gelinlik körpelerin trans halindeki bakışları, ele geçirilişlerindeki başarı oranını haykırıyordu. Bir tanesinin safça şunu soruşu beni kendime getirdi. "Zambutaka ebe annemi tekrar görebilecek miyim?" Nereye gittiğini sanıyor acaba kızcağız? Tecrübe deryası kadınların adeta kin nefret püskürterek ağızlarını köpürte köpürte tüm hayat tecrübelerini aktarışları yüzünden zavallıcık kızın aklı darmadağın olmuş. Maruz kalacağı hadisenin iyi bir şey olmayacağı hissine kapılmış olmalı ki ilk aklına annesi geliyor. İçgüdüsel korunma dürtüsü bu tabii. "Aklınız varsa eve sokmazsınız. Kesin ayaklarını" diyor içlerinden biri. Ne zaman o kadar yakına kadar sokuldular mahremin ben kaçırmışım. Mevzubahis meğer damadın tarafıymış. Ayaklarının kesilmesi makbul sayılanlar da malum kişiler, o şahsına münhasır kadınlarmış. Ne ayıp. İnsan sevdiğinin annesi için hiç ayaklarını kesilsin der mi? O soğuk hatta buz gibi bakışlar yüzünden tüm kıllarım diken diken oluyor. Yelemük ise mazlum gelinlerin ortak hikâyesi ile karşıma dikiliyor. Soğuk sularla yıkatırmışmış da sevdiceğinin annesi onu. Oğlu eve geldiğinde birden hastalık krizleri yaratır da ayılıp bayılıp tüm geceyi ayakta geçirttirirmiş de onlara. Merak ediyorum günlük. Gün olur da çok ilerde bu saçmalıklar son bulacak mı? Gelinlerin kaynanalarıyla birlikte barış içinde yaşayabilecekleri aydınlık günlere kavuşabilecek miyiz? Sen ben Zambutaka ve Yelemükler olmasa nasıl çıkacak karanlıklar aydınlığa?

Senin en güzel yerin

Bak ben iki ayağımın üzerinde yürüyorum dedim. İyi yap dedi. Ama kimse yapamıyor benden başka dedim. Ne güzel sen yap işte dedi. Kılları vardı onun da benim gibi. İki ayağının üzerine kalkabilir miydi? Hiç denemedi. Bana da kalkma, herkes gibi otur aşağıya demedi. Çok öteleri ilgilendiren hayaller kurmadı. Kurmama da mani olmadı. Süslü cümleler ve kum şölenleri ile gelmedi. Ama hiç de gitmedi. Gitmeme de mani olmadı. Git de demedi. Anlattım dinledi. Anlattıklarına uymadım şikâyet etmedi. Kızdı ama küsmedi. Ben küsünce kızmadı. Küstüğümde en çok kendimi yıprattığımı bildi ve onu en çok üzen bu oldu. Paylaştıkları arasında en değerlisi dostluğu oldu. Her şeyini paylaşmaktan hiç çekinmedi. Fedakârlığı minnet duygusuna dönüştürmeden ne ezdi ne ezildi. Dimdik durdu her kararında. İnandıklarından vazgeçmedi. Vazgeçtiklerim konusunda hiç eleştirmedi. Parladım durdu. Yandım durdu. O hiç kırmadı. Bir kadının başına gelebilecek en güzel şey... Aşk olsa gerek. Aşk bu olsa gerek...

Sır perdesi aralanıyor

Kikimakiki konusunda haklı çıktım günlük. Herkesin ibretlik bir yok oluş hikâyesi olarak aktardığı bu gizemli kayboluşun altından öyle bir sebep çıktı ki. Toplu av sırasında birden ortadan kaybolan ve bir daha hakkında hiçbir şekilde haber alınamayan köyün en güzel ve gözü pek kızı Kikimakiki'nin bu denli korkunç hale gelmesi aslında hakkında anlatılmayanlar yüzünden olmuş. Böyledir ya günlüğüm. Birisi hakkında ne kadar çok şey anlatılırsa, anlatılanların ne kadar akıl almaz oluşunun hiç önemi kalmaz. Anlatıldıkça tamamlanır kişi ve hikâyesi. Öyle kabul görür. En korkuncu sessiz ifadelerdir. Yersiz sususlar. Birçok anlama gelebilecek derin sessizlikler. Yarım kalan cümleler. Ve o cümleleri tamamlayan bakışlar. Böyle büyümüş de dört bir yanı sarmış Kikimakiki'nin masum hikâyesi. Başkaları da özenip onun gibi terk etmesinler anayurtlarını, yuvalarını diye hiç anlatmamayı seçmişler gerçeği. Anlatmaya anlatmaya da unutmuşlar hepten. Her şeyi. Onlar öyle ağız burun büke büke, gözlerini devşire devşire susarak kitle imha sansasyonu yaratmışlar. Ah kadınlar... Sanırsın Kikimakiki kötü yola düştü. Yahu hiç maymundan orospu olur mu? ●

Mevsim YENİCE

© EMEL KARAKOZAK

Yok

Ben miyim tüm bu gösterilen karşıdan parmaklarla: Anne, eş, kadın. Ben miyim? Değilim. Ben artık, kimseyim.

"Oğlum kalk kahvaltını yap, diye seslendi annem mutfaktan abime. Ben içerideydim, kendi odamda yani. Terlik tıkırtılarından anladım, annem odamın önünden geçip abimin odasına girdi. Sonra bir çığlık sesi! Yanlarına koştum. Abim yatağının içinde, üstü başı kan içindeydi. Taksiye atlayıp buraya geldik işte hemen."

Kızım anlatıyor acil doktoruna tüm bunları. Biraz uzakta, ayakta durmuş dinliyorum. Doktora bunları benim anlatmam gerek, biliyorum ama konuşamıyorum ki ben. Sesim bir yerlerde, uzaklarda kaldı. Yok. Bir süngerin ardından süzülüp de geliyor yaşam bana doğru. Ağır, yavaş ve boğuk.

"Annem şurada işte, evet o" diyor güzel kızım beni göstererek doktora.

Ben miyim tüm bu gösterilen karşıdan parmaklarla: Anne, eş, kadın. Ben miyim? Değilim. Ben artık, kimseyim.

"Geçmiş olsun Yeliz Hanım" dedi doktor yanıma gelir gelmez. Başımı salladım. Sesimi bulabilsem bir şeyler söyleyecektim, olmadı.

"Oğlunuzun durumu hakkında konuşmak istedim sizinle. Kesikler biraz derin olduğu için dikiş atarak durdurabildik kanamayı. Şimdi her şey kontrol altında. Ağrı kesiciyle sakinleştirici verdik, bir süre uyuyacak. Bu gece burada kalmanız iyi olur. Daha önemlisi, psikolojik destek alması gerekiyor oğlunuzun. Vücudunda iyileşmiş başka kesikler de var."

Yüzüne baktım. Biliyorum oğlumu nelerin kestiğini. Benim bıçağım kördü en azından, onunkinin keskin olmasına bin şükür desem, anlar mı? Sustum. Doktorun da yüzünde keskin bir tavır vardı. O da kesilmişti bir zaman belki kim bilir.

"Hazır buradayken psikiyatri bölümüne sevk etmemi ister misiniz oğlunuzu?"

Sabahtan beri zaman daha da katı. Akmıyor. Psikiyatri çözüm olacak mı kesiklerimize? Gözlerine baktım. Diğer insanların bakışlarındaki küçümseme, yadırgama yok onda. Derin bir nefes aldım, verirken gözyaşlarıma hâkim olamadım. Biri beni anlayınca oluyor böyle. Tutamıyorum kendimi. Oysa en iyi bildiğim şey tutmak. Ailemi bir arada tutmak, geçmişi avucumda tutmak, yas tutmak.

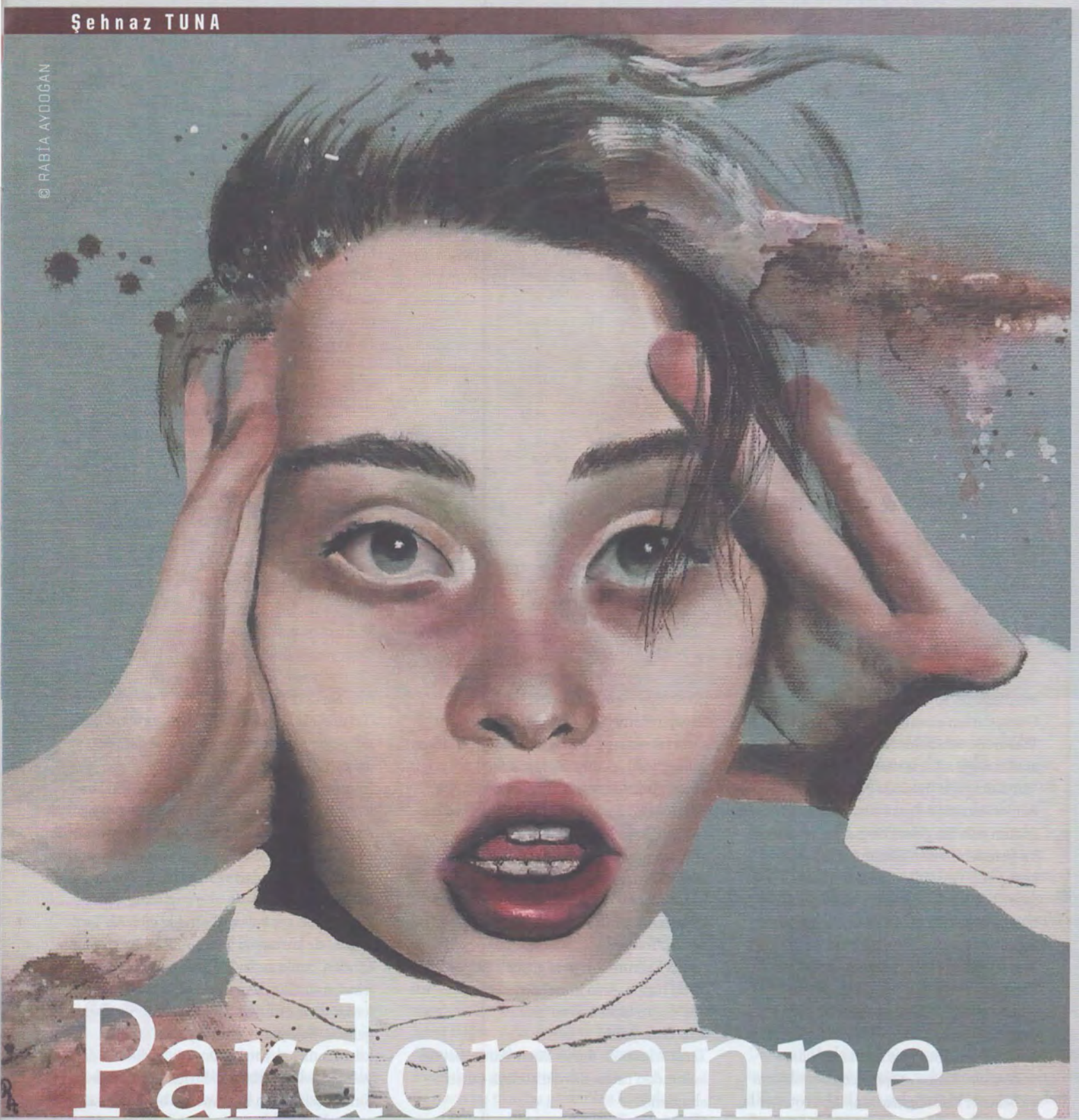
"Biz biraz çıkıp hava alalım" diyerek koluma girdi kızım. Giderken doktora döndüm.

"Teşekkür ederim" dedim. "Babasına haber verdik. Gelince dediklerinizle o ilgilenir."

Hastanenin bahçesinde kızıl tahta bir banka

oturduk kızımla. "Üzülme bak iyileşecekmiş abim" dedi.
O iyileşecek peki ya ben, diyemedim.
Sen sonra? Sen unutabilecek misin bu yaşadıklarını benim talihsiz küçük kızım? Senin yaşındayken ne güzel bir gülüşüm varmış benim, ara sıra kendimi hatırlamak istediğimde odamda gizlice çıkarıp bakıyorum eski albümlere. Tıpkı bana benziyorsun. Gülüşün, gamzelerin, gözlerin. Ya diğer yaşayacakların da bana benzerse? Bizim yüzümüzden mutsuz bir kadın olursan büyüyünce. Bir yerlerde unutursan sesini, kahkahanı, neşeni. Daha da kötüsü bugünde unutursan. Gözlerin hep böyle bakarsa, burada sabitlenir kalırsa? Olur çünkü, insan bir günde kalıp, hayatının devamını o kötü günün devamı gibi yaşayabilir. Tüm heveslerinden uzaklaşmış, kupkuru, köksüz bağsız, cinsiyetsiz kalabilir. Sen unutabilecek misin tüm bunları? Affedebilecek misin mutlu bir anne olamadığım, seni bunlardan koruyamadığım, sevgimi yeterince belli edemediğim için beni?
Gözyaşlarımı elimin tersiyle sildim:
"Baban nerede kaldı acaba, evden çıkarken aradın değil mi, kaç saat oldu?"
"Bir saati geçti. Yakında gelir."
Bankın sırtına kolumu dayadım. Beklemeye gücüm yok. Ne geleni ne gideni. Uzaklarda bir yere sabitledim gözümü. Yürüyen, koşuşturan insanlar, bir süre insan suretinde kaldıktan sonra başka şekillere bürünmeye başladılar. Arabalar kayalara, insanlar ağaçlara dönüştü bulanarak. Midemden acı sular yükseliyor. Göğüs kafesim yanıyor. Sonra kayalar uzun yollara giden otobüslere, ağaçlar kutu kutu peronlara, sesler kornalara dönüştü. Otogar kalabalığında buldum kendimi. Yıllar öncesinde. Sesimi, neşemi, beklentilerimi ve belki de kadınlığımı bıraktığım otogarda, kucağımda oğlum, oyalansın diye ona şarkı söyleyerek bekliyorum. Sinan mıydı o gelen? Değildi.
Bekledim.
Kararlaştırdığımız gibi sabah Ankara'ya iki bilet aldım, biri onun diğeri benim için. Oğlumu da yanıma alıp yepyeni bir başlangıç için, o otobüsün yanaşacağı peronda bekledim. Sinan gecikti. O da evini, çocuğunu, eşini bırakıp gelecekti.
Geldi.
Ama gecikti. Ondan önce Tarık çıkıp geldi. Kan ter içinde. Gençliğinde de böyle koşardı peşimden. Paldır küldür, nefes nefese, çocuk gibi heyecanlı. Peronların içinde bizi arayışını izledim uzaktan. Beni ve oğlumu. Sinan'ın daha önce gelmesi için dua ettim.
Gelmedi.
Tarık önümde dikildi. Soluk soluğa: "Yeliz nereye gidiyorsun?"
Oğlan ağlamaya başladı onu görünce, kucağına gitmek istedi. Sinan'la mutlu olmaya gidiyorum, diyebilseydim salar mıydı beni?
Diyemedim. Sesim kısıldı.
"Gitme Yeliz. Söz veriyorum üzmeyeceğim seni artık. Çok mutluyduk eskiden."
O ağladı. Ben sustum. Sinan yoktu. Ah Tarık'tan önce gelseydi, tüm kararlılığımla gelmiştim buraya. Gidecektik. Midemde o hiç geçmeyen ağrı, ağzımdaki tat da gidecekti.
"Hem nereye gideceksin? Oğlumu göremeyecek miyim ben?"
Cevap veremedim. Gözyaşının alnından akan tere karışıp dudağının üstüne inerken yaptığı yolu izledim. Kolaycacık.
Sinan göründü sonra Tarık'ın arkasında. Az uzakta. Elinde mavi bavuluyla. Saatine bakarak koşa koşa. Birden durdu bizi görünce. Tarık hâlâ ağlıyordu. Ankara otobüsü perondan kalkmak için son hazırlıklarını tamamladı. Sinan bana baktı. Oğlum ağlıyordu. Tarık ağlıyordu.
Sesim. Yok.
Ayağa kalktım. Bir yere gitmek istiyordum. Ya da birine. Ama kime? Sinan bir adım attı öne doğru birden. Ona gitmek istiyordum ama olmuyordu.
Tarık arkasında duran Sinan'dan habersiz, kolumdan tuttu. Bavulu almaya çalıştı elimden.
"Yemin ederim üzmeyeceğim artık. Hem nereye gideceksin Yeliz?"
Etrafta tanıdık sesler var. Kime ait çıkartamıyorum.
"Abim rahatsızlandı da" diyor biri. Bir kız sesi.
Peronlar. Sinan'ı beklerken yan yana otobüslerin dizildiği ve saydığım peronlar. On iki. On üç. On dört. Tam on dört peron.
"Babamı bekliyoruz."
Aynı tanıdık ses yine konuşuyor. Tarık yok oluyor önce gözümün önünden. Ve kucağındaki oğlum. Sinan'ın arkasında gözüken otobüs bulanıklaşıyor, netleştiğinde bir ambulans olduğunu fark ediyorum. Omzumda buz gibi bir soğukluk hissedince kafamı kaldırıyorum. Kim olduğunu çıkaramadığım bir kadın aynı soğuk temasla elimi sıkıyor.
"Geçmiş olsun" diyor.
Kızımı görüyorum sonra kenarda. Az evvel şehirlerarası yolculuklara gidenlerin şansının artacağını düşünüp zorla piyango çektirmeye çalışan piyangocunun yerinde o var. Sakin duruşuyla kızım. Kafam allak bullak. Sinan'ın olduğu yere bakıyorum yeniden, acilin otoparkı, koşuşturan insanlar, ambulanslar, beyaz formalı insanlar. Sinan yok.
"Tesadüfe bakın, biz de teyzemi doktora getirdik. Tarık Bey yok mu?" diyor kadın.
Yok. Tarık da yok. Sinan da. Sesim de.
"Babam birazdan gelecek, haber verdik" diyor kızım. Kadına odaklanıyorum. Tanıdık. Kim bilir nereden. Belki apartmandan, belki mahalleden. Önemi yok.
"İyi misiniz Yeliz hanım?" diye soruyor. Başımı sallıyorum. İyiydim bir zamanlar demek istiyorum. Sesim yok.
İçimdeki yalnızlığa inat, otobüslerle uzaklara hayatı taşımaya çalışan insan kalabalığını görmek için tekrar bakıyorum. Yok. Sadece bir hastanenin sıkıcı bahçesi, sıvası dökük duvarları görebildiğim. Sinan'ın ayakkabıları ve mavi bavulu yerine, el ilanları ve izmaritlerle tıkanmış mazgallar.
Tarık o gün geç kalsaydı şimdiki gibi. Ah Tarık. Gelsen de kurtarsan beni şimdi bu karmaşanın içinden. Sanki sesler bir duman bulutunun içinden süzülüp bana öyle ulaşıyor. Gelene kadar da bozuluyor. Aklıma birden oğlum geliyor. Bakıyorum. O da yok. Tarık'ın kucağında ağlıyordu. Onunla birlikte o da yok oldu. Büyüdü. Hep birlikte büyüdük. Şimdi içeride, bu hastanenin bir odasına, o güzel bileğinde serumla uyuyor. Kesikler vücudunda. Ben de uyusam keşke, kıvrılsam yanına. Uykuya dalsam ve uyandığımda peronlarca otobüs bekleyen insan kalabalığının arasında, kalbim gümbür gümbür, incecik sesimle kulağına şarkı mırıldandığım oğlum kucağımda, daha hiç incinmemiş, bir yerleri kesilmemiş, önümde bavul ve Tarık henüz gelmemiş olsa.

Şehnaz TUNA

Pardon anne...

Beynimdeki tümörü ameliyat edip beni ölümden kurtarmış beyaz gömlekli prensim... Masallardaki beyaz atlı prens gibi. Diğer kadınlardan farksız ben de âşık olmuştum ona. Her gördüğümde kalbim boğazımda atar, midem altüst olurdu. Kurtarıcısına âşık olan saf genç kız... Sonra ne oldu? Büyük bir kâbus. Benimle değil annemle sevgili oldular.

Başım zonkluyor. Kafatasımın içinde beyin değil de kocaman bir kaya parçası var sanki. Biraz hareket edip kafamı azıcık kaldırmaya çalışsam zaten çok ince olan boynumun başımı taşıyamayıp çat diye kırılacağından korkuyorum. Hiç hareket etmesem mi? Kafamın içinde eli baltalı bir cüce var da, olanca gücüyle vuruyor sanki beynimin yerine kurulmuş o kaya parçasına. O kadar güçlü bir ağrı. Sakar darbelerle balta bir kayaya çarpıyor, bir kafatasımın duvarlarına. Zonk... Zonk... Zonk... Belki de beynim bir anda taşa döndü gerçekten de? "Kendine gelÂsiye! Beynin taş olsa tüm bunları nasıl düşüneceksin?" Sussun şu şarkı da artık. Dilime değil, zihnime dolandı kaldı. Melodisindeki hiçbir nota detone olmaksızın yankılanıyor kafatasımın duvarlarında:

"Gün ağarınca kalkamaz birden,
O yattığı sert kuru yerinden.
Bir baş ağrısı ense kökünden.
Acır kendine başlar yeniden.

Her kadehte bin isyan şahlanır.
Bir isim bir aşk daha silinir yine gönlünden."

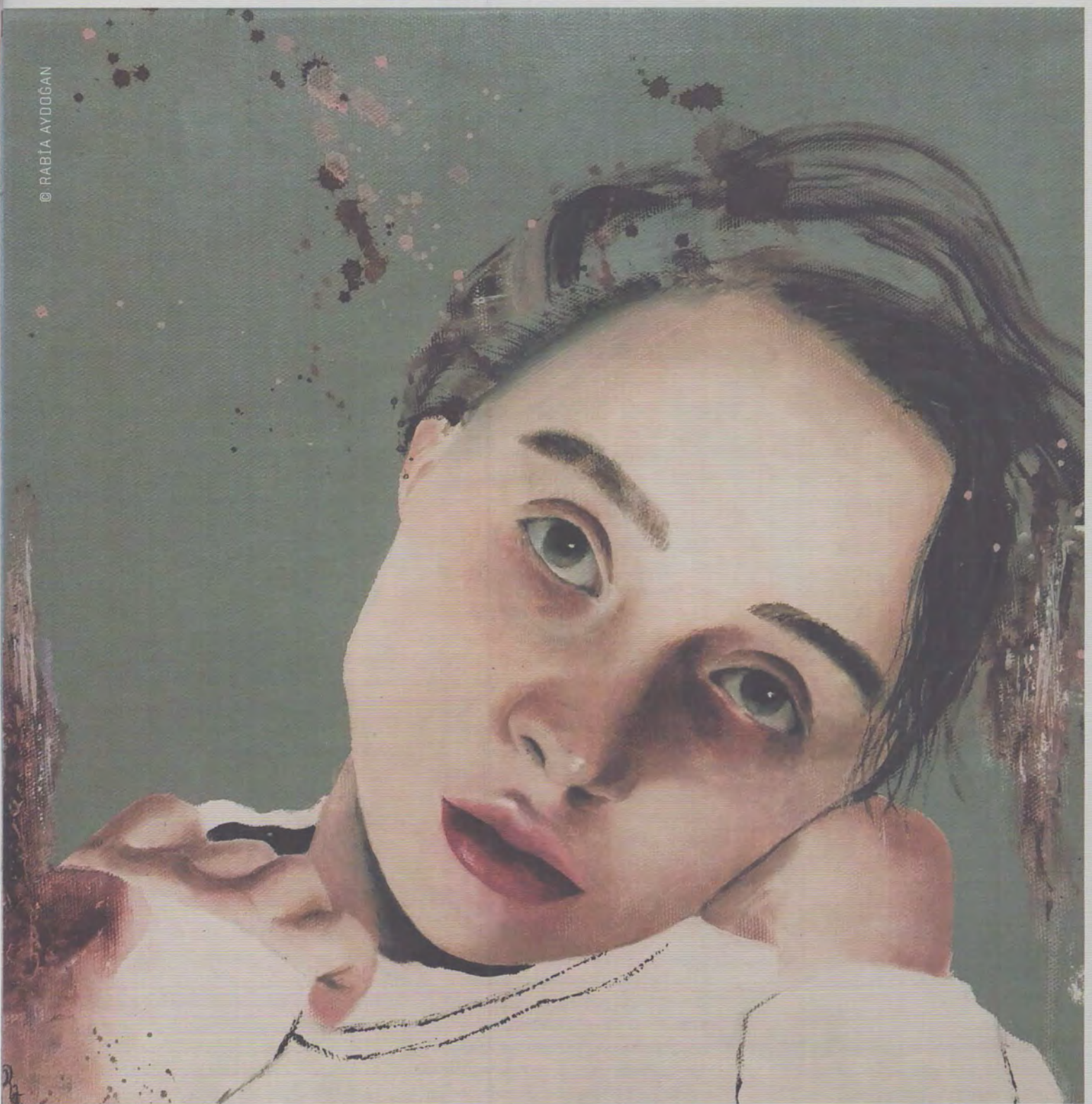
Neydi sözlerin devamı?..
Sabahları geç uyanmak için her gece sımsıkı kapadığım yatak odası perdemi örtmeyi beceememişim belli ki. Aralıktan sızan ışık ayak ucuma kadar gelmiş. Gün ağarmış olmalı. Ağarmış da saat kaç? Akşamüstüne kadar uyudum mu yoksa yine? Saat de yok ki bakayım. Cep telefonum nerede? Pas tutmuş demir tadıyla sıvalı dilim damağıma yapışmış, ağzımın içi kupkuru. Tükürük bezlerim günlerdir çalışmamış gibi. Başımın zonklamasından mı bilmiyorum, midem bir yudum suyu içine alamayacak kadar bulanıyor. "Sakin ol Âsiye. Derin nefes al! Hatta burundan al, ağızdan..." Yok yok! Tam tersi olacaktı. Ağzımdan alıp burnumdan vermeliydim nefesi. Annem hep öyle derdi. Mide bulantısına ilaçsız en iyi çareymiş...
Dün gece neler olduğunu hatırlamam lazım ama beynimi zorladıkça zonklama daha da şiddetleniyor gibi hissediyorum. Kafam iyice külçeleşti. En iyisi bir müddet böyle yatmak. Tepeye bakıyorum hiç hareket etmeden. Kireç beyazı boyanmış tavanıma asılı, içi tek tük ölü sinek dolmuş, sağ köşesi çatlamış lambam da tanıdık. Neyse ki şu an kendi odamdayım en azından. Bu iyi. Perdelerimi ve lambamı gördüğüme bu kadar sevineceğim aklıma gelmezdi. Yavaşça kalkmayı denesem? Yok... Beşikte sallanır gibi oluyorum kafamı kaldırır kaldırmaz. Kussam rahatlar mıyım acaba? Kusmak korkutuyor beni. Baş dönmesi de. On iki yaşımda beynimde tümör teşhis edildiği zaman da kusuyordum hep çünkü. Başım da dönüyordu sık sık. Sonra bir gün ben ne olup bittiğini anlayamadan alelacele ameliyata almışlardı. Ameliyattan sonra bayağı uzun bir müddet yatmam gerekmişti. Yataktan kalkacağım o ilk gün annem, "Uzun süre yattıktan sonra önce kafanı kaldırmalısın yavaşça. Daha sonra bedenini. Ani kalkma ki başın dönmesin" demişti, bir yandan sırtımdan destekleyerek. Nedense bunu hatırlayıverdim şimdi. Başım döndü diye belki de... Hoşuma gitmişti annemin o hafif dokunuşu ve beni düşündüğüne dair sarf edilmiş toplasan altı yedi kelime.
Hadi bir gayret!...
Yok! Mümkün değil. Kafamı sadece bir karış kaldırabildim. Deminkinden daha da beter; fıldır fıldır dönüyor odamın küf sarısı boyalı duvarları çevremde. Sanki oda değil de dönme dolap. Ya da dev dalgalı denizde gitmeye çalışan bir transatlantiğin kamarasındayım ben. Kafam karmakarışık ama hayal gücüm yerinde maşallah. Kafamın içinde kaya kıran eli sopalı cüce, beşik, şimdi de bu transatlantik...

"Her tüketilmiş sarhoş geceden.
Tek şey anımsar eski günlerden."

Bu şarkı da lanetli mi ne? Mısra mısra aklıma gelmeye devam ediyor. Üstelik düşünmek istemedikçe beynimi daha da çok işgal ediyor sanki. Gerçi bir yandan da hatırlamaya çalışıyorum sözlerin devamını elimde olmadan. Ne biçim ikilem bu! Beni bu dünyada en iyi anlayan insan olan psikoloğumun anlattığı "Mor Fil Düşünmeme" deneyi gibi. Birine "Mor fil haricinde her şeyi düşünebilirsin" talimatı verildiğinde, kişi kendine engel olamadan sadece mor bir fil resmediyormuş zihninde. Hayal gücünün beyne isyanı.

"Bir çift mahzun göz, uysal hüzünlü.
Biraz kaderci, ürkek, çekingen..."

Gözlerini hatırladım şimdi bir anda. Sinsi bakışlarını. Mahzun falan değildi onun gözleri. Çekik ve Tatar bakışları sinsiydi. Derin deniz mavisi gözleri öyle bir içine işlerdi ki insanın uzun süre bakamazdınız gözlerinin içine. Yandan cetvelle çizilmişçesine düzgün aynılmış saçları, düzenli yaptığı spordan dolayı gelişmiş vücudu ile her kadını istediği anda fethedebilen kahraman doktor İsmail Bey! Beynimdeki tümörü ameliyat edip beni ölümden kurtarmış beyaz gömlekli prensim... Masallardaki beyaz atlı prens gibi. Diğer kadınlardan farksız ben de âşık olmuştum ona. Her gördüğümde

kalbim boğazımda atar, midem altüst olurdu. Kurtarıcısına âşık olan saf genç kız... Sonra ne oldu? Büyük bir kâbus. Benimle değil annemle sevgili oldular. Onun kadın versiyonu gibiydi annem. O da istediği erkeği etkileyecek güzelliğe sahip bir kadındı. Ne müthiş uyum! Hayallerim darmadağın oldu. Benim "beyaz gömlekli prensim" annemin "Tatar gözlü sevgilisi İsmail" oluvermişti. Şimdiki Âsiye olsam o gözlerini oyardım senin İsmail! Arkadaşına, "Gözüm ondan başkasını görmüyor" dediğini duymuştum bir defasında annemin. Görmedin de anne! Beni ne zaman gördün ki? Duygularımı hiç anlamadın.

Huylanarak üzerime çektim babaannemden kalma, sert kırçıllı, mavi battaniyeyi. Altında kaybolmak istedim gözlerimi kapadığımda. Battaniye çıplak vücudumu dalıyor. Ve ben şu anda çok rahatsızım...

On altı yaşımın sıradan, kasvetli, yalnız gecelerinden biriydi annem kapıma vurarak odama girdiğinde.

"Biraz konuşalım mı?"

"Çok mu önemli? Uykum var" dedim, adımın anlamına yakışan asi bir tavırla yorganı üstüme

çekerek. Kafamı yatağa gömdüm. İyice bastırdım. Nefes almam zorlaşmıştı. Yatağın uyku sinmiş kokusu midemi kaldırırken hayatındaki adamın İsmail olduğunu bana şu an itiraf edeceğini biliyordum (O sabah arkadaşıyla gizlice konuşurken duymuştum zaten) ve bunu da damdan düşer gibi söyleyeceğinden emindim. Her istediğini bencilce, kendi istediği zaman ve şekilde söyleyip yaptı annem. Ameliyatımın hemen ertesinde, daha henüz nekahet sürecindeyken beni hastane odasında bırakıp gitmemiş miydi? Neden? İşi için. Ne işiyse? Çok önemli iş kadınıydı sanki! Canım babam bakmıştı bana. Bir dediğimi iki etmeden. Aradan üç sene geçti ve ben hâlâ alışamadım onun ölümüne... Yokluğuna... Keşke şimdi bu kapıdan annem yerine babam girseydi de kucaklasaydı beni sımsıkı. Gittiği uzak yerlerden yetişip kıvrılıverseydi yanıma da uyusaydı benle eskiden yaptığımız gibi. Keşke onun yerine annem...

"Her an koşardı canı yürekten.
Ne zaman isteyip arasa en uzak yerlerden."

Pes artık ama! Yeter! Bu şarkı bulduğu ilk aralıktan yılan gibi beynimin içine süzülüyor sürekli. Çıldırmam an meselesi. Yine kapadım gözlerimi. Bu sefer daha da sıkı kapadım ki anılarımla aramıza hiçbir şey giremesin diye. Keşke beynimin bir şalteri olsa da şak diye indirsem sırf şu şarkıdan kurtulmak için. Zihnime hükmüm yok!
Beni umursamadan devam etti: "Âsiye babana olan sevgini ve onu ne kadar özlediğini biliyorum. Ama ben de artık daha fazla yalnız kalmak istemiyorum." Cevap vermedim. Burnumu bastırdığım çarşafın arasından zar zor nefes almaya devam ediyor, bu konuşmanın bir an önce bitmesini ve odamdan çıkıp gitmesini istiyordum. "Senden daha fazla saklamak istemiyorum. Onayın da çok önemli benim için." Hah! Kimi kandırıyorsun anne sen ya? Ben senin, sırf tutucu ailen uygun görüp istedi diye evlendiğin ve hiçbir zaman çok sevmediğin bir adamdan dünyaya getirdiğin, varlığından dolayı "gençliğini yaşayamadığın" kızınım. Bunu da teyzeme söylerken duymuştum. Şimdi benim onayım önemli mi oldu senin için? Yine o meşhur ağlamayla karışık gülme krizime sokma istersen beni. Babam öldü ama arkasında beni bıraktı. Sırtında koca bir çuval yük gibi. Sanki çok umurundaydım. Bunu hiçbir zaman açıkça söyleyemedin tabii ki bana. Ama ben hep biliyordum işin asıl yüzünü. Koyduğun isimden belli. Âsiye! Kim gider de minicik kızına "isyankâr" ve "üzüntülü" anlamına gelen bir isim koyar. Şimdi de kendi kendine ilgili anneymiş gibi davranıyor bana. Cevap bile vermedim sana o gece. Duymak istemiyordum daha fazla bir şey. Ümitsizce bir omuz silktim sadece. Sessizce ağlayarak gözyaşlarımı içime akıtmıştım. Canım acımıştı çok...
Bir iki ay sonra "O" yaşamaya başladı bizimle. Annemin Tatar gözlüsü. Beynimle oynayan adam. Şimdi bütün bu kafa karışıklıklarının sebebi o belki de. Annemi benden alan sinsi adam. Acaba babam yaşarken de ilişkileri var mıydı? O zaman çok ufaktım, bilemezdim ki... Belki de babamı onlar öldürdüler beraber olmak için. Neden olmasın? Annem hiçbir zaman çok sevmemişti babamı. E sevgilisi de doktor. Filmlerde olmuyor mu böyle şeyler! Ani kalp krizi deyip geçiştirdiler belki de!

"Ve ayrılıklar bitmez öğütür.
Ve gölgeler siner ömrüne kaçar kendinden."

Babacığım keşke hayatta olsan da çınar ağacı gibi gölgende saklasan beni. Bitse bu ayrılık. Aslında ne de güzel bir şarkı. Babamdan ayrı olmak beni öğütüyor gerçekten. Ne kadar ihtiyacım var ona şu anda.
İhtiyaç deyince annem aklıma geldi birden... Evlendiklerinin gecesi evden çıkıp tek başıma bir bara gidip neredeyse bayılana kadar içmiştim. Kendime geldiğimde barmen çocuktan beni eve götürmesini rica etmiştim. Eve geldiğimde "Sana ihtiyacım var!" diye anneme sarılmış, saatlerce ağlamıştım titreyerek. Annem ufak bir çocukmuşum gibi başımı okşayıp durmuş, bütün gün yanımdan hiç ayrılmamıştı. Evlendiği ilk günü mahvetmek için özellikle mi yapmıştım bilmiyorum ama o gün bana o kadar iyi gelmişti ki... O geceden sonra bir daha da hayatımdan hiç çıkarmadım içkiyi. Korktukça içtim, kaçmak istedikçe daha da çok içtim. İçkiden hayır görmediğim zamanlarda ilaçlara sığındım. Ha, bir de hayatıma giren çıkan ama her ne kadar çabalasam da bir türlü tutunamadığım günübirlik adamlara... Tutunamadığıma da üzülemedim hiçbirine. Onlar zaten bir gün elbet kayıp gideceklerdi elimden; ilk aşkım gibi, babam gibi...

Uf... O sabahki gibi titremeye başladım şimdi. Çıplağım diye üşüdüğümden mi, yoksa psikoloğumun dediği gibi sinirsel mi? O da annem gibi yaşadığım her şeyi sinirlerime bağlıyor. Zaten bu psikoloğu da annem ayarladı. Kafam karışıkmış biraz güya. "Gel-git"lerim varmış. Görmeyeceğim onu da artık daha fazla. Gayet iyiyim ben. İhtiyacım da yok ona ayrıca. Benimki tipik bir çocukluk travması işte. Sürekli konuşuyoruz bunları seanslarda. Erken yaşta tehlikeli bir ameliyat. Hemen sonrasında çok sevilen babanın ölümü. "Benim durumuma çok üzülüp öldü" diye duyulan suçluluk hissi falan. Sonra anne evlenir. Çocuk anneyi paylaşmak istemez. Kıskanır. Anneyi paylaşmak istemez mi? Gerçekten kıskanmış mıydım annemi acaba? Halbuki benim varım yoğum babam diye düşünmüştüm hep. Zavallı babacığım. Neden bırakıp gittin beni? Neyse ne... Bunların hepsi geçmişte kaldı artık. Psikolojik bir şeyim yok benim! Annemle bir sorunum da yok artık.
"Alo, anne! Cep telefonum sessizde o yüzden açamadım." Cep telefonumun nerede olduğunu bilmediğimi söyleyemedim.
"Yok, iyiyim ben. Biraz başım ağrıyor anne."
"Aldım ilaçlarımı tabii."
"Tamam ihmal etmem. Hep alıyorum."
"Almayınca kötü oluyorum, biliyorum anne. Sen hiç merak etme."
"İçki falan içmedim. Biliyorum ters etki yapıyor."
"Tamam anne."
"Ben de seni anne!"
Telefonu kapadığımda sırayla önce yerdeki boşalmış viski şişesi gözüme çarpıyor. Sonra avuçlayıp hepsini yutmayı düşündüğüm, ama neden ve nasıl vazgeçtiğimi hatırlayamadığım, yarısı yere saçılmış sarı haplarım... Biraz ötede yer yer seyrelmiş eski kilimin üstünde açık duran, Sezen Aksu'nun "Firuze" albümü. Belli ki tüm gece aynı şarkıyı dinlemiş durmuşum.

"Yıllardan beri hep o hayali
Taşır sırtında bir yük misali.
Sarar pişmanlık şöyle inceden.
Yorgun, utançlı, başlar yeniden."

Battaniyenin altında kaybolmak istiyorum. Bir kez daha yorgun, belki birinci defa düşüncelerimden pişman. Pardon anne. Affet beni. Ben aslında seni seviyorum... ●

Şeyma KOÇ

© JACK VETTRIAND

Akşam güneşinin külleri

Mektubu her zaman olduğu gibi iş adresine postalamamıştım, bu sefer evineydi; yani karısına. Hesabımı iyiden iyiye yapmıştım. İlkin ilişkimizi öğrenecekti, ardından esaslı bir kavga. Ve terk edecekti onu! O ise yeniden bana dönecekti.

Serefsizce bir istek uyanmıştı içimde. Fırladım yataktan.

- Nasılsın beyim?

Sokaktan bir adamın sesi geliyordu. Kim bilir kimeydi bu baş belası soru. Ruhu ne fakirdi bu soylu sabahın! Oysa benim dudaklarım incinmişti, bu sokağın soysuz bir akşamında.

O akşamdan sonra birileri de bana nasılsın diye her sorduğunda, bu soruyu bir kere de ben içimden tekrar eder olmuştum: Nasıldım? İyiydim. "İyiyim" diyordum ben de. Bu iyiliğin yalanına her geçen gün biraz daha inanıyordum. Kimsenin umurunda değildi nasıl olduğum. Sormaları, sormamı istediklerindendi. Nasıllardı? Önemli olan buydu.

Çarparak kapadım pencereyi. Geçip oturdum masaya. İçimde kaynayan coşku, elime kalemi almamla, kararlılıkla sarmalanmış bir dinginliğe dönüştü. Gözlerimi boş kâğıda dikip dakikalarca izledim. Bana mısın demedi... Deseydi... Ah, bir diyebilseydi... O'naydım. Bunu biliyordu da mı demiyordu? Öyle ya, kâğıt da kendinden yana olmayanı sevmeye yeminliydi.

Zor da olsa, gözlerimin dalgınlığında bir mektup yazmaya başladım ona. Tamamlamayı başardığım an ise, tüylerim diken diken oldu. İrkilip geri çekildim. Sonra, elimden geleni ardıma koymaktansa, bir zarfa koyarak, kendimi apar topar dışarı attım. Eylüldü. Sonbaharın düşen ilk yaprağıydı.

Mektubu her zaman olduğu gibi iş adresine postalamamıştım, bu sefer evineydi; yani karısına. Hesabımı iyiden iyiye yapmıştım. İlkin ilişkimizi öğrenecekti, ardından esaslı bir kavga. Ve terk edecekti onu! O ise yeniden bana dönecekti. Eh, başta belki biraz kızacaktı; ama mutlaka... Mutlaka dönecekti. Hayır hayır! Aksini düşünmeye gerek bile duymuyordum.

Tüm bunlar sanki bir anda olacakmış gibi olağanüstü bir hızla eve dönüp beklemeye

başladım ve buradan bir yere kımıldama imkânı tanımıyordum artık kendime. Senelik iznimi ise çoktan almıştım. Penceremin pervazındaydım ve göz hapsimdeydi sokak. Kurşundan dökülmüş gibi ağırdı gün. Postacının getirdiği mektuplar uzak bir arkadaştan ya da annemdendi. Elim defalarca gitse de telefona, onu arayamıyordum. İçimdekileri hiçbir yere oturtamıyordum. Tek başımaydım. Bekleyişin çağıran inancıydım. İnancın sancısıydım. Telaşlıydım. Günü korkulara burktum, geceyi umutlara... Bekledim. "Gelecektir!" dedim. Penceremin pervazında, küçülür büyür bir gölge sessizliğiyle içimi oyalıyordum. "Belki yarın" dedim. "Ya da öteki gün..."

Gecemin uykusuzluk düşlerinde, gözlerimle göğü yırttım ve böyle doğurdum öteki günü. Perdelere sardım onu. Sol göğsümde ısıttım öfkesini de şefkatini de... Ancak yeni bir vaadi yoktu penceremin. Gelmiyordu. Haftalardır ne bir çağrı, tek bir satır... O! Yanılgıydım. Kahredici akşamların yanılgısıydım.

Mektubun kaybolma ihtimalini düşünerek bir mektup daha yazdım. "Belki de karısından evvel ele geçirmiştir" dedim ve bir daha yazdım. Öyle ki, sözleriyle kafeste tutuyordu onu, sonra yine... Kendime hâkim olamıyordum. İradem dışında bir kuvvetin hükmü altına girmiştim.

Ha bire yazıyordum. Giderek kısalan mektup aralarında, durarak çoğalıyordu yalnızlığım. Gün doğarken batarken ben hâlâ aynı parmaklıkların ardında duruyor oluyordum. Annemden öte söz etmiyordu mektuplar. Soğuk soğuk üfürüyordu rüzgâr. Arka arkaya deviriyordum şişeleri. Zehir zıkkım gibiydim! Ağzıma attığım ne varsa zehir zıkkım gibiydi. Kusuyordum. Onların yan yanalığını düşünerek, içimdeki ürküntüyü her yana kusuyordum. Oysa yok saydıkları gün gibi ortadaydı. Bu yüzden güneşin koyu kırmızı çemberi kalbimi sıkıyordu. Yine de bir inat gibi yaşıyordum.

En fenasından bir gün dahaydı. Bekleyişimi haklı gösterecek hiçbir şey olmamasına rağmen ben belki de kırkıncı kez aynı şeyleri yazıyordum, ancak bu sefer sözün gerisini getirmekten yoksundum. Kalemim körelmiş, avuçlarım terlemişti. Parmaklarım ise suyun kaynamaya yakın yüzeyinde görülen kıpırtılara benzer titriyordu. Gözlerimden akan yaş, birden tüm boynumu ele geçirdi. Onun varlığıyla taşarmışçasına dolmuştum. Boğuluyordum. Kalkıp pencereyi açtım. Dışarıda kemikleri sızlatan bir ayaz vardı. İçime derin bir nefes saklayıp, bastırılmış duygularımın üzerindeki örtüyü atarak, telefonu kulağıma dayadım. Öteki ucundaydı sanki kalbim! Nasıl atıyordu! Gelgelelim, numarayı defalarca çevirmeme rağmen ona bir türlü ulaşamadım. O vakit yolun pusulası onu gösterdi. Önüme geçilmez biçimde, içimdeki öfke ve yaşamı cesaretlendirmiştim. Gidecektim.

Onu tekrar görecek olmamın adımdan adıma geçen öfkeli heyecanıyla işyerine vardım. İki hafta kadar önce işi bıraktığını söylüyorlardı. Ama niçin bunu bir halt yemişim hissi uyandıran kızgın ve özür bekler bakışlarla söylüyorlardı?! Yerimde durup bunu sorgulayamazdım elbet. Yine de yanlarından büyük ve ağır adımlarla uzaklaşırken "Bağışlanmamı gerektirecek bir şey mi yapmıştım?" diye kendime sormadan duramadım.

Kapısının önüne ilk kez basıyordu ayaklarım, daha da ötesine gidemedi zaten. Ev, kapı duvardı. Perdesiz pencerelerin boşluğuna bir küfür savurdum! Hangi bok deliğine girmişti bunlar? Neredeki eve taşınmışlardı? Belki de gitmişlerdi bu şehirden. Kendi kendimi nakavt etmiştim. Tanrı bilir ya şimdi hangi... Yok! Tanrı'nın bir şey bildiği yoktu. Tüm bunlar olurken bir gözünü yummuş olmalıydı. Belki de Tanrı'nın bu hali daha çok işime geliyordu. Garip ve yorgun, evime döndüm.

Ne yaptım ne ettimse bu işin aslına erememiştim. Yok olmuşlardı. Zamanla, benim geç kalışımı ve onun iz sürülemez kaçışını bir kurtuluş gibi hissettim. Her kurtuluşun içinde taşıdığı o buğulu sevinci de duyarak, eski düzenin her günkü tekrarındaydım şimdi. Çalıştığım yerden eve dönünce, o sert soğuğa rağmen -kısa bir süreliğine de olsa- pencereyi açıyor, sokağın halini seyre duruyordum. Ancak artık beklentisizdim. İnançlı ve sancılı zamanlarımda bana ışık sunmuş olan bu pencereye borcumu böyle ödüyordum.

Tam da böyle bir gün, yüzümü dağlayan o sert soğuğa karşın dirseğimi pervaza dayamış yolu izliyordum. Karşılıklı iki otobüs durağı vardı. Ortalarından tramvay geçiyordu. Köşe başında postacıyı gördüm. Apartmana yaklaşır görünce, kendimi içeri çekip, tül perdenin ardına geçtim. Birkaç adım sonra durdu. Kafasını kaldırıp pencereme baktı. Tam o sırada ben de bakmak için başımı çıkardım. Elini, mektubum olduğunu söylercesine salladı. "Annemdir" dedim. Elime tutuşturduğunu cebime tıkıp, yeniden pencere önüne döndüm. Yanılmamıştım. Annemdendi. Ancak ardında bir mektup daha vardı. O an kalbim ellerimde titredi! Ondandı! Aylardır ölü bir kadına mektuplar yazdığımı, karısının ayrılığımızın dördüncü günü arabayla kaza yaptığını ve bu mektubu bana istasyondan yazdığını söylüyordu. Derken, iki durağın otobüsü de aynı anda geliyor. Birbirlerini karşılıklı olarak dakikalardır izleyen iki insanı da alıp gidiyor. Uzaklaşmalarını izliyorum. Aralarından bir tramvay daha geçiyor. Göğü yararcasına uçuyor bir kuş! Göğün bulutlarını alevlendiren kor, üzerinde gezindiği şehrin çatılarıyla vedalaşırken, yüzünü göremediğim bir kadın, tutunmuş karların üstüne soba kazanının küllerini boşaltıyor. Küçük kızı üşüdüm der gibisinden annesinin eteğini çekiştiriyor. Birden nasıl oluyor, kadın kafasını kaldırıp bana bakıyor!

Pencereyi kapatırken düşünüyorum... "Zamanda geri gidebilseydim, bu seferkinde ona rastlamamak için başka bir yola sapar mıydım? Hayır! Sapmazdım. Onunla yaşayacağımı yaşamıştım ve bazı hikâyeler kısa olurdu."

Küçük kızım ise hâlâ eteklerimi çekiştiriyordu.

Sinem CANKARDEŞ

Bir resim ve bir kadın

© ÜMİT BORAN

Cesur bir savaşçı gibi dimdik meydanda dikiliyor ama çaresiz bir çocuk gibi de tir tir titriyordu.

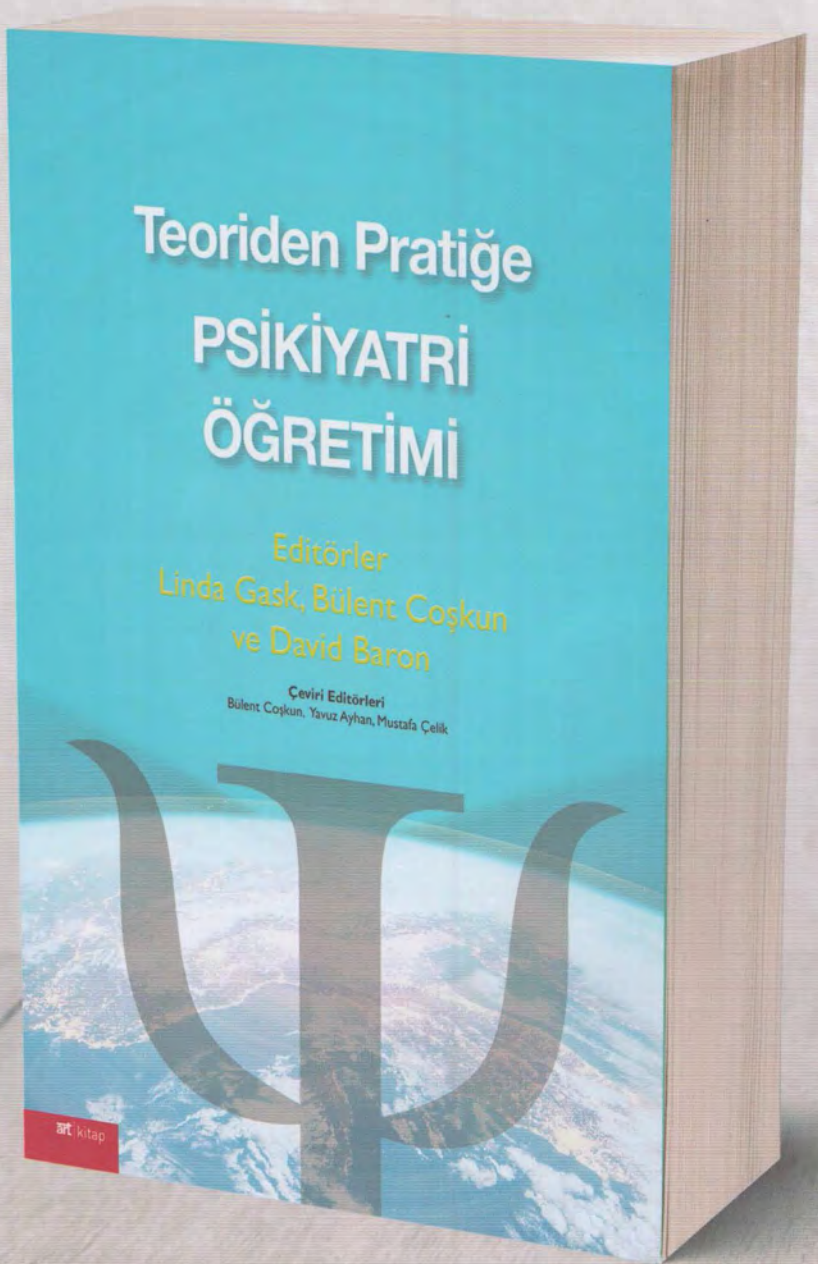
Bir tablo çizilip konmuştu önüne beklemediği bir anda. Karışmış renklerden kendi sorumlu tutuluyor, acemice yapılmış çizimlerde ise bir türlü kendinden bir iz bulamıyordu. Öfkeli ve incitilmiş ruhunu yanına almış, geçen aylarda nasıl kandırıldığını ve nasıl kandığını düşünüyordu resme baktıkça. Hiçbir çerçeveye uymayacak büyüklükte ve hiçbir duvara asılamayacak çirkinlikte bir tabloydu baktığı. Tuhaftır ki bu çirkinliğin ortaya çıkışından da o sorumlu tutuluyordu.
Şimdi soru işaretleri dolduruyordu çevresini bir bir. Merakını gidermek için her sorduğu soruda ise yanıt olarak sessizlik tutuşturuluyordu eline. İnatçı bir çocuk gibi tekrar tekrar soruyordu aynı şeyleri ama sözler nedense hep susuluyordu. Bilmek istiyordu nedenini, aslında hiçbir zaman ona ait olmayan hata neydi ve nereden başlıyordu, öğrenmek istiyordu. Ama çoğunlukla ya cevap alamıyor ya da soruları soracağı kişiyi evde bulamıyordu.
Geceler düşmanı gibi onu en savunmasız anında yakalıyor ve hikâyesini tekrar tekrar anlatıyorlardı o uykuya dalmadan önce. Bazı geceler acınacak bir kadın oluyordu hikâyede, bazı geceler değersiz, bazı geceler kandırılmış... Resmin renklerini hiç unutamıyordu istese de. Uzunca süzüp de öyle hafızaya alınmış yabancı bir sima gibi, gözlerini kapattığında o resmi görüyordu. Başka eller tarafından çizilmiş ama altına kendi imzasının atılmış olduğu o resmi...

Kimi günler parçalamak istiyordu o koca tuali ama elleri hep düğümlenip kalıyordu çaresizlikle. Tırnaklarını geçiriyordu şimdi kendi hayatına. Ondan kopmamak için azimle savaşır gibi ama aynı zamanda ondan bir an önce kurtulmak ister gibi öfkeyle kanatıyordu kendi resmini. Yüreğinde açılan yaraları saran kendi olmamalıydı, biliyordu. Ama kendi katiline ulaşamayan bir ceset çaresizliğiyle, onu yaralayanın ördüğü duvarlara çarpıp düşüyordu. Çaba görmek istiyordu; onun da kendi yaptığı gibi çabalamasını... Ve söylemesini istiyordu ona! Sıcacık sarılıp, saçını okşayarak "Kötü bir rüyaydı sadece, geçti" diye kulağına fısıldamasını umuyordu bir sabah uyandığında. O ise sabah uyandığında yanında bile olmuyordu.
Kadınsa kadınca, anneyse bir anne olarak ve insansa insanca duygularla yaşadığı her şeyin hiç yaşanmamış olmasını umuyor ve haklı olarak isyan ediyordu. "Tükendim" diyordu bazen sessizce ama kulakları ağlatırcasına bir hüzünle. Nicedir sürdürdüğü savaşın ortasında silahsız bırakılmıştı şimdi. Amacını yitirmiş, azmini ise o pembeye boyalı saçma nedenlerle süslenmiş resmi gördüğü anda kaybetmişti. Zaman akmayı bırakıp, hayretle ona bakıyordu şimdi. O bile kayıtsız kalamamıştı gözlerindeki öfkeyle çarpışan sevgisine. Cesur bir savaşçı gibi dimdik meydanda dikiliyor ama çaresiz bir çocuk gibi de tir tir titriyordu. Çevresinde yüreğine kurşun alıp düşenleri gözyaşlarıyla izlerken bir yandan da düşünüyordu: "Ölmeye değer miydi gerçekten? Sol yanından yara alıp düşmeye değer miydi?"
Zaman dayanamadı en sonunda ve onun uğruna akıp gitmemesi için yalvaranları görmezden geldi, çabucak geçti. Şimdi dört duvar arasında geçen zamana karşı yapıyordu hamlelerini. Affetmeyi göze alacak kadar anne, terk edip gidecek kadar da kadındı. Ve duygularına yenilecek kadar insan... Evlerdeki ışıklar söndüğü anda, onun ışığı yanıyor ve aynaya baktığında anne yanıyla kadın yanı ona bakarak merakla soruyorlardı: "Peki şimdi ne olacak?" Karmaşalar güzel yüzünü gölgelerken kafasını belli belirsiz sallayarak insanca yanıyla "Bilmiyorum" diyordu. "Ama eninde sonunda bitecek..." ●

PSİKİYATRİ ÖĞRETİMİ İLE İLGİLİ ULUSLARARASI DENEYİMLERİ BİR ARAYA GETİREN ÖNEMLİ YAPIT!

ART YAYINCILIK SUNAR.

www.psikeart.com

psikesinema

Mayıs-Haziran ayında gazete bayii ve kitabevlerinde

